

॥ श्रीजिनाय नमः ॥

(श्रीसुधर्मास्वामीए रचेलुं अने श्री श्रुतकेवलीभद्रबाहुरचित निर्युक्तिसहित)

। आचाराङ्गसूत्रम् ॥ भाग त्रीजो

(मूळ अने शीलाङ्काचार्ये रचेली टीकाना भाषांतरसहित)

जामनगरनिवासी स्व० पण्डित हंसराजभाइ शामजीना स्मरणार्थे
छपात्री प्रसिद्ध करनार—पण्डित हीरालाल हंसराज (जामनगरवाळा)

१९८९

पडतर किंमत रु. २-८-०

प्रति २००

श्रीजैनभास्करोदय प्रिन्टिंग प्रेसमां छाप्युं जामनगर.

આચા૦

॥૪૨૧॥

॥શ્રીજિનાય નમઃ॥

॥ શ્રીઆચારાઙ્ગસૂત્રમ્ ॥

(મૂઢ અને શિલાંકાચાર્યે રચેલી ટીકાનું ભાષાંતર)

ભાગ ત્રીજો

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર—પણિડત શ્રાવક હીરાલાલ હંસરાજ (જામનગરવાળા)

(શિતોષ્ણીય નામનું ત્રીજું અધ્યયન.)

ત્રીજું અધ્યયન કહ્યું હવે ત્રીજું કહે છે. તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે;—પૂર્વે શસ્ત્રપરિજ્ઞા નામના પહેલા અધ્યયનમાં આ અધ્યયનનો અર્થાધિકાર કહ્યો છે. કે શીત, અને ગરમીનો અનુકુલ કે પ્રતિકુલ (સુખ-દુઃખ) પરિપદ આવે; તો, સમભાવે સહન કરવો. તે હવે કહે છે:—

અધ્યયનનો સંબંધ શસ્ત્રપરિજ્ઞામાં કહેલ મહાવ્રતને ધારણ કરેલા; અને, લોકવિજય નામના અધ્યયનમાં બતાવેલ સંયમ પાલનારા

સૂત્રમ્

॥૪૨૧॥

આચા૦

॥૪૨૨॥

તથા કષાય વિગેરેને જીતનારા મોક્ષાભિલાષીસાધુને કોઈ વચ્ચે અનુકુલ કે પ્રતિકુલ પરિવહ આવે છે, તે વચ્ચે મન નિર્મલ રા-
 સ્ત્રીને તેને સમભાવે સહન કરવા. એ પ્રમાણે, સંવંધથી આ વીજું અધ્યયન બતાવ્યું છે. એના ઉપક્રમ વિગેરે ચાર અનુયોગદ્વાર થાય છે.
 તેમાં ઉપક્રમમાં અર્થાધિકાર બે પ્રકારે છે, તેમાં અધ્યયનનો અર્થાધિકાર પૂર્વે કહ્યો છે. અને ઉદ્દેશનો અર્થાધિકાર હવે નિર્યુક્તિકાર બતાવે છે.
 પદમે સુત્તા અસ્સંજયન્તિ.^૧ ? વિહ્ણુ દુહં અણુહવંતિ^૨ । તદ્દિય ન હુ દુક્ખેણં, અકરણ યાદ વ સમણુત્તિ^૩ ॥૧૯॥
 ઉદ્દેસંમિ ચઉત્થે, અહિગારો ઉ વમણં કસાયાણં । પાવ વિરહંઓ વિઉણો, ઉ સંજમો ઇત્થ મુક્ખુતિ ॥૧૯૧॥

(૧) પદ્દેલા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે:—જે ભાવનિદ્રામાં સુતા છે, તે સારા વિવેકથી રહિત છે.

પ્રશ્ન:—તે કયા છે ? ઉત્તર:—જે ગૃહસ્થો છે તે.

તે ભાવથી સુતેલાઓના દોષ કહે છે. તથા જે ભાવથી જાગતા છે, તેના ગુણોને બતાવે છે. મૂત્ર ‘જરામચ્ચું વિગેરે.

(૨) વીજા ઉદ્દેશમાં જે ગૃહસ્થો ભાવનિદ્રામાં સુતેલા છે, તેમને થતાં દુઃખો બતાવે છે. તે મૂત્ર ‘કામેસુ ગિદ્ધા’

વીજામાં કહ્યું છે કે:—ફક્ત દુઃખ સહન કરવાથી જ સાધુ ન કહેવાય પણ જો, સંયમ અનુષ્ઠાન કરે; તો તે સાધુ છે નહીંતો,
 તે સાધુ નહીં. તે મૂત્ર કહે છે. ‘સદ્દિય દુક્ખ’

ચોથા ઉદ્દેશમાં કષાયોનું વચન કરવું. ઇટ્થે ન કરવા; અને વાકીનાં પાપો છોડવાં. તે પંડિત સાધુનું સંયમ છે, અને પ્રથમ
 ક્રોધથી લઈને લોભ મુધી કષાયો દૂર થવાથી ક્ષપકશ્રેણિના ક્રમથી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, અને અઘાતિકર્મ દૂર થવાથી આટે

સૂત્રમ

॥૪૨૨॥

આચા૦

॥૪૨૩॥

કર્મોનો નાશ થતાં મોક્ષ થાય છે, ને જે ગાથામાં જતાવું છે. નામનિષ્પન્નનિષ્કેપામાં 'શીતોષ્ણીય' અધ્યયન છે માટે શીત ઉષ્ણ બન્નેના નિષ્કેપા કહે છે:—

નામં ઠવણા સાયં, દઢે ભાવે ચ હોઈ નાયઠ્ઠં । એમેવ ચ ઉપહસ્સવિ, ચઉવિહો હોઈ નિક્સેવો નિ. ગા. ૧૨૦૦।

નામ. સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારે નિષ્કેપા છે. તેમાં નામ સ્થાપના સુગમને છોડી દ્રવ્ય નિષ્કેપો શીત અને ઉષ્ણનો કહે છે.

દઢે સીયલ દઢે, દઢુણહં જેવ, ઉપહદઢ્ઠં તુ । ભાવે ચ પુગ્ગલગુણા જીવસ્સ ગુણો અણેગવિહો ૧૨૦૧।

જ શરીર ભવ્ય શરીર છોડી વ્યતિરિક્તમાં ગુણ ગુણીના અભેદપણાથી દ્રવ્ય શીત ઠંડા ગુણથી યુક્ત દ્રવ્ય, અથવા શીતનું કારણ જે દ્રવ્ય તે દ્રવ્યના પ્રધાનપણાથી તે શીત દ્રવ્ય છે, તે વરફ હિમ કરા વિગેરે છે, એજ પ્રમાણે ઉષ્ણમાં ગરમ પદાર્થ લેવા.

ભાવથી જે પ્રકારે છે એટલે પુદ્ગલાશ્રયી, તથા જીવાશ્રયી છે, તે ગાથાના જે પદમાં જતાવેલ છે, તેમાં પુદ્ગલાશ્રયી ઠંડો ગુણ ગુણના પ્રધાનપણાને જતાવવારૂપે છે, તેમ ભાવ ઉષ્ણમાં પણ જાણવું. જીવને આશ્રયી શીત અને ઉષ્ણ રૂપવાળો અનેક પ્રકારે ગુણ છે. જેમકે ઔદયિક વિગેરેજ ભાવો છે. તેમાં ઔદયિક તે કર્મના ઉદયથી પ્રગટ થયેલ નારકી વિગેરે જીવોને ધવના આશ્રયી પોતાની મેલે કપાય થાય છે તે ઉષ્ણ ભાવ જાણવો. અને ઔપશ્વિક તે સાત પ્રકૃતિના ઉપશમથી ઉપશમ સમ્યક્ત્વ તથા વિરતિ (ચારિત્ર) રૂપ ઠંડો ભાવ છે. તથા ક્ષાયિક ભાવ પણ ઠંડો છે. કારણકે તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ તથા ચારિત્ર રૂપવાળો છે.

અથવા જ્યાં કર્મનો દાહ તે (ક્ષાયિકભાવ) સિવાય ઉત્પન્ન થતો નથી. માટે તે ઉષ્ણ છે. તેજ પ્રમાણે વિવક્ષાથી જીજ્ઞા પણ જે

સૂત્રમ

॥૪૨૩॥

આચા૦

॥૪૨૪॥

પ્રકારે થાય છે (આમ બે ભાવ આવ્યા, વાકીનામાં પણ તેજ પ્રમાણે જાણવા.)

જીવના આ ભવગુણનું શીતપણું અને ઉષ્ણપણાના રૂપનું વર્ણન નિર્ધુક્તિકાર ખુલાસાથી પોતેજ કહે છે.

સીયં પરિસહપમાયુવસમવિરઈ સુહં ચઉપહં તુ । પરીસહતચુજ્જમકસાય, સોગાહિવેયારઈ દુઃખં દારં ।૨૦૨।

ભાવશીત, તે અહીં જીવના પરિણામરૂપે ગ્રહણ કરે છે. તે આ પરિણામ છે, કે સંયમમાર્ગમાંથી ન પડતાં સાધુષ્ સકામ નિર્જરામાટે પરિષદો સમભાવે સહન કરવા, તથા કાર્યમાં શિથીલતા એટલે ‘વિહારમાં પ્રમાદ’ ન કરવો તથા મોહનીય કર્મને શાંત કરવું તે સમ્યક્ત્વ. દેશવિરતિ તથા સર્વ વિરતિ લક્ષણવાળો છે અથવા ઉમશમ શ્રેણી આશ્રયી છે. તે અથવા ક્ષપક શ્રેણી આશ્રયી કષાય વિગેરેના ક્ષયરૂપ છે,

વિરતિ—પ્રાણાતિપાત વિગેરેથી દૂર રહેવું તે વિરતિ છે. એટલે તે સત્તર પ્રકારનો સંયમ છે, તથા સુખ એટલે પૂર્વના પુન્યના ઉદયથી ભોગવવું તે છે. આ પરિષદ વિગેરે તથા શીત ગરમી બન્નેને ગાથાના બે પદમાં કહે છે:—

પરિષદ પૂર્વે કહેલા સ્વરૂપવાળા છે; અને તપમાં ઉદ્યમ કરવો; તે તપ બાર પ્રકારનું છે, તે શક્તિ પ્રમાણે આચરવું; તથા ક્રોધ વિગેરે કષાયો છે, તથા દ્વેષ ન મળે; અથવા નાશ થાય, તેથી શોક થાય; તે આધિ છે, તથા સ્ત્રી, પુરુષ, નહુંસક, એમ ત્રણ વેદ છે. અરતિ એટલે, મોહના વિપાકથી ચિત્તમાં મલિનતા થાય તે છે, તથા રોગ વિગેરે દુઃખો છે. આ પરિષદ વિગેરે પીડાકારક હોવાથી આત્મા તપે તેથી ઉષ્ણ છે. આ પ્રમાણે ટુંકામાં ગાથાનો અર્થ છે, અને એનું વિશેષ વર્ણન નિર્ધુક્તિકાર પોતે કહે છે:—પરિષદ,

સૂત્રમ્

॥૪૨૪॥

આચા૦

॥૪૨૫॥

શીત અને ઉષ્ણતાના કહ્યા; તેમાં મંદબુદ્ધિવાળાને વિચાર વિના શંકા થાય કે, ઉલટું સમજાય; તેથી ખુલાસો કરે છે.

इत्थी सत्कारपरासहो य दो भावसीयला एए । सेसा बीसं उण्हा परीसहा हुंति नायव्वा ॥२०३॥

સ્ત્રી-પરિસહ, અને સત્કાર-પરિસહ, એ બન્ને શીત છે, કારણકે, ભાવ મનને તે ગમે છે, બાકીના વીશ પરિસહ પ્રતિકુલ હોવાથી તે મનને ગમતા નથી; માટે ઉષ્ણ છે. અથવા પરિસહોનું શીત-ઉષ્ણપણું બીજી રીતે કહે છે:—

जे तिष्ठवपरिणामा, परिसहा तेभवे उण्हा उ । जे मंदपरिणामा परिसहा ते भवे सीया ॥नि. गा. २०४दारं॥

દુઃખેકરીને સહન થાય; તેવા તીવ્ર સ્વભાવવાળા ગરમ પરિસહ જાણવા, અને જે મંદપરિણામવાળા (સહેલાઈથી સહન થાય;) તે શીતપરિસહ છે, તેનો ખુલાસો કરે છે કે, જે શરીરમાં દુઃખ ઉત્પન્ન કરનારા થાય; અને સહેલાઈથી સહન ન થાય, તથા મનમાં રોદ કરાવે; તે તીવ્ર પરિણામવાળા હોવાથી ઉષ્ણ છે, અને જે પરિસહ ફક્ત શરીરને દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે, પણ વલ્લવાન પુરુષને મનનું દુઃખ તેમાં થતું ન હોય; તે ભાવથી મંદપરિણામવાળા હોવાથી તે શીત-પરિસહ છે.

अथवा जे घणा जोरमां परिषह आवे ते उष्ण छे, अने जे शरीर उपर थोड़ी असर करे; ते शीत-परिषह जाणवा.

હવે, પરિસહ પછી સાથેજ શીતપણે જે પ્રમાદપદ લીધું છે, અને તપશ્ચર્યામાં ઉદ્યમ કરવો; તે ઉષ્ણપણે લીધું છે. તે બન્નેને નીચલી ગાથામાં કહે છે:—

धम्मंमि जो पमायइ अत्थेवासीअलुत्ति तं विति । उज्जुतं पुण अन्नं तत्तो उण्हंति णं विति ॥नि. २०५॥

સૂત્રમ

॥૪૨૫॥

આચા૦

॥૪૨૬॥

ધર્મ તે શ્રમણ ધર્મમાં જે સાધુ પ્રમાદ કરે, પોતાની ક્રિયા ન કરે. અથવા જેનાથી અર્થ સધાય તે ધન ધાન્ય, સોનું વિગેરે મેઢવવા ઉપાય કરે, તેવાને શીત (ઠંડો) પરિપહ કહે છે, પણ જે સાધુ પ્રમાદ ન કરે અને સંયમમાં ઉચ્ચ કરે તે ઉષ્ણ પરિપહ કહેવાય છે. (સૂત્રમાં 'ળ' શોભા માટે છે) હવે ઉપશમ પદની વ્યાખ્યા કરે છે.

સીર્ઘ્મુઓ પરિનિવ્વુઓ ય સંતો તહેવ પપહાણો (રહોઓ) । હોડવસંત કસાઓતેણુ વસંતો ભવે જીવો ૨૦૬

ઉપશમ ગુણ ક્રોધ વિગેરેના ઉદયના અભાવમાં હોય છે, અને તે કષાય અગ્નિ ઠંડો થવાથી આત્મા ઠંડો થાય છે, તથા ક્રોધ વિગેરે અગ્નિની જ્વાળા બુઝે ત્યારે તે પરિનિર્વૃત થાય છે, અને રાગદ્વેષ રૂપ અગ્નિના ઉપશમથી ઉપશાંત છે તથા ક્રોધાદિ પરિતાપ દૂર થવાથી આત્મા આનંદિત થાય છે અને તેજ સુખી છે કારણ કે જેને કષાયો શાંત છે તેજ સુખી છે. અને તેથીજ ઉપશાંત કષાયવાળો આત્મા શીત થાય છે. આ બધાં પદો એક અર્થવાળાં છે. ૧) શીતીભૂત (૨) પરિનિર્વૃત (૩) શાંત (૪) પ્રલહાદ. આ ઉપશાંત કષાય કહેવાય છે (આ પદોનો અર્થ ક્રોધાદિને શાંત કરવાનો છે)

હવે વિરતિપદ કહે છે.

અભય કરો જીવાણં સીયધરો સંજમો ભવઙ્ સીઓ । અસ્સંજમો ય ઉપહો, એસો અન્નોઽવિ પજાઓ ॥૨૦૭॥

જીવોને અભય કરવાનો આચાર તે શીત (સુખ) છે. તેનું ઘર છે, તે, પ્ર. કયું? ઉત્તર. સતર પ્રકારનો સંયમ પાળવો તે શીત છે. કારણકે; તેમાં બધાં દુઃખનો હેતુ જે રાગદ્વેષ વિગેરેનાં જોડલાં છે, તે વિરતિમાં દૂર થાય છે. એથી, હલદો અસંયમ તે ઉષ્ણ છે.

સૂત્રમ

॥૪૨૬॥

આચાર્ય

॥૪૨૭॥

આ શીત અને ઊષ્ણ લક્ષણરૂપ-સંયમ, અસંયમનો બીજો પર્યાય, સુખ દુઃસ્વરૂપ છે. તે વિવક્ષાના કારણથી થાય છે. તેથી હવે, સુખપદનું વિવરણ કરે છે.

નિઘ્વાણસુહં સાયં સોઈમ્યં પયં અણાવાહં । ઇહમવિ જં કિંચિ સુહં તં સોયં દુઃસ્વમવિ ઉણં નિ. ॥૨૦૮॥

મોક્ષસુખનું સ્વરૂપ

અહીંયાં સુખને શીત કહ્યું છે, અને તે રાગદ્વેષ વિગેરેનાં વધાં જોડકાં દૂર થવાથી ઘણુંજ અને એકાંત વાધારહિત લક્ષણવાળું નિરુપાધિક પરમાર્થ ચિંતામાં વિચારતાં મુક્તિનું સુખ તેજ સાચું સુખ છે, પણ બીજું નથી. અને તે સુખ આઠે કર્મનો તાપ દૂર થવાથી શીત છે. તે નિર્વાણ સુખ બતાવે છે, અને નિર્વાણ તે વધા કર્મનો ક્ષય જાણવો, અથવા વિશિષ્ટ આકાશ પ્રદેશવાળું સ્થાન (સિદ્ધિસ્થાન) તેમાં (જીવ નિશ્ચલ પણે) રહેવાથી નિર્વાણ સુખ છે. અને આ વધાં પદો એક અર્થવાળાં છે. એટલે સાતા શીતીશુત, અનાવાથપદ ઇત્રણેનો અર્થ નિર્વાણ સુખ છે. અને આ સંસારમાં પણ સાતાવેદનીયના વિપાકથી ઉદયમાં આવેલું સુખ તે મનને આનંદ આપવાથી શીત છે. અને તેથી ઊલટું શાપથી ઉદયમાં આવેલું દુઃસ્વ તે ઊષ્ણ છે.

હવે કષાય વિગેરે પદો કહે છે.

ડઙ્ઙાઈ તિવ્વકસાઓ સોગભિમૂઓ ઉઙ્ઙવેઓ ય । ઉણહયરો હોય તવો કસાયમાઈવિ 'જં' ડહાઈ ॥૨૦૯॥

તેથી એટલે ઘણા પ્રમાણમાં વિપાક ઉદયમાં આવતાં કષાયો જેને ઉદયમાં આવ્યા હોય તે બહે છે. આ કષાય અગ્નિવાળો જીવ

સૂત્રમ

॥૪૨૭॥

આચા૦

॥૪૨૮॥

ફક્ત બલે છે, ઇટલુંજ નહીં પણ શોક ઇટલે બહાલાંના વિયોગથી ઉત્પન્ન થયેલ શોકથી મૂઢ બનીને શુભ વ્યાપાર (ધર્મ) ને જે બુલે તે પણ બલે છે. તથા જેને સંસારી સુખ ભોગવવાની ઇચ્છા થઈ હોય, તેવોપણ બલે છે કારણ કે પુરુષ વેદવાળો સ્ત્રીને ઇચ્છે છે. અને સ્ત્રી પણ પુરુષને ઇચ્છે છે, અને મનુસક તો વંનેને ઇચ્છે છે તેની પ્રાપ્તિ ન થાય તો આકાંક્ષા પુરી ન થવાથી તે અરતિ દાહે બલે છે, અને (ચ) શબ્દથી (શબ્દ વિગેરે પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયોની) ઇચ્છા અને કામની પ્રાપ્તિ ન થાય તોપણ જીવ અરતિના દાહે બલે છે, તેથી આ પ્રમાણે કષાયો શોક અને વેદનો ઉદય એ ત્રણે જીવને બાલનારા હોવાથી તે ઉષ્ણ છે. અથવા બધું મોહનીયકર્મ, અથવા આઠે પ્રકારનું કર્મ ઉષ્ણ છે આથી પણ વધારે દાહકપણાવાળું તપ છે તે અદ્યધી ગાથામાં બતાવ્યું છે, કારણ કે ઉષ્ણ કષાયને પણ તપ તપાવે છે. માટે તે તપ ઉષ્ણતર છે. મૂઝ ગાથામાં કષાય જોડે આદિ શબ્દ છે. તેથી એમ જાણવું કે તપ કષાયને બાલે; તેમ શોક અને વેદ ઉદયને પણ બાલે છે. આ પ્રમાણે અનેક રીતે શીત ઉષ્ણ બતાવી જે અભિપ્રાયવડે આચાર્યે દ્રવ્યભાવથી ભેદવાળા પરિષદ પ્રમાદ ઉગ્રમ વિગેરે રૂપવાળા શીત ઉષ્ણ બતાવેલ છે, તે આચાર્યના અભિપ્રાયને હવે પ્રગટ કરે છે.

સીઉણહફાસસુહદુહપરીસહકસાયવેયસોયસહો । હુજ્જ સમણો સયા ઉજ્જુઓ, ય તવસંજમોવસમે ॥૨૧૦॥

શીત અને ઉષ્ણ એ બન્નેનો જે સ્પર્શ છે, તેને સહન કરે; ઇટલે, શીતસ્પર્શ અને ઉષ્ણસ્પર્શ શરીરે (અધિકપણામાં) લાગવાથી જીવવેદનાને અનુભવતો હોય; છતાં આર્તધ્યાન ન કરે; ઇટલે, શરીર અને મનને અનુકૂળ થતાં સુખ અને વિપરિત થતાં દુઃખ અનુભવે; તથા પરિષદ કષાયવેદ તથા શોક જે ઠંડી તથા ગરમીથી ઉત્પન્ન થાય તે બંધાને સહે છે. આ પ્રમાણે ઠંડ અને ઉષ્ણ વિગેરે

સૂત્રમ્

॥૪૨૮॥

આચા૦

॥૪૨૯॥

સહીને સાધુ હંમેશાં તપ અને સંયમના ઉપશમમાં ઉચ્ચમવાળો થાય (અર્થાત્ મૃદસ્થ ઉનાઝામાં કે શિયાઝામાં જીવોને દુઃખરૂપી-પાણી છાંટવાનું કે, અગ્નિ બાઝવાનું પાપ કરે છે. તથા હાયપીટ કરે છે, અથવા, વગીચા વિગેરેમાં જડ વનસ્પતિને દુઃખ આપી પોતે સુખ માની અહંકાર કરે છે તેવું સાધુજી ન કાઠું; પણ સુખદુઃખને સમભાવે સહન કરીને સમાધિમાં રહેવું.) હવે સમાપ્ત કરતાં ૯ ટંડ તાપને ઘણા પ્રમાણમાં સહેવાં તે બતાવે છે.

સીયાણિ ય ઉવહાણિ ય, મિત્તસ્વૂગં હુંતિ વિત્તહિયત્વાઈ। કામા ન સેવિયત્વા, સીઓસણિજ્ઞસ્સ નિજ્જુત્તો ૨૧૧

પરિષહ-પ્રમાદ ઉપશમ-વિરતિ સુખરૂપ જે પદો પૂર્વે ટંડપણે બતાવ્યાં; તથા પરિષહતપ ઉચ્ચમ-કષાય શોકવેદ અરતિરૂપ પૂર્વે ઉષ્ણરૂપે બતાવ્યાં છે. તે બધાંને મોક્ષાભિલાષી સાધુજી સહેવાં; પણ, તે સુખનો હર્ષ, અને દુઃખનો શોક ન કરવો; તે પરિષહોને સમ્યક્ દૃષ્ટિ જીવ જો કામની અભિલાષા દૂર કરે; તો તેનાથી સદન થાય છે, માટે, નિર્યુક્તિકાર કહે છે કે:—ગમેતેવા પરિષહ ટંડ કે, ઉષ્ણતાઈના આવે; તોપણ, તે કામો (સ્વેદી ફૂલ્લાઓ) માં ચિત્ત ન રાખવું તથા કુમાર્ગે ન જવું.

આ પ્રમાણે, ત્રીજા અધ્યયનનો નામનિષ્પન્ન નિર્ણયો કહ્યો. હવે, સૂત્ર અનુગમમાં અસ્થલિત વિગેરે ગુણવાળું નિર્દોષ વચન કહેવું તે આ છે—

સુત્તા અમુણી સયા મુણીણો જાગરંતિ (સૂત્ર૦ ૧૦૫)

પૂર્વ સૂત્ર સાથે એનો સંબંધ બતાવે છે, દુઃખોના આર્ત (ચક્રાવા) માં જે ભમે તે દુઃખી છે, ઇટલે આ લોકમાં જેઓ ભાવ નિદ્રામાં અજ્ઞાની જીવો સુતાછે. તે દુઃખોના ચક્રાવામાં ભમવાથી દુઃખી છે. કહું છે કે:—

સૂત્રમ્

॥૪૨૯॥

આચા૦

॥૪૩૦॥

નાતઃ પરમહં મન્યે, જગતો દુઃસ્વકારણમ્ । યથાઽજ્ઞાન મહારોગો, દુરન્તઃ સર્વદેહિનામ્ ॥૧॥

આ જગતમાં જે અજ્ઞાનરૂપી મહારોગ સર્વે જીવોને દુઃસ્વે કરીને દૂર થાય તેઓ અસાધ્ય છે, તેનાથી બીજું દુઃસ્વનું કારણ હું માનતો નથી, વિગેરે છે. અહિંઆં સુતેલા બે પ્રકારના છે, દ્રવ્યથી અને ભાવથી તેમાં નિદ્રા પ્રમાદવાળા દ્રવ્યથી સુતા છે, અને મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનરૂપ મહાનિદ્રાથી મૂઢ બનેલા જેઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ (મોક્ષ માર્ગથી વિમુક્ત) અમુનિ છે. તેઓ નિરંતર ભાવથી સુતેલા જાગવા, કારણકે તેઓ (સર્વ જીવોને અભય દાન આપવા રૂપ) સમ્યક્જ્ઞાન તથા ચારિત્રની ક્રિયાથી રહિત છે. પણ નિદ્રામાં પડેલાનું આ પ્રમાણે સમજવું કે વસ્તુતે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોઈ અને સમ્યક્ દૃષ્ટિ પણ હોય, આ અમુનિ માટે વતાવ્યું હવે મુનિઓનું વર્ણન કરે છે. તેઓ હંમેશાં સુબોધથી યુક્ત અને મોક્ષમાર્ગથી ચલાયમાન થતા નથી પણ નિરંતર હિતને મેઝવવા અહિતને છોડવા. સંયમ પાલવા પ્રયાસ કરે તેથી તેઓ જાગતા છે અને શરીરની સ્વભાવિક અશક્તિથી દ્રવ્ય નિદ્રા તેઓને હોય (સુવે) તો પણ રાતના નવથી ત્રણ વાગ્યા સુધી શાસ્ત્રમાં વતાવેલી વિષય સુવાથી તથા અલ્પ નિદ્રાથી તેઓ જાગતાજ છે, આજ ભાવ સ્વાપ (સુવું) તથા જાગરણ કરવું તે સંબંધી નિર્યુક્તિકાર ગાથા કહે છે:—

સુત્તા અમુનિઓ સયા મુનિઓ સુત્તા વિ જાગરા હંતિ । ધર્મમં પદુચ્ચ એવં નિદ્રાસુત્તેણ ભઙ્ગયત્વં ॥નિ. ૨૧૨॥

દ્રવ્યથી અને ભાવથી બન્ને પ્રકારે સુતા છે, તેમાં નિદ્રાથી સુતેલાનું વર્ણન પછી કહેશે. અને ભાવથી સુતેલાનું પહેલાં કહે છે. જેઓ અમુનિ (ગૃહસ્થો) મિથ્યાત્વથી તથા અજ્ઞાનથી ઘેરાઈને હિંસા વિગેરે પાંચ આસ્ત્ર સદા વર્તે છે, તેઓ ભાવથી સુતેલા છે. અને

સૂત્રમ્

॥૪૩૦॥

આચા૦

॥૪૩૧॥

મુનિઓને મિથ્યાત્વ અજ્ઞાનરૂપ નિદ્રા દૂર થવાથી સન્યક્ત્વ વિગેરેનો બોધ પામીને ભાવથી તેઓ જાગતા છે.

જો કે, આચાર્યની આજ્ઞા લઈને, મુનિઓ નવથી ત્રણસુધો રાત્રીના વીજા ત્રીજા પહોરે દીર્ઘસંયમ માટે શરીર આધારરૂપ હોવાથી સુવે; તોપણ તેઓ સંદાઈ જાગતાજ છે. આ પ્રમાણે ધર્મને આશ્રયીને સુતા અને જાગતાવતાવ્યા. હવે, દ્રવ્યનિદ્રામાં સુતેલામાં ભજના જાળવી; ઇટલે, તેમનામાં ધર્મ હોય અથવા ન પણ હોય.

ઇટલે જો ભાવથી જાગે; અને નિદ્રાથી આંશ્વો ઘેરાવાથી સુવે તોપણ તેને ધર્મ છે, અને ભાવથી જાગતો હોય; પણ નિદ્રા અને પ્રમાદમાં તેનું ધ્યાન હોયતો, તેને ન પણ હોય; પણ જે દ્રવ્યભાવ વસ્ત્રમાં સુતા છે, તેને ન હોય; એમ ભજનાનો અર્થ છે.

પ્રશ્ન:—દ્રવ્યથી સુતેલાને ધર્મ કેમ ન હોય ?

ઉત્તર:—દ્રવ્યથી સુતેલાને નિદ્રા હોય છે, તે નિદ્રા દુઃસ્વેથી દૂર થાય છે, કારણકે, સ્ત્યાનર્દિ (થીળદિ) ત્રિકના ઉદયમાં સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ મોક્ષમાં જનારા ભવસિદ્ધિ જીવોને પણ થતો નથી; અને તેનો બંધ મિથ્યાદૃષ્ટિ, અને સાસ્વાદનની સાથે અનંતાનુબંધી કષાયના બંધવાળાને હોય છે.

અને તેનો ક્ષય અને અનિવૃત્તિ બાદર ગુણસ્થાન કાઢના સંસ્ક્રયેય ભાગોમાંના કેટલાક ભાગ જાયત્યાંસુધી હોય છે. તેજ પ્રમાણે નિદ્રા, અને પ્રચલના ઉદયમાં પણ પૂર્વ માફક છે.

બંધનો ઉપરમ (દૂર થવું.) તો, અપૂર્વ કરણકાઢના અસંસ્ક્રયેય ભાગના અંતમાં થાય છે. પણ તેનો ક્ષય તો, જ્યારે વધા કષાયો દૂર થાય; તેના દ્વીચરમ સમયમાં (છેલ્લાનો પહેલામાં) થાય છે.

સુત્રમ

॥૪૩૧॥

આચાર્ય

॥૪૩૨॥

અને ઉદય તો ઉપશમક, અને ઉપશાંત મોહવાળા મુનિઓને પણ હોય છે. ઈથી, નિદ્રા પ્રમાદને દુરંત કહ્યો છે.

(દર્શનાવરણીય કર્મની નવ પ્રકૃતિમાં પાંચ નિદ્રા છે, તેમાં નિદ્રા, પ્રચલા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા, અને થીણદિ અનુક્રમે પ્રમાણમાં વધારે નિદ્રા છે, તેનું વર્ણન કર્મગ્રંથમાં છે, ત્યાંથી જોવું. અહીં ઇટલું કહેવાનું છે કે, પરમાર્થ (મોક્ષનું) લક્ષ રાખવું; અને વને ત્યાંસુધી અલ્પ નિદ્રા કરવી.)

અને દ્રવ્યથી નિદ્રામાં સુતેલો દુઃખ પામે છે. (જેમકે, ઝંઘણસી માણસ ઘરમાં આગ લાગતાં બઢીજાય છે, ઘરમાંથી ધન ચોરાઈ જાય છે.) તેજ પ્રમાણે ભાવથી સુતેલા પણ દુઃખ પામે છે તે વતાવે છે.

जह सुत्त मत्त मुच्छिय असहीणो पावए बहु दुक्खं । तिब्बं अपडियारंपि वट्टमाणो तहा लोगो ॥नि. ૨૧૩॥

નિદ્રાર્થી સુતેલો તથા દારૂ વિગેરેના નિશાથી ગાંડો થયેલો તથા ઘનો માર મર્મસ્થનમાં પડવાથી વેથુદ્ધ વનેલો તથા વાયુ વિગેરે દોષથી ચક્રી આવતાં પરવશ થયેલો જીવ બહુ દુઃખ પામે છે છતાં પોતે તે વચ્ચે બદલો કે ઉપાય લઈ શકતો નથી તેજ પ્રમાણે ભાવ નિદ્રા ઇટલે મિથ્યાત્વઅવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય વિગેરેમાં સુતેલો જીવ સમૂહ નરક વિગેરેના ભવનાં દુઃખો ભોગવે છે, હવે બીજી રીતે ઊલટા દૃષ્ટાંતથી ઉપદેશ દેવા કહે છે:—

एसेव य उवएसो पदित्त पयलायपंथमाईसुं । अणुहवइ जह सचेओ सुहाइं समणाऽवि तहचेव ॥नि. ૨૧૪॥

ઉપર કહેલો ઉપદેશ જે વિવેક અને અવિવેક સંબંધી થાય છે. તે વતાવે છે જેમકે સચેતન (બુદ્ધિમાન) વિવેકી આગ લાગતાં

સુત્રમ્

॥૪૩૨॥

આચા૦

॥૪૩૩॥

તેમાંથી નીકળીને સુખી થાય છે અને વિઘ્નવાલા અને વિઘ્નરહિત એવા માર્ગનું જ્ઞાન જેને છે તે સુખેથી પાર પહોંચે છે. આદિ શબ્દથી જાણવું કે ચોર વિઘ્નેના ભવમાં વિવેકી માણસ સુખથી તે વિઘ્નને દૂર કરી સુખી થાય છે. તેજ પ્રમાણે સાધુ પણ ભાવથી સદા વિવેકી હોવાથી જાગતો રહિને બધાં કલ્યાણને મેલે છે મૃતા અને જાગતા સંબંધી ગાથાઓ કહે છે:—

જાગરહ ણરા ણિઙ્ગં જાગરમાણસ્સ વડ્ડુદ્ધિ બુદ્ધી । જો સુઅદ્ધિ નસો ધણો જો જગ્ગદ્ધિ સો સયા ધન્નો ॥૧॥

જાગતા માણસોની બુદ્ધિ વધે છે માટે હે માણસો ! તમે જાગો (અલ્પનિદ્રા કરો.) જે સુવે છે, તે ધન્યવાદને યોગ્ય નથી, પણ જાગતો માણસ ધન્યવાદને યોગ્ય છે.

સુઅદ્ધિ સુઅં તસ્સ સુઅં સંકિચ્છલિયં ભવે પમત્તસ્સ । જાગરમાણસ્સ સુઅં ધિરપરિચ્છિઅમપ્પમત્તસ્સ ॥૨॥

જે ઘણું સુવે છે તેને પ્રમાદથી તેનું ધણેલું શંકાવાલું તથા ધુલોવાલું થાય છે, પણ અપ્રમાદી જાગતા સાધુનું ધણેલું સ્થિર પરિચયવાલું (ધુલ વગરનું) રહે છે.

નાલસ્સેણ સમં સુદ્ધિયં, ન વિજ્ઞા સહ નિદ્ધયા । નવેરગ્ગં પમાણં, નારંભેણ દણ્ણુયા ॥૩॥

આલસની સાથે સુખ નથી. (આલસને સુખ ન હોય;) તથા નિદ્રાની સાથે વિદ્યા ન હોય; પ્રમાદની સાથે વૈરાગ્ય ન હોય; તથા આરંભ કરનારને દયા ન હોય.

જાગરિઆ ધમ્મીણં, આહમ્મીણં તુ સુત્તયા સેઆ । વઠ્ઠાહિવ ભગિણાણ અકર્હિંસુ જિણો જયંતીણ ॥૪॥

સુત્રમ

॥૪૩૩॥

આચા૦

॥૪૩૪॥

ધર્મીજીવોને જાગવું સારું, અધર્મીને સુવું સારું એવું ભગવાન મહાવીરે વત્સ દેશના રાજાની બેન જયંતી શ્રાવિકાને કહ્યું છે:—
 સુયઈ ય અયગરમ્મૂઓ સુઅંપિ સે નાસઈ અમયમ્મૂઅં । હોહિઈ ગોણઢમ્મૂઓ નટ્ટમિ સુણ અમયમ્મૂણ ॥૫॥

જે અજગરની માફક સુવે છે, તેનું અમૃત જેવું મળેલું નાશ થાય છે, તથા તેને અમૃત જેવું મળેલું નાશ થતાં મુઢદાલ-બઢ્ઢીયા માફક તેનું અપમાન થાય છે.

આ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી કોઈક વસ્તુ કોઈ સાધુ સુતો હોય; પણ મોક્ષાભિલાષી, અને યતનાવાળો હોવાથી; તથા તેણે દર્શન મોહનીયરૂપ-નિદ્રા દૂર કરવાથી તે જાગતોજ છે. પણ જેઓ, અજ્ઞાનના ઉદયથી સુતેલા છે, તે અજ્ઞાનીજ સ્વરા સુતેલા છે, અને અજ્ઞાન તે મહાદુઃખ છે, અને તે દુઃખ જંતુઓને અહિતકારી છે, તે સૂત્રકાર બતાવે છે.

લોયંસિ જાણ અહિયાય દુઃખં, સમયં લોગસ્સ જાણિત્તા, ઇત્થ સત્થોવરણ, જસ્સિમે સદ્દા ય
 રૂવા ય રસા ય ગંધા ય ફાસા ય સ્વભિસમન્નાગયા ભવંતિ (સૂત્ર ૧૦૬)

છ જીવનીકાય સંબંધી તું દુઃખને જાણ; ઇટલે અજ્ઞાન અથવા, મોહ (મૂઢપણું) તે જીવને નરકાદિ ભવમાં દુઃખ આપનારું અહિતને માટે છે, અથવા તેનું અજ્ઞાન, તેને અહીંયાજ બંધને માટે, બધને માટે, તથા શરીર, અને મન સંબંધી પીડાને માટે થાય છે. (અર્થાત્ ગુરુ શિષ્યને કહે છે કે:—આ સંસારમાં અજ્ઞાની જીવો પોતે અજ્ઞાનદશામાં પાપો કરીને નરક વિગેરેમાં જાય છે, અને ત્યાં તથા, અહીં અનેક પ્રકારનાં દુઃખ સહે છે,) તે તું ધ્યાનમાં રાખ; અને અજ્ઞાનને છોડ. હવે એ જાણવાનું ફલ બતાવે છે.

સૂત્રમ

॥૪૩૪॥

આચાર્ય

॥૪૩૫॥

દ્રવ્ય અને ભાવ એ બે પ્રકારની નિદ્રાથી સુતેલા જીવો અજ્ઞાની છે. તેમને થતા દુઃખથી દૂર રહેવું એ જ્ઞાનનું ફળ છે. વ્હી સમય પડેલે આચાર્યસૂત્રમાં વર્તાવેલ અનુષ્ઠાન (સંયમ) ને જાણીને અથવા લોક પડેલે જીવસમૂહને જાણીને તેને જે શસ્ત્રોથી દુઃખ થાય તે શસ્ત્ર જ્ઞાની સાધુએ ન જણાવવા (જ્ઞાન મળવાનું ફળ એ છે કે કોઈ પણ જીવને દુઃખ ન દેવું) આ પ્રમાણે પહેલાંના સૂત્ર સાથે બીજા સૂત્રનો સંબંધ છે. કારણ કે સંસારી જીવો ભોગના અભિલાષીપણાથી જીવહિંસા વિગેરે કષાય હેતુવાળું કર્મ બાંધીને નરક વિગેરે પીડાના સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંથી કોઈ વચ્ચે નીકળીને બધા દુઃખોનું નાશ કરનાર ધર્મનું કારણ જેમાં છે તેવું આર્યક્ષેત્ર વિગેરેમાં મનુષ્ય જન્મ પામે છે. વ્હી ત્યાં પણ (ધર્મ પાલવાને વદેલે) મહા મોહના કારણે મોહિત મતિ-વાળો બની (ઇન્દ્રિયોના સ્વાદને માટે) એવાં એવાં કાર્ય કરે છે કે જેને લીધે તે નીચેનીચે (નારકીમાં) જાય છે, પણ સંસારમાંથી પાર પહોંચતો નથી (આવું લોકોનું વર્તન જાણીને તેવું તમારે ન કરવું.) અથવા સમભાવ પડેલે સમતા (સમયનો અર્થ સમતા લીધો) છે તેને જાણીને બધા જીવો ઉપર પડેલે પોતાના આત્મા ચરોચર પરને જાણીને અથવા શત્રુ મિત્રને સમભાવે જાણીને તેમના ઉપર રાગ દ્વેષ તું ન કર, અથવા બધા જીવો એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધી પોતાના ઉત્પન્ન થવાના સ્થાનમાં રમવાની ઇચ્છાવાળા છે, મરણથી ડરે છે, સુખના ચાહક છે. દુઃખના દ્વેષી છે આવું તેઓનું સમાનપણું જાણીને સાધુએ શું કરવું તે કહે છે, છ જીવનીકાયના દ્રવ્ય ભાવના ભેદવાળા શસ્ત્રથી દૂર રહેવા ધર્મ જાગરણથી જાગતો રહે, અથવા જેજે સંયમનાં શસ્ત્રો છે તે તે આસ્ત્રવહાર પ્રાણાતિપાત વિગેરે છે. અથવા શબ્દ વિગેરે પાંચ પ્રકારના કામ ગુણો (વિષયપ્રેમ) છે. તેનાથી જે દૂર રહે તે મુનિ છે. તેજ સૂત્રકાર કહે છે કે જે મુનિને પોતાના આત્માના અનુભવેલા બીજા બધા પ્રાણી સંબંધી ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિના વિષયરૂપ શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ તે સુંદર અને

સૂત્રમ

॥૪૩૫॥

આચા૦

॥૪૩૬॥

વિરુપ એમ બે ભેદ છે, તે સમીપ આવતાં અનુકૂળ વદાલા, અને પ્રતિકૂળ તે અળગમતા લાગે છે, તેવું જે મુનિ જાણે તે લોકને જાણે છે. તેનો અર્થ આ છે કે:—મુનિએ તેવા વિષયો પ્રાપ્ત થાય; તોપણ અનુકૂળમાં રાગ 'ન' કરવો; અને પ્રતિકૂળમાં દ્વેષ ન કરવો; તેજ સ્વરીરીતે તેઓનું અભિસમન્વા ગમન (જાણવાપણું) છે, પણ બીજું નથી. (આ સંસારમાં મુનિને વિહાર વિગેરેમાં પુણ્યોદયથી મધુર અવાજ, સુંદર દેસ્વાવ, રમણીય સુગંધી સ્વટરસ-ભોજન, તથા કોમલ સ્પર્શ વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે, તથા પાપના ઉદયથી તેથી ઉલટું થાય છે. તેવા સપયમાં સંસારી-જીવો હર્ષસ્વેદ કરે છે, તેમ મુનિએ ન કરવો.)

અથવા આલોકમાંજ શબ્દ વિગેરે વિષયો પ્રાણીઓને દુઃખને માટે થાય છે, તો પરલોકનું તો, શું કહેવું? કહું છે કે:—

उक्तं च-रक्तः शब्दे हरिणः स्पर्शं नागो रसे च वारिचरः । कृपणपतङ्गो रूपे भुजगो गन्धे ननु विनष्टः ॥१॥

હરિણ શબ્દમાં રક્ત થયલો, હાથી સ્પર્શમાં, માછલું રસમાં, અને રુપમાં ગરીબ પતંગીયું, તથા સુગંધીમાં સાપ, (અથવા ભમરો) સ્વરેસ્વર, નાશ પામ્યા છે,

पञ्चसु रक्ताः पञ्च विनष्टा यत्रागृहीतपरमार्थाः । एकः पञ्चसु रक्तः प्रयाति भस्मान्ततामबुधः ॥२॥

આ પ્રમાણે, પાંચ ઇન્દ્રિયોમાંથી એકમાં રક્ત થયેલા પરમાર્થ ન જાણનારા તે, પાંચે અહીંયાં નાશ પામ્યા છે, તેમ મૂર્ખ માણસ એકલો પાંચેમાં રક્ત થતાં તેનો નાશ થાય છે. અથવા, પુષ્પશાલથી શબ્દમાં ભદ્રા નાશ પામી અર્જુન ચોરરુપ જોવા જતાં નાશ પામ્યો; ગંધમાં ગંધ પ્રિયકુમાર નાશ પામ્યો; રસમાં સૌદાસ, અને સ્પર્શમાં સત્યકિ વિદ્યાધર, અથવા સુકુમારીકાનો પતિ લલિતાંગ નાશ પામ્યો;

સૂત્રમ

॥૪૩૬॥

આચા૦

॥૪૩૭॥

અને તેઓને પરભવમાં નરક વિગેરે દુઃખ ભોગવવાનો ભય બાકી રહે છે. આ પ્રમાણે ગાયન વિગેરે બંને લોકમાં દુઃખ આપનારા જાણીને જે મુનિ તજે, તે કેવા ગુણો મેલવે તે કહે છે:—

સે આયવં નાણવં વેયવં ધંમવં લંભવં પન્નાણેહિં પરિયાણઙ્ગ લોયં, મુણિતિ વુચ્ચે, ધમ્મવિઙ્ગ

ઉઙ્ગુ આવદ્દસોણ સંગમભિજાણઙ્ગ (સૂ૦ ૧૦૭)

જે મુનિ મહામોહનિદ્રામાં સુતેલા લોકોને અહિતને માટે થતું દુઃખ જાણે; તે લોક સમયદર્શી છે, તે સશક્તી દૂર રહીને મધુર ગાયન વિગેરે પાંચ કામગુણો ફક્તજ દુઃખના હેતુઓ તરીકે જ—પરિજ્ઞાવડે જાણે છે, તથા પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાવડે ત્યાગે છે, તે મોક્ષા-ખિલાષી મુનિ છે, અને તે આત્માને જાણનારો છે. ઇટ્થે, જ્ઞાનાદિક ગુણવાલો આત્મા તેણે મેલવ્યો; તે આત્માવાન છે, કારણકે, શબ્દાદિ વિષય ત્યાગવાથી ઈણે આત્માનું રક્ષણ કર્યું છે, જો, તેમ રક્ષણ ન કર્યું હોત; તો, પોતાનાં પાપથી નારકી, તથા એકેન્દ્રિય વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થતાં આત્માનું કાર્ય મોક્ષમાં જવાનું ન કરવાથી તેનો આત્મા કેવી રીતે ગણાય ? (આત્માનું કાર્ય જ્ઞાનમાં રમણતા કરી; ચારિત્ર પાઠી; મોક્ષમાંજ જવાનું છે, તેજે પ્રાપ્ત કરે; તેણે આત્મા મેલવ્યો જાણવો; અને તેજ આત્માવાલો છે.)

અને તેજ જ્ઞાનવાન પણ છે. ઇમ્મ જાણવું; અથવા, સોજાં પ્રતિમાં આવવી નાણવી છે, તેનો અર્થ આ છે કે:—

પોતાના આત્માને શ્વશ્ર (નરક) વિગેરેમાં પડતાં અટકાવે; તે આત્મવિત્ (આત્માજ્ઞાની) છે તથા પ્રમુખ જેવું પદાર્થનું સ્વરૂપ બતાવ્યું; તેવું જાણે, તે જ્ઞાનવિત્ (તત્ત્વજ્ઞાની) તે, તથા જીવાદિ સ્વરૂપને જેનાવડે જાણે; તે વેદ ઇટ્થે, આચારાઙ્ગ વિગેરે મૂલ જા-

સૂત્રમ

॥૪૩૭॥

આચા૦

॥૪૩૮॥

ળનારો હોય; તે વેદવિત્ કહેવાય છે. તથા, ડર્ગતિમાં પડતા જીવને થારી રાત્રનાર, તથા સ્વર્ગમોક્ષ અપાવનાર ધર્મને જાણે તે ધર્મ-વિત્ છે. એ પ્રમાણે, વધાં કર્મરૂપ-મઝ, કલંકથી રહિત, એવું યોગીનું સુખ બ્રહ્મચર્ય છે, તેને જાણે તે, બ્રહ્મવિત્ છે, અથવા, અઠાર પ્રકારનું બ્રહ્મ છે. આ પ્રમાણે, જ્ઞાન, વેદ ધર્મ, અને બ્રહ્મચર્ય પ્રકર્ષથી (ઉત્કૃષ્ટપણે) જેનાવડે જ્ઞેય પદાર્થો જણાય; તે પ્રજ્ઞાનો છે એટલે, મતિ વિગેરે પહેલા ભાગમાં બતાવેલ જ્ઞાનવડે જીવલોક જેવે રૂપે રહ્યાં છે તેને જાણે; અથવા જીવલોકને રહેવાનું જે સ્થાન, જે ક્ષેત્રલોક છે, તેને પોતે જાણે અર્થાત્ જે શબ્દાદિ વિષયોનો રાગ તજે; તેજ, જ્ઞાનિ યથાવસ્થિત લોકનું સ્વરૂપ જાણે છે, અને તેવો જ્ઞાની પ્રથમ બતાવેલા ગુણવાળો (એટલે જે આત્મવાન્ જ્ઞાનવાન્ વેદવાન્ ધર્મવાન્ બ્રહ્મવાન્) થોડા અથવા, સમસ્ત પ્રજ્ઞાનવડે લોકોને જાણે તેને મુનિ કહેવો; કારણકે, જગતની ત્રણે કાલની અવસ્થાને માને અથવા. જાણે તેને મુનિશાસ્ત્રમાં કહ્યો છે.

ધર્મ તે ચેતન. અને અચેતન દ્રવ્યના સ્વભાવરૂપ, અથવા શ્રુતચારિત્રરૂપ-ધર્મને જાણે; તે ધર્મવિત્ જાણવો.

રુજુ (સરલ) જ્ઞાનદર્શન-ચરિત્ર નામના મોક્ષમાર્ગનાં જે અનુષ્ઠાન છે, તેનાથી અકુટિલ છે, અથવા યથાર્થરીતે પદાર્થનું સ્વરૂપ જાણવાથી સરલ છે અથવા વધી ઉપાધિથી શુદ્ધ તે અવક્ર (સરલ) છે આ પ્રમાણે ધર્મ જાણનાર રુજુ મુનિ હોય તેને શું લાભ મળે તે કહે છે.

આવદ્દ એટલે ભાવ આવર્તે તે જન્મ જરા મરણ રોગ શોકના દુઃખ આપવાના સ્વભાવવાળો સંસાર છે, કશું છે કે, રાગદ્વેષ વશાવિરૂં, મિથ્યા દર્શન દુસ્તરમ્ ॥ જન્માવર્તે જગરિક્ષપ્તં, પ્રમાદાદ્બ્રામ્યતે મૃશમ્ ॥૧॥

રાગદ્વેષના વશથી વિંધાયેલ મિથ્યાદર્શનના કારણે દુસ્તર અને જન્મના આવર્તમાં ફેંકાયલું જગત્ છે. તેમાં પ્રમાદથી જીવો

સૂત્રમ્

॥૪૩૮॥

આચા૦

॥૪૩૧॥

ઘણું ભ્રમણ કરે છે. ભાવ શ્રોતપણ શબ્દાદિ કામ ગુણનો વિવેચ અભિલાષ છે, અને તે વાળે 'આવર્ત' અને શ્રોતમઝીને આવર્ત શ્રોત: શબ્દ બને છે તે બન્નેમાં રાગદ્વેષક્રોધ સંગ (સંવંધ) થાય છે, તેને જાણે છે કે આ આવર્ત અને શ્રોતનું કારણ છે. આ જાણનારો સ્વરી રીતે કોને કહેવો? તે કહે છે, જે અનર્થને જાણીને ત્યાગે, તે જાણનારો છે. અર્થાત્ સંસાર શ્રોત તે રાગદ્વેષ રૂપ સંગ છે. તેને જાણીને જે ત્યાગે તેજ આવર્ત શ્રોતના સંગનો સ્વરો જાણનારો છે. ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે સુતા અને જાગતાના દોષો તથા ગુણોને જાણનારો કયા ગુણો મેલવે, તે કહે છે.

સાડસિગચ્ચાઈ સે નિમ્મંદે અરરરરસહે, ફરુસયંનો વેણ, જાગર વેરોવરણ, વીરે દવં દુઃખવા

પમુરુસસિ, જરામચ્ચુવસો વણિણ નરે સયયં મૂઢે ધંમં નાભિજાણઈ (સૂત્ર ૧૦૮)

તે આત્માર્થી મુનિ વાળા અભ્યંતર ગ્રંથ રહિત (નિર્ગ્રંથ) બનીને શીત અને ઉષ્ણતાનો ત્યાગી ઘટલે સુખ દુઃખને ન ગણનારો અથવા ઠંડ તાપના પરિપ્રહને સારી રીતે સમભાવે સહન કરનારો સંયમમાં રતિ (પ્રેમ) અને અસંયમમાં અરતિ બતાવનારો બની પીડા કરનારી પરિપ્રહો અને ઉપસર્ગોની કઠોર વેદનાને સહે છે, પણ પીડાકારી માનતો નથી, (જેમ ગજસુકુમારના સસરાણે બીની મા-ટીની પાલ્લ વાંધી માથામાં બઢતા અંગારા ભર્યા, તે સમયે ઘણી પીડા થઈ, છતાં તેણે સસરાનો ઉપકાર માન્યો, અને કેવળ જ્ઞાન પામી મોક્ષમાં ગયો. તેમ વીજા સાધુણ કરવું) અથવા સંયમ કે તપથી શરીરમાં પીડા થતાં પરુષતા (કઠોરપણું) આવે અથવા કર્મ લેપ દૂર થવાથી સંસારથી સ્વેદી મનવાળો મોક્ષાભિલાષી નિરાવાધ સુસ્થનો ચાઢક બનીને સંયમ તપમાં પીડા થાય તો પણ સમભાવે

સૂત્રમ

॥૪૩૧॥

આચા૦

॥૪૪૦॥

સહે પળ સ્વેદ ન પામે. 'જાગર' ઇટલે અસંયમ નિદ્રા દૂર થવાથી પોતે સંયમમાં જાગતો છે અને અભિમાનથી થતા અમર્ષ (અદેસ્વાઈ) ઇટલે બીજાનું બગાડવાનો અધ્યવસાય (વિચાર) તે વૈર છે. તે વૈરથી પોતે દૂર છે ઇટલે જાગર અને વૈર ઉપરત્ત ગુણવાળો વીર બને છે, તે કર્મ શત્રુને દૂર કરવાની શક્તિવાળો છે તેવા વીરને ઉદ્દેશીને મુરુ કહે છે હે વીર! તું ઉપરના ગુણ ધારણ કરીને પોતાને અથવા બીજાને સંસારના દુઃસ્વથી અથવા દુઃસ્વના કારણરૂપ કર્મથી વચીશ અને વચાવીશ.

અને ઉપરના ઉત્તમ ગુણોથી રહિત પ્રમાદી જીવ સંસારના ચક્રમાં અને દુઃસ્વના પ્રવાહમાં સંગ કરીને ઝંવતો રહીને તે શું મેલવે છે તે કહે છે.

જરા અને મૃત્યુ એ બેને વશ થઈને તે પ્રાણી નિરંતર મહા મોહથી મૂઢ બનેલો સ્વર્ગ અને મોક્ષ આપનાર ધર્મને જાણતો નથી અને સંસારમાં જીવને એવું કોઈ પણ સ્થાનજ નથી કે જ્યાં જરા મૃત્યુ ન હોય.

પ્રશ્ન:—દેવતાઓને જરા (બૂઢાપો) નથી.

ઉત્તર:—દેવતાઓને પણ ત્યાંથી ચ્યવવાના છ મહિના પહેલાં ઉત્તમ લેશ્યા વઢ મુગ્ધ અને સુંદર વર્ણની હાનિ થાય છેજ તેથી તેમને પણ જરાનો સદ્ભાવ છે, કહ્યું છે કે.

દેવા ણં મંતે ! સઘે સમવણ્ણા ? નો ઇણદ્દે સમદ્દે, સેકેણદ્દેણં મંતે! એવં વુચ્છઈ ગોયમા! દેવા
દુવિહા—પુલ્લોવવણ્ણા ય પલ્લોવવણ્ણા ય તત્થ ણં જે તે પુલ્લોવવણ્ણા તેણં અવિસુદ્ધવણ્ણયરા,
જે ણં પલ્લોવવણ્ણા તે ણં વિસુદ્ધવણ્ણયરા

સૂત્રમ

॥૪૪૦॥

આચાર્ય

॥૪૪૧॥

ગૌતમનો પ્રશ્ન—હે ભગવન ! વધા દેવતા સમાન રૂપવાળા છે ? ૩૦—તેમ નથી. પ્ર૦—તેનું શું કારણ ?
 ૩૦—હે ગૌતમ ! દેવો બે પ્રકારના છે. પહેલાં ઉત્પન્ન થયેલા અને પછી ઉત્પન્ન થતા તેમાં જે પહેલાં ઉત્પન્ન થયેલ છે તે કં-
 ઇક જ્ઞાંત્રા રૂપવાળા અને જે પાછલથી ઉત્પન્ન થયા તે વિશુદ્ધ સુંદર રૂપવાળા હોય છે. તેજ પ્રમાણે લેશ્યા વિગેરેમાં પણ જાણવું.
 અને જ્યવનના વચ્ચે તો વધાને વધુ જ્ઞાંત્રુજ હોય છે. જેમકે—

મલ્યમ્લાનિઃ કલ્પવૃક્ષ પ્રકમ્પઃ શ્રી હીનાશો વાસસાં ચોપરાગઃ ।

દૈન્યં તન્દ્રા કામરાગદ્વૃમ્બજ્ઞો, દૃષ્ટિભ્રાન્તિર્વેપયુશ્ચારતિશ્ચ ॥૧॥

માલા કરમાઈ જાય છે કલ્પવૃક્ષ કંપતું દેખાય છે, શ્રી અને હીનો નાશ થાય છે કપડાં ઉપરથી પ્રેમ ઊઠી જાય છે. દીનતા આવે
 છે, આલસ થાય છે, કામ રાગનો અને અંગનો ભંગ થાય છે, દૃષ્ટિમાં ભ્રાંતિ થાય છે. અને કંપારો થાય છે, અને વધું રમણિક તે
 અરમણિક લાગે છે. (જેમ, અહીંયાં મનુષ્યને મરતી વચ્ચે ઘરની કદિ કે, વૈભવ ઉપરથી અજાગમો થાય છે, તેમ દેવતાને પણ દેવ-
 લોક છોડતાં ઘણો સ્વેદ થાય છે, અને કલ્પાંત કરે છે.)

જો, આવી રીતે છે તો, નક્કી થયું કે, વધા જીવો જરા મૃત્યુને વચ્ચે છે તો, તેવું જાણીને પંડિત મુનિ શું કરે ? તે કહે છે:—

પાસિય આઠરણે અપ્પત્તો પરિવ્રણ, મંતા ય મહમં, પાસ આરંભજં દુઃખમિણંતિણચ્ચા, માઈ
 પમાઈ પુણ ઇદ્ ગઠ્ઠં, ઉવેહમાણો સદ્દુલ્લેસુ ઝજ્ઞ મારાભિસંકી મરણા પમુચ્ચઈ, અપમત્તો

સુત્રમ

॥૪૪૧॥

આચાર્ય

૧૪૪૨૧

કામેહિં, ઉવરઓ પાવકમ્મેહિં, વીરે આયગુત્તે સ્વેયન્ને જે પજ્જવજાય સત્થસ્સ સ્વેયન્ને, અસ-
ત્થસ્સ સ્વેયન્ને જે અત્થસ્સ સ્વેયન્ને સે પજ્જવજાયસત્થસ્સ સ્વેયન્ને, અકમ્મસ્સ વવહારો ન વિ-
જ્ઞઇ કમ્મુણા ઉવાહી જાયઇ, કમ્મં ચ પડિ લેહાણ (સૂત્ર ૧૦૨)

સૂત્રમ

૧૪૪૨૧

તે ભાવથી જાગતો મુનિ ભાવનિદ્રામાં સુતેલા જીવોને મન સંબંધી દુઃસ્વોથી પીડાતા જુવે છે. તે દુઃસ્વી જીવો વિચારે છે કે, હવે અમારે શું કરવું? એમ મૂઠ બનેલા તથા, દુઃસ્વસાગરમાં ડુબેલાં પ્રાણીઓને દેસીને પોતે તેવાં દુઃસ્વમાં ન પડવા માટે મુનિ અમ-
મત થઈને વિચરે; અને સંયમ અનુષ્ઠાનને વરોવર કરે; તેવા શિષ્યને ગુરુ ફરીથી કહે છે:—હે બુદ્ધિમાન્! હે મળેલા શિષ્ય! તું ભા-
વનિદ્રાથી સુતેલા દુઃસ્વીઓને જો, અને જાગતાના ગુણો તથા સુતાના દોષોને જાણીને સુવાની મતિ ન કર (પ્રમાદી ન થા.) વ્હી
પાપ ક્રિયાનો આરંભ કરનારાનાં દુઃસ્વો તથા દુઃસ્વના કારણ કર્મ, તેને તું પ્રત્યક્ષ જો! જેઓ જીવહિંસા (હુન) ચોરી વિગેરે કરે છે.
તેઓને થતી શિક્ષા સાક્ષાત્ જો! અને તે જાણીને આરંભ રહિત બનીને આત્મહિતમાં જાગ્રત થા!

(જેઓ સાધુ છે તેમને મોક્ષ સાધવાનો હોવાથી ગૃહસ્થ માફક સેવતી વિગેરે આરંભ કરવાનો નથી છતાં જેઓ ત્યાગી નામ
ધરાવી સેવતી વિગેરે કરે છે તે પણ ગૃહસ્થ માફક દુઃસ્વી થાય છે.)

પણ જે વિષય કષાયથી મલીન ચિત્તવાળો ભાવશાયી (પ્રમાદી) છે, તે શું મેઝવે તે કહે છે. માયી બને, છે, અને માયા લેવાથી
બધા કષાયોવાળો બને તેજ કહે છે, ક્રોધી માની માયી લોભી બનીને દારુ વિગેરેના નસામાં પ્રમાદી થઈ નારકીનાં દુઃસ્વ અનુભવી

આર્ચા

॥૪૪૩॥

પાછો તિર્યચમાં ગર્ભના દુઃખને અનુભવે છે. પણ જે મુનિ કષાયરહિત અપ્રમાદી છે તેને શું લાભ થાય છે. તે બતાવે છે. શબ્દ રૂપ વિગેરેમાં જે રાગદ્વેષ થાય છે તેનો ઉપેક્ષા કરતો રુઝુ (સરલ) યતિ થાય છે. ઇટલે સ્વરી રીતે જે યતિ (સાધુ) છે તે રુઝુ છે. પણ ગૃહસ્થ તો સ્ત્રી વિગેરે પદાર્થ ગ્રહણ કરવાથી વક્ર છે (સ્ત્રી વિગેરેને મેલ્લવા રાજી રાખવા ગૃહસ્થને કપટ કરવું પડે છે.) વઢી તે સરલ સાધુ ગાયન વિગેરેનો ઉપેક્ષા કરતો મરણ (માર) ની શંકા કરે છે. ઇટલે બીજાને મારતાં (દુઃખ દેતાં) ડરે છે. તેથી પોતે પણ મરણથી વચે છે. વઢી તે કામ (પાપ વેષ્ટાઓ) થી અપ્રમાદી રહે છે. અને જે સાધુ કામ વેષ્ટાના પાપથી દૂર રહે, તેજ સ્વરી રીતે મન વચન કાયાના પાપથી ઉપરત (વહેલો) છે. કોણ વચે છે? તે કહે છે. જે વીર છે તેજ ગુપ્ત આત્મા છે. અને તે સ્વેદજ છે (ઇટલે બીજા જીવોના સ્વેદને જાણે છે તેથી કોઈને દુઃખ દેતો નથી. તે સ્વેદજ સાધુ ગાયન વિગેરેના આનંદના વિષયોના પર્યવ (ભાગો) અનુકુલ થતાં પોતે તેના નિમિત્તના શસ્ત્રને પ્રાણીઓને દુઃખકારક જાણીને તેમાં લીન ન થતાં તે નિપુણ સાધુ નિરવ્ય અનુષ્ઠાન જે અશસ્ત્ર છે તે કરે છે. અને તે સંયમના સ્વેદને જાણનારો પર્યવ જાત શસ્ત્રના સ્વેદને જાણનારો છે, તેનો સાર આ છે કે જે સાધુ પાસે શબ્દાદિ પર્યાયો સુંદર કે વિરુપ આવે તો લેવાની કે ત્યાગવાની ક્રિયા બીજા જીવોને દુઃખરૂપ છે તેમ જાણે છે અને મધ્યસ્થપણું રાખવું; તે અપીડાકારક હોવાથી જે અશસ્ત્રરૂપ-સંયમ છે. તે પોતાને અને પરને ઉપકાર કરનારો છે, એવું જાણે છે.

આ પ્રમાણે, જાણીને શસ્ત્રને છોડે, અને અશસ્ત્ર (સંયમ) તેને ગ્રહણ કરે; ઇટલે જ્ઞાનનું ફલ એ છે કે; વિષયોના આનંદને છોડનારો; સમભાવ રાખનારો જીવોને વચાવી સંયમ પાળે છે, (અને જીવો ઉપર રાગદ્વેષ કરે; તો, સંયમ પાળી શકતો નથી.)

અથવા, ગાયન વિગેરે પર્યાયોથી, અથવા ગાયન વિગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલ રાગદ્વેષના પર્યાયોથી જે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મ

સૂત્રમ

॥૪૪૩॥

આચા૦

॥૪૪૪॥

બંધાય છે, તેને દાહકપણાથી તપ તે શસ્ત્ર છે, તે તપના સ્વેદને જાણે; તે સ્વેદજ છે. કારણકે તેના જ્ઞાન તથા યોગ્ય અનુદાનવહે જે અશસ્ત્ર—સંયમ છે, તેને પણ જાણનારો છે, અને સંયમ તપ સ્વેદને જાણનારો આશ્રવનિરોધ વિગેરેથી ભવભ્રમણાં કર્મ જે પૂર્વે એકઠાં કર્યા છે, તેનો ફાય થાય છે, અને કર્મફલથી જે લાભ થાય છે, તે કહે છે:—

અકર્મનું વર્ણન.

અકર્મ એટલે, જેને આઠ પ્રકારનાં કર્મમાંથી એક પણ કર્મ ન હોય; તે છે, અને તે નારક, તિર્યંચ, નર, દેવ એવી ચાર ગતિમાં ભ્રમણ કરવાનો વ્યવહાર નથી; તથા, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત અવસ્થા નથી; તથા બાળપણ, તથા કુમારપણું વિગેરે સંસારી વ્યવસ્થા (જુદી જુદી વ્યવસ્થા નામ) નથી; અને જે સર્વર્થ છે, તેને કર્મવહે નારકાદિ વ્યવસ્થા હોય છે.

તથા તે કર્મની ઉપાધિવહે એટલે, જ્ઞાનાવરણીય વિગેરેથી જુદાં જુદાં વિશેષણો કર્મ સંબંધી થાય છે તે કહે છે:—જેમકે, મતિ, શ્રુત અવધિ, મનઃપર્યાય જ્ઞાનવાળો હોય; તેને તેની બુદ્ધિના પ્રમાણમાં મંદબુદ્ધિવાળો, અથવા તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળો કહેવાય છે. (૧) તથા ચક્ષુર્દર્શની અચક્ષુર્દર્શની નિદ્રાલુ વિગેરે છે. (૨) તથા સુસ્વીદુઃસ્વી કહેવાય છે. (૩) મિથ્યાદૃષ્ટિ, સમ્યગ મિથ્યાદૃષ્ટિ, સ્ત્રીપુરુષ નપુંસક—કષાયો વિગેરે છે. (૪)

તથા સોપક્રમ નિરુપક્રમ આયુવાળો, અલ્પ આયુવાળો; વિગેરે છે. (૫) નારક તિર્યંચયોનીવાળો, તથા એકેન્દ્રિય, બે ઇન્દ્રિય, પર્યાપ્તો-અપર્યાપ્તો, સુભગ-દુર્ભગ વિગેરે છે. (૬) ઉચગોત્રવાળો, નીચગોત્રવાળો છે, (૭) કૃપણ, ત્યાગી, નિરુપ ભોગી, નિર્વીર્ય છે. (૮) આ પ્રમાણે આઠે કર્મને લીધે સંસારી જીવો ઓઝવાય છે. જો આવી રીતે છે તો શું કરવું તે કહે છે. જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મ છે

સૂત્રમ્

॥૪૪૪॥

આંચાં

॥૪૪૫॥

તેની ઉપેક્ષા કરીને અથવા તેના બંધને પ્રકૃતિ સ્થિતિ અનુભવ પ્રદેશરૂપે વિચારીને તેની સત્તા વિષાકને પામેલા પ્રાણીઓ જેવી રીતે ભાવનિદ્રામાં સુષ્ણ છે (અને દુઃસ્વ ભોગવે છે) તે વિચારીને કર્મ તોડવામાં ભાવ જાગરણ કરવા સાધુએ ઉચ્ચ કરવો, તે કર્મ તોડવાનું આવા ક્રમથી થાય છે.

પ્રથમ આઠ કર્મવાળો માણસ છે તે દીક્ષા લઈને મોહને તોડે પછી અપ્રમાદી થઈ ક્ષયકશ્ચેષ્ટા કરે તે આઠમે ગુણસ્થાને ક્રોધાદિ ઓછા કરી અગ્યારમે ગુણસ્થાને લોભનો સર્વથા નાશ કરે અને બારમા ગુણસ્થાનના અંતે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય તથા અંતરાય કર્મ દૂર કરી તેરમે ગુણસ્થાને ચાર અઘાતી કર્મવાળો રહે. આ ગુણસ્થાને જગન્યથી અંતર્મુહુર્ત, અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોડીમાં થોડો ઓછો કાલ રહે, ત્યારપછી ૧૪મે ગુણસ્થાને પાંચ હ્રસ્વ અક્ષર બોલવા જેટલો કાલ શૈલેશી અવસ્થાને અનુભવીને અકર્મ થાય છે.

હવે, ઉત્તરપ્રકૃતિઓનું છતાપણું-અછતાપણું બતાવે છે. જ્ઞાનાવરણીય, તથા અંતરાય તે દરેકની પાંચ પાંચ મેદની પ્રકૃતિ ચૌદે જીવસ્થાનમાં હોય છે. તથા, ચૌદ ગુણસ્થાનમાં મિધ્યાદૃષ્ટિથી માંડીને બારમા ગુણસ્થાન સુધી પાંચે પ્રકૃતિઓ હોય છે. તેમાં બીજો વિકલ્પ થતો નથી; તથા, દર્શનાવરણીયનાં ત્રણ સત્કર્મનાં સ્થાન છે. (સત્કર્મ એટલે સત્તા છે.)

પાંચ નિદ્રા, અને ચાર દર્શન, એ નવ પ્રકૃતિ સર્વ જીવસ્થાનમાં રહે છે. (૧) અને ગુણસ્થાનમાં અનિવૃત્તિ વાદરકાલના સંખ્યેય ભાગ સુધી હોય છે. (૨) કેટલાક સંખ્યેય ભાગના અંતમાં થીળદ્વિનિદ્રાત્રિક ક્ષય થવાથી છ કર્મવાળું બીજું સ્થાન છે.

ત્યારપછી, ક્ષીણકષાયના અંત સમયના પહેલા સમયમાં નિદ્રા અને પ્રવલ્લા, એ બેના ક્ષય થવાથી ચાર કર્મનું સ્થાન છે. અને તે પણ ક્ષય થવાથી ક્ષીણકષાય કાલના અંતમાં ત્રીજું સ્થાન છે.

સૂત્રમ્

॥૪૪૫॥

આચા૦

॥૪૪૬॥

વેદનીય-કર્મનાં બે સત્તાસ્થાન છે. તે આ પ્રમાણે:—

(૧) સાતા અને અસાતા બન્ને હોય. (૨) તથા વન્નેમાંથી એક સાતા, અથવા અસાતા જ્યારે પોતે શૈલીશી અવસ્થામાં સૌથી છેલ્લા સમયના પહેલા સમયમાં મોક્ષ જવાના કાઠમાં હોય; ત્યારે કોઈપણ એક સાતા કે, અસાતા ભોગવે તે બીજું સ્થાન છે. મોહનીયકર્મનાં પંદર સત્તાસ્થાન છે તે આ પ્રમાણે:—

(૧) સોઝ કષાય, નવ નો કષાય અને ત્રણ દર્શન હોય; ત્યારે સમ્યક્દષ્ટિ જીવને અઢાવીશ પ્રકૃતિ હોય છે.

(૨) સમ્યક્ત્વ વ્રમતાં મિશ્રદષ્ટિ સત્તાવીશ હોય છે.

(૩) સ્વભાવથી અનાદિ મિથ્યાદષ્ટિ હોય; અથવા બે દર્શન વ્રમતાં છવીશ હોય. (૪) સમ્યક્દષ્ટિને અઢાવીશ પ્રકૃતિમાંથી અનંતા-નુબંધી ચાર કષાય વ્રમતાં અથવા, ક્ષય થતાં ચાંવીશ હોય. (૫) તેનેજ મિથ્યાત્વ ક્ષય થતાં ૨૩ (૬) મિશ્રદષ્ટિ ક્ષય થતાં ૨૨ (૭) ક્ષાયિક સમ્યક્દષ્ટિને ૨૧ (૮) અપ્રત્યાસ્થાન અને પ્રત્યાસ્થાન-કષાય જતાં ૧૩ (૯) કોઈપણ એક વેદ ક્ષય થતાં ૧૨ (૧૦) બીજો વેદ ક્ષય થતાં ૧૧ (૧૧) હાસ્યાદિ છ દૂર થતાં ૫ (૧૨) પુરુષવેદના અભાવમાં ૪ (૧૩) સંજ્વલન ક્રોધ ક્ષય થતાં ૩ [૧૪] માન ક્ષય થતાં ૨ (૧૫) માયાક્ષય થતાં ૧ એક લોભ રહે.

અને ૧ લોભ દૂર થતાં મોહનીય સત્તા પળ ગઈ.

સામાન્યથી આયુષ્ય કર્મની સત્તાનાં બે સ્થાન છે તે આ પ્રમાણે:—(૧) પરભવના આયુના બંધના ઉત્તર કાલમાં બે આયુષ્ય હોય; અને તેના બંધના અભાવમાં જે આયુમાં હોય; તેજ બીજું સ્થાન છે.

સુત્રમ્

॥૪૪૬॥

આચા૦

॥૪૪૭॥

નામનાં ચાર સ્થાન કહે છે.

નામકર્મની પ્રકૃતિનાં ચાર સત્તાસ્થાન છે, તે આ પ્રમાણે:—

(૧) ૯૩ (૨) ૯૨ (૩) ૯૧ (૪) ૮૮ (૫) ૮૬ (૭) ૭૯ (૮) ૭૮ (૯) ૭૬ [૧૦] ૭૫ [૧૧] ૯ [૧૨] ૮ તેની વિગત:—

ગતિ ચાર, પાંચ જાતિ, પાંચ શરીર, પાંચ સંઘાત, પાંચ બંધન, છ સંસ્થાન અંગોપાંગ ત્રણ, સંહનન છ, વર્ણ પાંચ, ગંધ બે, રસ પાંચ, આઠ સ્પર્શ, અનુપૂર્વી ચાર.

અગુરુ લઘુ, ઉપધાત, પરાધાત, ઉહ્વાસ આતપ, ઉદ્યોત. એ છ તથા પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત, એ બે વિહાયોગતિ, તથા પ્રત્યેક શરીર, ત્રણ, શુભ, સુભગ, સુસ્વર મૂક્ષ્મ, પર્યાપ્ત સ્થિર આદેય અને યશ આ દશ શુભ છે અને તેનાથી ઉલટી વીજી દશ અશુભ છે. કુલ ૨૦ તથા નિર્માણ અને તીર્થંકર એમ બંધી મળીને નામ કર્મની ૯૩ પ્રકૃતિ છે.

તેમાંથી તીર્થંકર નામના અભાવમાં ૯૨ છે અને આહારક શરીર સંઘાત બંધન અંગોપાંગ એ ચારના અભાવમાં ૯૩માંથી ૪ બાદ કરતાં ૮૯ છે તેમાંથી પણ તીર્થંકર નામકર્મ બાદ કરતાં ૮૮ તથા દેવગતિ તથા અનુપૂર્વી વમેલી બાદ કરતાં ૮૬ અથવા નરકગતિ યોગ્ય બાંધતાં તેની ગતિ તથા અનુપૂર્વી તથા વૈક્રિય ચતુષ્ઠ બાંધનારને ૮૦ સાથે આ છ મેલવતાં ૮૬ છે તથા દેવગતિ પ્રાયોગ્ય બાંધનારને પણ ૮૬ છે અને નરક ગતિ તથા અનુપૂર્વી મળી બે તથા વૈક્રિય ચતુષ્ક ચાર એ છ વખતાં ૮૦ રહે છે. વળી મનુષ્યગતિ અનુપૂર્વી બન્ને વખતાં ૭૮ છે. આ અક્ષપક જીવોનાં કર્મનાં સત્તા સ્થાન છે અને હવે ક્ષપકવાળાનાં કહે છે.

૯૩ પ્રકૃતિમાંથી નરક તીર્થંકર ગતિ તથા અનુપૂર્વી બન્નેની મળી તથા ૧, ૨, ૩, ૪, ઇન્દ્રિય જાતિ મળી ચાર તથા આતપ

સૂત્રમ

॥૪૪૭॥

આચા૦

॥૪૪૮॥

ઉચ્ચોત સ્થાવર સૂક્ષ્મ સાધારણ મઝી કુલ ૧૩ પ્રકૃતિ ક્ષય થતાં ૮૦ પ્રકૃતિ રહે છે તથા તીર્થંકર નામ ન હોય તો ૯૨માંથી ૧૩ જતાં ૭૯ છે.

તથા આહારકચતુષ્ટય દૂર થતાં ૯૩ માંથી ૮૯ રહે અને તેમાંથી નારકી વિગેરે સંવંધી ૧૩ દૂર થતાં ૭૬ રહે અને તીર્થંકર નામ ન હોય તો ૮૯ માંથી ૧ દૂર થતાં ૮૮ રહે અને તેમાંથી ૧૩ જતાં ૭૫ રહે છે.

તેમાં ૮૦ અથવા ૭૬ માંથી તીર્થંકર કેવઝી શૈલેશી અવસ્થામાં પહોંચેલાને છેલ્લાના પહેલા [દ્વિચરમ] સમયમાં તીર્થંકર નામ કર્મ ઉમેરવાથી વેદાતી નવ કર્મ પ્રકૃતિ સિવાયની પ્રકૃતિ દૂર થતાં બાકી અંત સમયે નવ પ્રકૃતિ સત્તામાં રહે છે તે કહે છે.

[૧] મનુષ્ય ગતિ [૨] પંચેન્દ્રિય જાતિ [૩] ત્રસ [૪] બાદર [૫] પર્યાપ્તક [૬] સુભગ [૭] આદેય [૮] યજ્ઞકીર્તિ [૯] તીર્થંકર એ નવ સિવાયની બાકીની ૭૧ અથવા ૬૭ દ્વિચરમ સમયમાં નહુ થાય છે અને તીર્થંકર સિવાયના કેવઝીને આઠ હોય છે એટલે તેને તીર્થંકર નામ છોડીને બાકીની આઠ પ્રકૃતિ સત્તામાં હોય છે આ તેનું છેલ્લું સ્થાન છે [ત્યાર પછી મોક્ષમાં જતાં એક પણ પ્રકૃતિ નથી] ગોત્રનાં બે સત્તાસ્થાન છે. ઉંચ નીચ ગોત્રના સદ્ભાવમાં એક સત્તાસ્થાન છે તથા અગ્નિકાય અને વાયુકાયને ઉંચ ગોત્ર વમતાં મલિનભાવવાળી અવસ્થામાં ફક્ત નીચ ગોત્રની સત્તા રહે છે. અથવા અયોગી ગુણસ્થાને દ્વિચરમ સમયે નીચ ગોત્રની સત્તા દૂર થતાં ઉંચ ગોત્ર એકલું રહે છે એટલે બે ગોત્રની અવસ્થામાં પ્રથમ સત્તા સ્થાન છે અને બંનેમાંથી એક હોય તે બીજું સત્તા સ્થાન છે [અંતરાયની પાંચે પ્રકૃતિઓ સાથે દૂર થતી હોવાથી તેનું જુદું વર્ણન વતાવ્યું નથી.]

આ પ્રમાણે કર્મોની સત્તા જાણીને સાધુએ તે સત્તાને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો. વઝી બીજું કહે છે,

સૂત્રમ્

॥૪૪૮॥

આચા૦

॥૪૪૯॥

કમ્મમૂલં ચ જં છળં, પડિલેહિય સવં સામાયાય 'દોહિં' અંતેહિં અદિસ્સમાણે તં પરિજ્ઞાય 'મેહાત્રી'
વિજ્ઞાતા લોગં વંતા લોગસન્નં સે મેહાત્રી પરિક્કમિ જ્ઞાસિ ॥સુત્ર ૧૧૦॥ તિલેમિ શીતોષ્ણીયોદેશઃ?

કર્મનું મૂળ કારણ મિથ્યાત્વ અવિરતિ પ્રમાદ કષાય યોગ છે અને સમજીને ક્ષણ એટલે હિંસા તે પ્રાણીઓને દુઃસ્વ દેવારૂપ કૃત્ય
કર્મનું મુખ્ય મુલ્લ સમજીને છોડવું.

પાઠાંતરમાં 'કમ્મમાહૂઅ' પાઠ છે તેનો અર્થ આ છે કે ઉપાદાન ક્ષણ આ કર્મના છે તે ક્ષણ કર્મ છે તે કર્મ મેલ્લવીને તેજ ક્ષણે
નિવૃત્તિ કરે તેનો ભાવાર્થ આ છે; અજ્ઞાન પ્રમાદ વિગેરેથી જે ક્ષણે કર્મના હેતુરૂપ અનુષ્ઠાન કર્યું તેજ ક્ષણે ચિત્ત સ્થિર કરીને તેના
ઉપાદાન હેતુને નિવૃત્તિ કરે (જેનાથી કર્મ વંધાય તેને છોડે અથવા તેની ગુરુ પાસે શીઘ્ર આલોચના લે) વઢી ઉપદેશ કરે છે પૂર્વે
કહેલાં કર્મને સમજીને તથા કર્મના વિરુદ્ધ (કર્મ દુષ્ણનાર) ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળીને જે રાગદ્વેષ અંતરૂપે છે તેનાથી દૂર રહી અથવા
તેનો સંબંધ છોડીને અથવા કર્મ ઉપાદાનનાં કારણ રાગાદિકને જ પરિજ્ઞાવડે જાણીને પ્રત્યાહ્યાન પરિજ્ઞાવડે તજે અને રાગાદિથી
મોહિત લોક અથવા વિષય કષાય લોક જાણીને તથા વિષયની વાંછા અથવા ધન ઉપર મમત્ત્વભાવ છોડીને મર્યાદામાં રહેલો તે મુનિ
સંયમ-અનુષ્ઠાનમાં પ્રયત્ન કરે; અથવા વિષયતૃષ્ણા, અથવા છરિપુર્વર્ગને. અથવા આઠ કર્મને આવતાં અટકાવે. આ પ્રમાણે સુધર્મા-
સ્વામી કહે છે કે હું કહું છું. શીતોષ્ણીય નામના અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

સુત્રમ

॥૪૪૯॥

આચા૦

॥૪૫૦॥

બીજો ઉદ્દેશો

પહેલો ઉદ્દેશો કહ્યા પછી બીજો કહે છે. તેનો સંબંધ આ પ્રમાણે છે:—પહેલા ઉદ્દેશમાં ભાવ સુતેલા વતાવ્યા; અને અહીં તેઓના સુવાચી “દુઃખ પડવાનું” ફલ વતાવે છે. એમ તે બંનેનો સંબંધ છે. સૂત્ર અનુગમ હોવાથી સૂત્ર કહે છે:—

જાઈં ચ વુદ્ધિં ચ હહઽજ્જ ! પાસે, ભૂણ્હિં જાણે પડિલેહ સાયં, તમ્હાઽતિવિજે પરમંતિણચ્ચા,
સંમત્તદંસી ન કરેહ પાવં ॥૧॥

જાતિ પડેલે, જન્મથી લઈને બાલકુમાર—યૌવન વૃદ્ધાપા સુધી વૃદ્ધિ છે, તે મનુષ્યલોકમાં, અથવા સંસારમાં હમણાંજ (કાઠના વિલંબ વિના) તું જો. તેનો સાર આ છે કે ગુરુ શિષ્યને કહે છે કે:—હે મદ્ર ! હમણાં જનમતા જીવોને વૃદ્ધાપાસુધીમાં શરીર મન સંબંધી કેવાં કેવાં દુઃખો ભોગવાય છે તે તું વિવેક ચક્ષુથી જો, કયું છે કે:—

જાયમાણસ્સ જં દુક્ખં, મરમાણસ્સ જંતુણો । તેણ દુક્ખેણ સંતત્તો, ન સરહ જાહ મપ્પણો ॥૧॥

જનમતા માણસનું જે દુઃખ છે, તે માણસને મરમી વચ્ચે પડતાં દુઃખથી તે તપેલો હોવાથી પૂર્વથી જાતી પળ વિસરી ગયો છે. વિરસરસિયં રસંતો તો સો જોણીમુહાઽ નિપ્પહ્હ ॥ માઊણ્ અપ્પણાઽવિઅ વેઅણમઽલં જણેમાણો ॥૨॥

માના ચાવેલા આહારને ગર્ભમાં બેઠેલો બાલક પરવશ થઈને સ્વાય છે, અને પોતે જનમતી વચ્ચે પોતાને તથા, માતાને ઘણી પીડા આપીને યોનિદ્વારા બહાર નીકળે છે.

સૂત્રમ

॥૪૫૦॥

આચા૦

॥૪૫૧॥

હીણભિષ્ણસરો દીણો વિવરીઓ વિચિત્તઓ । દુઃખલો દુઃસ્ત્રીઓ વસઈ, સંપત્તો ચરિમં દસં ॥૩॥

અને તે વૃદ્ધાવસ્થામાં હીન-ભિન્ન (સ્વોસ્વરો) અવાજ હોય છે. રાંકડું મુઠ્ઠા તથા વિપરીત વિકલ્પ કરનારો દુર્બલ દુઃસ્ત્રી અવસ્થામાં તે પડેલો હોય છે, અથવા હે આર્થ ! એવું મહાવીર પ્રમુ ગૈતમને કહે છે, કે જાતિ વૃદ્ધિ અને તેનું મૂળ કારણ કર્મ તથા કાર્ય દુઃખ છે તેને જો, અને દેસ્ત્રીને બોધ પામ, અને તેનું જન્મ વિગેરેનું દુઃખ તને ન આવે, એવું સંયમ અનુષ્ઠાન કર.

બલી ચૌદ પ્રકારના ભૂત ગ્રામ (જીવોનાં ચૌદ સ્થાન) છે. તેની સાથે તારા આત્માનું સુખ સરખાવ પડે છે જેમ તું સુખને વાંછે છે તેમ બધા પળ વાંછે છે અને તને દુઃખ ગમતું નથી તેમ બીજાનું પળ સમજ, તેથી તું કોઈને દુઃખ ન દે તો તેથી તને જન્માદિ દુઃખ નહિ મળે. કહું છે કે:—

યથેષ્ટવિષયાઃ સાતમનિષ્ઠા ઇતરત્તવ । અન્યત્રાપિ વિદિત્વૈવં, ન કુર્યાદપ્રિયં જને ॥૧॥

જેવી રીતે તને ઇન્દ્રિયોના રસ વહાલા છે અને અનિષ્ટ અપ્રિય છે એવી રીતે જાણીને બીજાને અપ્રિય કૃત્ય ન કરતો. શિષ્ય પૂછે છે તો શું કરવું? ૩૦—જાતિ વૃદ્ધિ સુખ દુઃખ દેસ્ત્રીને તત્ત્વ બતાવનારી શ્રેષ્ઠ વિદ્યાને જાણ, અને જે તત્ત્વ જાણેલા હોય, તે મોક્ષ અથવા પરમ જ્ઞાન વિગેરે અથવા મોક્ષ માર્ગને જાણીને સમ્યક્ત્વદર્શી બનીને પાપ ન કરે, અર્થાત્ સારો સાધુ પાપ વ્યાપાર ન કરે. હવે પાપનું મૂળ સંસારી સ્નેહના પાસો છે, તે છોડવા ઉપદેશ આપે છે,

ઉમ્મું ચ પાસં ઇહ મચ્છિર્ણિ, આરંભજીવી ઉભયાણુપસ્સી; કામેસુ ગિદ્ધા નિચયં કરંતિ, સં-

સુત્રમ

॥૪૫૧॥

આચા૦

॥૪૫૨॥

સિચ્ચમાણા પુણરિતિ ગઢ્ઢ ॥સૂત્ર. ૨॥ કાઠ્ય

આ ચાર પ્રકારના કષાય તથા વિષયના વિમોક્ષમાં સમર્થ આધાર રૂપ મનુસ્ય લોકમાં સંસારી મનુષ્યો સાથે દ્રવ્યથી તથા ભાવથી બંને પ્રકારે જે પાશ (મોહજાલ) છે, તેને સર્વશ્ચ છોડ; કારણ કે તે જન સમૂહ કામ ભોગની લાલસાવાળો છે તથા તે મેઝવવા માટે જીવ હિંસા વિગેરે પાપો આરંભે છે. તેથીજ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે તે આરંભથી જીવવાવાળો છે, અને મહારંભ પરિગ્રહથી રચના કરીને જીવનનો ઉપાય યોજે છે, તથા ઉભય પદ્ધતિ શરીરના તથા મન સંયંત્રો અથવા આ લોક તથા પરલોક સંબંધી (ભોગાકાંક્ષી) છે, વળી તે કામ ભોગમાં રક્ત થઈને અશુભ કર્મનો ઉપચય કરે છે, અને તે કર્મ સંચય કરીને એક ગર્ભથી નીકળી બીજા ગર્ભમાં પ્રવેશ કરે છે. અને સંસાર ચક્રવાલ (ચક્રાવા) માં અરટની ઘટમાલ જેમ ભરાય અને ઠલવાય તે ન્યાયે જુનાં કર્મ ભોગવે, અને ફરી નવાં બાંધીને ભ્રમણ કરે છે. વળી તે અનિશ્ચિત (વિના વિચારનો) આત્મા કેવો (દુષ્ટ) થાય છે તે કહે છે.

અવિસે હાસમાસજ્ઞ, હંતા નંદીતિ મન્નઈ અલં ચાલસ્સ સંગેણ, વેરં વટેઈ અપ્પણો (સુ૦ ૩) કાઠ્ય.

લજ્ઞા ભય વિગેરેના નિમિત્તથી ચિત્તના વિપ્લવવાળું જે હાસ્ય (હાંસી) છે, તેને મેઝવીને ઇચ્છા પ્રેમી બની (ક્રીડાની સ્વાતર) જીવોને હળી [શિકારમાં] આનંદ માને છે, અને બીજાઓને ફસાવવા તે મહા મોહથી ધેરાયલો અશુભ વિચારવાળો બોલે છે કે “આ યુગ વિગેરે પશુઓ શીકારને માટે બનાવ્યાં છે, તથા શિકાર સુસ્વી પુરુષોની ક્રીડા માટે છે.” જેવી રીતે જીવ હિંસા સિદ્ધ કરે છે. તેમ જુઠ ચોરીમાં પણ સિદ્ધ કરે છે. આ જુઠું બોલી ઠગવું કે ચોરી કરવી એ તો બુદ્ધિ વળનું તથા બહાદુરીનું કામ છે વિગેરે સમજી

સૂત્રમ

॥૪૫૨॥

આચા૦

॥૪૫૩॥

લેવું જો આવી રીતે સંસારી મનુષ્યો પાપ કરનારા છે. તો સાધુપ શું કરવું, તે આચાર્ય કહે છે.

કે જે મનુષ્યો શિકારી વિગેરે હોય, અથવા વિષયય કપાયમાં રક્ત હોય, તો તેવા બાલજીવ સાથે હાસ્યાદિ તથા સંગ ન કરવો; જો પાપીનો સંગ કરે તો માંહોમાંહે લડાઈ થતાં વૈર વધે છે, અને પરસ્પર વૈર લેવાનો પ્રસંગ આવે છે. જેમકે ગુણસેન રાજાજી જુદી જુદી રીતે કરેલા હાસ્યના કારણે અગ્નિશર્મા બ્રાહ્મણ સાથે વૈર વધીને નવ ભવ મુધી ચાલ્યું. [સમરાદિત્ય ચરિત્રમાં તેની કથા છે કે અગ્નિશર્મા બ્રાહ્મણનું કુરુપ જોડે રાજકુમાર ગુણસેને તેની હાંસી કરી. તેથી બ્રાહ્મણે કંટાળી તાપસ બની તપ કરી વિખ્યાત થયો. અનુક્રમે ગુણસેન રાજા બની તે તાપસ પાસે આવ્યો પૂર્વની વાત સાંભળી રાજાજી ક્ષમા ચાહી પારણામાં જમવાનું આમન્ત્રણ કર્યું. ત્રણે વાર આમન્ત્રણ વચ્ચે રાજા ખૂલી ગયો. અને તાપસ પાછો ગયો. તેથી તાપસને આ દરેક વચ્ચે હાંસી લાગી, અને વૈર લેવાનું નિયાણું કર્યું. ગુણસેન તે સમરાદિત્ય થયો. અને નવ ભવ મુધી તેની સાથે તાપસનું વૈર રહ્યું, માટે હાંસી ન કરવો, તેમ હાંસી કરનારનો સંગ પર ન કરવો] એજ પ્રમાણે વિષય સંગ વિગેરેમાં પણ દુઃખ અને વૈર વધવાનું જાણી તેવાઓનો સંગ ન કરવો. જો એમ છે, તો સાધુપ શું કરવું? તે કહે છે.

તમ્હાતિવિજ્ઞો પરમંતિણચ્ચા, આયંકદંસો ન કરેહ પાવં, અગ્ગં ચ મૂલં ચ વિગિંચ ધીરે,

પલિચ્છિદિયાણં નિક્કમ્મદંસી (સૂ૦ ૪) કાઠ્ય.

બાળ (પાપી) ની સંગતિથી વૈર વધે છે, તેથી અતિ વિદ્વાન (ગીતાર્થ) મુનિ પરમ પદલે મોક્ષપદ અથવા સર્વ સંવરરૂપ ચારિત્ર

સુત્રમ

॥૪૫૩॥

આચા૦

॥૪૫૪॥

અથવા સમ્યગ્ જ્ઞાન અથવા સમ્યગ્ દર્શન [૧ ગ્રણે ઉત્તમ હોવાથી] તેને જાણીને શું કરે તે ગુરુ કહે છે.

આતંક દર્શી—આતંક તે નરક વિગેરેનાં દુઃખ છે. તેને (હૃદય ચક્ષુવડે) દેખવાના સ્વભાવવાળા તે આતંકદર્શી છે. તે પૂર્વે કહેલા પાપોના અનુબન્ધરૂપ અશુભ કર્મને કરતો નથી. તેમ પાપ કરાવે પણ નહિ, તથા અનુમોદતો પણ નથી; વળી ગુરુ ઉપદેશ આપે છે, કે.

અગ્ર—ચાર અઘાતિ કર્મ જે ભવોપગ્રાહી છે. તે અગ્ર છે, અને મૂલ—તે ચાર ઘાતીકર્મ છે. તે મૂલ છે. (અથવા બીજીરીતે લઈ તો) મોહનીય કર્મ મૂલ છે. બાકીનાં સાત કર્મ અગ્ર છે. અથવા મિથ્યાત્વ મૂલ છે. બાકી બધી પ્રકૃતિ અગ્ર છે. ૧ પ્રમાણે બધાં અગ્ર તથા મૂલ કર્મને દૂર કર; આ સૂત્રથી ૯મ સૂચવ્યું કે કર્મ તે પુદ્ગલનો સમૂહ છે. તેનો સર્વથા ક્ષય થતો નથી, પણ યોગ્ય અનુષ્ઠાન કરવાથી આત્માથી સર્વથા દૂર થઈ શકે છે.

મોહનીયનું અથવા મિથ્યાત્વનું બધાં કર્મમાં મૂલપણું કેવી રીતે પડે છે? આમ જો કોઈને શંકા હોય તો આચાર્ય કહે છે કે તેના કારણે બાકીની બધી પ્રકૃતિઓનો બંધ પડે છે. કહ્યું છે કે—

ન મોહમતિવૃત્ત્યં બંધ, ઉદિતસ્ત્વયા કર્મણાં; ન ચૈકવિધં બંધનં, પ્રકૃતિબંધવિભવો મહાન્ ॥

અનાદિભવ હેતુરેષ, ન ચ વખ્યતે નાસકૃત; ત્વયાઽતિકુટિલા ગતિઃ કુશલ ! કર્મણાં દર્શિતા ॥૧॥

હે કુશલ પ્રભો! તમે કર્મોનો બન્ધ મોહ વિના ચતાવ્યો નથી, અને તે મોહનું અનેક પ્રકારનું બન્ધન છે અને પ્રકૃતિનો મહાન વિભવ છે; અને આ મોહ અનાદિ ભવનો હેતુ છે. અને તે અનેકવાર બન્ધાય ૯મ નથી. પણ વારંવાર બન્ધાય છે. ૯થી કર્મોની કુ-

સૂત્રમ

॥૪૫૪॥

આચાર્ય

॥૪૫૫॥

ટિલ ગતિ આપે વતાવી છે! તેજ પ્રમાણે આગમ કહે છે—

કહણં મંતે! જીવા અદ્વ કમ્મપગડીઆ વંધંતિ,? ગોયમા! જાણાવરણિજ્ઞસ્સ ઉદણં દરિસણાવરણિજ્ઞ
કમ્મં નિયચ્છઈ, દરિસણાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં દંસણમોહનીયં કમ્મંનિ ચચ્છઈ, દંસણમોહ-
ણિજ્ઞસ્સ ઉદણં મિચ્છત્તં નિયચ્છઈ મિચ્છત્તેણં ઉદિણેણં એવં સ્વલુ જીવે અદ્વકમ્મપગડીઆ વંધઈ ॥

હે ભગવાન! જીવો કેવી રીતે આઠ કર્મ બાંધે છે? હે ગૌતમ! જ્ઞાનાવરણોયના ઉદયથી દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે છે, દર્શનાવર-
ણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનમોહનીય કર્મ બાંધે છે, અને મિધ્યત્વના ઉદયથી આઠે કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે છે, તેવી રીતે ક્ષય પણ, મોહ-
નીયકર્મના ક્ષય સાથેજ ક્ષય થાય છે. કહું છે કે:—

નાયગંમિ હતે સંતે, જહા સેણા વિણસ્સઈ । એવં કમ્મા વિણસ્સંતિ, મોહણિજ્ઞ સ્વયં ગણ ॥૧॥

નાયક હણાવાથી જેમ; સેના નાશ પામે છે, તેવી રીતે મોહનીયકર્મનો ક્ષય થવાથી બીજાં સાત કર્મો નાશ થાય છે.

અથવા મૂલ્લ તે અસંયમ અથવા કર્મ છે, અને અગ્ર તે સંયમ તપસા અથવા મોક્ષ છે, તે મૂલ્લના અગ્રમાં અક્ષોભ્ય (અચ્છ) ધીર
તું થા; અથવા બુદ્ધિ એ શોભાયમાન એવા શિષ્યને ગુરુ કહે છે:—હે ધીર; વિવેકથી અસંયમને દુઃખનું કારણ તથા, સંયમને સુખના
કારણપણે માન, તથા તપ અને સંયમવડે રાગ વિગેરેનાં વન્ધન અથવા તેનાં કાર્ય જે કર્મ છે, તેને છેદીને કર્મરહિત તું બન; ઘટ છે
તું પોતાના આત્માને કર્મરહિત બનાવ. એવા સ્વભાવવાળો નિષ્કર્મદર્શી કહેવાય છે. અથવા, મોહનીયકર્મ ક્ષય થતાં જ્ઞાનદર્શનનાં આવ-

સૂત્રમ

॥૪૫૫॥

આચાર્ય

॥૪૫૬॥

રણ દૂર થતાં, તે સર્વદર્શી, તથા સર્વજ્ઞાની થાય છે, અને કર્મરહિત થયેલો, અથવા સર્વજ્ઞ બનેલો બીજું શું મેળવે છે તે કહે છે:-

एस मरणा पमुच्चइ, से हु दिट्ठभए मुणी, लोगंसि परमदंसी विवित्तजीवी उवसंते समिए
सहिए सया जए कालकंखी परिवए, बहं च खलु पावं कम्मं पगडं (सू० १११)

ए सर्वज्ञ साधु मूल અને અગ્રનો રેચક [કર્મને તોડનારો] વ્હીને નિષ્કર્મદર્શી કહેવાય છે, તે મરણથી મુકાય છે, કારણકે ઘાતીકર્મો દૂર થવાથી અઘાતીકર્મમાં રહેલું આયુ નવા ભવનું બંધાતું નથી, અથવા વારંવાર મરવું, અથવા ક્ષણે ક્ષણે મરવું એ મરણથી તે મુકાય છે અથવા વધોજ આ સંસાર મરણ યુક્ત છે તેથી પોતે મુકાય છે વ્હી તે, મુનિ સંસારમાં રહેલો ભય, અથવા સંસાર સંબંધી સાત પ્રકારનો ભય તેને દેખે છે. કે (સંસારીને આવા ભયો આવે છે.) તે દટ્ઠભય કહેવાય છે, વ્હી તે છ દ્રવ્યના આધારરૂપ-લોક અથવા, ચૌદ જીવસ્થાનવાળો લોક છે તેમાં પરમ જે મોક્ષ છે. અથવા તેનું કારણ સંયમ છે તેને દેખવાના સ્વભાવવાળો હોય તે પરમદર્શી છે તથા સ્ત્રીપશુ નપુંસક સાધુના બ્રહ્મચર્યને ઘાત કરનાર છે, તેનાથી રહિત એવા મક્કાનમાં રહે છે, તે દ્રવ્યથી વિવિક્ત કહેવાય. તથા રાગદ્વેષથી રહિત નિર્મલ ચિત્ત રાખવાથી ભાવથી વિવિક્ત કહેવાય, તે ગુણવાળો હોવાથી વિવિક્તજીવી કહેવાય છે. આવો મુનિ ઇન્દ્રિય તથા મનને શાંત રાખવાથી ઉપશાંત છે, અને તે પાંચ સમિતિથી યુક્ત હોવાથી અથવા સરલ તે મોક્ષમાર્ગે જવાથી સમિત છે, અને જ્ઞાન વિગેરેથી યુક્ત છે, તેમ અપમાદિ પણ છે. વ્હી તે મુનિ તેવીરીતે આસ્વી જીંદગી સુધી ઉત્તમ ગુણવાળો રહે; તે કાલ આકાંક્ષી કહેવાય; અને એ પ્રમાણે પંડિત મરણની આકાંક્ષાવાળો સંયમ-અનુષ્ઠાનમાં રહે.

સૂત્રમ

॥૪૫૬॥

આચા૦

॥૪૫૭॥

આવું શામાટે કરે તે કહે છે.

મૂળ ઉત્તરપ્રકૃતિના મેદવાલું તથા પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાવ, પ્રદેશ, એમ ચાર પ્રકારે બન્ધવાલું, તથા બન્ધ ઉદય—સત્તાની વ્યવસ્થાવાલું, તથા બાંધવું સ્પર્શ કરવો જોડાવું, એકપણે મળવું; વિગેરે અવસ્થાવાલું કર્મ છે; અને તે થોડાક કાલમાં ક્ષય થાય; તેવું નથી, તેથી કાલ આકાંક્ષી કહ્યું છે.

તેમાં બન્ધસ્થાનની અપેક્ષા મૂળ ઉત્તરપ્રકૃતિનું બહુવળું બતાવી શી. જેમકે:—

બધી મૂળ પ્રકૃતિઓ અંતર્મુહૂર્ત સુધી સાથે બાંધે; તે આઠ પ્રકારનો કર્મબન્ધ છે, અને આયુષ્ય ન બાંધે; તો, સાત પ્રકારનો છે, અને તે આયુને કાલ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી તેના શિવાયનાં ૩૩ સાગરોપમમાં પૂર્વકોડીનો ત્રીજો ભાગ બધારે છે, અને સૂક્ષ્મસંપરાયનો મોહનીયકર્મનો બન્ધ દૂર થતાં, તથા આયુના બન્ધનો અભાવ થવાથી છ પ્રકારનો કર્મબન્ધ છે, અને તે જઘન્યથી એક સમયનો અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત છે, તથા ઉપશાંત ક્ષીણમોહ તથા, સંયોગી કેવલીને સાત પ્રકારના કર્મના બન્ધનો ઉપરમ થતાં એક પ્રકારનું સાતાવેદનીયકર્મ બન્ધાય છે. તે જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડીમાં થોડું ઓછું છે.

હવે, ઉત્તરપ્રકૃતિનાં બન્ધસ્થાન કહે છે:—

જ્ઞાન આવરણ, અને અંતરાયના પાંચે મેદનું ધ્રુવબંધીપણું હોવાથી એકજ બંધસ્થાન છે, તથા દર્શનાવરણીયનાં ત્રણ બંધસ્થાન કહે છે:—

(૧) પાંચ નિદ્રા અને ચાર દર્શન સાથે રહેવાથી તે નવેનું ધ્રુવ બંધીપણું હોવાથી નવવિધનું એક સ્થાન છે, (૨) તેમાંથી થીજાદિ નિદ્રાત્રિક અનંતાનુબંધીની ચોકડી સાથે દૂર થવાથી તે ત્રણના બંધનો અભાવ થતાં છ પ્રકૃતિનો બન્ધ છે (૩) અપૂર્વ કરણના સંરુચેય

સુત્રમ

॥૪૫૭॥

આષાઠ

॥૪૫૮॥

ભાગે નિદ્રા અને પ્રચલનો બન્ધ દૂર થતાં ચાર પ્રકારના વર્ણનાવરણનો બન્ધ રહેવાથી તે ત્રીજું સ્થાન છે.

વેદનીય કર્મનું એકજ બન્ધ સ્થાન છે. चाहे साता बांधे चाहे असाता बांधे, पण एक बीजानी विरोधी होवाथी बने साथे न बांधे. मोहनीयकर्मनां दश बन्धस्थान છે.

(૧) એક મિથ્યાત્વ ૧, સોઝ કષાયો ૧૬, કોઈ પણ એક વેદ ૧, હાસ્ય રતિનું જોડકું અથવા અરતિ શોકનું એક જોડકું તે- માંથી એક જોડકું હેતાં તે બે ૨ તથા ભય ૧, જુગુપ્સા ૨, મઝી ફુલ ૨૨ પ્રકૃતિનો બંધ હોય છે.

(૨) મિથ્યાત્વનો બન્ધ દૂર થતાં સાસ્વાદનગુણસ્થાનમાં ૨૧ નો બન્ધ છે.

(૩) તેમાંથી મિશ્રદષ્ટિ અથવા અરતિસમ્યગ્દષ્ટિને અનંતાનુબન્ધી ચોકડી દૂર થવાથી ૧૭ પ્રકારનો બન્ધ છે.

(૪) તેમાંથી દેશવિરતિ ગુણસ્થાને અપ્રત્યાખ્યાનની ચોકડીના બન્ધનો અભાવ થવાથી ૧૩ નો બન્ધ છે,

(૫) તેમાંથી પ્રમત્ત અપ્રમત્ત અપૂર્વકરણમાં વર્તતા સાધુને પ્રત્યાખ્યાનની ચોકડી દૂર થવાથી ૯ નો બન્ધ છે.

(૬) તેમાંથી હાસ્ય વિગેરેનું જોડકું તથા ભય જુગુપ્સા દૂર થવાથી ફક્ત ૫નો બન્ધ અપૂર્વ કરણના ચરમ [હેલ્લા] સમયે છે.

(૭) તેમાંથી અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યેય ભાગ વીતે થકે પુરુષ વેદના બન્ધનો અભાવ થતાં ચારનો બન્ધ છે.

(૮) તેમાંથી તેજ ગુણસ્થાને સંખ્યેય ભાગ ગયે થકે અનુક્રમે ક્રોધનો ક્ષય થતાં ૩ નો બંધ છે.

(૯) માનનો ક્ષય થતાં ૨નો બન્ધ છે [૧૦] માયાનો ક્ષય થતાં ૧નો બન્ધ છે ત્યાર પછી અનિવૃત્તિકરણના હેલ્લા સમયમાં મો- હનીયના બન્ધનો અભાવ થવાથી અબન્ધક છે.

સૂત્રમ

॥૪૫૮॥

આચા૦

॥૪૫૦॥

સામાન્યથી આયુર્કર્મનો બન્ધ એક પ્રકારનો છે

ચાર પ્રકારના આયુર્માંથી કોઈ પણ એકનો બન્ધ હોય પણ બે અથવા ત્રણ સાથે બન્ધાવાનો અભાવ હોવાથી એક બન્ધ જાણવો-
નામ કર્મનાં આઠ બન્ધસ્થાન છે.

(૧) ૨૩ પ્રકૃતિ તિર્યંચ ગતિને યોગ્ય બાંધતાં થાય છે. તે નીચે પ્રમાણે તિર્યંચ ગતિ, ૧ એકંદ્રિય જાતિ ૧ ઔદારિક તેજસ કાર્મણ શરીરો ૩ હુંડ સંસ્થાન ૧ વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શ ૪ તિર્યંચ ગતિને યોગ્ય અનુપૂર્વી ૧ અગુરુ લઘુ ૧ ઉપઘાત ૧ સ્થાવર ૧ બાદર સૂક્ષ્મમાંથી ૧ કોઈ પણ એક, અપર્યાપ્તક ૧ પ્રત્યેક સાધારણમાંથી એક ૧ અસ્થિર ૧ અશુભ ૧ દુર્ભગ અનાદેય ૧ અયશ કીર્તિ ૧ નિર્માણ ૧ એમ કુલ ૨૩ છે તેનો બન્ધ એકંદ્રિય અપર્યાપ્તાને યોગ્ય મિથ્યાદૃષ્ટિને બાંધતાં હોય છે.

(૨) તે ત્રેવીશમાં પરાઘાત અને ઉચ્છ્વાસ મઠ્ઠી એમ ૨૫ પર્યાપ્તા એકંદ્રિયને બન્ધ જાણવો. [અપર્યાપ્તાને વદલે પર્યાપ્તાને ૨૫ પ્રકૃતિ લેવી.

(૩) એમાં આતપ અથવા ઉદ્યોત એક પ્રકૃતિનો બન્ધ મેઝવતાં ૨૬ થાય પણ સાધારણની જગ્યાએ પ્રત્યેક અને સૂક્ષ્મની જગ્યાએ બાદર લેવી.

(૪) દેવગતિને યોગ્ય બાંધતાં ૨૮ પ્રકૃતિનો બન્ધ નીચે મુજબ છે. દેવગતિ ૧ પંચેન્દ્રિય જાતિ ૧ વૈક્રિય તેજસ કાર્મણ ત્રણ શરીર ૩ સમચતુરસ સંસ્થાન ૧ અંગોપાંગ ૧ વર્ણ વિગેરે ચતુષ્ટય, ૪ અનુપૂર્વી ૧ અગુરુલઘુ ૧ ઉપઘાત ૧ પરાઘાત ૧ ઉચ્છ્વાસ ૧ પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ ૧ ત્રસ ૧ બાદર ૧ પર્યાપ્ત ૧ પ્રત્યેક ૧ સ્થિર અસ્થિરમાંથી એક, ૧ શુભ સુભગ ૧ સુસ્વર ૧ આદેય ૧ યશઃકીર્તિ ૧ અથવા અયશઃકીર્તિ નિર્માણ ૧ [ટીકામાં શુભ અશુભમાંથી કોઈ પણ એક હોય છે, એમ લલ્લું છે. ટીપણમાં એકલી શુભ લીધી

સૂત્રમ્

॥૪૫૧॥

આચા૦

॥૪૬૦॥

છે] એમ કુલ ૨૮ નો બન્ધ થાય છે.

(૫) તેમાં તીર્થંકર નામકર્મ ઉમેરવાથી ૨૯

(૬) હવે ત્રીશનો બન્ધ બતાવે છે. દેવગતિ, ૧ પંચેદ્રિયજાતિ ૧ વૈકિય આહારક જનીર ૨ અંગોપાંગ ૨ તેજસકાર્મણ ૨ પહેલું

સંસ્યાન ૧ વર્ણાદિ ચતુષ્ક ૪ અનુપૂર્વી ૧ અગુરુલઘુ ૧ ઉપધાત ૧ પરાધાત ૧ ઉચ્છવાસ ૧ પ્રશસ્તવિદ્યાયો ગતિ ૧ ત્રસ ચાદર પર્યાપ્ત

મત્યેક સ્થિર શુભ સુભગ સુસ્વર આદેય યજ્ઞઃકીર્તિ ૧ દશક ૧૦ તથા નિર્માણ ૧ નામ મત્તી કુલ ૩૦

[૭] એમાં તીર્થંકર નામ મેઢવવાથી ૩૧ થાય છે.

આ પ્રમાણે એકેદ્રિય ચેદંદ્રિય ત્રેયેદ્રિય નરકગતિ વિગેરે આશ્રયી અનેક મેદે બન્ધના ઘળા પ્રકારો છે. તે કર્મ ગ્રંથથી જાણવા.

(૮) અપૂર્વકરણ આદિ ત્રણ ગુણ સ્થાને દેવગતિ પ્રાયોગ્ય બન્ધના ઉપરમથી યજ્ઞઃકીર્તિજ કત્ત બાંધે છે. તેથી એક વિધવન્ધ છે. ત્યારપછી નામકર્મના બન્ધનો અભાવ છે.

ગોત્રકર્મમાં સામાન્યરીતે ઉંચ અથવા નીચનો એકનો બન્ધ છે. ઉંચ અને નીચ બન્ને વિરોધી હોવાથી સાથે બન્ધાવાનો અભાવ છે. કર્મોનું આ પ્રમાણે બન્ધદ્વારમાં લેજથી ઘળા પ્રકારપણું બતાવ્યું.

સૂત્રકાર તેથી કહે છે કે:—આ કર્મ જીવે બાંધ્યાં છે. તે સુલેસુલું છે, કારણકે, તે પ્રમાણે ભોગવતાં દરેકને અનુભવાય છે. [સૂત્રમાં સ્વલ્પ શબ્દ વાક્યાલંકારમાં છે અથવા નિશ્ચયાર્થમાં છે કે, કર્મ વહુ પ્રકારેજ છે.] જો આ પ્રમાણે છે, તો તે કર્મબન્ધનને દૂર કરવા શું કરવું ? તે કહે છે:—

સૂત્રમ

॥૪૬૦॥

આચા૦

॥૪૬૧॥

સત્ત્વંમિ ધિદં કુવહા, ઇત્થોવરણ મેહાવી, સવં પાવં કમ્મં જોસઈ (સૂ૦ ૧૧૨)

ઉત્તમ જીવોને હિત કરનાર તે સત્ય છે, અને તેનેજ સંયમ કહે છે. તે સંયમમાં ધૈર્યતા રાખ, અથવા યથાવસ્થિત વસ્તુનું સ્વરૂપ જિનેશ્વરે બતાવવાથી તેમનું કહેલું મૌનીંદ્ર આગમ (જૈન સિદ્ધાંત) સત્ય (તત્ત્વ) છે. તે ભગવંતના વચનમાં ઉપરત [અતિશય રક્ત] બનીને મેઘાવી [તત્ત્વદર્શી] સાધુ વધાં પાપ કર્મ જે સંસાર સમુદ્રમાં ભ્રમણ કરાવે છે તેને [સંયમ અનુષ્ઠાન તથા તપ વડે] ક્ષય કરે છે. આ પ્રમાણે અપ્રમાદી સાધુના ઉત્તમ ગુણો બતાવ્યા તે અપ્રમાદનો શત્રુ પ્રમાદ છે, તે કષાય વિગેરે પ્રમાદથી પ્રમત્ત બનેલો કેવો દુર્ગુણી થાય છે. તે કહે છે.

અણેગચિત્તે સ્વલ્લુ અયં પુરિસે, સે કેયણં અરિહણ પૂરિણણ, સે અણણવહાણ અણણપરિયાવાણ

અણણપરિગ્ગહાણ જણવયવહાણ જણવયપરિયાવાણ જણવયપરિગ્ગહાણ (સૂ૦ ૧૧૩)

એવિત વેપાર મજુરી વિગેરે અનેક પ્રકારના કાર્યમાં તેનું ચિત્ત લાગવાથી તે સંસારી જીવ અનેક ચિત્તવાલોજ છે. ઇટલે સંસાર સુખનો અભિલાષી અનેક ચિત્ત (ચંચલ ચિત્ત) વાલો હોય છે. “આ પુરુષ” એમ કહેવાથી સંસારી જીવ બતાવ્યો. અહીં પૂર્વે કહેલ દધિ ઘટિકા અને કપિલ દરિદ્રીનો દૃષ્ટાંત કહેવો. (ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કપિલનો દૃષ્ટાંત બતાવેલ છે.) હવે જે અનેક ચિત્તવાલો છે તે શું કરે છે, તે બતાવે છે. દ્રવ્ય કેતન ઇટલે ચાલણી પૂરનારો અથવા સમુદ્ર છે. અને ભાવકેતન તે લોભની ઇચ્છા છે. ઇટલે પૂર્વે કોઈપણ મર્યુ નથી, તેને પોતે ભરવા ઇચ્છે છે, તેનો સાર આ છે કે પૈસાના લોભમાં શક્ય અથવા

સૂત્રમ

॥૪૬૧॥

આચા૦

॥૪૬૨॥

અશક્ય કાર્યમાં વિચાર્યા વિના અશક્ય અનુષ્ઠાનમાં વર્તે છે, અને લોભની ઇચ્છા પૂરણ કરવામાં વ્યા- કુલ મતિવાળો બનીને શું કરે છે, તે કહે છે; તે લોભીઓ બીજા પ્રાણીઓના વધમાં તત્પર થાય છે, અને બીજા જીવોને શરીર તથા મન સંબંધી પરિતાપ કરાવે છે તેજ પ્રમાણે બે પગવાળાં મનુષ્ય ચાર પગવાળાં મનુષ્ય પશુ વિગેરેનો સંગ્રહ કરે છે, તથા જાનપદ દટલે જન પદમાં થઈલા કાઠ પ્રદ વિગેરે અથવા રાજા વિગેરેનો વધ કરવા તૈયાર થાય છે, અથવા લોકોની નિંદા માટે કૃત્ય કરે છે, દટલે આ ચોર છે એમ બીજાની ચુગલી કરે છે, અથવા પારકાનાં છિદ્ર ડગાડે છે, અથવા મગધ વિગેરે દેશો જીતવા યત્ન કરે છે (મૂલ સૂત્રમાં ક્રિયાપદ નથી લીધું તે લેવું)

આ પ્રમાણે લોભીઆ મનુષ્યો વધ વિગેરે ક્રિયા કરે છે કે બીજું પળ પળ કરે છે તે બતાવે છે.

આસેવિત્તા દત્તં (વં) અટ્ટં ઇચ્છેવેગે સમુદ્વિયા, તમ્હા તં વિદ્વયં નો સેવે, નિસ્સારં પાસિય નાણી, ઉવવાયં ચવણં ણચ્છા, અણણં ચર માહણે, સે નહણે ન છણાવણ છણંતં નાણુ જાણઈ, નિવિંદ નંદિ, અરણ પયાસુ. અણા મદંસ્તિનિસણ્ણે પાવેહિં કમ્મેહિં (સૂ૦ ૧૧૪)

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે બીજા જીવોનો વધ કરવો, સંગ્રહ કરવો, તથા બીજા જીવોને દુઃસ્વ દેવું વિગેરે પાપ કરીને પોતાના લો- ભની ઇચ્છા પૂર્ણ કરીને કેટલાક મનુષ્યો ભરતચક્રવર્તી વિગેરે (તે જીવોના થતા દુઃસ્વને નજરે દેખીને વૈરાગ્ય પામીને) મન વચન કાયાના દુષ્ટ વ્યાપારને ધિકારી શુભ વ્યાપારમાં દટલે સંયમ અનુષ્ઠાનમાં યત્ન કરે છે અને મહાન તપશ્ચર્યા કરવાથી તેજ ભવમાં

સૂત્રમ્

॥૪૬૨॥

આચા૦

॥૪૬૩॥

મોક્ષમાં જાય છે, અને તે પ્રમાણે વિચારી સંયમ અનુષ્ઠાનમાં વર્તીને કામ ભોગ તથા હિંસા વિગેરે આસ્રવદ્વારને ત્યાગીને શું કરવું તે કહે છે. જેણે ભોગ ત્યાગ્યા તે પ્રાણસે પ્રતિજ્ઞા કરીને વીજી વચ્ચે ભોગના લાલચુ ન થવું, અથવા જુઠ અથવા અસંયમમાં વર્તવું નહિ. કારણ કે પાંચ ઇન્દ્રિયોના સ્વાદને સ્વાતર અસંયમ સેવે છે પણ તે વિષયો સાર વિનાના છે કારણ કે જે સાર વસ્તુ છે તે મેઢવવાથી તૃપ્તિ થાય છે પણ જે વસ્તુથી તૃષ્ણા વધે તેથી તે નિઃસાર છે, એવું દેખીને તત્ત્વ જાણનારો સાધુ વિષય અભિલાષ ન કરે, આ મનુષ્યોના વિષયસો અસાર છે, અને અનિત્ય છે ઇટલુંજ નહિ પણ દેવતાઓનું પણ વિષય સુખ તથા જીવિત અનિત્ય છે તે બતાવે છે. ઉપપાત (ઉત્પન્ન) થવું, વ્યવન (નાશ પામવું) તે જાણીને વિષય સંગના સુખનો ત્યાગ કરજે. કારણ કે વિષયસમૂહ અથવા વધો સંસાર અથવા સર્વે સ્થાન અશાશ્વત છે તેથી શું કરવું તે કહે છે.

મોક્ષ માર્ગથી અન્ય અસંયમ છે તે અન્યને છોડીને અનન્ય જ્ઞાનાદિક છે, તેનું સેવન કર, માહણ ઇટલે મુનિ તેને આ ઉદ્દેશ આપ્યો છે. વઢી તે મુનિ સંયમ પાઢનારો પ્રાણીઓને દુઃખ ન દે, ન હળે, ન હળાવે, ન હિંસા કરનારને અનુમોદે, આ પ્રમાણે હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ ચોથું વ્રત પાઢે, તે કહે છે વિષયથી ઉત્પન્ન થઈ જો આનંદ તેને ધિક્કાર, તથા સ્ત્રી વિગેરેમાં રાગ રહિત થઈને આવી ભાવના ભાવ, “આ વિષયો કિંપાક ફઢની ઉપમાવાઢા છે અને કઢવા તુરિયાના જેવા કઢવાં ફઢ આપનારા છે” એમ જાણીને તે વિષય સુખ લેવાના પરિગ્રહના મમત્વને ત્યાગી દે, હવે ઉત્તમ ધર્મ પાઢવા માટે કહે છે. અવમ ઇટલે મિથ્યાદર્શન અવિરતિ વિગેરે છે તેનાથી ડઢડું અનવમ ઇટલે સંયમ છે, તેને દેખવાના સ્વભાવવાઢો તે સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રવાઢો થઈને ઉપર કઢા મુજબ તું સ્ત્રી સંગની બુદ્ધિને દૂર કર. વિષયોની નિંદા કર, આ સૂત્રનો પરમાર્થ છે.

સૂત્રમ

॥૪૬૩॥

આચા૦

॥૪૬૪॥

જે અનવમદર્શી છે તે નિસન્ન છે એટલે પાપ કર્મોથી સ્વેદી બનીને તે કરતો નથી, અથવા પાપ કર્મોથી દૂર રહે છે. વઢી બીજા ગુણો મેળવવા બતાવે છે.

કોહાડમાણં હણિયા ય વીરે, લોભસ્સ પાસે નિરયં મહંતં તમ્હા ય વીરે વિરણ વહાઓ, છિંદિજ્જ સાયં લહુભૂયગામી ॥૧॥ ગંથં પરિણાય ઇહજ્જ! ધીરે સાયં પરિણાય, ચરિજ્જ દંતે । ઉમ્મજ્જ લઘું ઇહ માણવેહિં, નોવાણિણં પાણે સમારભિજ્જા સિ તિવેમિ ॥દ્વિતીય ઉદ્દેશકઃ ૩-૨ ॥

ક્રોધ જેમાં પહેલો છે તે ક્રોધાદિ કષાયો છે. તથા જેનાવડે મપાય તે માન, એટલે અનંતાનુબંધી વિગેરે કષાયોના ચાર ભેદો છે તે અથવા ક્રોધ અને માન જે ક્રોધનું કારણ છે તે ગર્વને સાધુ હોય અને તે હળનારો વીર છે, તથા જેમ દ્વેષરૂપ ક્રોધ માનને હોય, તેમજ રાગ દૂર કરવા કહે છે. લોભ પણ અનંતાનુબંધી વિગેરે ચાર પ્રકારનો છે તેની સ્થિતિ અને વિપાકને જો, કારણકે તેની સ્થિતિ સૂક્ષ્મ સંપરાય નામના દશમા ગુણસ્થાન સુધી મોટી છે. અને તેનો વિપાક અપ્રતિષ્ઠાન વિગેરે નરકવાસની પ્રાપ્તિ સુધી છે.

તેથી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે “મચ્છા મણુઆ ય સત્તમિં પુઢવિ” માછલાં અને મનુષ્યો મરીને સાતમી નારકી સુધી જાય છે, તે પ્રમાણે તે મોટા લોભમાં પરવશ થઈને સાતમી નારકીમાં દુઃખ ભોગવે છે,

તેથી શું કરવું તે કહે છે—

જો લોભથી આવું દુઃખ છે તો પ્રાણી વધ વિગેરેની પ્રવૃત્તિથી નરકમાં જવું ન પડે માટે વીર પુરુષ લોભથી દૂર રહે. વઢી શોકને

સૂત્રમ્

॥૪૬૪॥

આચા૦

॥૪૬૫॥

અથવા સંસાર ભ્રમણ કરાવનાર ભાવશ્રોતને દૂર કર તથા તું લઘુ ભૂત એટલે મોક્ષ અથવા સંયમ તે તરફ જનારો લઘુભૂતગામી થા, અથવા લઘુભૂત થવાની ઇચ્છાવાળો લઘુભૂત કામી બન; ફરી ઉપદેશ આપે છે તું બાહ્ય તથા અભ્યંતર બે પ્રકારે ગાંઠને જ્ઞપરિજ્ઞાવડે જાણીને હમણાંજ ધીર બનીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાવડે છોડ.

વઢી વિષય અભિલાષ તે સંસાર પ્રવાહ છે તેને જાણીને દાંત એટલે ઇન્દ્રિયોને દમન કરીને સંયમ પાઝ, કેવી રીતે પાઝે તે કહે છે, અહીંયાં મિથ્યાત્વાદિ શેવાલથી આચ્છાદિત સંસાર કુંડમાં જીવરૂપી કાચવો તું બનીને શ્રુતિ (જ્ઞાન મળવું) શ્રદ્ધા તથા સંયમમાં વોર્ય જોડીને કાચવો જેમ તરી આવે તેમ તું તરીજા, મનુષ્ય સિવાય મોક્ષ નથી, માટે મનુષ્યપણામાં તરવાનું કહ્યું પણ પ્રાણીની હિંસાના આરંભનાં કૃત્યો ન કરતો, પાંચ ઇન્દ્રિયો ત્રણ વઢ શ્વાસોશ્વાસ અને આયુ તે દશ પ્રાણને ધારણ કરવાથી પ્રાણી કહેવાય. તેને દુઃખ ન દે, ન દુઃખ દેનારાં કૃત્ય કર. આ પ્રમાણે શિતોષ્ણીય અધ્યયનમાં વીજો ઉદ્દેશો અર્થરૂપે પુરો થયો.

સુધર્માસ્વામીએ જંબુસ્વામીને કહ્યું વિગેરે પૂર્વ માફક જાણવું.

હવે ત્રીજો ઉદ્દેશો કહે છે.

એનો વીજા સાથે આ પ્રમાણે સંબન્ધ છે.

ગયા ઉદ્દેશમાં દુઃખ તથા તેને સહન કરવાનું બતાવ્યું અને તે સહન ન કરે તો સાધુ નહિ એટલુંજ નહીં પણ સંયમ અનુષ્ઠાન કરે તથા પાપકર્મ ન કરે; તોજ સાધુ થાય છે. તે આ ઉદ્દેશમાં બતાવે છે. આ સંબન્ધવડે આવેલા ત્રીજા ઉદ્દેશના મૂત્ર અનુગમમાં

સૂત્રમ

॥૪૬૫॥

આચા૦

॥૪૬૬॥

સૂત્ર ઉચ્ચારવું જોઈએ.

સંધિં લોયસ્સ જાણિત્તા, આયઆ બહિયા પાસ, તમ્હા ન હંતા ન વિઘાયણ, જમિણં અન્નમન્ન-
વિતિગિચ્છાણ પડિલેહાણ ન કરેહ પાવં કમ્મં, કિં તત્થ સુણી કારજં સિયા? (સૂ૦ ૧૧૫)

દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારે સંધિ છે. એટલે ખીત વિગેરેમાં ફાટ પડે તે દ્રવ્ય સંધિ છે, અને ભાવથી સંધિ કર્મ વિવર છે એટલે દર્શનમોહનીયકર્મ જે ઉદયમાં આવ્યું તે ક્ષય થયું અને વીજું વાકીનું શાંત છે તે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિરૂપ ભાવસંધિ છે, અથવા જ્ઞાનાવરણીય વિશિષ્ટ ક્ષાયોપશમિકભાવને પામેલ તે સમ્યક્ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિરૂપ ભાવસંધિ છે. અથવા ચારિત્રમોહનીય ક્ષય ઉપશમરૂપ ભાવસંધિ જે છે તેને જાણીને વિચારજે કે પ્રમાદ કરવો સારો નથી.

જેમકે લોકમાં ચોર વિગેરે શત્રુના સૈન્યથી ઘેરાયેલા લોકમાં ખીત અથવા બેઢી વિગેરેમાં સાંધો અથવા છિદ્ર દેખીને પ્રમાદ કરવો સારો નથી તેજ પ્રમાણે મોક્ષાભિલાષીએ કર્મ વિવર મેળવાંને લવ ક્ષણ જેવા થોડા કાલને પળ સ્ત્રી પુત્રનાં સંસારી સુખનો વ્યામોહ (પ્રેમ) કરવો સારો નથી; અથવા સાંધો તેજ સંધિ છે, તે ભાવસંધિ જ્ઞાનદર્શન—ચારિત્રના પરિપાલનમાં અશુભકર્મના ઉદયથી ફાટ પડે; તો પાછું સંધાણ કરીદેવું. (કુભાવને દૂર કરવો.)

આ ક્ષયઉપશમિક વિગેરે ભાવલોકના આશ્રયી છે, અથવા સૂત્રમાં વિભક્તિ બદલીએ; તો, સાતમી વિભક્તિ છેતાં લોકમાં એટલે, જ્ઞાનદર્શન—ચારિત્રને યોગ્ય લોક છે, તેમાં ભાવસંધિ જાણીને અશુભ (સમ્પૂર્ણ) પાલવાને પ્રયત્ન કરવો.

સૂત્રમ

॥૪૬૬॥

આચાર્ય

॥૪૬૭॥

અથવા સન્ધિ ઇટલે અવસર ધર્મ અનુષ્ઠાન કરવાનો આવ્યો છે તેને જાણીને લોક ઇટલે, ૧૪ પ્રકારનાં જીવોને ઉપજવાના ૧૪ સ્થાન છે, તેને જાણીને જીવોને દુઃસ્વ દેવાનું કૃત્ય ન કરવું. (સંધિના ત્રણ જુદા અર્થે બતાવ્યા. પ્રથમમાં ત્રિવર ઇટલે વાકું અથવા ફાટ બતાવ્યું કે. શત્રુથી ઘેરાતાં અજસર જોડેને પ્રમાદ ન કરતાં નાસીજવું; તેમ મોહ દૂર થતાં, સંસારથી તરીજવું; બીજો અર્થ સાંધો બતાવ્યો. ઇટલે, જેમ ગૃહસ્થો ઘરમાં ફાટ પડે; તો, પ્રમાદ કર્યા વિના પુરીદે તેમ સાધુને પાપના ઉદયથી ચારિત્રમાં દોષ લાગે; તો, તરત શુદ્ધિ કરીલે. ત્રીજો અર્થ અવસર કર્યો છે. ઇટલે, ધર્મના અવસરે ધર્મ કરી બીજા જીવોને દુઃસ્વ થાય; તેવું કૃત્ય ન કરવું એમ બતાવ્યું.)

ઘઠી કહે છે કે:—હે સાધુ! તું જેમ, પોતાના આત્માને સુખ વ્હાલું ગણે છે, અને દુઃસ્વ અપ્રિય માને છે, તેવી રીતે બહારનાં જીવો ઉપર પણ માની છે; અને પોતાના આત્મા સમાન માનીને વધાં જીવો સુખના ચાંચક, અને દુઃસ્વના દ્રેષી જાણીને તેઓને ન થડશ; તેમ બીજાઓથી જુદા જુદા ઉપાયોવડે તેમનો ઘાત ન કરાવીશ.

જો કે, બીજા મતના કેટલાક સાધુઓ જીવદયાને મુખ્ય માનીને સ્થૂલસત્ત્વ (મોટા જીવ અથવા હાલતા-ચાલતા જીવ) ને મારતા નથી; તોપણ, તેઓ પોતાને માટે સંધાવીને સ્વાય છે; તથા ગૃહસ્થ માફક, વસ્તુનો સંચય કરવાથી તેમના લીધે, મૂશ્મ (નાના જંતુઓ, અથવા એકેન્દ્રિય) જીવો વિમેરે હણાય છે, તેથી તેઓ ઘાતક છે, ઇટલે બીજા પાસે હણાવે છે, અને હણનારની અનુમોદના કરે છે. (માટે સાધુજી તેવો પણ દોષ ન લાગે: માટે, સાધુ માટે સંધેલો આહાર ન વાપરવો; તેમ, સંચય પણ ન કરવો.) હવે એમ બતાવે છે કે. ઉપર પ્રમાણે ત્રણ કરણથી હિંસા ન કરવી. તેટલાથી સાધુ ન કહેવાય; પણ જેમાં, પાપકર્મનું ન કરવાનું કારણ છે.

સુત્રમ

॥૪૬૭॥

આચા૦

॥૪૬૮॥

તે બતાવે છે. અન્યોન્ય જે શંકા અથવા, એકબીજાનો ભય અથવા લજ્જા, તે લજ્જાવડે અથવા લજ્જાને ધ્યાનમાં લઈને પરસ્પર આશંકા અથવા અપેક્ષાવડે, પાપના ઉપાદાનરૂપ-જે કર્મનું અનુષ્ઠાન છે, તે સાધુ ન કરે; ઇટલું પાપ ન કરવાથી મુનિ કહેવાય ઇટલે જો, પરની લજ્જાથી પાપ ન કરે; તો, તે મુનિ કહેવાય? ૭૦-તેટલાથી મુનિ ન કહેવાય; પણ અદ્રોહના વિચારવાળો મુનિજ નિશ્ચયથી સાધુ છે. જો, તે પ્રમાણે, બીજી ઉપાધિના વશથી તે નિર્મલ ભાવવાળો ન હોય; તો મુનિ ન કહેવો. મુનિપણના ભાવવાળો મુનિ કહેવાય.

ઇટલે, મૂત્રમાં સરલ શિષ્ય ગુરુને પુછે છે કે:—

કોઈ સાધુ બીજા સાધુઓના ડર અથવા લજ્જાથી આધાકર્મોદિ આહાર ન લે; તો, તે મુનિ ભાવસાધુ કહેવાય કે નહિ ?

આચાર્ય કહે છે બીજો વ્યાપાર છોડીને સાંભલ.

બીજી ઉપાધિ જે પાપના વ્યાપારરૂપ છે, તેને ત્યાગવાથી ભાવ સાધુપણું થાય છે, ઇથી એમ સમજવું કે, અંતઃકરણ નિર્મલ કરીને સાધુનાં અનુષ્ઠાન કરે; તેજ ભાવમુનિપણું છે, શિવાય નહિ.

ઉપર કહેલ અભિપ્રાય નિશ્ચયનયનો છે. હવે, વ્યવહારનયનો અભિપ્રાય કહે છે:—જે સમ્યક્દષ્ટિ છે, અને પંચમહાવ્રત લીધેલાં છે, તેનો ભારવહન કરવામાં પ્રમાદ કરીને પણ બીજા સમાન સાધુની લજ્જાવડે, અથવા ગુરુ મહારાજના ભયથી અથવા ગૌરવ (પોતાનાં ઉત્તમ કુલ વિગેરેના કારણે કોઈ સાધુ આધાકર્મ વિગેરે દોષિત આહાર વિગેરે છોડી પડિલેહણા વિગેરે ક્રિયા કરે; અથવા તીર્થની શોભા માટે મહિનાના ઉપવાસ વિગેરે લોકપ્રસિદ્ધ ક્રિયા કરે; તો, તેમાં તેના મુનિભાવપણાનુંજ કારણ જાણવું. કારણકે; તેવી ધર્મ-ક્રિયા કરતાં પરંપરાઈ (ધીરે ધીરે) તેની શુભ ભાવની ઉત્પત્તિ થશે.

સૂત્રમ્

॥૪૬૮॥

આચા૦

॥૪૬૯॥

આ પ્રમાણે શુભ અંતઃકરણના વ્યાપારથી રહિત સાધુના સાધુપણામાં સત્ અસદ્ભાવ બતાવ્યો; ત્યારે શિષ્ય પૂછે છે કે:—નિશ્ચ-
યનયનો મુનિભાવ કેવીરીતે છે? તેનો વિશેષ સુલાસો શાસ્ત્રકાર કહે છે:—

સમયં તત્થુવેહાણ અપ્પાણં તિપ્પસાણીણ—અણન્ન પરમં 'નાણી; નો પમાણ કાયાઈવિ । આય-
ગુત્તે સયા વીરે, જાયામાયાઈ જાવણ' ॥ ૧ ॥ 'વિરાગં' રુવેહિં ગચ્છિજ્ઞા મહયા સુહુણહિ ય,
આગઈં ગઈં પરિણાય દોહિવિ અંતેહિં અદિસ્સમાણેહિં સે ન છિજ્ઞઈ ન મિજ્ઞઈ 'ન' ડઙ્ગહ
'ન' હંમઈ કંચણ સવ્વલોણ (સૂ૦ ૧૧૬)

સમભાવ તે, સમતા તેને વિચારીને ઇટલે, સમતામાં રહેલો સાધુ જે જે કરે છે, તે તે કોઈપણ પ્રકારે દોષિત આઠાર વિગેરે
લજ્જા વિગેરેથી છોડે; અને લોકમાં દેસાડવા ઉપવાસ વિગેરે કરે; તે વધું મુનિપણના ભાવનું કારણ છે. અથવા, સમય તે જૈના-
ગમ છે, તે આગમમાં બતાવેલો વિધિ વિચારીને સંયમ—અનુષ્ઠાન કરે; તે વધું મુનિભાવનું કારણ છે, ઇટલે આગમમાં કશા પ્રમાણે
ચાલીને અથવા, સમતાને ધારણ કરીને આત્માને પ્રસન્ન રાખે; અથવા, આગમ મળીને વિચારીને અથવા, સમદૃષ્ટિ રાખીને જુદા
જુદા ઉપાયોવડે ઇન્દ્રિયો તથા મનના અપ્રમાદ વિગેરેથી આત્માને પ્રસન્ન કરે; અને આત્માને પ્રસન્ન રાખવો; તે સંયમમાં રહેલાથી
થાય છે, અને તેમાં હંમેશા સાધુ અપ્રમાદીપણું ભાવવું તેજ કહે છે:—

મૂલ મૂલમાં 'અણણ' વિગેરે શ્લોક છે તેનો અર્થ કહે છે:—

સૂત્રમ

॥૪૬૯॥

આચા૦

॥૬૭૦॥

જેનાથી વીજું કંઈ મોટું નથી; તે અનન્ય પરમસંયમ છે, તેને પરમાર્થ જાણનારો જ્ઞાની પ્રમાદવડે દોષ ન લગાડે. અર્થાત્ સંયમક્રિયામાં કોઈપણ વસ્તુ પ્રમાદ ન કરે. હવે જેમ અપ્રમાદી થવાય તે બતાવે છે.

इन्द्रियो तथा मन ए बन्नेनी आत्माने कुमार्गे न जवा दइ गुप्त राखे ते आत्मगुप्त साधु जाणवो, तथा हमेशां यात्रा ते संयम यात्रा अने संयम निर्वाहमां यात्रा वापरे ते यात्रा यात्रा कहेवाय, यात्रानो अर्थ अतिआहार न छे, एटले आत्माने जेवीरीते संयममां शक्ति रहे पण इन्द्रिओ उन्मत्त न थाय, अने संयमना आधाररूप देहनुं प्रतिपालन लांबा काल सुधी थाय, तेवीरीते आहार विगेरे वापरे. कहूं छे के:—

आहारार्थ कर्म कुर्यादनिन्द्यं, स्यादाहारः प्राणसन्धारणार्थम् । प्राणाः धार्यास्तत्त्वजिज्ञास-

नाय, तत्त्वं ज्ञेयं येन भूयो न भूयात् ॥१॥

આહાર માટે નિર્દોષ મોચરી વાપરે કારણ કે આહાર છે તે પ્રાણોને ધારણ કરવા માટે છે, અને તે પ્રાણોત્ત્વની જીજ્ઞાસા પૂર્ણ કરવા માટે ધારવાના છે, કારણ કે એવું તત્ત્વ જાણવું બારંબાર જન્મ લેવો ન પડે.

હવે તે આત્મા ગુપ્તતા કેવીરીતે થાય તે ગુરુ બતાવે છે.

विराग एटले मनोहररूप आंखो आगळ आवे, तो पण तेमां प्रेम न करे, अहिं रूप लेवानुं कारण आ छे के ते रूप सुंदर देखतां गमे तेवानुं मन खेंची छे छे, तेथी सूत्रमां रूप लीधुं छे, खरीरीतेतो पांचे विषयोमां विरागी बनवुं, तथा दिव्य भावनुं

સૂત્રમ

॥૪૭૦॥

આચા૦

॥૪૭૧॥

રુપ હોય અથવા ક્ષુલ્લક ઇટલે મનુષ્યરુપ હોય (દેવાંગના અથવા સુંદર રુપવાળી સ્ત્રી દેવીને) તેમાં લલચાય નહિ, અથવા દેવ સંબન્ધી કે મનુષ્ય સંબન્ધી મોટું નાનું રુપ ઇટલે તેમાં ણ મધ્યમ રુપવાળી કે ઘણા રુપવાળી દેવી કે સ્ત્રી હોય તો તેમાં લલચાવું નહિ, અહિં “નાગાર્જુનીયા” કહે છે.

વિસયંમિ પંચગંમીવિ, દુવિહંમિ તિયં તિયં ॥ ભાવઓ સુટ્ટુ જાણિતા, સે ન લિપ્પઈ દોસુત્તિ ॥૧॥

શબ્દ વિગેરે પાંચે પ્રકારના વિષયોમાં તથા વસ્તુને પ્રકારમાં ઇટલે જે ઇષ્ટ અનિષ્ટ છે, તેમાં હીન મધ્યમ ઉત્કૃષ્ટને ભાવથી ઇટલે પરમાર્થથી જાણીને રાગદ્વેષવડે પાપ કર્મથી ન લેપાય, અર્થાત્ તેમાં રાગદ્વેષ ન કરે, તેમાં શું આલંબન છે કે રાગદ્વેષ ન થાય તે કહે છે. આગમન તથા ગમન તે તિર્થંચ અને મનુષ્યને ચારે ગતિમાં આવવા જવાનું છે. તથા દેવતા નારકીને તિર્થંચ મનુષ્યમાંથીજ આવવું જવું છે, નારકી માફક દેવને ણ બેજ ગતિ અગતિ છે, ફક્ત મનુષ્યને મોક્ષ ગતિનો સજ્જાવ હોવાથી પાંચ ગતિ છે, આ પ્રમાણે જીવને ગતિ આગતિ થાય છે તે વિચારીને સંસાર ચક્રવાલમાં કુવાના અરટના ન્યાયે ભ્રમણ છે, તે સમજીને અને મનુષ્યપણામાં મોક્ષ મળે છે તેવું જાણીને સુગતિનો અંત લાવનાર જે રાગદ્વેષ છે તેને દૂર કરીને આગતિ ગતિને આપનાર રાગદ્વેષ જાણીને તે વસ્તુને દૂર કરી કોઈ ણ જીવને પોતે તરવાર વિગેરેથી છેદે નહિ, તથા ખાલા વિગેરેથી મેદે નહિ, તથા અગ્નિ વિગેરેથી ચાલે નહિ તથા નરકગતિ વિગેરે અથવા અનુપૂર્વી વિગેરે ઘણી વાર વિચારીને પોતે હળે નહિ.

અથવા રાગદ્વેષનો અભાવ થાય તો ઉપર કહેલાં પાપ પોતાની મેળે દૂર થાય, ઇટલે રાગદ્વેષ છોડનારો મુનિ છેદવા વિગેરેના

સૂત્રમ

॥૪૭૧॥

આચા૦

॥૬૭૨॥

કૃત્ય પોતે ન કરે, સૂત્રમાં 'કેચળ' વિગેરે છે તેની વિભક્તિ વદલીને ત્રીજીમાં અર્થ લઈએ, તો એમ થાય કે 'કેનચિત્ કોઈયળ માણસ એવો નથી કે આ વધા લોકમાં રાગદ્વેષ વિનાનો હોય તે રાગદ્વેષના અભાવે છેદે, મેદે, અર્થાત્ રાગદ્વેષ છોડ્યા પછી છેદે મેદે નહિં.

જો કે આ પ્રમાણે ગતિ આગતિના જ્ઞાનથી રાગદ્વેષનો ત્યાગ થાય છે, અને તેના અભાવથી છેદનાદિ સંસાર દુઃખનો અભાવ થાય છે, તેવું મુનિ જાણે છે, પણ વર્તમાન સુખછે દેવનારા અમે ક્યાંથી આવ્યા ક્યાં જઈશું? અથવા અમને ત્યાં શું મળશે, એવો વિચાર નથી કરતા, તેથી રાગદ્વેષ કરીને નવાં કર્મ બાંધીને સંસાર ભ્રમણની યોગ્યતા અનુભવે છે. એવું સૂત્રકાર વતાવે છે.

અવરેણ પુર્વિં ન સરંતિ ંગે, કિમ્મસ તીયં કિં વાઽઽગમિસ્સં । ભાસંતિ ંગે ઇહ માણવાઓ,

જમસ્સ તીયં તમાગમિસ્સં ॥૧॥ નાઈયમઢ્ઠં ન ય આગમિસ્સં, અઢ્ઠં નિયચ્છન્તિ તહાગયાઽ ।

વિહુય કપ્પે ંયાણુપસ્સી, નિઙ્ઘોસઙ્ઘા સ્વગે મહેસી ॥૨॥

ઉપરનાં બે સૂત્ર ગાથાનો અર્થ કહે છે. પહેલાં હું કોણ હતો? કે હું હાલ આવો છું? એવું કેટલાક મોહ અને અજ્ઞાનથી ઘેરાયેલી બુદ્ધિવાળા જીવો જાણતા નથી, ંટલે આ જીવને નરકાદિ ભવથી ઉત્પન્ન થયેલું અથવા વાલકુમાર વિગેરે વયવાલું ંકહું થયેલું પૂર્વનું દુઃખ વિગેરે કેવી રીતે આવેલું છે? અથવા, ભવિષ્યમાં કેવી રીતે થશે? ંટલે, આ વિષય સુખના વાંછક, અને દુઃખના દ્વેષી જીવનું ભવિષ્યકાલમાં શું થશે? તે તેઓ જાણતા નથી; પણ જો, કદી તેઓના હૃદયમાં ભૂત-ભવિષ્યની વિચારણા હોત; તો, તેઓને સંસારમાં રતિ (આનંદ) થાત નહીં, કહ્યું છે કે:—

સૂત્રમ્

॥૪૭૨॥

આચા૦

॥૪૭૩॥

કેળ મમેત્યુપ્પત્તી કહં ઇઓ તહ પુળોઽવિ ગંતર્વ? જો એત્તિયંપિ ચિંતઈ ઇત્થં સો કો ન નિવિણ્ણો? ॥૧॥

અહીં મારી ઉત્પત્તિ કેવીરીતે થઈ છે? અને અહીંથી મારે ક્યાં જવું છે? જે માણસ આટલું પળ, અહીં ચિંતવે; તો, તેવો કેમ દુઃખ-સંસારથી વૈરાગ્યવાળો ન થાય? (અર્થાત્ થાયજ!) પણ, કેટલાક મહામિથ્યાજ્ઞાનિઓ કહે છે કે:—આ સંસારમાં અથવા મનુષ્ય-લોકમાં જેવીરીતે હાલ મનુષ્યો કે, બીજાં પ્રાણીઓ જેવી અવસ્થામાં છે, તેવીજરીતે ભૂતકાળમાં સ્ત્રીપુરુષ નપુંસક સૌભાગ્ય-વાળો, દુર્ભાગ્યવાળો, કૂતરો, શીયાળ, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વિદ્યથુદ્ધ વિગેરે મેદોમાં ભોગવતા હતાં; અને તેવુંજ ભવિષ્યમાં થવાનું છે. (આ પ્રમાણે જૈનેતર એકવાદોનો મત કહ્યો. તે લોકો એવું માને છે કે જેમ જીવો હાલની દશામાં છે, તેવા ભૂતકાળમાં હતા; અને હવે પછી રહેશે.) (વીજો અર્થ) જેનાથી બીજો પર (શ્રેષ્ઠ) નથી તે સંયમ અપર છે, તેનાથી જેનું ચિત્ત રંગાયલું છે. તેઓ પૂર્વે ભોગવેલાં વિષયમુલ્ય વિગેરેને (સ્થૂલભદ્રમુનિ માફક) યાદ કરતા નથી. કેટલાક રાગદ્વેષથી મુકાયલા ભવિષ્યના દેવ સંવંધી ભોગોની આકાંક્ષા રાખતા નથી. વઢી આત્મા-રમણતામાં રમતા મુનિઓને અમુક સંસારી જીવને ભૂતકાળનું સુખદુઃખ કે, ભવિષ્યનું થવાનું સુખદુઃખ લક્ષ્યમાં રહેતું નથી; અથવા ઉત્તમ ધ્યાનમાં બેઠેલા સાધુને કેટલો કાળ વીતીગયા; અથવા કેટલો બાકી રહ્યો તે પણ લક્ષ્યમાં નથી.

અથવા લોકોત્તર પુરુષો જેઓ રાગદ્વેષરહિત છે, તેવા કેવળી ભગવંતો, અથવા ચરુદર્પૂર્વી મુનિઓ સંસારી જીવને અનાદિ અનન્તકાળ સુધી (અભવ્ય આશ્રયી, અથવા વીજાં વધા જીવ આશ્રયી) દરેક કાળમાં સુખ વિગેરે કેટલાં હતાં, અને આવશે તેની ગણતરી પણ કદી શકતા નથી.

સૂત્રમ

॥૪૭૩॥

આચા૦

॥૪૭૪॥

બીજા આચાર્યો નીચે પ્રમાણે કહે છે:—(પ્રથમનું સૂત્રકાવ્ય) બીજી રીતે કહે છે:—

“અવરેણ પુર્વાં કિહ સે અતીતં, કિહ આગમિસ્સં ન સરંતિ ઇગે ॥

ભાસન્તિ ઇગે ઇહ માણવાઓ, જહ સ અર્હં તહ આગમિસ્સં ॥૧॥”

પૂર્વ જન્મ સાથે બીજા જન્મનો સંબંધ જાણતા નથી, કે કેવીરીતે અથવા કયા પ્રકારે પૂર્વે સુખ દુઃખ હતું, અને ભવિષ્યમાં કેવો રીતે સુખ દુઃખ થશે તે જાણતા નથી. અથવા બીજા વાદીઓ આમ બોલે છે કે.

આમાં શું જાણવાનું છે? જેવીરીતે હમણાં પૂર્વના રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલા કર્મવડે જીવને બંધાયેલાં કર્મનાં ફળ સંસારમાં મોગવવાં પડે છે. તેમજ પૂર્વે પણ હતું અને ભવિષ્યમાં થવાનું છે, (તેમાં વધારે શું જાણવાનું છે?)

અથવા પ્રમાદ વિષય કષાય વિગેરેથી કર્મો એકઠાં થવાથી ઇષ્ટ અનિષ્ટ વિષયોને અનુભવતા જીવો સર્વજ્ઞની વાણીરૂપ અમૃતના સ્વાદને ન જાણનારા જેઓ છે, તેમને જેમ ભૂતકાલમાં સંસારમાં સુખ દુઃખ અનુભવ્યું, તેવું ભવિષ્યમાં પણ અનુભવશે.

પણ જેઓ સંસાર સમુદ્રથી તરવાવાળા છે, તેઓ કર્મનું ફળ જાણે છે, તે બતાવે છે, તે સૂત્રના બીજા કાવ્યમાં કહે છે જે જીવોનું સંસારમાં ફરી આવવું નથી. તેઓ સિદ્ધ છે, અથવા જેવું જ જાણવાનું છે તેવું જ તેમને જ્ઞાન છે. તેવા સર્વજ્ઞો છે, તેઓ અતીત (જુના) પદાર્થને ભવિષ્યના રૂપરૂપે નથી માનતા, તથા ભવિષ્યના પદાર્થને ભૂતકાલના રૂપરૂપે નથી માનતા, કારણ કે પરિણતિની વિચિત્રતા છે, મૂત્રમાં “અર્થ” શબ્દ ફરી લેવાનું કારણ એ છે કે પર્યાયરૂપ બદલાય છે (બાલક જુવાન બુદ્ધો એ પર્યાય છે અને તે

સૂત્રમ

॥૪૭૪॥

આચાર્ય

॥૪૭૫॥

બદલાય છે) પણ દ્રવ્યાર્થપણે તો ત્રણે અવસ્થામાં એકપણુંજ છે (બાલપણમાં અને યુદ્ધાપણમાં જીવનો ભેદ નથી.)

અથવા અતીત અર્થ તે વિષય ભોગાદિક ભોગવેલાં અને ભવિષ્ય સંબંધી દેવાંગનાના વિલાસને ભોગવવાનાં છે. તેને જેઓ રાગ-દ્વેષના અભાવવાળા છે તેઓ યાદ કરતા નથી અથવા વાંછતા નથી. (તુ શબ્દ વિશેષ બતાવે છે) જેમ મોહના ઉદયથી કેટલાક પૂર્વના અથવા ભવિષ્યના ભોગોને વાંછે છે, તેમ સર્વજ્ઞ ભોગોને ઇચ્છતા નથી; અને તેના માર્ગ (શાસન) માં ચાલનારા પણ એવાજ નિઃસ્પૃહી હોય છે તે બતાવે છે, 'વિહ્ય કપ્પે.'

ઘટલે અનેક પ્રકારે આઠ પ્રકારના કર્મને ધોનાર તે વિધૂત છે, અને કર્મ ધોવું તે સાધુનો આચાર છે, તેઓ કલ્પ પાઠનાર સાધુ વિધૂત કલ્પવાળો કહેવાય, અને તેજ સર્વજ્ઞનો અનુદર્શી કહેવાય છે, અને તે અતીત અનાગત વિષયમુખનો અભીલાષી ન હોય, વળી તેને બીજા કયા ગુણો હોય તે કહે છે.

પૂર્વે બાંધેલાં અશુભ ચીકણાં કર્મનો ક્ષપક ઘટલે નાશ કરનારો છે, અથવા તે ભવિષ્યમાં નાશ કરનારો થશે [મૂત્રમાં 'નિજ્ઞોસ ઇત્તા' શબ્દ છે, તેનો અર્થ વર્તમાન અને ભવિષ્યનો લીધો છે]

કર્મ નાશ કરવાને જે મુનિ ઉચ્ચમ કરે તે ધર્મધ્યાન અથવા શુદ્ધ ધ્યાન ધ્યાનાર મહા યોગીશ્વરને સંસારના મુખ દુઃખના વિકલ્પનો નાશ થવાથી હવે શું થશે તે બતાવે છે.

કા અરઈ કે આણંદે?, ઇરથંપિ અગ્ગહે ચરે, સઠ્ઠં હાસં પરિચ્છજ્જ આલીણગુત્તો પરિવ્વણ,

સૂત્રમ

॥૪૭૫॥

પુરિસા! તુમમેવ તુમં મિત્તં કિં બહિયા મિત્તમિચ્છસિ? (સૂ૦ ૧૧૭)

આચા૦

॥૪૭૬॥

ઇચ્છિત વસ્તુની અપ્રાપ્તિ અથવા ઇષ્ટ વસ્તુનો નાશ થતાં મનમાં જે વિકાર થાય તે અરતિ છે, અને ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં આનંદ થાય છે, આ અરતિ કે આનંદ યોગિના ચિત્તમાં હોતો નથી, કારણકે તે મહાત્માને ધર્મધ્યાન કે શુદ્ધધ્યાનમાં ચિત્ત રોકાવાથી તેને સંસારી વસ્તુની અરતિ કે આનંદ ઉત્પન્ન થવાના કારણનો અભાવ છે. તેથી સૂત્રમાં કહ્યું કે અરતિ અને આનંદ શું છે? (અર્થાત્ કંડજ નથી) પણ સંસારી જીવની માફક તેમણે તે વિકલ્પને રાખ્યો નથી.

જો આ પ્રમાણે હોય તો તેવા જીવને અસંયમમાં અરતિ અને સંયમમાં આનંદ તેને હોવો જોઈએ એમ સિદ્ધ થયું, તેનું આચાર્ય સમાધાન કરે છે, કે તેણે નથી અને અમારો અભિપ્રાય તમે સમજ્યા નથી, કારણ કે જેમાં રતિ અરતિના વિકલ્પનો અધ્યવસાય નિષેધ કર્યો છે, તો વીજા પ્રસંગમાં પણ રતિ અરતિ ન હોય તેજ સૂત્રકાર કહે છે; એ મહાત્માને અરતિ અને આનંદ બંને દૂર થવા રૂપ છે એટલે તેમને તેવો આગ્રહ નથી તેથી તે 'અગ્રહ' કહેવાય છે, એનો ભાવાર્થ આ છે કે ઉત્તમ સાધુ શુદ્ધ ધ્યાનથી વીજે કંડ રતિ આનંદ કોઈ નિમિત્તે આવે તો પણ તેના આગ્રહ રહિત બને, અને તે બંનેમાં મધ્યસ્થ રહે (સંયમ અને અસંયમ વ્યવહારથી વાહ્ય ક્રિયારૂપ છે. શુદ્ધ ધ્યાનવાળાને તે વાહ્ય ક્રિયાઓની શ્રેણીમાં જરૂર નથી; અને તે ધ્યાનવાળાને થોડા સમયમાં કેવલજ્ઞાન થવાનું છે. તે અપેક્ષાએ આ વચન છે કે, સંયમમાં રતિ, અસંયમમાં અરતિ ન હોય; પરંતુ શુદ્ધધ્યાન શિવાયના વીજા આત્માર્થી સાધુને તો કંડક હોય છે) ફરી ઉપદેશ આપે છે, સર્વ હાસ્થ, અથવા હાસ્યનાં કારણો તજે; અને મર્યાદામાં રહી ઇન્દ્રિયોને કબજે રાખી લીન રહે;

સૂત્રમ્

॥૪૭૬॥

આચા૦

॥૪૭૭॥

તથા મન, વચન, કાયાની સાવચ-ક્રિયા છોડવાથી ગુપ્ત રહે; અથવા કાચલા માફક પોતાનું શરીર સંભાળી રાખે; કે, કોઈ જીવને પીડા ન થાય; તે સંવૃતગાત્ર મુનિ છે, અને તે આલીન ગુપ્ત રહેવાય છે, તેવો મુનિ સાધુનાં અનુષ્ઠાનનો વરોવર રીતે કરે.

તે મુમુક્ષુ સાધુને પોતાનાં આત્મવલ્લથી સંયમ-અનુષ્ઠાન ફલવાલું થાય છે, પણ પાસકાના ઉપરોધ (આગ્રહથી) નહીં એમ બતાવે છે. ગુરુ શિષ્યને કહે છે:—હે પુરુષ! જો, તેં ગ્રહ (ઘર) પુત્ર, સ્ત્રી, ધન-ધાન્ય, સોનું વિગેરેથી રહિત તુણ અને મણિ-મોતીમાં, તથા દેહું સોનામાં સમાનદૃષ્ટિ રાખનાર મોક્ષાર્થી જીવને પણ કદાચ ઉપસર્ગ આવતાં વ્યાકુલ મતિ થતાં મિત્ર વિગેરેની આકાંક્ષા થાય; તો તે દૂર કરવા કહે છે:—(હે શિષ્ય!) પુરુષ ઇટલે, સુખદુઃખથી પૂર્ણ માટે પુરુષ અથવા પુરિમાં શયન કરવાથી પુરુષ (જીવ) છે, તેમાં બધા જીવોમાં ઉપદેશ, તથા સંયમ-અનુષ્ઠાન કરવામાં મનુષ્ય યોગ્ય હોવાથી તેને આશ્રયી કહે છે. ઇટલે મુશિષ્યને કહે; અથવા કોઈ પુરુષ સંસારથી સ્વેદ પામેલો સ્વરાવ અવસ્થામાં હોય; અને તે પોતાના આત્માને શીલામણ આપતો હોય; અથવા અન્ય મન્યાત્માને સાધુ ઉપદેશ આપે કે—

“ હે પુરુષ! હે જીવ! સારાં અનુષ્ઠાન કરવાથી તુંજ તારો મિત્ર છે, અને પાપકર્મ કરવાથી તુંજ તારો શત્રુ છે! તોપછી, વીજા મિત્રને કેમ શોધે છે? કારણ કે, ઉપકાર કરે તે મિત્ર છે અને તે ઉપકારી પરમાર્થ-દૃષ્ટિ અત્યંત અને એકાંત-ગુણ યુક્ત સન્માર્ગે ચાલતા આત્માને છોડીને વીજો કોઈ શોધવો શક્ય નથી; અને સંસારનાં કાર્યમાં સહાયકારીપણે વીજાને મિત્રપણે માનવો તે મોહનું વિજંબન (ચેષ્ટા) છે. કારણ કે સંસારીની મિત્રતાથી પરિણામે મોટા દુઃખમાં પડવારૂપ સંસાર સમુદ્રમાં ભ્રમણ કરાવવાથી તે સ્વરી રીતે અમિત્રજ છે! તેનો સાર આ છે.

સુત્રમ

॥૪૭૭॥

આચા૦

॥૪૭૮॥

“આત્માજ આત્માનો અપ્રમત્તપણાથી મિત્ર છે. કારણ કે અપ્રમત્ત આત્મા અત્યન્ત એકાંત પરમાર્થ સુખ ઉત્પન્ન કરે છે. અને જો આત્મા પ્રમાદી થાય તો દુર્ગતિમાં જાય, માટે બીજા મિત્રને શોધવાની જરૂર નથી. પણ આત્મા શિવાય બીજો વહારનો આ મિત્ર આ શત્રુ એવો વિકલ્પ અદૃષ્ટ ઉદયના નિમિત્તથી ઔપચારિક છે. કહું છે કે—

દુપત્થિઓ અમિત્તં, અપ્પા સુપત્થિઓ અ તે મિત્તં ॥ સુહદુઃખકારણાઓ, અપ્પા મિત્તં અમિત્તં ચ ॥૧॥

કુમાર્મે ગયેલો આત્મા શત્રુ છે, સુમાર્મે ચાલનારો મિત્ર આત્માજ છે. કારણ કે તેથીજ દુઃખ સુખ પામે છે અને તેથીજ તે અમિત્ર કે મિત્ર છે. વળી કહું છે કે—

અપ્યેકં મરણં કુર્યાત્, સંકુદ્ધો બલવાનરિઃ ॥ મરણાનિ ત્વનન્તાનિ, જન્માનિ ચ કરોશ્યયમ્ ॥૨॥

એક બલવાન શત્રુ ક્રોધાયમાન થઈને ઘણુંતો એક વાર મારી નાશશે, પણ કુમાર્મે ગયેલો આત્મા અનંતાં જન્મમરણ આપે છે.”

દૃષ્ટે એમ સમજવું કે નિર્વાણ આપનાર સંયમવ્રતને જેણે ઉચર્યા અને પાઠ્યાં તે આત્માનો મિત્ર છે. હવે આવો પવિત્ર આત્મા કેવીરીતે જાણવો અને તેનું શું ફલ થશે. તે કહે છે.

જં જાણિજ્ઞા ઉચ્ચાલઇયં તં જાણિજ્ઞા દૂરાલઇયં, જં જાણિજ્ઞા દૂરાલઇયં તં જાણિજ્ઞા ઉચ્ચાલઇયં,
પુરિસા! અત્તાણમેવં અભિણિગિજ્ઞા એવં દુઃખા પમુચ્ચસિ, પુરિસા! સચ્ચમેવ સમભિજાણાહિ,

સૂત્રમ્

॥૪૭૮॥

આચા૦
॥૪૭૯॥

સચ્ચસ્સ આણાણ સે ઉવટ્ટિણ મેહાવી મારં તરહ, સહિઓ ધમ્મમાયાય સેયં સમણુ પસ્સહ (સૂ૦૧૧૮)
જે પુરુષ વિષય સંગનાં કર્મ જાળીને છોડનાર હોય તેને તું તારનારો માનજે; તથા બધાં પાપ ધર્મો (કારણો) ને જે આલય (ઘર) દૂર છે. તે દૂરાલય (મોક્ષ) અથવા મોક્ષ માર્ગ (સંયમ) છે. તે મોક્ષ માર્ગ જેને હોય તે દૂરાલયિક છે, હવે હેતુ તથા હેતુવાળો પદાર્થ જણાવવા ગત પ્રત્યાગત મૂલ્ય કહે છે.

(બીજી રીતે) કહે છે, જેને દૂરાલયિક જાણે તેને ઉચ્ચાલયિક (તારનારો) જાણે, એનો સાર આ છે. જે કર્મ તથા આસ્ત્રવ દ્વારનો રોકનાર છે તેજ મોક્ષ માર્ગમાં રહેલો છે અથવા મુક્ત થયેલો છે અથવા જે સન્માર્ગે વર્તન કરે તે કર્મનો કાઢનારો છે. અને તેજ આત્માનો મિત્ર છે, તેથી કહે છે, હે પુરુષ! હે જીવ! આત્માનેજ ઓઠ્ઠાનીને ધર્મધ્યાનથી વહાર શન્દિયોના વિષયસ્વાદને લેતા મનને રોકીને આ પ્રકારે દુઃખના પાસામાંથી આત્માને મુકાવજે! ઇ પ્રમાણે કર્મોને દૂર કરી આત્મા આત્માનો મિત્ર બને છે. વઢી ગુરુ કહે છે, હે પુરુષ! સદાચરણવાળા પુરુષનું હિત કરનાર સત્ય તેજ સંયમ છે. તે સંયમનેજ બીજા વ્યાપારથીજ નિરપેક્ષ તું બનીને જાણ, અને તે પ્રમાણે વર્તવાની પરિજ્ઞાવડે પ્રયત્ન કર, અથવા આજસત્ય જાણ, કે હે શિષ્ય! ગુરુ સાક્ષિણ લીધેલાં મહાવ્રતોની પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહકથા, અથવા સત્ય ઇટલે જૈનાગમ. તેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવ, અને મોક્ષાભિલાષીણ તે પ્રમાણે વ્રતોનું પાલન કરવું.

પ૦—જ્ઞા માટે? ઉ૦—સત્ય જૈનાગમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તીને મેઘાવી (બુદ્ધિમાન) સાધુ માર [સંસાર] ને તરે છે. વઢી સદિત તે જ્ઞાનાદિથી યુક્ત અથવા હિત સહિત શ્રુત ચરિત્ર બને પ્રકારના ધર્મ ગ્રહણ કરીને સાધુ થું કરે, તે કહે છે.

સુત્રમ
॥૪૭૯॥

આચા૦

॥૪૮૦॥

શ્રેય તે પુણ્ય અથવા આત્મહિતને વરોવર રીતે દેસે (તે મોક્ષ મેઝવે) આ પ્રમાણે અપ્રમત્ત સાધુ તથા તેના ગુણો વતાવ્યા હવે તેથી ઉલટું કહે છે.

દુહજો જીવિયસ્સ પરિવંદનમાણણપૂયણાણ, જંસિ એમે પમાયંતિ (સૂ૦ ૧૧૯)

રાગદ્વેષ, એ વે પ્રકારે અથવા આત્મા કે બીજા માટે અથવા આ લોક પરલોક માટે અથવા રાગદ્વેષ એ વે પ્રકારે હણાયલો અથવા સ્વરાવ રીતે હણાયલો તે દ્વિહત અથવા દુર્હત (દુઃસ્વી) હોય તે શું કરે છે. તે કહે છે. આ જીવિત કેઝના ગર્ભ માફક નિઃસાર છે, તથા વીજલીના ચઝકાટના ઝબકારા માફક ચંચઝ છે. તેવા શરીરના પરિવંદન (વંદન કરાવવા) માનન (માન મેઝવવા) તથા પૂજન (પૂજાવા) માટે હિંસા વિગેરે પાપોમાં પ્રવર્તે છે. પરિવંદન તે લોકો મારા પછવાડે થમે તે માટે પ્રયત્ન કરે છે, ઇટલે લાવક વિગેરેના માંસથી મારું બધું શરીર પુષ્ટ તથા સુંદર દેસીને લોકો સુશીથીજ મને વાંદશે, તમે શ્રીમાન્ ઘણા લાચો વર્ષ જીવો! વિગેરે બોલશે વિગેરે પરિવંદન છે. તેજ પ્રમાણે માન મેઝવવા કર્મ બાંધે છે કે, લોકો મારું બઝ પરાક્રમ દેસીને અભ્યુત્થાન, વિનય, આસન દાન, તથા અંજલિ કરી માથું નમાવી મને માન આપશે. તે માન ન (માન) છે, તથા પૂજન માટે વર્તનારા કર્મ આસ્રવવડે આત્માને બાંધે છે. ઇટલે, વિદ્યા ધણીને હું ધનવાન થવાથી બીજો માણસ દાન, માન, સત્કાર ઘણામવડે મારી સેવા વિશેષ પ્રકારે કરી પૂજા કરશે, તે પૂજન છે, વઝી, ઉપરના નિમિત્તે, ઇટલે વંદન વિગેરે માટે કેટલાક જીવો રાગદ્વેષથી હણાયલા પ્રમાદુ કરે છે, પણ તેઓ પોતાના હિતને માટે હિત (ધર્મ) કરતા નથી. ઇથી ઉલટું કહે છે:—

સુત્રમ

॥૪૮૦॥

આચા૦

॥૪૮૧॥

સહિઓ દુઃસ્વમત્તાદ પુટ્ટો ના ઇંજાણ, પાસિમં દવિણ
લોકાલોકપવં ચાઓ મુચ્છઈ (૧૨૦) ત્તિવેમિ તૃતીય ઉદ્દેશો ॥૩-૩॥

જ્ઞાનાદિ યુક્ત અથવા હિતવાળો ઉપસર્ગથી આવેલાં દુઃસ્વ માત્રથી અથવા રોગ થવાથી પીડાતાં વ્યાકુલ મતિવાળો ન થાય તે દૂર કરવા પ્રયત્ન ન કરે, અથવા ઇચ્છેલું મલ્લતાં રાગ વિકલ્પ તથા અનિષ્ટ મલ્લતાં દ્વેષ વિકલ્પ ન કરે, અર્થાત રાગદ્વેષ બંનેને તજે (ન સહેવાય તો મધ્યસ્થ બની દવા કરે, અને સ્થવિર સાધુને યોગ્ય ઉપાયનો નિષેધ ન હોવાથી સંતોષથી કરે.)

વઢી ઉપર કહેલા વધા ઉદ્દેશાના રહસ્યને સમજીને કરવું ન કરવું તે વિવેકથી સમજે! કોણ? જે મોક્ષમાં જવા યોગ્ય છે તે સાધુ, એ વિવેકી સાધુ કયા ગુણો મેળવે?

જે આલોકાય (દેસાય) તે લોક છે, અને ૧૪ રજુ પ્રમાણ તે છે. લોકમાં આલોક તે લોકાલોક છે, તેના પ્રપંચથી મુક્ત થાય છે. લોકમાં પ્રપંચ આ છે. પર્યાપ્ત, સુભગ દુર્ભગ તથા નારકીના જીવણે ઓઢાવાય એકેન્દ્રિયમાં અપર્યાપ્ત, એકેન્દ્રિયને ઓઢાવાય એ પ્રમાણે વધો સંસારી પ્રપંચ જાણવો. તેનાથી મુકાય એટલે ચૌદ રાજલોકમાં જીવોનું જુદું જુદું રૂપ તેને મલ્લતાં તે નામે ગણાય છે. તેવો પોતે નહીં થાય.

આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી કહે છે. ત્રીજો ઉદ્દેશો અર્થથી સમાપ્ત.

સૂત્રમ

॥૪૮૧॥

આચા૦

॥૪૮૨॥

ચોથો ઉદ્દેશો

ત્રીજો પુરો થવા પછી ચોથો કહે છે તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. ગયા ઉદ્દેશમાં કહ્યું કે ફક્ત પાપ ન કરવાથી કે દુઃખ સહન કરવાથી સાધુ ન કહેવાય, પણ નિષ્પત્યુહ (અવિગ્રપણે) સંયમ અનુષ્ઠાન કરવાથી સાધુ થાય. તે વતાવ્યું. અને નિષ્પત્યુહતા (અવિગ્રપણું) કષાયને દૂર કરવાથી થાય છે. તેથી હવે પૂર્વે કહેલ ઉદ્દેશના અર્થાધિકારવાળું સિદ્ધ કરે છે, તેથી આ પ્રમાણે સંબંધે આવેલ ઉદ્દેશના મૂત્ર અનુગમમાં મૂત્ર કહે છે.

સં વંતા કોહ ચ માણં ચ માયં ચ લોભં ચ ણ્યં પાસગસ્સ દંસણં

ઉવરયસત્થસ્સ પલિયંતકરસ્સ આયાણં સગહભિ (સુ૦ ૧૨૧)

તે સાધુ જ્ઞાનાદિ સહિત દુઃખ માત્રથી ચેરાયલો છતાં અવ્યાકુલ મતિવાળો આત્મદ્રવ્ય ભૂત લોકાલોક પ્રપંચથી મુક્ત થયા જેવો પોતાનું તથા પરનું હિત વગાડનાર ક્રોધને વમન કરનારો છે (વમ ધાતુનો અર્થ દૂર કરવાના અર્થમાં છે તેનો ભવિષ્યકાલ લઈએ તો બીજી વિભક્તિ લાગે, નહિતો છઠી વિભક્તિ લાગુ પડે) અર્થાત્ શાસ્ત્રમાં કહેલ અનુષ્ઠાનને જે સાધુ વિધિ પ્રમાણે કરે, તે થોડા કાલમાં ક્રોધને દૂર કરશે એ પ્રમાણે બીજે પણ સમજી લેવું. એટલે પોતાના ઉપદ્રાવ કરનાર ઉપર ક્રોધ કર્મના વિપાકના ઉદયથી ક્રોધ થાય, જાતિ કુલ રૂપ વળ વિગેરે કારણે જે ગર્વ થાય તે માન છે, પરને ઠગવા રૂપ વિચાર તે માયા છે. તૃષ્ણાના આગ્રહનો પરિણામ તે લોભ છે. તે વધાને ક્ષપણા (કર્મ સ્વપાવવા) તથા ઉપશમ (શાંત કરવા) તેને આશ્રયી આ ક્રોધ વિગેરે ચારનો અનુક્રમ છે. અનં-

સૂત્રમ્

॥૪૮૨॥

આચા૦

॥૪૮૩॥

તાનુબન્ધી અપત્યાખ્યાની પ્રત્યાખ્યાની તથા સંજવલની અંદર રહેલ મેદો બતાવવાને માટે જુદા જુદા બતાવ્યા છે, અને વશબ્દ મુકવાથી તે દરેકની ઉપમા પર્વત પૃથ્વી રેણુ જલ રાજીની ક્રોધની છે, તથા શૈલ સ્તંભ હાડકું લાકડું તિનિશલતા માનની છે, તથા વાંસ કુડંગી (થડીડું) મેષ શ્રંગ ગોમુત્રિકા અવલેખનીની ઉપમા માયાની છે, તથા કૃમીરાગ કર્દમ સંજન હરિદ્રાની ઉપમા લોભને છે, તથા આંખી જીંદગી મુધી એક વરસ મુધી ચાર માસ અને પંદર દિવસની સ્થિતિ અનુક્રમે દરેકની છે, (આ બધાનું વર્ણન આજ મૂત્રમાં પાને છે ત્યાંથી જોવું.)

આ પ્રમાણે ક્રોધ, માન માયા લોભ ત્યાગવાથી સ્વરી રીતે સાધુપણું છે પણ ક્રોધ હોય ત્યાં મુધી સાધુપણું નથી; કહ્યું છે કે:—

સામણમણુચરંતસ્સ કસાયા જસ્સ ઉક્કડા હંતિ । મન્નામિ ઉચ્છુપુપ્પં વ નિપ્પલં તસ્સ સામણં ॥૧॥

સાધુપણું પાઝતા સાધુને જો કષાયો વધારે પ્રમાણમાં હોય તો શેરડીના ફુલ માફક તેનું સાધુપણું હું નિષ્ફલ માનું છું. ॥

જં અજિઅં ચરિત્તં દેસુણાણિ પૂવ્વકોડીણ । તંપિ કસાઇયમેત્તો હારેઇ નરો મુહુત્તેણં ॥૨॥

પૂર્વ કોડીમાં થોડા વર્ષ ઓછાં એવું (આટલી લાંબી મુદતનું) ચારિત્ર પાઝ્યું હોય, તે જો ઉત્કૃષ્ટ ક્રોધ કરે તો તે માણસ એક મુહુર્તમાં સાધુપણું હારી જાય છે. આ બધું પોતાની બુદ્ધિથી નથી કહ્યું એવું બતાવવા ગૌતમસ્વામી કહે છે કે ‘ણ’ વિગેરે આ કષાય દૂર કરવાનું હમણા ઉપર બતાવ્યું, તે બધું સર્વદર્શી પશ્ચક સાક્ષાત્ દેખે છે, કારણ કે તેને નિવારણ (કેવલ) જ્ઞાનદર્શન છે, અને તે પશ્ચક તીર્થકૃત્ વર્ધમના સ્વામી છે, અને તેમનું દર્શન (અભિપ્રાય મંતવ્ય) આ છે.

સૂત્રમ

॥૪૮૩॥

આચા૦

॥૪૮૪॥

અથવા જેનાવડે વસ્તુ તત્ત્વ યથાવસ્થિત દેસાડાય (કહેવાય) તે દર્શન ઇટલે ઉપદેશ છે, અર્થાત્ મહાવીર (વર્ધમાન) સ્વામીનું કહેલું છે તે હું કહું છું પણ સ્વબુદ્ધિથી નથી કહેતો, તે સર્વદર્શી પશ્યક કેવા છે. કે જેનું આ દર્શન છે તે કહે છે, 'ઉવરય' વિગેરે—જેનું દ્રવ્ય ભાવથી (સર્વ જીવોને દુઃખ દેવારૂપ) શસ્ત્ર બંને પ્રકારે દૂર થયું છે, અથવા શસ્ત્રથી પોતે દૂર રહેલા છે, અહીં ભાવશસ્ત્રમાં અસંયમ અથવા કષાયો જાણના, તેનાથી પોતે દૂર છે. તેનો ભાવાર્થ આ છે કે:—

તીર્થકરને પણ કષાયને વમ્યા સિવાય નિરાવળ વધા પદાર્થને દેખનારું પરમ (કેવલ) જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી, તેના અભાવમાં મોક્ષ સુખનો અભાવ છે, ઇથી વીજો પણ મોક્ષ વાંછક સાધુ જે તેનો ઉપદેશ માને છે અને તેના માર્ગે ચાલે છે તેણે પણ કષાયનું વમન કરવું. શસ્ત્રને ઉપરમનું કાર્ય બતાવી વીજાપણ તીર્થકરનાં વિશેષણ બતાવે છે. 'પલિયતકરસ્સ' ઇટલે વધાં કર્મનો અથવા સંસારનો અંત લાવવાનો જે યત્ન કરે તે પર્યંતકર છે, તેનું આ દર્શન છે.

હવે જેમ તીર્થકરે સંયમને વિગ્ન કરનાર કષાય શસ્ત્રને દૂર કરી સંસારનો અંત કર્યો તેમ વીજો પણ સાધુ જે તેનું કહેલું કરનારો હોય તે પણ કરે, તેવું બતાવે છે.

'આયાણ' વિગેરે જેનાવડે આઠ કર્મ આત્મ પ્રદેશ સાથે એકમેકપણે થાય તે આ દાન છે, અથવા હિંસા વિગેરે આશ્રવદ્વાર અથવા અઢારે પાપસ્થાન છે. તેની સ્થિતિનું નિમિત્ત કષાયો હોવાથી તે આ દાન છે. તે કષાયોનો વમન કરનારો સ્વકૃત ભિદ્ (કર્મ ભેદનારો) બને છે. અર્થાત્ પોતે (અજ્ઞાનદશામાં) પૂર્વે જે કર્યો અનેક ભવમાં એકઠાં કર્યો હોય; તેને ભેદી નાંખે; તે સ્વકૃતભિદ્ જાણવો; અને જે કર્યોના આદાન (વીજરૂપ)—કષાયોને રોકે; તે અપૂર્વકર્મ પ્રતિષિદ્ધમાં પ્રવેશ કરનારો છે, અને પોતે પોતાનાં પૂર્વકર્મનો

સૂત્રમ

॥૪૮૪॥

આચા૦

॥૪૮૫॥

મેદનારો છે. તીર્થકરના ઉપદેશવડે પણ, પારકાનાં કરેલાં કર્મના ક્ષયના ઉપાયનો અભાવ હોય તેથી સ્વકૃત લીધું.

તેથી તીર્થકરે પણ પારકાના કરેલા કર્મના સ્વપાત્રવાનો ઉપાય નથી જાણ્યો એવી કોઈને શંકા થાય તેનો ઉત્તર. એમ નથી. કારણ કે તેમના જ્ઞાનમાં વધા પદાર્થોની સત્તા વ્યાપીને રહેલી છે. (પરંતુ કરે તે ભોગવે એ નિયમથી દરેકે કર્મ કાપવા ઉદ્યમ કરવો જોઈએ.)

શંકા—હેય ઉપદેય પદાર્થને છોડવું ગ્રહણ કરવું તેના ઉપદેશને જાણવાથી સર્વજ્ઞ નથી એવું અમે કહીએ છીએ. કારણ કે ઉપદેશ માત્રથી પરોપકાર કરવાથી તર્થકરપણાની ઉત્પત્તિ ઘટતી નથી. ઉત્તર યુક્તિના વિકલપણથી ઉત્તમ પુરુષના મનને તમારું કહેવું આનંદ આપતું નથી, કારણકે ઉત્તમ જ્ઞાન વિના હિત અહિતની પ્રાપ્તિ તથા ત્યાગ ઉપદેશનો અસંભવ છે. અને એક પદાર્થનું પણ સંપૂર્ણ જ્ઞાન સર્વજ્ઞપણા વિના ઘટતું નથી તે મૂત્રકાર બતાવે છે.

જે એમ જાણે છે તે સર્વ જાણે છે, જે સર્વ જાણે છે તે એમ જાણે છે (સૂ૦ ૧૨૨)

જે કોઈ પણ જ્ઞાની પરમાણુ વિગેરે એક દ્રવ્યને તેના પછીના કે પૂર્વના પર્યાય સહિત જાણે, અથવા પોતાના અથવા પારકાના વધા પર્યાયોને જાણે છે; કારણ કે તેવા પુરુષને અતીત અનાગતમાં બનેલા અને બનવાના પર્યાયો સહિત દ્રવ્યને જાણવાથી તેને વધી વસ્તુનું જ્ઞાન અવિનાશીપણે છે. હવે તેને હેતુ તથા હેતુવાળા પદાર્થ સહિત બીજી રીતે કહે છે.

જે સર્વ પદાર્થો સંસાર ઉદરમાં રહેલા છે તેને જાણે છે તે એક ઘટ વિગેરે એક વસ્તુને જાણે છે, તેજ જ્ઞાનીને અતીત અનાગત પર્યાય-ભેદોવડે તે તે સ્વભાવની આપત્તિવડે અનાદિ અનંતકાલપણે સમસ્ત વસ્તુ સ્વભાવમાં જાણવું થાય છે. કહ્યું છે:—

સૂત્રમ

॥૪૮૫॥

આચા૦

॥૪૮૬॥

एगदवियस्स जे अत्थपज्जवा वयणपज्जवा वावि । तीयाणागयभूया, तावइयं तं हवइ दव ॥१॥

एक द्रव्यना जेटला अर्थना पर्यायो, अथवा वचनना पर्यायो छे, ते भूत-वर्तमान, भविष्यसहित होय; त्यारे ते द्रव्य थाय छे.

(उपरना सूत्रनो परमार्थ ए छे के, कोइपण वस्तुमां द्रव्य पोते वस्तु छे छातां, तेमां जे स्वरूप बदलाय छे ते पर्यायो छे पूर्व जे बदलाया ते भूतपर्यायो छे. चालुमां छे, ते वर्तमान, अने थवानो ते भविष्यना छे. ए बधाने जे साथे जाणे; तेज एक वस्तुना एक पर्यायने पण जाणे अने ते एक पर्यायने पण बरोबर जाणे; ते सर्वने पण जाणे; अने ते आ गाथांमां बताव्युं छे के एक द्रव्यमां त्रणे काळना पर्यायो छे, अने पर्यायोसहित होय; तेज द्रव्य छे.)

उपर कहेल सर्वज्ञ ते तीर्थंकर छे, अने तेज सर्वज्ञप्रभु सर्व सत्त्वोने उपकार करनारो, अने बनीशके तेवो उपदेश आपे छे ते सूत्रकार बतावे छे.

सव्वओ पमत्तस्स भयं, सव्वओ अप्पमत्तस्स नत्थि भयं, जे एगं नामे से बहुं नामे, जे बहुं नामे से एगं नामे, दुक्खं लोगस्स जाणित्ता वंता लोगस्स संजोगं जंति धीरा महाजाणं, परेण परं जंति, नावकं खंतिजीवियं (सू० १२३)

द्रव्य विगेरेथी सर्व प्रकारे जे भय करनाहं कर्म उपार्जन करे; ते भय, मद्य विगेरेथी जे प्रमादी बने तेने थाय छे. ते बतावे छे के, प्रमादी द्रव्यथी बधा आत्मप्रदेशोथी कर्म एकहुं करे छे. क्षेत्रथी छए दिशामां रहेलुं; काळथी प्रत्येक समये, अने भावथी

સૂત્રમ

॥૪૮૬॥

આચાં

॥૪૮૭॥

હિંસા વિગેરેથી ભયજનક કર્મ બાંધે છે.

અથવા સર્વત્ર દૃષ્ટે, અહીં અને પરલોકમાં વંને ઠેકાણે પ્રમાદ કરનારને ભય છે. પણ અપ્રમાદીને ક્યાંય પણ ભય નથી, તે વતાવે છે કે, આ લોક કે, પરલોકમાં અપાયોથી આત્મહિતમાં જાગૃત રહેનાર અપ્રમાદીને સંસાર અપસદ (નિમકહરામ વિશ્વાધાતી,) થી અથવા અશુભ કર્મથી કોઈ પ્રકારે ભય નથી; અને કષાયના અભાવથી અપ્રમત્તતા થાય છે, તેથી વધાં મોહનીયકર્મનો અભાવ થાય છે, તેથી સંપૂર્ણ કર્મનો ક્ષય થાય છે. તેથી એ પ્રમાણે એકના અભાવમાં ઘણાના અભાવનો સંભવ થાય છે, તથા એકનો અભાવ પણ વહુ અભાવથી જુદો નથી. તેટલા માટે હેતુ, અને હેતુવાળા પદાર્થના ભાવને ગત પ્રત્યાગત મૂલ્યવડે વતાવેલ છે. જે પ્રવર્ધમાન શુભ અવયવસાયના કંઠકમાં ચઢેલો સાધુ જે, એકલા અનંતાનુબંધી ક્રોધને ક્ષય કરે છે, તે, માન વિગેરે વહુને સ્વપાવે છે. અથવા, પોતાનાજ મેદવાળા અપ્રત્યાશ્વાન વિગેરેને સ્વપાવે છે. તથા, એકલા મોહનીયને સ્વપાવતાં વીજી પ્રકૃતિઓને પણ સ્વપાવે છે. અથવા જે, ઘણી સ્થિતિવાળાને સ્વપાવે છે, તે સાધુ અનંતાનુબંધી એકને અથવા, મોહનીયકર્મને સ્વપાવે છે, તે વતાવે છે. જેમકે—અગણોતેર ૬૯ મોહનીય કોઠા—કોઠી ક્ષય ગયા પછી, જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, અંતરાય, એ ચારની ૨૯ તથા નામગોચરી ૧૯ કોઠા—કોઠી સ્વપી ગયા પછી, અને તેમાં પણ થોડું ઓછું થયા પછી મોહનીય કર્મનો ક્ષય થવાને યોગ્ય થાય છે, પણ, તે શિવાય ન થાય. તેથી કહું છે કે:—જે વહુ નામ હોય; તેજ પરમાર્થથી એકનામવાળો છે. અહીં નામનો અર્થ કર્મપ્રકૃતિનો ક્ષય, અથવા, ઉપશમ કરનાર જાણવો. એક ઉપશમ શ્રેણીના આશ્રયથી એક તથા, વહુ ઉપશમ કરવાવડે વહુ ઉપશમતા જાણવી. તેથી એ પ્રમાણે વહુ તથા, એક કર્મના અભાવ શિવાય મોહનીયક્ષય અથવા, ઉપશમનો અભાવ થાય; અને તેના અભાવમાં દૃષ્ટે, જો, મોહનીયક્ષય

સુત્રમ

॥૪૮૭॥

આચા૦

॥૪૮૮॥

અથવા, ઉપશમ ન થાય; તો, જંતુઓને વહુ દુઃખનો સંભવ છે, તે સૂત્રમાં વતાવે છે.

દુઃખ ઇટલે અસાતાવેદનીય-કર્મ અથવા પીડા થાય. તે જીવોને દુઃખ થતું જ-પરિજ્ઞાવડે જાણીને, અને પ્રત્યાખ્યાન-પરિજ્ઞાવડે જેમ, તેનો અભાવ થાય; તેમ, સાધુ ઇ કરવું.

પ્રશ્ન:—અભાવ કેવીરીતે થાય? અથવા તે અભાવથી શું લાભ થાય? તે બન્ને વતાવે છે. ‘વંતા’ વિગેરે જે સ્વઆત્માથી જુદું ધન, પુત્ર, શરીર, વિગેરે છે, તેનો મમત્ત્વ ભાવનો સંબન્ધ છે, અને તેનાથી શરીર વિગેરેને દુઃખ થાય છે, તે દુઃખના હેતુરૂપ-ઉપાદાન કારણ, અથવા કર્મને ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. ઇટલે, કર્મવિદારણ કરવામાં ધૈર્ય રાખનારા ધીરપુરુષો જેનાવડે મોક્ષમાં જાય; તેવું ચારિત્રયાન જે, અનેક કરોડો ભવમાં મળવું દુર્લભ છે, અને કેટલાક જીવો તે મેલ્લવીને પૂર્વના અશુભકર્મના ઉદયથી, પ્રમાદથી તે હારીજાય છે. ઇટલે, જેમ કોઈને સ્વપ્નામાં મેલ્લવેલ ધનનો ખંડાર નકામો થાય છે, તેમ પ્રમાદથી હારનારને મેલ્લેલાં ચારિત્રનો લાભ થતો નથી. માટે તેને મોટું યાન, એવું વિશેષણ આપેલ છે.

અથવા સમ્યક્ દર્શન વિગેરે ત્રણ રત્નરૂપ મહાયાન છે, અને જેને મોટું યાન છે, તે મોક્ષ છે, તેને ધીર પુરુષો પ્રાપ્ત કરે છે,

પ્રશ્ન:—ઇ વાત ઠીક છે. પણ ઇક ભવવડેજ મહાયાનરૂપ ચારિત્ર મેલ્લવવાથી મોક્ષ મળે કે પરંપરાઇ મોક્ષ મળે.

ઉત્તર:—અમે બન્ને પ્રકારે માનીઇ છીઇ ઇટલે કોઈ થોડા કર્મવાળાને યોગ્ય ક્ષેત્રકાલ મળતા તેજ ભવમાં મુક્તિ થાય છે, અને બીજાને પરંપરાઇ મોક્ષ થાય છે, તે વતાવે છે, ‘પરેણ પરં જેણે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું, તેણે નરક તિર્થંચ ગતિ અટકાવી, અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને યથાશક્તિ સંયમ પાળીને આયુ કર્મ પુર્ણ થતાં સૌધર્માદિ દેવલોકમાં જાય છે, ત્યાંથી પણ પુન્ય થોડું વાકી રહે ત્યારે

સૂત્રમ

॥૪૮૮॥

આચા૦

॥૪૯૩॥

જે કોહદંસી સે માણદંસી, જે માણદંસી સે માયાદંસી, જે માયાદંસી સે લોભ-
 દંસી, જે લોભદંસી સે પિજ્જદંસી, જે પિજ્જદંસી સે દોસદંસી, જે દોસદંસી સે મો-
 હદંસી, જે મોહમંસી સે ગબ્બદંસી, જે ગબ્બદંસી, સે જમ્મદંસી, જે જમ્મદંસી સે
 મારદંસી, જે મારદંસી સે નરયદંસી, જે નરયદંસી સે તિરિયદંસી, જે તોરિયદંસી
 સુ દુક્ખદંસી । સે મેહાવી અભિણિવટ્ટિજ્ઞા કોહં ચ માણં ચ માયં ચ લોભં ચ પિજ્જં
 ચ દોસં ચ મોહં ચ ગબ્બં ચ જમ્મં ચ મારં ચ નરયં ચ તિરિયં ચ દુક્ખં ચ । એયં
 પાસગસ્સ દંસણં ઉવરયસત્થસ્સ પલિયંતકરસ્સ, આયાણં નિસિદ્ધા સગહબ્ભિ, કિમત્થિ
 ઓવાહી પાસગસ્સ? ન વિજ્ઞઈ?, નત્થિ (સૂ૦ ૧૨૫) ત્તિબેમિ ॥શિતોષ્ણીયાધ્યયનમૂ૩॥

જે ક્રોધને સ્વરૂપથી જાણે અને જ્ઞાનને અનર્થ કરનારું જાણી ત્યાગવારૂપ માનીને (જ્ઞાન વહે) ક્રોધને ત્યાગ કરે, તે સાધુ નિશ્ચે
 માનને પણ અનર્થ કરનારું દેખે છે, અને તેને ત્યાગે છે. અથવા જે ક્રોધને જાણે છે, અને સમય આવતાં ક્રોધી બને છે, તેવો માણસ
 માન પણ દેખે છે, અર્થાત્ તે અહંકારી પણ થાય છે, જે પ્રમાણે હવે પછી પણ સનજી લેવું. જ્યાં સુધી તે દુઃખ દેખનારો થાય ત્યાં
 સુધી જાણવું, સૂત્ર સુગમ હોવાથી ટીકા કરી નથી. તો પણ મંદ બુદ્ધિ હિતાર્થે થોડામાં લેવી જોઈએ.

સૂત્રમ

॥૪૯૩॥

આચા૦

॥૪૯૪॥

જે અહંકારી બને તે સમય આવતાં કપટી પણ બને. લોભી પણ બને, અને જે લોભી હોય, તે અનુક્રમે પ્રેમી પણ બને, અને પોતાનું ઇચ્છિત ન થતાં દ્વેષી પણ બને, અને તે મોહ કરનારો પણ થાય, અને તે મોહ કરીને ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય પછી જન્મનું દુઃખ વેઠે, તે માર (હિંસા અથવા આરંભના કૃત્ય) પણ કરે, અને પછી તે નરક ગામી પણ થાય, ત્યાંથી ચવીને તીર્થે ચ થાય, એમ પરંપરાએ અનેક દુઃખોને તે સંસારી જીવ ભોગવે છે, પણ જે મેઘાવી (બુદ્ધિમાન) સાધુ છે તે ક્રોધ વિગેરેથી દૂર રહે છે તે વતાવે છે, ઘટલે ક્રોધ માન માયા લોભ પ્રેમ દ્વેષ મોહ ગર્ભ જન્મ માર નરક તીર્થે ચ વિગેરેનાં દુઃખો ક્રોધરૂપ બીજને ત્યાગ કરવાથી ભોગવતો નથી, આ વધું જે તત્ત્વજ્ઞાન વતાવ્યું તે વધા ઉદ્દેશનું શરૂઆતથી તે અહિં સુધી તીર્થકરનું કહેલું છે, અને તે તીર્થકર જીવોને પીડા કરનાર શસ્ત્રને છોડીને આઠ કર્મનો અંત કરનાર થયા છે ઘટલે તેઓ કર્મનું ઉપાદાન કારણ ક્રોધ વિગેરે પ્રથમ ત્યાગીને પોતાના કર્મો જે પૂર્વે બાંધેલાં તેને ભેદનારા થયા, તેઓને કેવલજ્ઞાન થવાથી સંસારી કોઈપણ જાતની ઉપાધો નથી ઘટલે દ્રવ્યથી સોનું ચાંદી વિગેરે નથી તેમ ભાવથી આઠ પ્રકારનાં કર્મ નથી, આ પ્રમાણે શિષ્યના પ્રશ્નમાં તીર્થકરને કોઈપણ જાતની દ્રવ્યથી કે ભાવથી કોઈ પણ જાતની ઉપાધિ છે કે નહિ? તેનો ઉત્તર કહ્યો નથી.

આ વચન સુધર્માસ્વામિ જંબૂસ્વામીને કહે છે, કે મેં ભગવાનના ચરણની સેવા કરતાં જે સાંભળ્યું તેને અનુસારે તને કહું છું, પણ મારી મતિ કલ્પનાથી હું કહેતો નથી. સૂત્ર અનુગમ કહ્યો, ચોથો ઉદ્દેશો પુરો થયો અને તેની સમાપ્તિથી અતીત અનાગત નવ વિચારને સૂત્રમાં થોડામાં વતાવવાથી શિતોષ્ણીય નામનું ત્રીજું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સૂત્રમ્

॥૪૯૪॥

આચા૦

॥૪૧૫॥

સમ્યક્ત્વ નામનું ચોથું અધ્યયન.

ત્રીજું અધ્યયન પુરું થવાથી હવે ચોથું કહે છે. તેનો આ પ્રમાણે—સંબન્ધ છે. પહેલા શસ્ત્રપરિજ્ઞા અધ્યયનમાં અન્વય વ્યતિરેક-
વહે છ જીવનીકાયનું સ્વરૂપ બતાવતાં જીવ અને અજીવ, એમ બે પદાર્થ સિદ્ધ કર્યા; તથા જીવોના વધમાં બંધ થાય છે, અને તે ત્યા-
ગવાથી વિરતિ થાય; તેવું બતાવતાં આસ્ત્રવ સંવર બે પદાર્થ બતાવ્યા; તથા લોકવિજય નામના बीजा અધ્યયનમાં લોકો જેમ બંધાય છે,
અને જેમ મુકાય છે. તે બતાવતાં બંધ અને નિર્જેરા બતાવી; તથા ત્રીજા અધ્યયનમાં શીતોષ્ણરૂપ—પરિસહો સહેવા; તે બતાવતાં તેના
ફલરૂપ—મોક્ષ બતાવ્યો; તેથી ત્રણ અધ્યયનમાં જીવ—અજીવ, આસ્ત્રવ, સંવર, બંધ નિર્જેરા અને મોક્ષ, એમ સાત પદાર્થરૂપ—તત્ત્વ બતાવ્યું;
અને તત્ત્વ પદાર્થનું શ્રદ્ધાન (વિશ્વાસ) રાતવું; તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે, તે હવે બતાવે છે.

આ સંબન્ધવહે આવેલા આ ચોથા અધ્યયનના ચાર અનુયોગદ્વાર બતાવતાં ઉપક્રમમાં અર્થ અધિકાર બે પ્રકારે છે. અધ્યયનનો
અર્થાધિકાર સમ્યક્ત્વ નામનો છે તે શસ્ત્રપરિજ્ઞામાં પ્રથમ કહેલ છે, અને ઉદ્દેશનો અર્થાધિકાર અહીં બતાવવા નિર્યુક્તિકાર કહે છે:—
પઢમે સમ્માવાઓ, વીણ ધમ્મપ્પવાહ્યપરિક્ખા । તદ્દિય અણવજ્જતવો, ન હુ બાલતવેણ મુક્ખુત્તિ । ૧૨૫।
ઉદ્દેસંમિ ન્નઉત્થે, સમાસવયણેણ ણિયમણં મણિયં । તમ્હા ય નાણદંસણતવચરણે હોહિ જહ્મવં ॥૨૧૬॥

(૧) પહેલા ઉદ્દેશમાં સમ્યક્વાદ એ નામનો અર્થાધિકાર છે. એટલે, અભિપરીતવાદ તે સમ્યક્વાદ છે. અર્થાત્ યથાઅવસ્થિત
વસ્તુને બતાવવી. (૨) बीजा ઉદ્દેશમાં ધર્મપ્રવાદિકોની પરીક્ષાનો વિષય છે. એટલે, જેઓ ધર્મનું સ્વરૂપ બતાવે છે, તે ધર્મપ્રવાદિક

સૂત્રમ

॥૪૧૫॥

આચા૦

॥૪૯૬॥

કહેવાય. તેઓનું અયુક્ત તથા, યુક્ત કથનને વિચારવું. (૩) ત્રીજામાં, અનવશ તપનું વર્ણન છે. ઇટલે, જે શાલ્તપ કરે; તેવા અજ્ઞાન કરેલાં તપથી મોક્ષ ન થાય તે અહીં બતાવ્યું છે. (૨૧૫) ચોથા ઉદ્દેશમાં સંક્ષેપ વચનમાં સંયતનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, તેથી પહેલામાં સમ્યક્દર્શન, ત્રીજામાં સમ્યક્જ્ઞાન ત્રીજામાં શાલ્ત તપનો નિષેધ કરવાથી સમ્યક્ તપ બતાવ્યો છે, અને ચોથામાં સમ્યક્ ચારિત્ર બતાવ્યું છે, ગાથામાં 'તરમાત' અને 'વ' શબ્દ છે તે બન્ને હેતુમાં છે, જેથી એ ચારે પણ મોક્ષનાં અંગ પૂર્વેકલાં છે, તેથી એમ જાણવું કે જ્ઞાન દર્શન તપ ચરણમાં મોક્ષાભિલાષી સાધુએ યત્ન કરવો, અને તેનું પ્રતિપાલન કરવા જીવતાં સુધી પ્રયત્ન કરવો, આ પ્રમાણે જે ગાથાનો અર્થ થયો. હવે નામનિષ્પન્નનિર્ણયમાં બતાવેલ સમ્યક્ત્વ નામનો નિર્ણયો કહે છે.

નામંઠવણાસમ્મં દ્વસમ્મં ચ ભાવસમ્મં ચ । એસા સ્વલ્લુ સમ્મસસા, નિરુલ્લેવો ચઉવિહો હોઈ ॥૨૧૭॥

નામ સ્થાપનાનો અક્ષરાર્થ સુગમ છે, અને તેનો ભાવાર્થ નામ સ્થાપના છોડોને દ્રવ્ય અને ભાવ સંબંધો નિર્ણયકાર કહે છે.

અહ દ્વસમ્મ, ઇચ્છાણુ લોમિયં તેસુ તેસુ દ્વેસું । કયસંસ્થયસંજુત્તો, પડત્ત જહ મિણ્ણ છિણ્ણં વા ॥૨૧૮॥

જ શરીર ભવ્ય શરીરથી વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય સમ્યક્ત્વ બતાવે છે, ઇચ્છા ઇટલે ચિત્તની પ્રવૃત્તિ (અભિપ્રાય) છે, તેને અનુકુલ કરવું, તે 'એચ્છાનુલોમિક' છે તેવી તેવી ઇચ્છા અને ભાવને અનુકુલ દ્રવ્યમાં કૃત વિગેરે ઉપાધિના મેદ વડે સાત પ્રકારે થાય છે, તે આ પ્રમાણે છે.

(૧) કૃત ઇટલે અપૂર્વ રથ વિગેરે બનાવ્યો હોય, તે રથમાં યોગ્ય રીતે ભાગો ગોઠવ્યાથી સારા બનાવનારને લીધે બેસનારને ચિત્તમાં શાંતિ થાય છે, અથવા જેના માટે તે બનાવ્યો તે શોભાયમાન અને યોગ્ય સમયમાં જલદી બનાવી આપવાથી કરાવનારને

સૂત્રમ

॥૪૯૬॥

આચાર્ય

॥૪૯૭॥

સમાધાન (સમાધી) નો હેતુ હોવાથી તે દ્રવ્યસમ્યક્ છે. આ પ્રમાણે સંસ્કૃત (સંસ્કાર કરેલ) વિગેરેમાં પણ સમજવું, એટલે (૨) તેજ રથ વિગેરે ભાંગી જતાં અથવા જુનો થતાં તેને સુધારવો અથવા ભાંગેલા ભાગને બદલવો તે સમાધિ આપનારો હોવાથી દ્રવ્ય સમ્યક્ છે.

(૩) જે જે દ્રવ્યનો સંયોગ નવો ગુણ બનાવવા કરે પણ નાશ કરવા ન કરે તે સ્નાન અથવા ભોગવનારના મનની સમાધિને માટે દુધમાં સાકર મેલવવી વિગેરે છે, તે સંયુક્ત દ્રવ્ય સમ્યક્ છે.

(૪) તથા જે પ્રયોગમાં લીધેલું દ્રવ્ય આત્માને લાભના હેતુથી સમાધિ માટે થાય છે, તે પ્રત્યેક દ્રવ્ય સમ્યક્ છે. અથવા બીજી પ્રતિમાં ઉપયુક્ત શબ્દ છે એટલે ઉપયોગમાં લીધેલું દ્રવ્ય મનને સમાધિ દાયક થાય તે ઉપયુક્ત દ્રવ્ય સમ્યક્ છે.

(૫) તથા જહ (ત્યજેલું) ભાર વિગેરે દૂર કરવાથી ચિત્તમાં શાંતિ થાય, તે ત્યક્ત દ્રવ્ય સમ્યક્ છે, (૬) દહીનું વાસણ વિગેરે ફુટી જતાં કાગડા વિગેરેને આનંદદાયી થવાથી તે મિત્ર દ્રવ્ય સમ્યક્ છે, (૭) અધીક માંસ વિગેરે છેદવાથી [અથવા ગુપ્તમાં નસ્તર મુકવાથી] જે શાંતિ થાય તે છિન્ન સમ્યક્ છે, આ સાથે પણ ચિત્તને સમાધિ આપનાર હોવાથી દ્રવ્ય સમ્યક્ છે, પણ જો તે વરોચર ન થાય તો ચિત્તમાં ક્લેશ થતાં સમ્યક્ થાય છે, હવે ભાવ સમ્યક્ બતાવે છે.

તિવિહં તુ ભાવસમ્મં દંસણ નાણે તહા ચરિત્તે ચ । દંસણચરણે તિવિહં નાણે દુવિહં તુ નાયવં ॥૨૧૯॥

ત્રણ પ્રકારે ભાવસમ્યક્ છે, દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર એ ત્રણ ભેદ છે, તે દરેક પણ ભેદવાળું છે, તે કહે છે, તેમાં દર્શન અને ચરણ દરેક ત્રણ પ્રકારના છે, તે આ પ્રમાણે.

સૂત્રમ

॥૪૯૭॥

આચા૦

॥૪૯॥

અનાદિ મિથ્યાદષ્ટિને વ્રણ પુંજ કર્યા વિનાનો હોય તેને યથાપ્રવૃત્તકારણ વાકીનાં કર્મ ક્ષીણ થવાવાળો હોય તેને સાંગરોપમ કોડા-કોડીમાં થોડી ઓછી સ્થિતિ હોય; તેને અપૂર્વકરણમાં ઘંથી મેદાતા મિથ્યાત્વને ઉદય ન હોય તેવું અંતઃકરણ કરીને અનિવૃત્તિ કરણવડે પ્રથમ સમ્યક્ત્વ મેળવે છે, તે ઔપશમિક દર્શન છે, કહ્યું છે કે.

“उत्तरदेसं दृष्टेष्ट्यं च विज्ज्ञाह वणदवो पप्प । इय मिच्छत्ताणुदण उवसमसम्मं लहइ जीवो ॥१॥”

સ્વારવાળો [ઉપર] દેશ [જગ્યા] મેળવીને જેમ વનનો અગ્નિ (દાવાનલ) વુણાઈ જાય છે, તેમ મિથ્યાત્વ ઉદય ન આવે. ત્યારે ઔપશમિકસમ્યક્ત્વને જીવ પાતે છે. અથવા કોઈ ઉપશમશ્રેણીમાં ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ પામે છે. [૧] તેજ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વ પુદ્ગલને આશ્રયી ને જે અધ્યવસાય ઉત્પન્ન થાય તે ક્ષાયોપશમિક છે. [૨] તથા દર્શનમોહનીય ક્ષય થવાથી ક્ષાયિક છે. (૩)

ચારિત્રના વ્રણ મેદ

(૧) દર્શન પ્રમાણે ચારિત્ર પણ ઉપશમ શ્રેણીમાં ઔપશમિક [૨] કષાયના ક્ષય ઉપશમથી ક્ષાયોપશમિક [૩] તથા ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ક્ષયથી ક્ષાયિક ચારિત્ર છે.

જ્ઞાનના બે ભાગો છે.-ક્ષાયોપશમિક, અને ક્ષાયિક તેમાં ચાર પ્રકારના જ્ઞાન આવરણીય કર્મનો ક્ષય ઉપશમ થવાથી મતિ જ્ઞાન વિગેરે ચાર પ્રકારનું ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન છે, અને વધુ ઘાતીકર્મ ક્ષય થવાથી ક્ષાયિક કેવલ જ્ઞાન છે.

આ પ્રમાણે વ્રણે પ્રકારમાં ભાવ સમ્યક્ત્વપણું બતાવે છતે વાદી શંકા કરે છે.

સૂત્રમ

॥૪૯॥

આચા૦

॥૪૯૯॥

“ જો, એમ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ત્રણેમાં સમ્યગ્વાદનો સંભવ થાય છે, તો, દર્શનનોજ સમ્યક્ત્વવાદ કેમ રુઢ થયો છે? કે જે સમ્યગ્દર્શનનું અહીં વર્ણન કરવાનું છે.

ઉત્તર:—તે દર્શનના ભાવના ભાવી (વિચ્છિન્નમાનવપણાથીજ) જ્ઞાનચારિત્રનો ભાવ છે. જેમકે—મિથ્યાદષ્ટિને જ્ઞાનચારિત્ર હોતાં નથી. [તેને જ્ઞાન હોય; છતાં અજ્ઞાન કહેવાય.] અહીં સમ્યક્ત્વની પ્રધાનતા બતાવવા આંધળા તથા દેખતા એવા જે રાજકુમારોનું દષ્ટાંત ચાલુ—[મંદબુદ્ધિવાળા] તથા સ્ત્રી વિગેરેના બોધ માટે કહે છે:—

ઉદયસેન નામનો રાજા હતો. તેને વીરસેન તથા મૂરસેન નામે જે કુમારો છે. તેમાં વીરસેન આંધળો છે. તેણે પોતાને યોગ્ય ગાંધર્વાદિક [ગાવા વિગેરેની] કળાઓ શીખવી; અને બીજા કુમારે ધનુર્વેદનો અભ્યાસ કરીને લોકમાં પ્રશંસનીય પદવી પામ્યો. આ સાંભળીને વીરસેન કુમારે વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, હું પણ ધનુર્વેદનો અભ્યાસ કરું. પછી રાજાએ તેના આગ્રહથી આજ્ઞા આપી; અને યોગ્ય ઉપાધ્યાયના ઉપદેશથી, અને અતિશય બુદ્ધિના કારણથી શબ્દવેધી થયો. પછી તે જુવાન થયો; ત્યારે સારા અભ્યાસથી મેઝવેલા ધનુર્વેદનાં જ્ઞાનથી અને ઉત્તમવર્તનથી અગણિત ચક્ષુદર્શન સદ્-અસત્ભાવથી, તથા શબ્દવેધીપણાથી જ્યારે શત્રુ રાજા લડવા આવ્યો; ત્યારે રાજા પાસે યુદ્ધમાં જવા માંગણી કરી. રાજાએ આજ્ઞા આપવાથી વિરસેને શત્રુનું સૈન્ય જીતવા પ્રયત્ન કર્યો; પણ શત્રુએ અંધપણું જાણીલીધાથી યુદ્ધ વેસવાથી વીરસેનનું કંડ ન ચાલ્યું; ત્યારે શત્રુના સૈન્યે તેને પકડી લીધો પછી મૂરસેને તે દૃષ્ટાંત જાણીને રાજને પૂછીને મૂલ્ય તીરોના સેકડોનો વરસાદ વરસવી શત્રુના સૈન્યને જીતી ભાઈને મુકાવ્યો.

આ પ્રમાણે અભ્યાસ સારી રીતે કરી ઉદયમ કરવા છતાં પણ ચક્ષુની સ્વામીથી ઇચ્છિત કાર્ય કરવા સમર્થ ન થયો. તેજ પ્રમાણે

સૂત્રમ

॥૪૯૯॥

આચા૦

॥૫૦૦॥

સમ્યગ્દર્શન વિના જ્ઞાનચારિત્ર કાર્યસિદ્ધ ન કરી શકે. તેજ નિર્ધુક્તિકાર ગાથાનો ઉપસંહાર કરતાં બતાવે છે.

કુળમાણોઽવિ ય કિરિયં, પરિચ્છયંતોઽવિ સયણધણભોણ, । દિંતોઽવિ દુહસ્સ ઉરં, ન જિણઈ અંધો પરાણાયં ॥૨૨૦॥

ક્રિયાને કરતો, તથા પોતાનાં સ્વજન, ધન ભોગોને ત્યજવા છતાં તથા દુઃખને ઊર આપવા (સામે જવા) છતાં પણ અંધો અંધ-
વિનાને લીધે શત્રુના સૈન્યને જીતી ન શક્યો. તે દૃષ્ટાંતથી હવે બોધ આપે છે:—

કુળમાણોઽવિ નિવિસિં, પરિચ્છયંતોઽવિ સયણધણભોણ । દિંતોઽવિ દુહસ્સ ઉરં, મિચ્છદિદ્ધિ ન સિજ્જઈઉ ॥૨૨૧॥

જેમણે મિથ્યાદૃષ્ટિ પોતાના દર્શનમાં કહેલી ક્રિયા કરે.

જેમણે પાંચ યમો, તથા પાંચ નિયમો વિગેરે પાળે તથા પોતાના ધન સગાં તથા ભોગોને ત્યાગે. તથા પંચ અગ્નિનો તાપ તપવા વિગેરેથી દુઃખ સહન કરે છતાં મિથ્યાદૃષ્ટિ દર્શનની સ્વામીથી સિદ્ધિ પદ નથીજ પામતો, (ગાથામાં ઉ શબ્દ એકવારના અર્થમાં છે.)
પૂર્વે જેમ અંધ કુમાર શત્રુને ન જીતી શક્યો તેમ આ કાર્ય સિદ્ધિમાં અસમર્થ છે, જાં એમ છે તો શું કરવું? તે કહે છે:—

તમ્હા કમ્માણીયં જેડમણો દંસણંમિ પયઈજ્ઞા, દંસણવઓ હિ સફલાણિ હુંતિ તવનાળચરણાઈં ॥૨૨૨॥

જેથી સિદ્ધિ માર્ગનું મૂળ સમ્યગ્ દર્શન છે, તેના વિના કર્મક્ષય ન થાય, તેથી કર્મ શત્રુને જીતવાની ઇચ્છાવાળો મનુષ્ય સમ્યગ્ દર્શન મેલવવા પ્રથમ યત્ન કરે, અતે તેનો પ્રાપ્તિમાં શું થાય તે બતાવે છે. કે નિશ્ચે દર્શન પામેલાનાં તપ જ્ઞાન તથા ચારિત્રનાં વધાં અનુષ્ઠાનો સફળ થાય છે. તેથી તેમાં યત્ન કરવો.

સૂત્રમ

॥૫૦૦॥

આચા૦

॥૫૦૧॥

દ્રવે બીજી રીતે પણ સમ્યગ્દર્શનના તથા તે દર્શન મેલ્લવેલા મનુષ્યોને પ્રાપ્ત થઈ શકે. ગુણસ્થાનોના ગુણો વતાવે છે. સમ્મત્તુપત્તી સાવણ ય, વિરણ અણંત કમ્મં સે ॥ દંસણ મોહસ્સવણ, ઉવસામંતે ય ઉવસંતે ॥૨૨૩॥

સ્સવણ ય સ્સોળમોહે, જીણે અ સેઢી ભવે અસંસ્સોજ્ઞા । તદ્વિવરીઓ કાલો, સંસ્સિજ્ઞગુણાઈ સેઢાણ ॥૨૨૪॥

સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિ થતાં અસંસ્સયેય ગુણવાળી શ્રેણિ થાય છે. તે પાછલી અડધી માથાવડે વતાવેલ છે, તે ક્રિયાને આશ્રયી છે.

પ્રશ્ન:—કેવી રીતે અસંસ્સયેય ગુણવાળી શ્રેણિ થાય?

ઉત્તર:—(૧) અહીં મિથ્યાદૃષ્ટિ જો જે થોડું ઓછું થયું કોડાકોડી સામરોપમની સ્થિતિવાળા અંધિસત્ત્વવાળા છે. તેઓ કર્મ નિર્જરાને આશ્રયી સમાન છે, (૨) અને ધર્મ પૂછવાનો ઉત્પન્ન થઈ શકેલાઓથી અસંસ્સયેય ગુણ નિર્જરાવાળાં છે. (૩) ત્યારપછી પૂછવાની ઇચ્છાવાળા બની સાધુ સમીપે જવાની ઇચ્છાવાળો અસંસ્સયેય ગુણે ઉત્તમ જાણવો (૪) ત્યાર પછી ગુરુને પૂછતાં (૫) ધર્મ સ્વીકારવાની ઇચ્છા થતાં (૬) ત્યારપછી ધર્મક્રિયા કરતાં જે નિર્જરા થાય તેના કરતાં પણ પ્રથમ ધર્મક્રિયા કરનારાને વધારે નિર્જરા થાય તે અસંસ્સયેય ગુણો જાણવી, એટલેમુધી સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિનું વર્ણન કર્યું.

ત્યાર પછી શ્રાવકવ્રત (દેશવિરતિ) સ્વીકરતો તથા સ્વીકારેલો વિગેરે ઉત્તરોત્તર ગુણ પામેલાને અસંસ્સયેયગુણી નિર્જરા જાણવી, એ પ્રમાણે સર્વવિરતિમાં પણ જાણવું.

તેનાથી પણ પૂર્વે સર્વ વિરતિ લીધેલાની અસંસ્સયેય ગુણી નિર્જરા જાણવી, મૂળમાં “અણંતકમ્મં સે” છે, તેનો અર્થ અનંતાનુબંધી

સૂત્રમ

॥૫૦૧॥

આચાર્ય

॥૫૦૨॥

આશ્રયી જાણવો, ઇટલે થીમ કહેવાથી થીમસેન મામાથી સત્યમામા થાય, તે પ્રમાણે છે. મોહનીયકર્મના અંત ભાગો છે, તેને સ્વપાવવાની ઇચ્છાવાળો અસંખ્યેય ગુણ નિર્જરા કરનારો જાણવો, ત્યારપછી ક્ષયક [ક્ષય કરનારો] જાણવો, ત્યારપછી ક્ષીણ અનંતાનુબંધી કષાયવાળો જાણવો, તેજ દર્શનમોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિમાં ક્રિયાના સન્મુખમાં ઉભા રહેલ અપવર્ગનું ત્રિક જાણવું, ત્યાર પછી સાત પ્રકૃતિ ક્ષીણ ધર્મથી ઉપશમશ્રેણિમાં વહેલો અસંખ્યેય ગુણ નિર્જરાવાળો જાણવો, ત્યાર પછી ઉપશાંત મોહવાળો જાણવો ત્યાર પછી ચારિત્રમોહનીયને ક્ષય કરનારો જાણવો, ત્યાર પછી ક્ષીણમોહવાળો જાણવો, અહિયાં અભિમુક્ત વિગેરે ત્રણ યથાસંભવ યોજના કરવી, ત્યાર પછી ભવસ્થ કેવલી (જિન) જાણવા ત્યારપછી શૈલેશી અવસ્થાવાળો અસંખ્યેય ગુણ નિર્જરાવાળો જાણવો તેથી જ પ્રમાણે કર્મ નિર્જરા માટે અસંખ્યેય લોકઆકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ વનાવેલ સંયમ સ્થાનના પ્રચયથી ઉત્પન્ન થયેલ શ્રેણિ છે; તે ઉત્તરોત્તર અસંખ્યેય ગુણવાળી જાણવી, કારણ કે ઉત્તરોત્તર પ્રવર્ધમાન અધ્યવસાયના કંઠકનો સ્વીકાર છે, [જેમ સંયમ પર્યાય વધે તેમ ચારિત્રમાં આત્માની નિર્મલતા વધે.]

કાલથી તો તેથી વિપરીત અયોગી કેવલીથી માંડીને પ્રતિલોમ પળે સંખ્યેય ગુણવાળી શ્રેણિવડે કાલ જાણવો, તેનો અર્થ આ છે, જેટલા કાલવડે અયોગી કેવલી જેટલાં કર્મ સ્વપાવે તેટલાં કર્મ સંયોગી કેવલી સંખ્યેય ગુણાકાલવડે સ્વપાવે છે જ પ્રમાણે પ્રતિલોમપળે જેટલા કાલમાં ધર્મ પૂછવાની ઇચ્છાવાળો છે, ત્યાંસુધી જાણવું, [નીચલા ગુણસ્થાનમાં કાલ વધારે થાય અને કર્મ ઓછાં સ્વપે.]

આ પ્રમાણે વતાવતાં સિદ્ધ કર્યું કે સમ્યગ્દર્શન પામેલાને તપ જ્ઞાન અને ચરણ સફળ થાય છે, પણ જો કોઈ ઉપાધિ (સંસારી વાસના) વડે કરે તો તે સફળ થતાં નથી, તે ઉપાધિ કઈ છે, તે હવે બતાવે છે,

સૂત્રમ

॥૫૦૨॥

આચા૦

॥૫૦૩॥

આહાર ઉવહિપૂંઆ, ઇહિસુ ય ગારવેસુ કહિતવિયં। એમેવ વારસવિહે, તવંમિ ન હુ કહિ તવે સમણો ॥૨૨૫

આહાર ઉપધિ પૂજા અને આમર્ષ ઔષધિ વિગેરે રિદ્ધિ છે, અને આહાર ઉપધિ અને પૂજા રિદ્ધિ છે, અર્થાત્ તેવી રિદ્ધિ પૂજા મેલ્લવા જ્ઞાન મળે, અને ચારિત્ર પાળે, તથા (તેવું મલ્લવાથી) ઋણ ગારવમાં બંધાણો જે ક્રિયા કરે તે કૃત્રિમ (બનાવટી) કહેવાય છે, જેવીરીતે જ્ઞાન ચરણનું અનુષ્ઠાન આહાર વિગેરે માટે કરે, તે કૃત્રિમ હોવાથી મોક્ષ ન આપે, તે પ્રમાણે વાર પ્રકરના બાહ્ય અભ્યંતરતપમાં પણ જાણવું, અને તેવો સંસારી વાસના રાખનારને શ્રમણ ભાવ ન હોય, અને અસાધુનું અનુષ્ઠાન ગુણવાલું ન થાય, તેથી વાસના રહિત સાધુનું જે સમ્યગ્દર્શન પૂર્વક તપ જ્ઞાન ચરણ સફળ છે એમ સિદ્ધ થયું. માટે સમ્યગ્દર્શનમાં યતના કરવી, અને તત્વાર્થનું શ્રદ્ધાન કરવું તે સમ્યગ્દર્શન છે, અને આ તત્વ સઘડાં કલંકને દૂર કરીને જેમણે વધા પદાર્થોમાં સત્તા વ્યાપી કેવલજ્ઞાનને મેલ્લવેલું છે, તેવા તીર્થંકરે કહ્યું છે તેને હવે અનુક્રમે આવેલા સુત્રાનુગમમાં મૂત્ર વતાવે છે.

સે વેમિ જે અઈયા જે ય પહુપન્ના આગમિસ્સા અરહંતા ભગવંતો તે સવ્વે એવમાઇસ્થવન્તિ
એવં ભાસંતિ એવં પળ્લવિંતિ એવં પરુવિંતિ--સવ્વે પાણા સવ્વે ભૂયા સવ્વે જીવા સવ્વે સત્તા
ન હંતવા ન અજ્ઞાવેયવા ન પરિઘિત્તવા ન પરીયાવેયવા ન ઉદ્ધવેયવા, એસ ધમ્મે સુદ્ધે
નિદ્દે સમિચ્છ લોયં સ્વેયણ્ણેહિં પવેદ્દે, તંજહા-ઉટ્ટિણ્ણસુ વા અણુટ્ટિણ્ણસુ વા ઉવટ્ટિણ્ણસુ વા

સૂત્રમ

॥૫૦૩॥

આચા૦

॥૫૦૪॥

અણુવટ્ટિણસુ વા ઉવરયદંડેસુ વા અણુવરયદંડેસુ વા સોવહિણસુ વા અણોવહિણસુ વા સંજો-
ગરણસુ વા અસંજોગરણસુ વા, તત્ત્વં ચેયં તહા ચેયં અસ્સિ ચેયં પવુચ્છઈ (સુ૦ ૧૨૬)

ગૌતમ (સુધર્મા) સ્વામી કહે છે કે:—જે હું કહું છું તે હું પોતે તીર્થંકરનાં કહેલાં વચનના તત્ત્વને જાણીને કહું છું, તેથી માઠું વચન માનવા યોગ્ય છે, અથવા બૌદ્ધમતમાં માનેલું ક્ષણિકપમ્મં દૂર કરવાવડે કહું કે, જે મેં પૂર્વે કહ્યું; તે હમણાં પણ હુંજ કહું છું, પણ વીજો કહેતો નથી; અથવા ‘સે’ શબ્દનો અર્થ ‘તે’ થાય છે, એટલે જે શ્રદ્ધાનમાં સન્યક્ત થાય છે, તે તત્ત્વને હું કહું છું

જેઓ પૂર્વ કાલમાં થયા જે વર્તમાનમાં છે, અને ભવિષ્યમાં થશે; તે વધા તીર્થંકરો એમ કહે છે. વઢી પૂર્વકાલ અનાદી હોવાથી અનંતા થયા; અને ભવિષ્યકાલ અનંતો હોવાથી અને સર્વદા તીર્થંકર હોવાથી અનંતા થશે; અને વર્તમાનકાલ આશ્રયી જે વચ્ચે આ પ્રરૂપણા થતી હોય; તેમાં નક્કી સંખ્યા ન હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ અથવા જયન્ય પદે કહેવાય, તેમાં ઉત્સર્ગથી અઢી દ્વીપની અંદર એકસોને સીતેર થાય, તે આ પ્રમાણે—

૫—મહાવિદેહમાં એકેક વિદેહમાં ૩૨ શ્રેણી હોવાથી દરેકમાં એકેક ગણતાં ૧૬૦ થાય, અને ૫ ભરત ૫ હૈરાવતના મેલવતાં કુલ ૧૭૦ થાય અને જયન્યથી ૨૦ થાય તે આ પ્રમાણે—૫ મહા વિદેહમાં મહાવિદેહની અંદર રહેલી મહા નદીના વંને કિનારે મઢી પૂર્વે પશ્ચિમ સાથે લેતાં ચાર ચાર હોય તે પાંચેના મઢી ત્રીશ થાય. અને ભરત હૈરાવતમાં તો એકાંત સુખમ વિગેરે આરામાં અભાવ છે, વીજા આચાર્ય કહે કહે છે, કે મેરુના પૂર્વ અને પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં એકેક તીર્થંકર હોવાથી મહાવિદેહમાં વેજ છે, અને

સૂત્રમ

॥૫૦૪॥

આચા૦

॥૫૦૫॥

તેથી પાંચ વિદેહમાં દશ થયા, તેઓ એમ કહે છે. કે,

સત્તરસયમુક્તોસં, ઇઅરે દસ સમયસ્વેતજિણમાણં । ચોત્તોસ પદમદીવે, અણંતરઽઙ્ગેય તે દુગુણા ॥૧॥

પૂજા સત્કારને યોગ્ય જેઓ છે, તે અર્હંત કહેવાય છે, તેઓ ઐશ્વર્યયુક્ત ભગવંતો છે. તેઓની સંખ્યા તેમના સંબંધમાં જ્યારે કોઈ પ્રશ્ન પૂછે તેનો અર્થ ઉપર બતાવે છે, મૂત્રમાં વર્તમાનકાળની વાત છે, તેથી આ પણ જાણવું, કે આ પ્રમાણે કહ્યું અને ભવિષ્યમાં કહેશે, એ પ્રમાણે સામાન્યથી તીર્થકરો દેવ મનુષ્યની પરસ્વદામાં અર્થ 'માગધી' માં બધા જીવો પોતાની ભાષામાં સમજે તેમ તેઓ બોલે છે, એ પ્રમાણે પ્રકર્ષથી સંશય દૂર કરવા માટે પામે રહેનારા સાધુ વિગેરેને જીવ અજીવ આશ્રવ વન્ધ સંવર નિર્જરા મોક્ષ એ સાત પદાર્થોને બતાવે છે, (એટલે જિનેશ્વર દેવ સાત પદાર્થોનું વર્ણન કરે છે) એ પ્રમાણે સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર જે મોક્ષ માર્ગ છે, તથા મિથ્યાત્વ અવિરતિ પ્રમાદ કષાય યોગ એ ચાંચ વન્ધના હેતુઓ છે. સ્વ અને પરમાવવહે છતી અછતી વસ્તુ તત્ત્વને સામાન્ય વિશેષરૂપ વિગેરેના પ્રકારથી બતાવે છે, અથવા આ બધાં પદો એક અર્થવાળાં છે, તે તીર્થકરો શું બતાવે છે તે કહે છે.

બધાં પ્રાણીઓ એટલે પૃથ્વી પાણી અગ્નિ વાયુ વનસ્પતિ એ એકોન્દ્રિય છે, તથા બે ત્રણ ચાર પાંચ ઇન્દ્રિયોવાળા જીવો છે, તેમને ઇન્દ્રિય ૫ વળ ૩ ઉચ્છવાસ નિશ્વાસ. ૧ આયુ ૧ એ દશ પ્રાણ છે, પ્રાણો (સંસારી) જીવોને પૂર્વે હતા હમણાં છે, અને ભવિષ્યમાં રહેશે, તેથી પ્રાણી કહેવાય છે; તથા बीजी રીતે चौद મેદ જીવોના છે તે ભૂત ગ્રામ કહેવાય છે, અને વર્તમાનમાં બધા જીવો છે, જીવશે, અને પૂર્વે જીવતા હતા, માટે જીવ છે તે નારકી તિર્યંચ મનુષ્ય અને દેવ એ ચાર ગતિવાળા છે, તથા બધા એ જીવો પોતાન

સૂત્રમ

॥૫૦૫॥

આચાર્ય

॥૫૦૬॥

કરેલાં કર્મથી સાતા અસાતાના ઉદયથી સુખ દુઃખ ભોગવે છે. તેથી સત્ત્વ છે, અથવા માણ ભૂત જીવ અને સત્ત્વ એ વધા એક અર્થ-
વાળા શબ્દો છે, કારણ કે તત્ત્વ ભેદ પર્યાયોચકે પદાર્થને સ્વીકારવાનો છે, તેથી કરીને ઉપરના વધા શબ્દો માણીના પર્યાયવાળા છે,
તે જીવોને દંડ ચાલવા વિગેરેથી હળવા નહિ; તથા વીજા પાસે બઝજબરી કરીને હળાવવા નહિ; તથા નોકર, દાસ, દાસી વિગેરે
ઉપર મમત્ત્વભાવથી તેમનો સંગ્રહ ન કરવો; તથા શતીર અને મનની પીડા ઉપજાવીને પરિતાપવા (સંતાપવા) નહિ; તથા જીવથી
માણ દૂર કરવાવડે તેને અપદ્રાવણ ન કરવું. આવો જિનેશ્વરનો કહેલો દુર્ગતિને અટકાવવાને ઘુંગલ સમાન તથા સુગતિની પગથી
સમાન ધર્મ છે, અને તે ધર્મ પુરુષાર્થના પ્રધાનપણથી વિશેષનો બતાવે છે. પાપના અનુબન્ધ રહિત શુદ્ધ છે, પણ બૌદ્ધ તથા બ્રાહ્મણોથી
એકેન્દ્રિયથી પચેન્દ્રિય સુધીના જીવોની દિસાની અનુમતિને દુઃસ્વરૂપ-કલંક છે. (પટ્ટે, બ્રાહ્મણો યજ્ઞ કરાવે છે, અને બૌદ્ધના સાધુ-
ઓ સાધુ માટે રાંધેલું સ્નાય છે, તેથી વધની અનુમતિનો દોષ લાગે છે,) તેવો દોષ જૈનધર્મમાં નથી. વઢી, પાંચ મહાવિદેહને આશ્રયો
તે નિરંતર (નિત્ય) છે, તથા શાશ્વત તથા (મોક્ષ ગતિ આપવાથી શાશ્વત છે અથવા નિત્ય હોવાથી શાશ્વત છે, પણ એમ ન થાય;
કે મન્યત્વ માફક પ્રથમ થઈને પછી ન થાય; અને ઘટના અભાવ માફક પ્રથમ ન થઈને નિત્ય થાય; પણ આ ધર્મ તો ત્રણે કાલમાં
શાશ્વત છે. વઢી, આ જીવસમૂહને દુઃસ્વસાગરમાં ડુબેલ જાણીને તેમાંથી પારજવા, જંતુનાં દુઃખ જાણનારા એવા કેવઢી ભગવંતોએ
બતાવ્યો છે. આ ગૌતમસ્વામીએ પોતાની બુદ્ધિ ન કહેલું બતાવવાનું કારણ શિષ્યોની મતિ સ્થિર કરવા માટે કહ્યું કે:-આ શુદ્ધ
ધર્મ જિનેશ્વરનો કહેલો છે. આજ સૂત્રમાં કહેલા અર્થને નિર્ધુક્તિકાર સૂત્ર-સ્પર્શીક વે ગાયાવડે કહે છે:—
જે જિણવરા અર્હયા, જે સંપડ જે અણાગણ કાલે । સઢ્ઢેત્રિ તે અર્હિસં, વર્દિસુ વર્દિહિતિ વિવર્દિતિ ॥૨૨૬॥

સૂત્રમ

॥૫૦૬॥

આચા૦

॥૫૦૭॥

હાપિયં જીવનિકાણ, ણોવિ હણેગોઽવિ અ હણાવિજ્ઞા । નોઽવિ અ અણુમન્નિજ્ઞા, સમ્મત્તસ્સેસ નિજુત્તો ॥૨૨૭॥

આ વચ્ચે ગાથાનો અર્થ સરલ છે તેથી ટીકા નથી તેથી થોડામાં લખિયે છિયે. જે જિનેશ્વરો પૂર્વે થયા વર્તમાનમાં છે, અને ભવિષ્યમાં થશે; તે વધાણે ભૂતકાળમાં અહિંસા બતાવી છે, બતાવશે, અને બતાવે છે. ઇટલે, હા એ જીવનીકાણને હણે નહિ, હણાવે નહિ અને હણનારને અનુમોદે નહિ. એ સમ્યક્ત્વની નિર્ણયિત છે તીર્થંકરનો ઉપદેશ એમના સ્વભાવથી પરોપકારીપણે અપેક્ષા વિના સૂર્ય ઉદય માફક પ્રવર્તેલો છે, જેમ સૂર્ય વધાણે પ્રકાશ આપે, તેજ પ્રમાણે જિનેશ્વર બોધ આપે, ઇટલે ૧૨૬ સૂત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ધર્મ ચરણ પાઠવા માટે ઉઠેલા ઇટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રમાં પ્રયત્ન કરનારા અને તેનાથી વિપરીત તે ધર્મમાં ઉદ્યમ ન કરનારાને માટે સર્વજ્ઞ ત્રણ જગતના નાથે તેવા તેવા નિમિત્તોને ઉદ્દેશીને ધર્મ કહ્યો છે, એ પ્રમાણે વધે સમજવું.

અથવા ઉઠેલા અને ન ઉઠેલા ઇટલે દ્રવ્યથી બેઠેલા અથવા ન બેઠેલા જીવો છે, તેમને વિર પ્રભુએ ધર્મ કહ્યો તેમાં ૧૧ ગણ-ધરોણે ઉમે ઉમે ધર્મ સાંભળ્યો, ઇટલે પ્રભુના સન્મુખ રહીને ધર્મ સાંભળવા અથવા ચારિત્ર ગ્રંથ કરવા તૈયાર થયેલાને સંભળાવ્યો, તે ઉપસ્થિત છે, અને તેથી વિપરીત ત્યાં હાજર ન હોય તે અનુપસ્થિત (મેર હાજર) હતા, (અહિં નિમિત્તે સૂત્રમાં સાતમી વિભક્તિ લીધી છે જેમકે ચામડામાં દીપડા મરાય છે.)

શંકા—ભાવથી આવેલા ચિલાતિ પુત્ર વિગેરેમાં ધર્મ કથા ઉપયોગી છે, પણ મેરહાજર હોય તેને ધર્મ કથા શું ગણ કરે?

ઉત્તર:—જે મેરહાજર હોય તેવાને ઇંદ્ર નાગ વિગેરે માફક કર્મની પરિણતિ વિચિત્ર હોવાથી અથવા ક્ષય ઉપશમના મેલવવાથી

સૂત્રમ

॥૫૦૭॥

આચા૦

॥૫૦૮॥

ગુણકારી થાય છે, તેથી તમારી 'શંકા' નકામી છે.

પ્રાણીને અથવા આત્માને દુઃખ દે (દંડે) માટે દંડ છે, તે મન વચન કાયાઈ ત્રણ પ્રકારનો છે, ઈ ત્રણ દંડથી દૂરથયેલા તે ઉપરત દંડ કહેવાય, તે વધા જીવ ઉપર ઉપકારની બુદ્ધિ ઉપદેશ દેવાય, ઈટલે જેમણે દંડ તજ્યો છે, તેવા મુનિઓ સંયમમાં સ્થિરતા કરે, અને નવા ગુણો પ્રાપ્ત કરે, અને બીજાં દંડ ન તજેલા (ગ્રહસ્થીઓ) તે દંડને તજે, માટે તીર્થંકર ઉપદેશ આપે છે,

તથા સંગ્રહકરાય તે ઉપધિ છે, તે દ્રવ્યથી સોનું વિગેરે છે, અને ભાવથી કપટ છે, તે રાત્રનાર ઉપધિવાળા છે, તે સોપધિક છે, વાકીના તેથી ઉલટા અનુપધિક છે, તેઓને માટે પણ ઉપદેશ છે, સંયોગ (સંબંધ) તે પુત્ર સ્ત્રી મિત્ર વિગેરે ઉપર પ્રેમનો છે, તેમાં રક્ત થયેલા તે સંયોગરત કહેવાય, અને તેથી ઉલટા એકત્વ ભાવના ભાવનારા મુનિ અસંયોગરત કહેવાય; તે વચ્ચેને પણ ભગવાને ઉપદેશ આપેલ છે, તેથી તે સત્ય છે. (ચ શબ્દ નિયમ અર્થ બતાવે છે, માટે) ભગવાનનું વચન સત્ય છે, તેમ યથાયોગ્યપણે વસ્તુનો સદ્ભાવ કહ્યાથી તે વાચ્ય પણ છે. તે બતાવે છે કે, પ્રશ્ન આ પ્રમાણે કહ્યું કે:—“સર્વે જીવો હણવા ન જોડે” વિગેરે. આ પ્રમાણે સમ્યગ્દર્શનનું શ્રદ્ધાન રાખવું; અને તે શ્રદ્ધાન—જિનેશ્વરનાં પ્રવચનમાં છે. જે સમ્યક્મોક્ષમાર્ગને આપનાર છે. વલ્લી, તે વધા દંભના પ્રવચ્ચથી દુર હોવાથી પ્રકર્ષથી બોલાય છે, (માટે તે પ્રવચન.) પણ, બીજા મતમાં તેવો અહિંસા ધર્મ બતાવ્યો નથી. જેમકે—અન્ય મતવાળા પ્રથમ કહે કે, સર્વ જીવોને ન હણવા. (“ન હિંસ્યાત્સવ ભૂતાનિ”) કહીને યજ્ઞમાં પશુવધની આજ્ઞા આપે છે. ઈટલે, પ્રથમનાં વચનને તેમનાં પાછલનાં વચનથી વાધા લાગે છે. (માટે, તે પ્રવચન નથી.) આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ કહીને તેની પ્રાપ્તિમાં શું કરવું તે બતાવે છે.

સૂત્રમ

॥૫૦૮॥

આચા૦

॥૫૦૯॥

તં આહત્તુ ન નિહે નિવિલ્લવે જાણિત્તુ ધમ્મં જહા તહા, દિદ્દેહિં નિલ્લવેયં ગચ્છિજ્ઞા, નો લોગસ્સેસણં ચરે (સૂ૦ ૧૨૭)

પ્રમુખ કહેલાં તત્ત્વાર્થ ઉપર શ્રદ્ધા રાખવારૂપ સમ્યગ્દર્શન મેલ્લીને કહેલું કાર્ય ન કરવાથી દોષ લાગે; માટે, તેને ગોપવે નહિ. તે પ્રમાણે સંસાર વિગેરે નિમિત્તથી મિથ્યાત્વ દૂર કરીને પણ, જીવના સામર્થ્ય ગુણોને છોડે નહિ. (યથાશક્તિ સંયમ પાલે; પણ, પ્રમાદ ન કરે) અથવા શિવમતના કે, બૌદ્ધમતનાં વ્રતો ગ્રહણ કરીને વ્રતેશ્વરયાગ વિગેરે છોડીને વિધિયુ ગુરુ પાસે પૂર્વે વૃત્તો સ્થાપન કરીને દીક્ષા મૂકી દેવી નહિ. તેજ પ્રમાણે ગુરુ વિગેરે પાસે સમ્યક્ત્વ લઈને પાલું તજે નહિ.

પ્રશ્ન:—શું કરીને ?

ઉ:—જેવો ધર્મ છે, તેવો શ્રુતચારિત્રરૂપ-ધર્મ સમજીને અથવા વસ્તુઓનો સ્વભાવ સમજીને તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખે; તથા તે ધર્મ જાણીને વીજું શું કરે? તે કહે છે:—દેલેલા સુંદર અને સ્વરાષ્ટ્ર એવાં રૂપોવડે નિર્વેદ પામે; (વૈરાગ્ય મેલ્લવે.) તે આ પ્રમાણે:—સાંભલેલા શબ્દો, ચાલેલા રસો, સુંબેલા ગંધો, ફરશેલા શુભ અને અશુભ સ્પર્શોવડે, રાગદ્વેષ થાય; તે ન કરતાં મધ્યસ્થ રહે; અને વિચારે કે, એમાં રાગદ્વેષ શું કરવો? બહી પ્રાણી સમૂહની અન્વેષણા જે રૂઢ વસ્તુઓને લેવાની અને અનિષ્ટ વસ્તુને ત્યાગવાની; જે શુદ્ધિ છે, તેવા રાગદ્વેષ સાધુ ન કરે, જેને આવી સામાન્ય લોક જેવી ઇષણા નથી તેને વીજી પણ કુશુદ્ધિ નથી, તે ક્ષતાવે છે.

જસ્સ નત્થિ ઇમા જાઈ અણ્ણા તસ્સ કઓ સિયા? દિદ્દં સુયં મયં વિણ્ણાયં જં
 ઇયં પરિકહિજ્જઈ, સમેમાણા પલેમાણા પુણો પુણો જાઈં પકપ્પંતિ ॥ સૂ૦ ૧૨૮ ॥

સૂત્રમ

॥૫૦૯॥

આચા૦

॥૫૧૦॥

જે મોક્ષામિલાષી સાધુને લોકૈયણા [સંસારી વાસના] નથી તેને વીજી આરંભની પ્રવૃત્તિ પણ હોતી નથી, અર્થાત્ જેને ભોગ વાસના ત્યાગી, તેને વીજી આરંભ પ્રવૃત્તિ ક્યાંથી હોય? જટલે સાધુને સાવચ અનુષ્ઠાનની પ્રવૃત્તિ ન હોય, કારણ કે સાવચ પ્રવૃત્તિ ગ્રહસ્થીનેજ હોય છે,

અથવા હમણાંજ બતાવેલી પ્રત્યક્ષ સમ્યક્ત્વ જ્ઞાતી જે જીવોને ન હણવા સંવંધી બતાવી તે દયા જેને ન હોય તેવાને કુમાર્ગ તજવા તથા સાવચ અનુષ્ઠાન છોડવારુપ વીજી વિવેકની વૃદ્ધિ ક્યાંથી હોય ! (અર્થાત્ દયા સાથેજ વીજી સુબુદ્ધિ હોય છે.)

હવે શિષ્યની ગતિ સ્થિર કરવા કહે, કે જે તેને મેં કહ્યું તે સર્વજ્ઞ દેવે કેવલજ્ઞાન ઘડે સાક્ષાત્ દેખેલું છે, તે સેવા કરવાવડે મેં સાંખ્ય્યું, તે લઘુકર્મવાળા ભવ્ય જીવોને માનવા યોગ્ય છે, તથા જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષય ઉપશમથી વિશેષ પ્રકારે જાણ્યું, માટે વિજ્ઞાત છે, તેથી તમારે પણ સમ્યક્ત્વ વિગેરે મેં તમને જે કહ્યું તેમાં તમારે યત્ન કરવો, જેઓ ઉપર બતાવેલ માર્ગ ન આદરે તેઓને મુંઝાય છે તે કહે છે, તે સંસારી મનુષ્યો મનુષ્ય વિગેરે જન્મમાં અત્યંત મૃદુ બનીને વારંવાર 'મનોજ્ઞ ઇન્દ્રિયોના' વિષયમાં વારંવાર આનંદ માનીને ફરી ફરીને એકેન્દ્રિયે ઇન્દ્રિય વિગેરે જાતિમાં જન્મ લે છે, પણ સંસારને તરી શક્તા નથી, જો આ પ્રમાણે તત્ત્વને જાણનારા વર્તમાન સ્વાદ લેનારા છે, જન્મમાં આનંદ માનનારા ઇન્દ્રિય વિષયમાં લીન થયેલા વારંવાર નવાં જન્મ વિગેરે સાધનારા સંસારી જીવો હોય તો સાધુશ્રી મુંઝવું તે કહે છે,

અહો અ રાઓ ય જયમાણે ધીરે સયા આગયપણાણે પમત્તે બહિયા પાસ અપ્પમત્તે સયા

સુત્રમ્

॥૫૧૦॥

આચા૦

॥૫૧૧॥

परिक्रमिजासि त्तिबेमि (सू० १२९) सम्यक्त्वाध्ययने प्रथमोद्देशकः ॥ ४-१ ।

દિવસે અને રાત્રે મોક્ષ માર્ગમાં જ યત્ન કરતો, પરિસહ ઉપસર્ગમાં ન ડરનારો જે ધીર પુરુષ છે, તથા સર્વ કાલ જેણે સત્ અસત્નો વિવેક સ્વીકાર્યો છે, તેને ગુરુ કહે છે, કે તું જો, મમત્ત જીવો જે ગ્રહસ્થો છે, અથવા અન્ય મતવાળા જેઓ ધર્મથી બહાર રહેલા છે, તેમની દુર્દશા દેખીને તેવું દુઃસ્વ તને ન ભોગવવું પડે માટે તું સર્વદા નિદ્રા વિકલ્પા વિગેરેથી રહિત બની આંસુ ફરકવા માત્ર પણ પ્રમાદી ન થઈશ, અને કર્મ શત્રુને જીતવામાં અથવા મોક્ષ માર્ગે જવાથી પરાક્રમી બનજે, આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ બતાવનાર ચોથા અધ્યાયનો પહેલો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

बीजो उद्देशा.

પહેલા ઉદ્દેશ સાથે બીજાનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે, કે પહેલા ઉદ્દેશમાં સમ્યક્ત્વવાદ બતાવ્યો, અને તે તેનો શત્રુ મિથ્યાવાદ છે, તેને દૂર કરવાથી આત્મા લાભ મેળવે છે, તે દૂર કરવો જ્ઞાન વિના ન થાય, અને વિચારણા વિના પરિજ્ઞા ન થાય, મિથ્યાવાદથી થયેલ અન્ય તીર્થિકોના મતની વિચારણા કરવા આ કહેવાય છે, આ સંબંધી આવેલા ઉદ્દેશનું આ પહેલું સૂત્ર છે, જે (આસવા) વિગેરે છે, અને અહિં જે સમ્યક્ત્વ લીધું તે સાત પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન કરવાનું છે, તેમાં મોક્ષામિલાષીષ શસ્ત્રપરિજ્ઞા નામના પહેલા અધ્યયનમાં જીવાંજીવ પદાર્થના જ્ઞાનવડે સંસાર તથા મોક્ષનાં કારણોનો નિર્ણય કરવો પડેલો તેમાં સંસારનું કારણ આસ્રવ અને નિર્જરા, સંસાર મોક્ષના અનુક્રમે કારણો છે, તેનું સમ્યક્ત્વ વરોવર વિચારવા માટે કહે છે.

સૂત્રમ

॥૫૧૧॥

આચા૦

॥૫૧૨॥

જે આસવા તે પરિસ્સવા જે પરિસ્સવા તે આસવા; જે અણાસવા તે અપરિસ્સવા, જે અપરિસ્સવા તે અણાસવા; એ પે સંબુજ્ઞમાણે લોચં ચ આણાએ અભિસમિચ્છા પુઢો પવેદ્યં (સૂ૦ ૧૩૦)

સૂત્રમાં જે શબ્દ છે, તે સામાન્યથી લીધેલ છે, અને જે આરંભોવડે આઠ પ્રકારનાં કર્મનો આશ્રય કરે છે, તે આસ્રવો છે, અને જે અનુષ્ઠાનો કરવાથી વધી રીતે કર્મ થાય તે પરિસ્સ્રવ છે, હવે પૂર્વે જે આસ્રવો કર્મવંધનાં સ્થાન બતાવ્યાં, તે પોતેજ કર્મની નિર્જરાનાં કારણ થાય છે, તેનો ભાવાર્થ આ છે, કે સામાન્ય બુદ્ધિવાળાને મોહ કરાવે તેવાં ફુલની માલા તથા સુંદર સ્ત્રી સુસ્વકરણ વાસ્તે માનવાથી તે વસ્તુઓ તેમને કર્મવંધનો હેતુ થવાથી આસ્રવ છે પણ તેજ વસ્તુઓ તત્ત્વને જાણનારા વિષયસુસ્વથી દૂર રહેલા મહાત્માઓને ફુલની માલા વિગેરે નકામી જેવી લાગવાથી તથા સંસાર ભ્રમણ કરાવનારી જાણીને તે વસ્તુઓથી તેને વૈરાગ્ય થાય છે, તેથી કહ્યું કે, જે આસ્રવ છે તે જ્ઞાનીને પરિસ્સ્રવ એટલે નિર્જરાનું સ્થાન છે, તથા વધી વસ્તુઓનું અનેકાંતપણું બતાવવા તેથી ઉલટું સૂત્ર કહે છે, જે પરિસ્સ્રવો છે તે આસ્રવો થાય છે, એટલે અરિહંત સાધુ તપ સંયમ દશવિધ ચક્રવાલા સમાચારી અનુષ્ઠાન વિગેરે મહ્યાત્માને નિર્જરાનાં સ્થાન છે, તેજ ઉત્તમ પદાર્થો જેને અશુભ કર્મનો ઉદય હોય તેવા અશુભ અવ્યવસાયવાલા તથા દુર્ગતિમાં લડ જવાને આગેવાન બનેલા જંતુને તે ઉત્તમ પદાર્થોની આશાતના કરવાથી તથા સાતારિદ્ધિસનો ગર્વ કરવામાં તત્પર મનુષ્યને તે આસ્રવો થાય છે, એટલે જેનાથી ધર્મ પ્રાપ્તિ થાય એવા તીર્થકરો પણ તેવાને પાપનું ઉપાદાનકારણ થાય છે, તેનો પરમાર્થ આ છે, જેટલાં કર્મની નિર્જરા માટે સંયમ સ્થાન છે, તેટલાંજ વંધને માટે અસંયમસ્થાન છે, કહ્યું છે કે:—

સૂત્રમ

॥૫૧૨॥

આચાર્ય

॥૫૧૩॥

यथा प्रकारा यावन्तः, संसारावेशहेतवः । तावन्तस्तद्विपर्यासान्निर्वाणसुखहेतवः ॥ १ ॥

જેટલા પ્રકારના જેટલા સંસારના ભ્રમણના હેતુઓ છે, તેટલાજ તેને વિપરીત રીતે લેવાથી નિર્વાણ સુખને આપનારા હેતુઓ છે. એ પ્રમાણે રાગદ્વેષથી જેનું અંતઃકરણ મલિન છે, અને વિષય સુખમાં જે તત્પર છે, તેના વિચારો દુષ્ટ હોવાથી તેને ચંપું સંસારને માટે છે, જેમ લીમડાના રસમાં જો દુધ સાકર વિગેરે મેલવીએ તો પણ લીમડાની કઢવાથી મીઠી વસ્તુ પણ કઢવી થાય છે, પણ સમ્યગદૃષ્ટિ જીવ, જેણે સંસાર સમુદ્રમાંથી નીકળવા માટે વિષય અભિલાષો દૂર કરેલાને સર્વે મોહક વસ્તુઓ અશુચિરૂપ અને દુઃસ્વનું કારણ છે. એવું ભાવનારને સંવેગ થતાં તે મોહક વસ્તુઓ સંસારનું કારણ છતાં પણ મોક્ષને માટે થાય છે. વહ્ની તેજ વિષયને ઊલટા (પ્રતિષેધ) મૂત્ર વઢે કહે છે.

‘જે અણાસવા’ ઇત્યાદિ—પ્રસજ્ય પ્રતિષેધના ક્રિયા પ્રતીષેધ પર્યવસાનપણે ‘પરિસ્ત્રવ’ આ પદવઢેસંબંધનો અભાવ હોવાથી આ પર્યુદાસ છે. તે સમજાવે છે. ઇટલે આસ્ત્રવ (સંસાર કૃત્ય) થી ઊલટું અનાસ્ત્રવ તે વ્રત છે. તો પણ તે વ્રતો અશુભ કર્મના ઉદયથી અશુભ અધ્યવસાય થતાં કર્મને અપરિસ્ત્રવ (નિર્જરા માટે નહીં) થાય, જેમકે કોંકણ આદ્ય વિગેરેનું ચારિત્ર કર્મની નિર્જરા માટે ન થયું, તેમજ અપરિસ્ત્રવ જે પાપનું ઉપાદાન કારણ છતાં કોઈ પણ પ્રવચન (જૈન શાસન) ને ઉપકાર વિગેરે કરવાથી તે અશુભ કૃત્યો કળવીર લતાને મમડનારા ક્ષુલ્લકની માફક અનાસ્ત્રવ ઇટલે કર્મબંધનનાં કારણ થતાં નથી.

(ઉપરના મૂળોનો ભાવાર્થ આ છે કે જે આસ્ત્રવ તે બંધનું કારણ છતાં કારણ વિશેષથી તે, કર્મબંધરૂપે નથી થતું, તેમ નિર્જરાનું

સૂત્રમ

॥૫૧૩॥

આચા૦

॥૫૧૪॥

કૃત્ય કરવા છતાં તેવા સંજોગોના અભાવેમન પરિણામ બદલાતાં બંધરૂપે થાય છે, તેવીરીતે કોઈને વ્રત લીધાથી અનાસૂવ થતાં નિર્જેરા થવી જોઈએ, છતાં કારણ બદલાતાં તે વ્રત બંધનરૂપે થાય, અને અપરિસૂવ તે બંધનુ કારણ છતાં સંજોગો બદલાતાં બંધરૂપે ન થાય, માટે એકાંત પકડવું. પણ બુદ્ધિ પૂર્વક સંજોગો તથા મનના પરિણામ વિચારી અનુમાન કરવું, કે બોલવું.) અથવા વીજી રીતે બતાવે છે.

જે આસૂવ કરે-તે આસૂવો (પચ વિગેરેમાં 'અ' લાગે છે, તેજ પ્રમાણે જે પરિસૂવ કરે તે પરિસૂવો (નિર્જેરક) છે. એની ચોખંગી થાય છે, તેમાં મિથ્યાત્વ અવિરતિ પ્રમાદ કષાય યોગોવડે જેઓ કર્મના અસૂવો (બંધકો) છે, તેઓજ વીજાઓના પરિસૂવો (નિર્જેરા કરનારા) છે આ પ્રથમ ભાંગામાં પહેલા વધા સંસારી જીવો ચાર ગતિમાં ભ્રમણ કરનારા છે. તે દરેકને પ્રત્યેક ક્ષણે આસૂવ તથા નિર્જેરા છે પણ જેઓ આસૂવ કરે તેઓ પરિસૂવ ન કરે, આ વીજાં ભાંગો શૂન્ય છે કારણકે, બંધની જોડે નિર્જેરા (થોડેઘણે અંશે) હંમેશાં ચાલુજ છે.

એ પ્રમાણે જે અનાસૂવવાળા છે, તેઓ પરિસૂવવાળા છે. ઇટલે, તેઓ અયોગી કેવલી ૧૪ ગુણસ્થાનમાં રહેલા ત્રીજા ભાગમાં છે, અને ચોથા ભાગમાં સિદ્ધ ભગવંતો છે, તેઓમાં અનાવપણું છે, તેમ અપરિસૂવપણું પણ છે, એમાં પહેલો અને છેલ્લો ભાંગો સૂચમાં લીધેલ છે. અને પહેલો છેલ્લો લેવાથી મધ્યના બે ભાંગા સાથે રહેવાથી આવીગયલા જાણવા. જો, એમ છે, તો શું કરવું તે કહે છે:-

ઉપર કહેલા પદો (જેનાથી અર્થ સમજાય; તે પદ છે તે) આસૂવો વિગેરે છે, (અને વીજાનો અર્થ સમજાવા માટે શબ્દના પ્રયોગથી જે પદો અને અર્થ કહેવા જોગ છે,) તે મને યોગ્યરીતે સમજવાવડે સમજેલો સાધુ વિચારે કે, દુનિયાના જીવો આસૂવદ્વાર-

સૂત્રમ્

॥૫૧૪॥

આચા૦

॥૫૧૫॥

વઢે આવેલાં કર્મવઢે બંધાય છે, તથા તપ અને ચારિત્ર વિગેરેથી કર્મોથી મુકાય છે. આવું તીર્થકરના કહેલા આગમને અનુસારે જે આજ્ઞામાં રહે; અને વર્તે તે મુકાય. એવું જાણીને કર્મથી છુટવા જુદું બતાવેલ આસવ, તથા પરિસ્વ સમજીને ક્યો માણસ ધર્મચારિત્રમાં ઉચ્ચમ ન કરે? કેવીરીતે કહેલ છે, તે બતાવે છે.

આસવો છે, તે જ્ઞાનના પ્રત્યનીકપણાથી ઇટલે, જ્ઞાન ધનાવનારના ગુણ ખુલવા. ધનતાં અંતરાય કરવી; જ્ઞાન ઉપર દ્વેષ કરવો; જ્ઞાનની અતિશય આતાશના કરવી; જ્ઞાનને સમ્યક્પ્રકારે ન બતાવવાથી જ્ઞાનાવરણીયકર્મ બંધાય છે, તેજ પ્રમાણે દર્શનના શત્રુપણાથી જ્ઞાનમાં બતાવેલાં વિઘ્નો માફક દર્શનમાં વિઘ્ન કરવાથી ઇટલે, દર્શનને સમ્યક્પ્રકારે ન બતાવવું; ત્યાં સુધીના દોષો લગાડવાથી દર્શનાવરણીયકર્મ બંધાય છે. તેજ પ્રમાણે પ્રાણીઓનું, તથા ભૂતોનું તથા જીવોનું તથા સત્ત્વનું મહું ચાહી દુઃખ ન આપવાથી શોકનું કારણ ન આપવાથી તથા ન શુરવ્યાથી તથા પીડા ન આપવાથી તથા ન સંતાપવાથી (અર્થાત્ નિર્મલ ચારિત્ર વઢે સર્વે જીવોને અમ-યદાન આપવાથી) સાતા વેદનીય કર્મ બંધાય છે, ઇથી ઉલ્લું ઇટલે જીવોને અસંયમ વઢે દુઃખ આપવાથી અસાતાવેદનીયકર્મ બંધાય છે, તેજ પ્રમાણે અનંતાનુંબન્ધીના ઉત્કૃષ્ટપણાથી તીવ્રદર્શન મોહનીયપણે તથા પ્રબલ ચારિત્રમોહનીયના સદ્ભાવથી મોહનીયકર્મ બંધાય છે, મહાન આરંભથી તથા ઘણા પરિગ્રહથી પંચેન્દ્રિયના વન્ધથી માંસના સ્વાવાથી નરકનું આયુ વધાય છે, તથા માયાવીપણે જુ-ઠના કારણે તથા સ્વોટા તોલ માપ કરવાથી જીવ તિર્યંચનું આયુ વાંધે છે. સ્વભાવે વિનયવાન તથા માનુક્રોષ લજ્જાલુપણાથી, તથા અદેસ્વાઈ ન કરવાથી મનુષ્યનું આયુ વાંધે છે, તથા સરાગ-સંયમથી દેશવિરતિ (શ્રાવકનાવ્રત) તથા વાલ્લતપસ્યથી અને અકામ નિર્જરાથી દેવનું આયુ વન્ધાય છે, અને કાર્યમાં સરલ, તથા કોમલ વચન યોગ્યરીતે બોલવાથી શુભ નામ વન્ધાય છે. અને તેથી ઉલ્લટા

સૂત્રમ

॥૫૧૫॥

આચા૦

॥૫૧૬॥

દુર્ગુણોથી અશુભ નામ બંધાય છે. જાતિ, કુલ બલરૂપ તપ, વિદ્યા લાભ ઐશ્વર્યનો મદ ન કરવાથી ડુંચગોત્ર બંધાય છે, અને જાતિ વિગેરેનો મદ કરવાથી, તથા પારકાની નિંદા કરવાથી નીચગોત્ર બંધાય છે, દાન, લાભ ભોગ-ઉપભોગ, અને વીર્ય ૫ પાંચના અંતરાય કરવાથી અંતરાયકર્મ બંધાય છે. આજ ઉપર કહેલા આસ્ત્રવો છે. હવે પરિસ્ત્રવોનું સ્વરૂપ બતાવે છે:—

અનશન વિગેરે વાહ્ય અને અભ્યંતર-તપ તે કર્મની નિર્જરા કરનાર પરિસ્ત્રવ છે. આ પ્રમાણે આસ્ત્રવ કરનાર અને નિર્જરા કરનાર ભેદોસહિત જીવો વતાવ્યા છે, તે વધા જીવ વિગેરે સાત પદાર્થો મોક્ષ સુધી છે તે જાણવા. આ પદાર્થોને તીર્થંકર તથા ગણધર ભગવન્તોણ લોકોત્તર જ્ઞાનવદે જાણીને જુદા જુદા બતાવેલ છે, અને તેજ પ્રમાણે તેમની આજ્ઞામાં વર્તનાર વીજો કોઈપણ સાધુ ચૌદ પૂર્વ વિગેરેનું જ્ઞાન ધરાવનાર જીવોનાં હિતને માટે વીજાઓને પણ ઉપદેશ આપે છે, તે બતાવે છે:—

આઘાઙ નાળીઙહ માળવાળં સંસારપાઙિવળળાળં સંબુઙ્ગમાળાળં વિજ્ઞાળપત્તાળં, અટ્ટાવિ સંતા

અદુવા પમત્તા અહા સચ્ચમિળં તિવેમિ, નાળાગમો મચ્ચુમુહસ્સ અત્થિ ઇચ્છા પળીયા

વંકાનિકેયા કાલગહિયા નિચ્ચનિવિટ્ટા પુઢો પુઢો જાઙં પકપ્પયંતિ (સૂ૦ ૧૩૧)

વધા પદાર્થોને વતાવનાર જ્ઞાન છે. તે જ્ઞાન ને હોય; તે જ્ઞાની કહેવાય, તે જ્ઞાની પ્રવચનમાં મનુષ્યોને ઉપદેશ કરે છે. મનુષ્ય છેવાનું કારણ ૫ છે કે, પચેન્દ્રિય સાંભળે સમજે; તો પણ, તેઓ સંપૂર્ણ ચારિત્ર તથા સંવર લઈ શકે નહિ; અને દેવતા વિગેરે સાંભળે, પણ આદરી શકે નહિ વઢી, કેવઢીને ઉપદેશની જરૂર નથી; માટે સંસારમાં રહેલાં ઘાતીકર્મવાઢાં જીવોને આ ઉપદેશ અપાય છે.

સૂત્રમ

॥૫૧૬॥

આચા૦

॥૫૧૭॥

વલી, જેઓ ધર્મને અવિશ્યમાં સમજશે, અને સ્વીકારશે, જેમ મુનિમુવતસ્વામી તીર્થકરનો અને ધોડાનો દૃષ્ટાંત છે, તેઓને ધર્મ સંમ-
જાવાય, અને તે સમજેલા હોય એટલે જેઓને આગલ કહેતાં છદ્મસ્ત સાધુને સ્વચર ન પડે માટે કેવા જીવોને કહેવું તે કહે છે.
વિજ્ઞાન પ્રાપ્ત એટલે હિતની પ્રાપ્તિ અને અહિત છોડવાનો વિચાર કરવાનું જેને જ્ઞાન હોય, તથા વધી પર્યાપ્તિઓથી પર્યાપ્ત એટલે સંજી
હોવા જોઈએ. આ સંબંધમાં નાગાર્જુનીયા કહે છે.

“આઘાઙ ધમ્મં સ્વલુ સે જીવાણં, તં જહા-સંસારપડિવજ્ઞાણં માણુસમ્ભવત્થાણં આરંભ વિણઈણં
દુક્કલુલ્લેસુહે સગાણં ધમ્મસ્સવણ ગવેસયાણં સુસ્સુસમાણાણં પડિપુચ્છમાણાણં વિણાણ પત્તાણં”

સંસારમાં રહેલા મનુષ્ય જન્મમાં આવેલા પળ આરંભથી વિરમેલા દુઃખની ઉપેક્ષા કરનારા સુખને વાંછનારા હોય છતાં પણ
તેઓ ધર્મ સાંભળવાની ઇચ્છા કરતા હોય, ગુરુની ડયાસના કરતા હોય, ધર્મના વિષયને પુછતા હોય અને સમજવાની શક્તિવાળા હોય
(આ સૂત્ર સરલ હોવાથી ટીકા નથી પરંતુ આરંભ વિનયનો અર્થ આરંભથી દૂર હોય) તેઓને જ્ઞાની સાધુ ધર્મ બતાવે છે, તે કહે છે.
'અટ્ટાવિ' વિગેરે એટલે વિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થઈને ધર્મને કહેતાં કાંઈ પણ નિમિત્તથી આર્તવ્યાનવાળા ચિલાતિ પુત્રીની માફક હોય તો
પણ ધર્મ પામે, અથવા વિષયના અમિલાષથી શાલિમદ્ર માફક પ્રમત્ત હોય છતાં પણ તેવા કર્મના ક્ષય ઉપશમથી જેવો ધર્મ સ્વીકારે
છે, તે કહે છે અથવા આર્ત દુઃસ્વીઓ અને પ્રમત્ત સુસ્વીઓ તેઓ પણ ધર્મ પામે છે તો બીજાઓનું શું કહેવું? (અર્થાત્ ધર્મ પામે છે)
અથવા રાગદ્વેષના ઉદયથી આર્ત તથા વિષયોથી પ્રમત્ત છે. તેઓ જૈનેતર અથવા ગૃહસ્થ સંસારકાંતારમાં પેટેલા કેવી રીતે તત્ત્વને

સૂત્રમ

॥૫૧૭॥

આચા૦

॥૫૧૮॥

જાળેલા કરુણાયોગ્ય રાગદ્વેષ વિષયના અમિલાષને જડમૂલથી ઉચ્છેદવાને કેમ સમર્થ ન થાય, આ વાતને બીજી રીતે ન માને, તેથી વતાવે છે 'અહાસચ્ચ' વિગેરે. આજે મેં કહ્યું અને કહેવાય છે, તે સત્ય છે, એવું હું કહું છું કે જેવી રીતે સમ્યક્ત્વ અથવા ચારિત્રનો પરિણામ જે દુર્લભ છે, તે પામીને પ્રમાદ ન કરવો, શિષ્ય કહે છે ઠીક પણ શું આધાર લઈને પ્રમાદ ન કરવો ! તે કહે છે, 'નાણા મમો' વિગેરે, ઇટલે કોઈ પણ વસ્તુ સંસારમાં રહેલો જીવ મૃત્યુના મોઢામાં ન આવે એવું નથી, કહ્યું છે કે:—

વદત શ્વદીહ કશ્ચિદનુસંતતસુખપરિભોગલાલિતઃ। પ્રયત્નશતપરોઽપિ, વિગતવ્યથમાયુરવાસવાન્નરઃ

કોઈ ડાહ્યો માણસ પૂછે કે વાલો, કે અહીં આ રોજ સુખનાં પરિભોગથી લાડ લદાવેલો અને સેકડો પ્રયત્ન કરીને રાખેલો પણ વગર વ્યથાના આયુવાલો માણસ કોઈ પણ છે કે ? (નથી)

ન સ્વલ્પ નરઃ સુગૌઘસિદ્ધાસુરકિન્નર નાયકોઽપિ યઃ। સોઽપિ કૃતાન્તદન્તકુલિશાક્રમેણ કૃશિતો ન નશ્યતિ॥

દેવતાઓના સમૂહ અને સિદ્ધ વિદ્યાવાલો તથા અસુરકિન્નરનો નાયક પણ અથવા મનુષ્ય પણ જો કોઈ નથી, કે જે પુરુષ જન્મના દાંતરૂપી વજ્રના આક્રમણથી કૃશ કરેલો તે ન નાશ પામે ? વઝી મૃત્યુના મોઢામાં ગયેલો જે કોઈ છે, તેને ચલાવવાનો કોઈ પણ ઉપાય નથી કહ્યું છે, કે નાશી જાય, નમી પડે, ચાલ્યો જાય વિસ્તાર કરે અથવા રસાયન ક્રિયા કરે અને મોટાં વ્રત કરે જે વધારે બીકણ છે, તે શુકામાં પણ પેસે, તપ કરે, માપસર સ્વાય. મંત્ર સાધન કરે તો પણ જન્મના દાંતરૂપ યંત્રની કાતરમાં તે કપાડને ચીરાય છે ! અને જેઓ વિષય કસાયના અમિલાષથી પ્રમત બનેલા ધર્મને નથી જાણતા તેઓની શું દશા થાય છે, તે કહે છે, ઇન્દ્રિયો તથા મનના

સૂત્રમ

॥૫૧૮॥

આચા૦

॥૫૧૧॥

વિષયને અનુકૂલ પ્રવૃત્તિ (ઇચ્છા) પ્રમાણે અહીં વિષયના સન્નિવૃત્તિ જેમાં કર્મનો વંથ છે, તે તરફ અથવા સંસારના સન્નિવૃત્તિ પ્રકર્ષણે જેઓ ગણ્યા છે તેઓ ઇચ્છા પ્રણીત છે. જેઓ તેવા છે. તેઓ વંકની અથવા અસંયમની જે મર્યાદા છે, તેનો આશ્રય લીધેલા તે વંકાનિકેત છે, અથવા જેમનું વાંકું નિકેત છે, તેવા છે, (વ્યાકરણના નિયમથી મૂલમાંકનો કાથયેલ છે.) અને જેઓ અસંયમની મર્યાદા (દ્વદ) લીધી છે. તેઓ કાલ (મોત)થી, ઘેરાતા કર્મનાં ઉપાદાન કારણ જે સાવચ કર્મનાં અનુષ્ઠાન છે, તેમાં રક્ત વનીને વારંવાર એકેન્દ્રિય જાતિ વિગેરેમાં નવાં નવાં જન્મ મરણ ભોગવે છે, અથવા કાલ ગ્રહિતનો વીજો અર્થ એમ લેવો કે કેટલાક જીવો એમ ચિંતવે કે ધર્મ કરીશું, ચારિત્ર લઈશું, એવી આશાથી બેસી રહે, (અથવા આ હિતાગ્નિના વ્યાકરણના પ્રયોગથી અથવા આર્થ વચન પ્રમાણે પરનિષાત કરતાં) ગૃહિતકાલ શબ્દ લેતાં, કેટલાક એવું ઇચ્છે કે પાછલી વયમાં કે મરણના અંત સમયમાં અથવા પુત્ર પરગાવ્યા પછી ધર્મ કરીશું, હમણા નદિ, એવી ઉમેદ રાખનારા સાવચ આરંભમાં રક્ત વની ઇચ્છા પ્રમાણે વક્ર અસંયમમાં રહીને ધર્મવિષયને મરોસે રહીને ધર્મ કરવાનું રાહી વર્તમાનમાં પાપ રક્ત વની પૃથક પૃથક (જુદી જુદી) એકેન્દ્રિય જાતિ વિગેરેમાં જન્મ-મરણ કરે છે.

વીજી પ્રતિમાં 'પૃથ મોહે પુણો પુણો' પાઠ છે. તેનો અર્થ આ છે, કે ઉપર કહેલી રીતે ઇચ્છા ઇટલે, ઇન્દ્રિયોને અનુકૂલ કર્મ-રૂપ-મોહમાં ડુબેલા વારંવાર એવાં પાપ કરે છે કે, તેની સંસારથી અપ્રચ્યુતિ (નમુક્તિ) થાય, સંસારભ્રમણ કર્યાજ કરે; તેથી શું થાય તે બતાવે છે:—

इहमेगेसि तत्थ तत्थ संथवो भवइ, अहोववाइए फासे पडिसंवेयंति, चिट्ठं कम्मेहिं कूरेहिं चिट्ठं परिचिट्ठइ, अचिट्ठं कूरेहिं कम्मेहिं नो चिट्ठं परिचिट्ठइ, एगे वयंति अदुवावि नाणा नाणो वयंति अदुवावि एगे (सू० १३२)

સૂત્રમ

॥૫૧૧॥

આચા૦

॥૫૨૦॥

इह (आ) चौद राजलोकप्रमाणवाळा संसारमां केटलाक मिथ्यात्व, अविरति प्रमाद, अने कषायरूपदुर्गुणवाळां संसारी जीवोने (तेमनां पापनां फळ) ते ते नरक तिर्यंच गति विगेरे पीडाना स्थानमां बारंवार जवाथी संस्तव (परिचय) थाय छे, एटछे, पूर्वनां सूत्रमां कहा प्रमाणे तेओ इच्छाने अनुसार तचो बनावी इन्द्रियोने वश थइ तेने अनुकूल आचारीने नरक विगेरे स्थानमां गयेला छतां पण जैनेतर अथवा जैनमतना पासत्था (स्वेच्छाचारी) साधुओ औदेशिक विगेरे दोषित आहारने निर्दोष बतावनारा नरक विगेरेना दुःखना अनुभवो (स्पर्शने) भोगवे छे, (ते इन्द्रियोथी सौथी बधारे परवश बनेला) नास्तिकनुं मानवुं बतावे छे के:—
 विव खाद च चारुलोचने !, यदतीतं वरगात्रि तन्न ते । नहि भीरु ! गतं निवर्त्तते, समुदायमात्रमिदं कलेवरम् ॥

ते मतनो नायक ब्रह्मस्पति पोतानी विथवा बेनने कुमार्गे दोरवा कहे छे के:—“ हे सुंदर लांचनवाळी ! इच्छत पी, स्वा. हे सुंदर शरीरवाळी ! जे गयुं ते तारुं नથી ! हे बीकण ! गयेलું પાલું આવતું નથી ! આ પરમાણુઓના સમુહ માત્રજ શરીરનું સ્વોસ્તું છે. (અર્થાત્ જો શરીરવડે ધર્મ સાધવાનો છે, તેના વડે ભોગોમાંજ રક્ત થવાનું વતાવ્યું; અને તેની ખોલી બેનને વિવેક ન હોવાથી તેના ફાંસામાં ફસી, અને તેમનાં અધમ આચરણોથી અનેક જીવોને કુમાર્ગે દોરવાનું સ્થાન મળ્યું.)

हवे वैशेषिक मतनुं थोहुं वर्तन दूषणरूप छे. ते बतावे छे, के वैशेषिक मतवाळा पण सावध योगना आरंभोओ छे, तेओ बोले छे के, अभिषेचन (स्नान) उपवास ब्रह्मचर्य गुरुकुलवास, वानप्रस्थ (वनवास) यज्ञ करवो, दान देवुं, मोक्षण (प्रोक्षण) दिग् न-
 सत्र मंत्र काळ नियम विगेरे छे (आ वावतोमां સ્નાન યજ્ઞ વિગેરે એકેન્દ્રિ વિગેરેને પીડાકારક છે તેજ પ્રમાણે बीजा मतवाळाओनुं जे सावध अनुष्ठान छे ते एवी रीते बताववुं—

સૂત્રમ

॥૫૨૦॥

આચા૦

॥૫૨૧॥

પ્રશ્ન:—કદાચ એમ પણ હોય, પરંતુ વધાઈ તેવા ઇચ્છાપ્રણીત વિગેરેથી દુર્ગતિમાં જઈ દુઃખનો સ્પર્શ ભોગવનારા છે કે કોઈકજ તેને યોગ્ય કર્મ કરનારો દુઃખ ભોગવે છે? તે વતાવે છે.

ઉત્તર:—વધા નહીં, પણ જે અત્યંત ક્રુર વધવંધન વિગેરેની ક્રિયા વહેજ (ચીકણા કર્મ બાંધી) વૈતરણી તરણ અસિપત્ર વનપત્ર પટવાની તથા શાલ્મલી વૃક્ષનું આલિંગન વિગેરેથી થઈ નરકની ભયંકર વેદનાની વિરુપ દશાને ભોગવતો સાતમી વિગેરે નરકમાં વસે છે, પણ જે અત્યંત હિંસાવાળા કર્મો ન કરે તે ઘણી પીડાવાળાં નરકોમાં ઉત્પન્ન થતો નથી, ઠીક, એમ હશે, પણ આવું કોણ કહે છે, ‘એને વચંતી’ ત્યાંદિ ચૌદ પૂર્વી વિગેરે મુનિઓ કહે છે, અથવા જેને સકલ (વધા) પદાર્થોનું વતાવનારું જ્ઞાન છે, તે જ્ઞાની બોલે તથા જેવું દિવ્યજ્ઞાની કેવલી બોલે છે તેમજ શ્રુત કેવલી બોલે છે, તથા જે શ્રુત (જ્ઞાન વાળા) કેવલી બોલે છે, તેજ નિરાવરણ કેવલજ્ઞાની બોલે છે, (તે પ્રત્યાગત સૂત્રવહે જાણવું કે) ‘નાણી’ વિગેરે—જ્ઞાની કેવલી જે બોલે છે તેવું શ્રુત કેવલી યથાર્થ બોલતા હોવાથી તે એકજ છે, કારણ કે કેવલી પ્રભુને દરેક પદાર્થ સાક્ષાત્ દેખાય છે, અને શ્રુત કેવલી તેમના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તે છે. તેથી બોલવામાં પણ એક વાક્યતા (સરસ્વાપણું) છે; તે કહે છે, તથા વાદીઓનો વિવાદ તથા તેમનું સમાધાન કરે છે.

આવંતી કેયાવંતી લોયંસિ સમણા ય માહણા ય પુઢાં વિવાયં વયંતિ, સે દિટ્ઠં ચ ણે સુયં ચ
 ણે મયં ચ ણે વિણાયં ચ ણે ઉડ્ઢં અહં તિરિયં દિસાસુ સવ્વઓ સુપહિલેહિયં ચ ણે—સવ્વે
 પાણા સવ્વે જીવા સવ્વે ભૂયા સવ્વે સત્તા હન્તવ્વા અજ્ઞાવેયવ્વા પરિયાવેયવ્વા પરિઘેત્તવ્વા

સૂત્રમ્

॥૫૨૧॥

આચા૦

॥૫૨૨॥

ઉદ્દેચયઠ્ઠા, ઇત્થવિ જાણહ નત્થિત્થ દોસો અણારિયવચ્છેદમેયં, તત્થ જે આરિઆ તે एवं
 વચ્છાસી-સે દુદ્ધિઠ્ઠં ચ મે દુસ્સુયં ચ મે દુમ્મયં ચ મે દુવ્વિવણ્ણાયં ચ મે ઉદ્ધં અહં તિરિયં દિસાસુ
 સવ્વઓ દુપ્પહિલેહિયં ચ મે, જં ણં તુભ્મે एवं આહ્કૂલ્લહં एवं માસહં एवं પણ્ણવેહ-સવ્વે પાણા ૪
 હંતઠ્ઠા ૫, ઇત્થવિ જાણહ નત્થિત્થ દોસો, અણારિયવચ્છેદમેયં, વયં પુણ એવમાહ્કૂલ્લમો एवं
 માસામો एवं પરુવેમો एवं પણ્ણવેમો-સવ્વે પાણા ૪ ન હંતઠ્ઠા ૧ ન અજ્જાવેયઠ્ઠા ૨ ન
 પરિચિત્તઠ્ઠા ૩ ન પરિયાવેયઠ્ઠા ૪ ન ઉદ્દેચયઠ્ઠા ૫, ઇત્થવિ જાણહ નત્થિત્થ દોસો, આરિય-
 વચ્છેદમેયં પુવ્વં નિકાય સમયં પત્તેયં પત્તેયં પુચ્છિસ્સામિ, હંમો પવાહિયા! કિં મે સાયં દુલ્લં
 અસાયં? સમિયા પહિવણ્ણે યાવિ एवं બૂણ-સવ્વેસિં પાણાણં સવ્વેસિં મૂયાણં સવ્વેસિં જીવાણં
 સવ્વેસિં સત્તાણં અસાયં અપરિનિવ્વાણં મહ્મયં દુલ્લં તિવેમિ (સૂ૦ ૧૩૩)

॥ચતુર્થાધ્યયને દ્વિતીય ઉદ્દેશકઃ ૪-૨ ॥

‘આવન્તી’ જેટલા ‘કેઆવન્તી’ જેટલાક મનુષ્ય લોકમાં જૈનતર સાધુ, તથા બ્રાહ્મણો જુદું જુદું વિવાદરૂપે વોળે છે, અર્થાત્

સૂત્રમ્

॥૫૨૨॥

આચા૦

॥૫૨૩॥

કેટલાક અન્યદર્શનીઓ પરલોકને વતાવવાની ઇચ્છાવાળા પોતાના મંતવ્યના પ્રેમથી વીજાનું મંતવ્ય જુટું ઠરાવવા વિવાદ કરે છે, જેમકે ભાગવત મતના લોકો કહે છે કે પવોસ (૨૫) તત્ત્વના જ્ઞાનથી મોક્ષ થાય છે. આત્મા સર્વવ્યાપિ છે, ગુણ રહિત છે, ચૈતન્ય લક્ષણવાળો છે, અને વિશેષ રહિત સામાન્ય તત્ત્વ છે, તથા વૈશેષિક મતવાળા કહે છે, દ્રવ્ય વિગેરે છ પદાર્થના પરિજ્ઞાનથી મોક્ષ છે, સમવાયિજ્ઞાન ગુણવડે ઇચ્છા પ્રયત્ન દ્વેષ વિગેરે ગુણોથી ગુણવાન્ આત્મા છે, પરસ્પર નિરપેક્ષ સામાન્ય વિશેષરૂપ તત્ત્વ છે, શાક્ય મતવાળા કહે છે, પરલોકમાં જનાર આત્માજ નથી, નિશ્ચયથી સામાન્ય ક્ષણિક વસ્તુ છે, મીમાંસક કહે છે, કે મોક્ષ તથા સર્વજ્ઞનો અભાવ છે, તથા કેટલાક મતમાં પૃથ્વી વિગેરે એકેન્દ્રિય જીવો નથી, વીજા કેટલાક વનસ્પતિમાં પણ અચેતનપણું માને છે, તથા કેટલાક વેયેન્દ્રિ વિગેરે કૃમી વિગેરેમાં જંતુપણું માનતા નથી, અથવા જીવપણું માનવા છતાં તેના વચમાં વંધ માનતા નથી, અથવા અલ્પ માત્ર વંધ માને છે, તથા હિંસામાં પણ ભિન્ન વાક્યપણું છે, તે કહે છે:—

પ્રાણી પ્રાણિજ્ઞાનં ઘાતકચિત્તં ચ તદ્રતાચેષ્ટા । પ્રાણૈશ્ચ વિપ્રયોગઃ પશ્ચભિરાપયતે હિંસા ॥

જીવ જીવનું જ્ઞાન, ઘાત કરનારનું ચિત્ત, અને તેમાં રહેલીવેષ્ટા પાળા સાથે વિયોગ, આ પ્રમાણે પાપને જાળવાથી હિંસા થાય છે. તથા ઔદેશિકના પરિમોગની આજ્ઞા આપવા વિગેરેની જે વિરુદ્ધ વાત છે, તે પોતાની મેળે વિચારવું, પ્ર-તે વ્રાહ્મણ તથા શ્રમણો ધર્મ વિરુદ્ધ જે વોલે છે, તે સૂત્ર વહેજ વતાવે છે,

અન્ય દર્શનીનું કહેવું આ છે કે:—(‘સે દિદ્ધં ચેળ ઇત્યાદિ’ થી લઈને ‘નત્થિત્વ દોસોત્તિ,’) દિવ્યજ્ઞાનવડે અમે અથવા,

સૂત્રમ્

॥૫૨૩॥

આચા૦

॥૫૨૪॥

અમારા ધર્મના નાયકો, (તીર્થંકરો) જ્ઞાસ્ત્ર રચનારાં સાક્ષાત્ જોયું છે. અથવા, અમારા મોટા ગુરુ પાસેથી અમે તથા અમારા વડગુરુ પાસેથી ગુરુષ સાંભળ્યું છે. અથવા તે ધર્મનાયકની પાસે સેવામાં રહેનારા શિષ્યોં એમ માન્યું છે. અથવા તેમને આ યુક્તિયુક્ત હોવાથી માન્ય છે. અથવા અમોને અથવા, અમારા ધર્મનાયકને આ જાણીતું છે, તે તત્ત્વ મેદના પર્યાયોવડે અમોં અથવા, અમારા ધર્મનાયકે પારકાના ઉપદેશથી નહિ; પણ, સ્વયં જાણેલું છે કે, ઉપર નીચે તથા, ચાર દિશા, ચાર સુણા મઢી દશે દિશામાં તથા, વધાં પ્રમાણો તે, પ્રત્યક્ષ અનુમાન ઉપમાન આગમ અર્થાપત્તિ વિગેરેથી તથા, મનના નિશ્ચયથી અમે તથા અમારા ગુરુષ વિચારી લીધું છે કે:—સર્વે પ્રાણો, સર્વે જીવો, સર્વે શૂતો, સર્વે સત્ત્વો હણવા, હણાવવા; સંગ્રહ કરવો; સંતાપવા; દુઃખી કરવા તેમાં કંઈ દોષ નથી; તેમ ધર્મકાર્યમાં પણ સમજવું કે, યાગ યજ્ઞ કરવામાં અથવા, દેવતાને બલ્લિદાન આપવામાં પ્રાણી હણાય; તો, પાપનો બંધ નથી. આ પ્રમાણે, કેટલાક જૈનેતર સન્યાસીઓ તથા પોતાને માટે રસોડા બનાવેલી જમનારા બ્રાહ્મણો ધર્મ વિરુદ્ધ તથા, પરલોકવિરુદ્ધ બોલે છે. આ પ્રમાણે, તેમનું બોલવું જીવહિંસાનું હોવાથી પાપના અનુબંધવાળું વચન અનાર્યપ્રણીત (રચેલું) છે, પણ જેઓ તેવા હિંસક ઇન્દ્રિય મિય નથી. તેઓ શું કહે છે? તે બતાવે છે.

(તત્ર વાક્યની શરૂઆત કરવા અથવા નિર્ધારણ માટે છે.) જેઓ દેશ ભાષા તથા ચારિત્ર વડે આર્ય (ઉત્તમ ગુણવાળા) છે, તેઓ એમ કહે છે, કે અન્ય મતવાળાં જે કહ્યું તે તેમણે સ્વરાવ રીતે દેખેલું છે, અર્થાત્ તમોં અથવા તમારા ગુરુ તથા ધર્મના નાયકોં જીવ હિંસાની પુષ્ટિ કરો તેથી નીચલા દોષો તમને લાગુ પડે છે. (જાં વાક્યાલંકારમાં છે) વઢી તમે યાગ અથવા દેવતાના બલ્લિદાનમાં હિંસાને નિર્દોષ માનો છો, પરંતુ આર્ય પુરુષો તેમાં પણ દોષ માને છે. એવું બતાવીને હવે આર્ય પુરુષો પોતાનો મત સ્થા-

સૂત્રમ્

॥૫૨૪॥

આચા૦

॥૫૨૫॥

પન કરે છે અને કહે છે, અમે આવું કહીએ છીએ, અને પ્રરૂપણા કરીએ છીએ કે:-વધા પ્રાણ, જીવ, ભૂત, સત્વ એ ચારે શરીરધારી જીવો છે, તેમને હણવા નહિ, દુકમ ચલાવવો નહિ, સંગ્રહ કરવો નહિ, સંતાપવા નહિ, પીડા આપવી નહિ, ઉપદ્રવ કરવા નહિ. અહીંઆજ દોષ નથી. (અર્થાત્ કોઈપણ જીવને કોઈ પણ રીતે પીડા ન આપનારું સંયમજનિર્દોષ છે,) આ આર્ય પુરુષોનું વચન છે. આવું કહેવાથી હિંસા પ્રિય જૈનેતર કહે છે, કે અમને તમારું વચન અનર્થ લાગે છે.

જૈનાચાર્ય:-તમારું કહેવું તમારા એક દિલવાળા મિત્રોજ સ્વીકારી શકશે. કારણ કે તે યુક્તિ રહિત છે. તેને માટેજ ફરી કહે છે, કે પોતાની વાક્ (વાણી) રૂપ યંત્ર વડે બંધાયેલા વાદીઓ પોતાની કુચાણીથી પાછા નહિ ફરે. (આગ્રહ પકડી રાખશે) તેવા વાદી (જૈનેતર) ને તેમના માનેલા આગમની વ્યવસ્થા કરીને તેનું ચિરુપ (અનુચિત) પણું બતાવવા વડે જૈનાચાર્ય પ્રશ્ન પૂછે છે. અથવા પ્રથમ પ્રશ્ન કરનારા દરેક વાદીઓને વ્યવસ્થાપીને જૈનાચાર્ય તરફથી પ્રશ્ન પૂછાય છે કે-બોલો! વાદ કરનારા જૈનેતર બંધુઓ તમને સાતા (સુખ) મનને આનંદ ઉપજાવનારા છે, કે દુઃખ? જો એમ કહે કે સુખ વહાલું છે, તો તમારા આગમ (સિદ્ધાંત) ને પ્રત્યક્ષ તથા લોકના માનવા પ્રમાણે વાધા થશે. (તમારો સિદ્ધાંત સ્વોટો થશે.) કદી તેઓ લુહાડી જુટું કહે કે અમને દુઃખ પ્રિય છે, તો તેવા વાદીઓને પોતાની વાક્ જાલમાં બંધાયેલાને આ પ્રમાણે કહેવું, કે તમને જેમ દુઃખ પ્રિય છે તેમ સર્વે પ્રાણી માત્રને દુઃખ પ્રિય નથી, પણ અપ્રિય છે, અશાંતિકર છે, મહા ભયરૂપ છે. છતાં હઠ ગ્રહીને તે ન માને તો કહેવું, કે તમારું બોલવું સત્ય ક્યારે થાય, કે તે પ્રમાણરૂપ બને, પણ તેવું પ્રમાણ મળવું દુર્લભ છે કે સુખને બદલે દુઃખ કોઈ પણ પ્રિય માને? માટે તમારે અથવા દરેક મોક્ષામિલાષી કે સુખના અમિલાષીએ કોઈપણ જીવોને હણવા નહિ, પીડવા નહિ તથા કેદમાં નાખવા નહિ વિગેરે જાણવું. તે

સૂત્રમ્

॥૫૨૫॥

આચા૦

॥૫૨૬॥

હળવામાં દોષ છે, છતાં હળવામાં દોષ નથી. એવું માનવું તે અનાર્થ વચન છે. (ઈતિ શબ્દ સમાપ્તિ માટે છે) આવું સુધર્માસ્વામી જંબૂસ્વામીને કહે છે. ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે તે વાદીઓને તેમના વચનચંત્રવહેજ બાંધીને તેમની અનાર્થતા બતાવી. આ સંબંધમાં રોહ-ગુપ્ત મંત્રી જેણે જૈનામનું તત્ત્વ સારી રીતે જાણ્યું છે તેણે મધ્યસ્થપણું ધારણ કરીને તમામ મતવાળાની પરિક્ષા કરવા વહે જેમ નિરા-કરણ કર્યું તે નિર્યુક્તિકાર ગાથાઓ વહે કહે છે.

खुडुग पायसमासं, धम्म कहंपि य अजंपमाणेणं । छन्नेण अन्नलिंगी, परिच्छिथा रोहगुत्तेण ॥ २२७ ॥

આ ગાથા વહે સંક્ષેપથી છુલ્લકનું દૃષ્ટાંત કહ્યું છે, ગાથાના પદના સંક્ષેપવહે રાજસભામાં વધા વાદીની ધર્મકથા મગટ સાંભળીને રોહગુપ્ત મંત્રીએ વાદીઓની પરીક્ષા કરી. આ ગાથાનો વધારે खुलासો નીચેની કથાથી જાણવો. તે કહે છે કે ચંપાનગરીમાં સિંહસેન રાજનો મંત્રી રોહગુપ્ત મહામંત્રી હતો તે જિનેશ્વરના મંતવ્યમાં નિર્મલ હૃદયવાળો બનીને સત્ અસત્વાદના વિચારની ચર્ચા પૂછતો હતો, તે સમયે જે જેને ઇચ્છત તે તેણે સારું કહ્યું, તે સમયે चुप બેઠેલા મંત્રીને રાજાએ કહ્યું, ધર્મ વિચારો જણાવવામાં તમે કાંઈ કેમ બોલતા નથી?

મંત્રી બોલ્યો:-આ વાદીઓના સ્વપક્ષના આગ્રહવાળાં વચનોવહે શું લાભ થાય? માટે આપણે વિચાર કરીએ, પોતાની મેલે ધર્મ-પરીક્ષા કરીએ. આ પ્રમાણે વધા વાદીઓને શાંતિનું વચન કહીને રાજાની આજ્ઞા લઈને નીચલું એક પદ બનાવી નગરમાં લટકાવ્યું.

सकुंडलं वा वयणं न व'त्ति, आ गाथाना वीजां त्रण पद मेळवी आखी गाथाभंडारમાં રાજા પાસે મુકાવી. પછી જાહેર દાંડી પીટાવી કહ્યું કે આ પદ સિવાય ત્રણ પદ નવાં બનાવીને રાજા પાસે જે ગુરુ લાવશે, તેને રાજા મોં માગ્યા દાન આપશે, તથા તેનો

સૂત્રમ્

॥૫૨૬॥

आचा०

॥५२७॥

भक्त बनशे. आ गाथाना पदने सर्वे वादीओ पोताने घेर लइ गया. सातमे दिवसे राजाना सभाभंडपमां सर्वे वादीओ आब्या तेमां परित्राड (परित्राजक) बोल्यो.

भिक्षुं पविट्टेण मएऽज्ज दिट्ठं, पमयामुहं कमलविसालनेत्तं । वक्खित्तचित्तेण न सुट्ठु नायं,
सकुंडलं वा वयणं न वत्ति ॥ २२८ ॥

भिक्षामां प्रवेश करेलाए में आजे प्रमदा (युवान स्त्री) नुं मोहुं जोयुं जेमां कमळ सरखां नेत्र हतां पण माहं व्याप्ति चित्त होवाथी मने बरोबर खबर न पडी, के तेना मोहामां (कानमां) कुंडल हतां के नहि (आ गाथानो अर्थ सुगम छे परंतु कुंडल हतुं के नहि तेनी शंका रहेवानुं कारण फक्त तेणे चित्तनो व्याक्षेप बताव्यो.) आ वादीमां वीतराग (त्याग) दशा न जोवाथी, तथा पूर्वे आपेली गाथा प्रमाणे अर्थ न मळवाथी, तिरस्कार करीने राजाए रस्तो पकडाव्यो, पछी तापस बोल्यो:—

फलोदणं मि गिहं पविट्टो, तत्थासणत्था पमया मि दिट्ठा । वक्खित्तचित्तेण न सुट्ठु नायं,
सकुंडलं वा वयणं न वत्ति ॥ २२९ ॥

फलना उदय बडे हु घरमां पेठो, त्यां आसन उपर स्त्री बेठेली हती, पण व्याप्ति चित्तथी में बराबर निर्णय न कर्यो, के ते स्त्रीना कानमां कुंडल छे के नहि. ? (आमां पण वैराग्य न होवाथी तेने रजा आपी.) पछी बौद्ध अनुयायी बोल्यो:—

मालाविहारंमि मएऽज्ज दिट्ठा, उवासिया कंचणभुसियंगी । वक्खित्तचित्तेण न सुट्ठु नायं,

सूत्रम्

॥५२७॥

आचा०

॥५२८॥

सकुंडलं वा वयणं न वत्ति ॥ २३० ॥

मालना विहारमां में आजे एक उपासिका (ते मतने माननारी स्त्री) जोइ, ते सुवर्णना भूषणे भूषित इती. पण व्याप्ति चित्त वडे में न जोयुं, के कानमां कुंडळ छे के नहि. ?

आ प्रमाणे बीजा तीर्थीओ (वादीओ) ए पोतानुं कही बताव्युं पण कोइ जैन साधु न आव्यो, त्यारे राजाए कहुं के तेने बोलावी लावो. तेथी मंत्रीए एक नानो साधु इतो पण तेने बैराग्य दशाए परिणमेलो जाणी गोचरीमां आवेलो इतो, तेने प्रत्युष (उगता प्रभात) नी माफक राजा आगळ आण्यो तेथी राजाए ते चोथा पदने आपी उत्तर मागतां झुल्लक साधुए कहुं,

खंतस्स दंतस्स जिइंदियस्स, अज्झप्पजोगे गयमाणसस्स । किं मज्झ एएण विचिंतएणं !

सकुंडलं वा वयणं न वत्ति ॥ २३१ ॥

क्षमा धारण करनारा, काम दमन करनारा. इन्द्रियोने जीतनारा अने अध्यात्ममां रक्त एवा मारा जेवा मुनिने शा माटे चिंतवयुं, के ते प्रमदाना कानमां कुंडळ छे के नहि ? आमां अजाणपणानुं कारण क्षांति विगेरे गुणो धारणनुं कारण बताव्युं, पण चित्तना विक्षेपनुं कारण न बताव्युं, तेथी राजाने तेनी निस्पृहता उपस्थी धर्म भावनानो उल्लास वध्यो, पछी राजाए धर्मतत्व पुछतां झुल्लक साधुए माटीनो एक गोळो भीत तरफ उछाळी सूचना करीने चालवा मांडयुं, त्यारे राजाए पूछ्युं के आप पूछवा छतां धर्म केम कहेता नथी ? त्यारे तेणे कहुं, हे भोळा राजा ! आ भीना सुका गोळाओना फेंकवाथी में धर्म कह्यो छे, ते वे गाथाथी बतावे छे.

सूत्रम्

॥५२८॥

આચા૦

॥૫૨૯॥

જહો સુક્રોય દો છૂઢા, ગોલયા મદિશમયા । દોવિ આવડિયા કુઢે, જો ઉહો તત્થ (સોઽત્થ) લગ્ગઈ ॥

एवं लग्गंति दुम्मेहा, जे नरा कामलालसा । विरत्ता उ न लग्गंति, जहा से सुक्कगोलए ॥ २३३ ॥

જે ખીનો તથા સૂકો ગોઝો છે તે વજે માટીના છે, ખીંત ઉપર ફેંકતાં જે ખીનો છે, તે ત્યાં ખીંત ઉપર લાગશે એ પ્રમાણે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા જેઓ કામની લાલસાવાળા છે, તેઓજ સંસારવાસનામાં શુદ્ધ થશે. પણ જેઓ વિરક્ત છે, તેઓ સુકા ગોઝા માફક સંસારવાસનામાં શુદ્ધ નહિ થાય. તેનો ભાવાર્થ કહે છે. જેઓ અંગ પ્રત્યંગ જોવાથી વિમુક્ત છે, તેઓ સ્ત્રીનું મોહું જોતા નથી, અને જેઓ અંગ પ્રત્યંગ જોવામાં ઉત્સુક છે, તેઓ કામ વાસનાથી શુદ્ધ થયેલા ખીના ગોઝા માફક સ્ત્રીનું મોહું જુએ છે, અને તેજ જીવો લાલસાવાળા હોવાથી સંસારપંક અથવા કર્મકાદવ તેમને લાગે છે, પણ જેઓ ક્ષમા વિગેરે ગુણોથી યુક્ત સંસારસુખથી વિમુક્ત છે. કાષ્ઠ (નિસ્પૃહ) મુનિઓ છે તેઓ સુકા ગોઝા માફક હોવાથી ક્યાંય પણ લાગતા નથી. સમ્યક્ત્વ અધ્યયનમાં વીજા ઉદ્દેશની નિર્યુક્તિ તથા વીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

—:- હવે ત્રીજો ઉદ્દેશો કહે છે :-—

વીજા સાથે તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે, ગયા ઉદ્દેશમાં સમ્યક્ત્વમાં સાધુને સ્થિર કરવા વીજા મતવાળાની ભૂલો વતાવી પણ તે સમ્યક્ત્વ સાથે રહેલું જ્ઞાન છે, તથા તે જ્ઞાનની સફળતા વિરતિ (વૈરાગ્ય) છે, પણ આ ત્રણે હોય છતાં પૂર્વે કરેલાં વીકળાં કર્મનો બંધ નિરવધ તપ કર્યા વિના ક્ષય ન થાય. માટે હવે તે તપનું વર્ણન કરે છે. આ સંબંધી આવેલા ત્રીજા ઉદ્દેશાનું આ પહેલું સૂત્ર છે.

સૂત્રમ્

॥૫૨૯॥

આચા૦

॥૫૩૦॥

ઉવેહિ ણં બહિયા ય લોગં, સે સવ્વલોગંભિ જે કેહિ વિણ્ણૂ, અણુવીહપાસ નિક્કલ્લદંડા, જે કેહિ સત્તા પલિયં ચયંતિ, નગમુયચ્છા ધમ્મવિઉતિ અંજૂ, આરંભજં દુક્ખમિણંતિ ણચ્છા, એવમાહુ સંમત્તદંસિ-
ણો, તે સવ્વે પાઞ્ઞાઇયા દુક્ખસ્સ કુસલા પરિણ્ણમુદાહરંતિ ઇય કમ્મં પરિણ્ણાય સવ્વસો (સૂ૦ ૧૩૪)

પૂર્વે બતાવેલો સંસારપ્રિય લોક સમૂહ છે, તેને ધર્મથી વિમુક્ત જાણીને તેની ઉપેક્ષા કર, અથવા તેનું અનુષ્ઠાન સારું ન માન, ચ શબ્દથી જાણવું કે તેનો ઉપદેશ ન સાંભળ. પાસે ન જા, તેમની સેવા ન કર તથા વિશેષ પરિચય ન કર, (આ વધું નવા શિષ્યને ગુરુ સમજાવે છે તું ન જઈશ-વિગેરે-કે જો ત્યાં જાય તો સાધુ ધર્મની વિરુદ્ધ તેઓ સ્નાન; ઇચ્છિત ભોજન, મઠ બાંધી રહેવું વિગેરે આચરે છે, તેમાં દિલ લાગવાથી તે સ્વીકારતાં સાધુ ગૃહસ્થ પણ ન રહ્યો, ન પુરો સાધુ થયો, પરંતુ ગીતાર્થ સાધુ જરૂર પડતાં પરિચય કરે તો વચ્ચે તેવાને પણ પ્રસંગોપાત ઠેકાણે લાવે) જે સંસારપ્રિય બેવધારીનો પરિચય ન કરતાં તેની ઉપેક્ષા કરે તે કયા ઉત્તમ ગુણો મેળવે, તે કહે છે કે:-તે નિસ્પૃહી સાધુ વધા મનુષ્યલોકમાં જેઓ વિદ્વાન (આત્માર્થી) છે, તેમનાથી પણ સર્વોત્તમ વિદ્વાન થશે.

પ્રશ્ન:-લોકમાં કેટલાક વિદ્વાનો છે, કે તેમાં આ શ્રેષ્ઠ થશે ! ‘અણુવીહ’ વિગેરે જે કેટલાક નિક્ષિપ્ત દંડવાળા છે, અર્થાત્ જેમણે કાયા મન વચન વડે પ્રાણીને દુઃખ આપનારો દંડ ત્યાગ કર્યો છે, તે વિદ્વાનો થાય છેજ, એવું વિચારીને હે શિષ્ય ! તું તેમને જો

પ્રશ્ન:-જીવોને દુઃખ આપનારા તેઓ કયા છે ! તે કહે છે, કે જેમણે ધર્મનું તત્ત્વ જાણ્યું છે તેવા સત્ત્વવાળા સાધુઓ દુષ્ટ કર્મને ત્યજે છે, અને તે પ્રમાણે જેઓ દન્ડથી દૂર રહે છે, તેઓ આઠે કર્મને હજો છે, તેજ વિદ્વાન છે. તેવું આંખો વીંચી વિચારીને

સૂત્રમ્

॥૫૩૦॥

આચા૦

॥૫૩૧॥

પછી જો, ઇટલે વિવેકવાળી બુદ્ધિથી તેને તું ધારણ કર. પ્રશ્ન:—ક્યા પુરુષો વધાં કર્મોને ક્ષય કરે છે ! ઉત્તર:—તે કહે છે, ‘નરે’ ઇત્યાદિ માણસોજ સંપૂર્ણ કર્મક્ષય કરવાને સમર્થ છે, પણ બીજી ગતિવાળા નહિ. તેમાં પણ વધાં મનુષ્યો મોક્ષમાં જનારા નથી; પણ જેઓ અર્ચાંતે, શરીરના સંસ્કારો (શોભાનો) ત્યાગ કરવાથી જેમનું શરીર મરણ જેવું છે અર્થાત્ જેમણે શરીરનો મોહ મુકી તેને પુષ્ટ કરવું; કે શોભાવું એ સમ્યક્ ત્યાગ કર્યું છે. (મેઘકુમારે જેમ વીતરાગ પ્રશ્નના ઉપદેશથી આંખો સિવાય શરીરના બીજા ભાગોની મમતા ઉતારીને દવા વિગેરેનો પણ ત્યાગ કર્યો હતો; અથવા આજ્ઞા શરીરની ચામડી જીવતાં ઉતારી; તો પણ કોઈના ઉપર ક્રોધ ન કર્યો; તેવા સ્વંધકમુનિ માફક થાય છે.) તેવા સાધુ સર્વ કર્મનો ક્ષય કરે છે. અથવા અર્ચા ઇટલે તેજ અને તે પણ ક્રોધ છે, અને તેના કહેવાથી બીજા કષાયો પણ જાણી લેવા. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે કે:—જે પુરુષમાંથી કષાયરૂપ-અર્ચા સર્વથા નષ્ટ પામો છે, તેવા અકષાયી પુરુષોના આઠ કર્મ નાશ થાય છે. વળી, શ્રુતચારિત્રરૂપ-ધર્મને જાણનારા તે ધર્મવિદો છે, તે કુટિલતાર-હિત (સરલ) છે. પ્રશ્ન:—તેમ હશે; પણ બીજા સાધુશ્રું આલંબન લઈને તેવું કરવું ?

ઉત્તર:—‘આરંભજ’ વિગેરે. સાવચક્રિયા-અનુષ્ઠાનના આરંભથી થયેલું આરંભજ તે, કૃત્ય દુઃસ્વરૂપ છે, એવું વધાં પ્રાણીઓને પ્રત્યક્ષ છે. અર્થાત્ સ્વેતી, નોકરી વેપાર વિગેરે આરંભમાં પ્રવર્તેલો મનુષ્ય, શરીર, તથા મનનાં દુઃસ્વને ભોગવે છે, તે વાળીથી પણ કહેવાય નહિ. (ઇટલું વધું છે,) તે સાક્ષાત્ સંપૂર્ણ દેશનારા (કેવલજ્ઞાની) એ કહેલું છે. આ વધું દુઃસ્વ સ્વયં-અનુભવસિદ્ધ જાણીને તેઓ શરીરશોભારહિત (મૃતાર્ચા) તથા ધર્મવિદ તથા સરલ બને છે, એવું કેવલજ્ઞાનીઓ કહે છે તે બતાવે છે. આ પ્રમાણે કેવલજ્ઞાનીઓએ કહેલું છે. પ્રશ્ન:—કેવા પુરુષોએ તે કહેલું છે ? ઉત્તર:—સમત્વ-દર્શીઓ, (સમ્યક્ત્વ-દર્શીઓ) અથવા સમસ્ત દેશ-

સૂત્રમ્

॥૫૩૧॥

આચા૦

॥૫૩૨॥

નારાઓ કહેલું છે. ઇટલે આ ઉદ્દેશાની શરૂઆતથી સમગ્ર તેમણે કર્યું છે, પ્રશ્ન:—શાથી તેઓ તે કહેલું છે?

ઉત્તર:—તેઓ બધા સર્વ વિદ છે, અને પ્રાવાદિકા ઇટલે પ્રકર્ય-મર્યાદાવડે બોલવાના આચારવાળા યથાવસ્થિત પદાર્થને બતાવવા તથા શરીર, મન સંબંધી દુઃખો બતાવનારા અથવા તેનું મૂલ્ય કર્મનું સ્વરૂપ બતાવવામાં કુશલ છે, કે જે બતાવવાથી તે દૂર કરવા ઉપાય જાણનારા બનીને તે બધા ઉત્તમ પુરુષો જ પરિજ્ઞા વડે જાણીને તે પાપ છોડવા પ્રત્યાશ્વાસ પરિજ્ઞા વડે ત્યાગ કરેલ છે.

આ પ્રમાણે કર્મબંધ ઉદય સત્તાના બતાવવાથી (બીજા પણ) તે પ્રમાણે જાણીને સર્વે પ્રકારે કુશલ બનીને તેઓ પ્રત્યાશ્વાસ પરિજ્ઞાવડે ત્યાગ કરે છે. અથવા મૂલ્ય ઉત્તર પ્રકૃતિના બધા મેદોને જાણીને ઇટલે મૂલ્ય પ્રકૃતિ આઠ, ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૫૮ છે તેને જાણીને કર્મબંધનો ત્યાગ કરે છે અથવા પ્રકૃતિ સ્થિતિ અનુભવ પ્રદેશ ૯ ચાર પ્રકારોથી જાણીને ત્યાગે છે, અથવા બંધ સત્તાના કારણો વડે કર્મ સ્વરૂપ જાણીને ત્યાગે છે. હવે તે ઉદયના પ્રકારો બતાવે છે. મૂલ્ય પ્રકૃતિના ત્રણ ઉદયસ્થાન છે, (૧) આઠ પ્રકારનો, (૨) સાત પ્રકારનો (૩) ચાર પ્રકારનો—ઇટલે આઠ પ્રકૃતિ સાથે વેદે તો આઠ પ્રકારનો, અને તે કાલથી અનાદિ અનંત અભવ્યોને આશ્રયી છે. ભવ્ય ને આશ્રયી અનાદિ સાંત તથા સાદિ સાંત છે. અને મોહનીયનો ઉપશ્મ અથવા ક્ષય હોય, ત્યાગ સાત પ્રકારનો ઉદય છે, અને ઘાતિકર્મ ચારે ક્ષય થતાં બાકીના ચાર કર્મનો ઉદય છે, હવે ઉત્તર પ્રકૃતિના ઉદય સ્થાન કહે છે. જ્ઞાનાવરણ અને અંતરાયનું પાંચ પ્રકારનું એક ઉદયસ્થાન છે. દર્શનાવરણીયના બે છે દર્શન ચતુષ્કના ઉદયથી ચાર અને કોઈ પણ નિદ્રા સાથે પાંચ વેદનીય કર્મનું સામાન્યથી એક ઉદયસ્થાન સાતા કે અસાતાનું છે. કારણ કે સાતા અસાતા વિરોધી હોવાથી બન્ને સાથે ઉદયમાં એક વચ્ચે ન હોઈ, મોહનીયકર્મનાં નવ ઉદયસ્થાન છે, તે કહે છે દશ, નવ, આઠ, સાત, છ, પાંચ, ચાર, બે, એક. ૯ નવની વિગત—તે

સૂત્રમ્

॥૫૩૨॥

આચા૦

॥૫૩૩॥

દશમાં મિથ્યાત્વ અનંતાનુબંધીથી સંજ્વલન સુધી ૪ ક્રોધની ચોકડી-૧ પ્રમાણે માનની ચોકડી પણ હોય તે પ્રમાણે કપટની ચોકડી હોય, તથા લોભની ચોકડી હોય એટલે કોઈ પણ ચોકડીની ચાર હોય, તે મઠ્ઠી પાંચ થઈ. છટ્ટો કોઈ પણ એક વેદ હોય, હાસ્ય રતિ અથવા અરતિ શોકનું જોડલું હોય મય તથા જુગુપ્સા મઠ્ઠી કુલ ૧૦ થઈ. ઉપરની દશામાંથી કોઈ જીવને મય કે જુગુપ્સામાંથી એક ન હોય તો નવ, અને વ્રતે ન હોય તો આઠ, અનંતાનુબંધીની એક દૂર થતાં ૭ રહી, મિથ્યાત્વના અભાવમાં છ રહી, અપ્રત્યાખ્યાનની ઉદયના અભાવમાં ૫, પ્રત્યાખ્યાન આવરણના ઉદયના અભાવે ૪ હાસ્યરતિનું જોડલું કોઈ પણ ન હોય તો ૨ અને વેદના અભાવમાં ફક્ત સંજ્વલન એકનો ઉદય રહ્યો. આયુષ્યનું પણ એકજ ઉદયસ્થાન છે. કારણકે ચારમાંનું કોઈ પણ એક હોય, નામ કર્મના ઉદયનાં ૧૨ સ્થાન છે. ૨૦, ૨૧, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૯, ૮ તેમાં સંસારમાં રહેલા સયોગી તેર ગુણસ્થાન સુધીના જીવોને નામકર્મના દશ ઉદયસ્થાન છે. અને અયોગી ગુણસ્થાનવાળાને છેવટના વેજ છે. અહીં વાર ધ્રુવ ઉદયકર્મ પ્રકૃતિ પ્રથમ વતાવે છે. તેજસ 'કાર્મણ' શરીર વે, વર્ણગન્ધ રસ સ્પર્શ ૪ ચોકડું અગુરુલઘુ, એક સ્થિર, એક અસ્થિર, એક શુભ, એક અશુભ, એક નિર્માણ, કુલ વાર તેમાં વીસ તીર્થંકર કેવળી જ્યારે સમુદ્ઘાત કરે ત્યારે કાર્મણ શરીરયોગીને હોય છે. તે કહે છે, મનુષ્યગતિ એક પચેન્દ્રિયજાતિઓ ત્રસ એક વાદર એક પર્યાપ્ત એક સુભગ એક આદેય એક યશ્કીર્તિ એક વ્રણે ઉપર કહેલી ધ્રુવઉદયની વાર મઠ્ઠી કુલ ૨૦ થઈ. અને એકવીસથી એકત્રીસ સુધીનાં ઉદયસ્થાનો જીવ ગુણસ્થાનના ભેદથી અનેક ભેદવાળાં હોય છે. તે ગ્રંથ વધી જવાના મયથી વધા અહીં કહેતા નથી, પણ જાણવા માટે એકેક કહે છે. પ્રથમ એકવીસનો એક કહે છે, ગતિ એક, જાતિ આનુપૂર્વી એક ત્રસ એક વાદર એક પર્યાપ્ત અથવા અપર્યાપ્ત એક કોઈ એક સુભગ એક અથવા દુર્ભગ આદેય અથવા એક અનાદેય યશ્કીર્તિ અથવા

સૂત્રમ

॥૫૩૩॥

આચા૦

॥૫૩૪॥

એક અયશ આ નવ તથા ઉપર કહેલી ધ્રુવ વાર મઠી એકવીસ થઈ હવે ચોવીસનો એક ભેદ કહે છે:—

તિર્યગ ગતિ એક એકેન્દ્રિય જાતિ એક ઔદારિક શરીર એક હુંડસંસ્થાન એક, ઉપઘાત એક પ્રત્યેક અથવા એક સાધારણ સ્થા-
વર એક સુક્ષ્મ અથવા એક વાદર દુર્ભગ એક અનાદેય એક અપર્યાપ્ત એક યશકીર્તિ એક અથવા અયશ આ વાર તથા ઉપર બતાવેલી
ધ્રુવની વાર મઠી ચોવીસ થઈ. તે ચોવીસમાંથી અપર્યાપ્ત દૂર કરી પર્યાપ્તક તથા પરાઘાત ૧ મેઝવતાં ૨૫ થઈ. અને છવીશ તો
કેવળીને ઉપર જે વીસ કહી છે તેમાં ઉદારિક શરીર એક આંગોપાંગ એક સંસ્થાન એક પ્રથમ સંહનન એક ઉપઘાત એક પ્રત્યેક
એક મઠી મિશ્રકાયયોગમાં છવીશ હોય છે. તે છવીશમાં તીર્થકરનામ મેઝવતાં તીર્થકરને મિશ્રકાય યોગમાં સત્યાવીસ હોય છે.
તેમાં પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ મેઝવતાં અઢાવીસ અને તે અઢાવીસમાંથી તીર્થકર નામ દૂર કરી ઉચ્છ્વાસ એક સુસ્વર એક પરાઘાત
એક મેઝવતાં (૨૭+૩) ત્રીસ થઈ તેમાંથી સુસ્વર ઓછી કરતાં ૨૯ તથા તે ૩૦ માં તીર્થકર નામ મેઝવતાં ૩૧ થઈ. પણ
નવનો ઉદય તો મનુષ્ય ગતિ એક પચેન્દ્રિય જાતિ એક ત્રસ એક વાદર એક પર્યાપ્ત એક સુભગ એક આદેય એક યશકીર્તિ એક
તીર્થકર એક એ નવ તીર્થકરને અયોગી ગુણસ્થાનમાં હોય છે. પણ તીર્થકર નામ સિવાય સામાન્ય કેવળી અયોગીને તો આઠ હોય છે
ગોત્રનું તો સામાન્યથી એકજ ઉદય સ્થાન છે. ઉંચ અથવા નીચ કોઈ પણ એક હોય છે. કારણ કે બન્ને એક વીજાથી વિરુદ્ધ છે.
ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે કર્મપ્રકૃતિના ઉદયવડે અનેક ભેદો જાણીને પ્રત્યાસ્થાન પરિજ્ઞાવડે તે તોડવા પ્રયત્ન કરે છે. જો એમ છે તો
(નવા સાધુ) થું કરવું તે કહે છે.

इह आणाकंखो पंडिण अणिहे, एगमप्पाणं संपेहाण धुणे सरारं, कसेहि अप्पाणं जरेहि अप्पाणं—जहा

સૂત્રમ

॥૫૩૪॥

આચાર્ય

॥૫૩૫॥

જુઝાઈં કઢાઈં હવવાહો પમત્થઈં । एवं अत्तसमाहिण अणिहे, विगिंच कोहं अविकंपमाणे (सू० १३५)
 આ પ્રવચનમાં આજ્ઞા પાઠવાની આકાંક્ષા રાસનારો આજ્ઞાકાંક્ષી સાધુ જે સર્વજ્ઞના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તનારો છે, તે પંડિત (તત્ત્વજ્ઞાની)
 છે. અને તે અસ્નિહ થાય છે. આઠ પ્રકારના કર્મ વડે લેપાય તે સ્નિહ છે. તે જેને નથી તે અસ્નિહ છે, અથવા જે સ્નેહ કરે તે
 સ્નેહવાળો રાગી છે. તેઓ જે રાગી ન થાય તે અસ્નિહ છે. તેથી એમ જાણવું કે તે રાગદ્વેષ રહિત છે. અથવા નિશ્ચયથી જે ભાવરિ-
 પુરુષ ઇન્દ્રિયોના વિષય તથા કષાયથી બંધાતાં કર્મ છે. તેના વડે હણાય તે નિહત અને તેમ ન હણાયતો અનિહત છે.

ઉપર બતાવેલ આજ્ઞાકાંક્ષી પંડિત તથા ભાવરિપુથી અનિહત ગુણવાળો આ પ્રવચન (જૈન માર્ગ) માં છે. બીજે નથી અને જે
 સાધુ અનિહત છે તે પરમર્થથી કર્મનો સારી રીતે જ્ઞાતા છે. અને તે શું કરે તે કહે છે. 'एगमप्पाणं' इत्यादि. તે અનિહત અથવા
 અસ્નિહ સાધુ પોતાના એકલા આત્માને ધન ધાન્ય સોનું પુત્ર સ્ત્રી તથા પોતાના શરીર વિગેરે (પુદ્ગલ ઉપાધિ) થી જુદું જાણીને
 શરીર વિગેરે બધાનો મોહ છોડે (સંભાવનામાં લિહ પ્રત્યય છે.) તેથી એમ સુચવ્યું છે કે આત્માને વધી ઉપાધીથી જુદો દેસે તોજ
 તે શરીરથી જુદો પાઠી શકે અને તેમ મોહ ઉતારવા માટે સંસાર સ્વભાવની ભાવના છે તથા એકત્વ ભાવનાને આવી રીતે ભાવવી.

संसार एवायमनर्थसारः, कः कस्य कोऽत्र स्वजनः परो वा ? सर्वे भ्रमन्तः स्वजनाः परे

च, भवन्ति भूत्वा न भवन्ति भूयः ॥ १ ॥

આ સંસાર અનર્થનો સારજ છે, અને અહીં કોણ કેનો સ્વજન અથવા પરજન છે ? વધાણ સંસારમાં ધમતા સ્વજન અને પરજન

સુત્રમ

॥૫૩૫॥

આચા૦

॥૫૩૬॥

હે તે પર થઈ પાછા સ્વ થાય. અને કેટલક ફરી દેખાવ દેતા નથી. (અર્થાત્ સમુદ્રમાં તળાતાં અપાર સમુદ્રમાં જ્યાં મેળા થવાનો તથા સ્થિર રહેવાનો તથા મઝવાનો નિશ્ચય નથી, તથા થોડો કાલ પળ એકતા રહેવાનો નિશ્ચય નથી, ત્યાં કોણ પોતાનું કે પારકું છે ?)

विचिन्त्यमेतद्भवताऽहमेको, न मेऽस्ति कश्चित् पुरतो न पश्चात् ।
स्वकर्मभिर्भ्रान्तिरियं ममैव, अहं पुरस्तादहमेव पश्चात् ॥ २ ॥

ઉપર પ્રમાણે વિચારી હું એકલો છું, અને મારે પહેલાં કે પછવાડે કોઈ નથી, પરંતુ મોહનીયકર્મથી આ એક મારા તારાની ભ્રાંતિ છે. સ્વરીરીતે તો પહેલાં પળ હું અને પછી પળ હું પોતે પોતાનો સ્વજન છું એવી ભાવના તમારે ભાવવી.

सदैकोऽहं न मे कश्चित्, नाहमन्यस्य कस्यचित् । न तं पश्यामि यस्याहं नासौ भावीति यो मम ॥ ३ ॥
હું સદા એકલો છું. મારો કોઈ પળ નથી, તેમ હું કોઈના કાઈનો પળ નથી, હું જેનો થાઉં, તેવો મને કોઈ દેખાતું નથી ! (કર્મસંબંધ છુટતાં સૌ રસ્તે પડે છે.) તેમ મારો ભવિષ્યમાં થાય તેવો પળ કોઈ નથી.

एकः प्रकुरुते कर्म, भुनक्त्येकश्च तत्फलम् । जायते म्रियते चैक, एको याति भवान्तरम् ॥ ४ ॥

પોતે એકલોજ કર્મ બાંધે છે, તેનાં ફલ પળ એકલો મોગવે છે, અને જન્મે છે. અને મરે છે પળ એકલોજ તથા ભવાંતરમાં પળ એકલોજ જાય છે વિગેરે ચિંતવે વઢી તે મહ્યાત્મા સાધુ શું કરે ? તે કહે છે:—“કસે હિ અપ્પાણં જરેહિ અપ્પણં” વિગેરે. પર (જુદો) આત્મા જે ‘શરીર’ છે. તેને તપરૂપ કષ્ટ વહે અથવા ચારિત્ર વિગેરેથી ક્રૂશ (દુર્બલ) બનાવ, અથવા ક્રૂષ ઇટલે કર્મ તોડવામાં હું સમર્થ

સૂત્રમ

॥૫૩૬॥

આચા૦

॥૫૩૭॥

હું ? એમ વિચારી યથાશક્તિ તેમાં યત્ન કર, તથા જર ઇટલ શરીરને જીર્ણ બનાવી દે, ઇટલે તપવડે શરીર એવું કર કે બુઢાપાથી જીર્ણ જેવું લાગે, અર્થાત્ વિગડનો ત્યાગ કરીને આત્મા (શરીર) ને દુર્બલ બનાવી દેજે. પ્રશ્ન:-શ્વા માટે ?

ઉત્તર:-જેમ સાર રહિત (મુકાં) લાકડાંને હવ્યવાહ (અગ્નિ) શીઘ્ર બાઢી મુકે છે, ઇ દષ્ટાંતવડે ઉપદેશ આપે છે કે તું કર્મ-ને બાઢી મુક. 'એવં અન્ન સમાહિષ્'—ઉપર પ્રમાણે આત્મા સમાહિત ઇટલે જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રવડે આત્મસમાહિત (સમાધિવાઢો) છે તે આત્મસમાહિત છે, અર્થાત્ શુભ વ્યાપારવાઢો છે. (અથવા વ્યાકરણના નિયમથી વિશેષણને પ્રથમ લેવાથી આત્મા સમાહિતને વદલે) સમાહિત આત્મારૂપ થાય છે, તેવો તું બન. ઇટલે જે અસ્તિહ (સ્નેહરહિત વૈરાગી) હોય અને તે તપ કરે તે તપરૂપ અગ્નિ વડે કર્મરૂપ કાઢને બાઢી મુકે છે, ઉપર કહેલા સૂત્રાર્થને દષ્ટાંત તથા વોધને ગાથાવડે નિર્ઘુત્તિકાર કહે છે.

જહ સ્વલુ ઢ્ઢુસિરં કઢ્ઢ, સુચિરં સુકં લહું ઢહઢ અગ્ની, તહ ગલુ સ્વવંતિ કમ્મં, સમ્મચ્ચરણે ઢિયા સાહૂ ॥નિ.૨૩૪
જેમ મુકા પોલા લાકડાંને અગ્નિ જલદી બાઢે તેમ ઉત્તમ ચારિત્ર પાઢનારો સાધુ કર્મલાકડાંને શીઘ્ર બાઢે છે આ પ્રમાણે પ્રથમ સ્ને-હરહિત બનીને દ્વેષની નિવૃત્તિ કરવાં કહે છે 'વિર્મિચ કોહં' વિગેરે કારણે અથવા આ કારણે અતિ ક્રૂર અધ્યવસાયવાઢા ક્રોધને છોડ, અને ક્રોધથી શરીર કંપે છે માટે કહે છે કે તું નિષ્કંપ બની જા શું ખાવીને ? તે કહે છે:—

ઇમં નિરુદ્ધાઉયં સંપેહાણ, દુક્ખં ચ જાણ અદુ આગમેસ્સં, પુઢો ફાસાઇં ચ ફાસે, લોયં ચ પાસવિ-
ફંદમાણં, જે નિવ્વુડા પાવેહિં કમ્મેહિં અણિયાણા તે વિયાહિય, તમ્હા અતિવિજ્ઞો નો પઢિસંજ-

સૂત્રમ

॥૫૩૭॥

लिजासि तिवेमि ॥ (सू० १३६) चतुर्थे तृतीयः ॥४-३॥

आचा०

॥५३८॥

आ मनुष्यपणुं परिगलित आयुवाळुं विचारीने क्रोध विगेरेने छोडी देजे वळी दुःखं विगेरे-तथा क्रोध विगेरे कषायोथी बळ-
ता मनुष्यने मन संबंधी जे दुःख उत्पन्न थाय छे, तेने जाण, तथा ते क्रोधथी जे नवां कर्म बंधाय तेनुं भविष्यमां पण उत्पन्न थवा-
नुं दुःख विचारीने ते क्रोधादिने प्रत्याख्यान परिज्ञावडे जाण, अर्थात् त्याग कर, आगामी (भविष्य) ना दुःखनुं स्वरूप कहे छे.
पुहो विगेरे-जुदी जुदी सात नरकी विगेरेमां मळता शीत उष्ण (ठंड ताप) नी वेदना तथा कुंभीषाक विगेरेनां पीडास्थानोमां यतां
दुःखोने भोगववां पडशे एथी एम मूचव्युं के क्रोधथी बळेळाने तेज क्षणे दुःख छे, एम नही, पण भविष्यमां पण जुदां जुदां स्था-
नोमां दुःख भोगववां पडशे. तेने घणो दुःखीओ जोइने बीजा लोक पण दुःखीआ थाय. ते बतावे छे लोयंच विगेरे, केवल क्रोधा-
दिथी आत्माज दुःख अनुभवतो नथी, पण शरीर अने मनथी उत्पन्न थयेला दुःखोवाळा लोको परवश बनीने तेना दुःखने दूर
करवा आम तेम भटकें छे, तेने जो, विवेकवक्षुथी विचारी जो, (आ सूत्रवडे जेओ मोहांध छे. तेवाओ सगाने दुःखी देखीने
अथवा करुणाथी भींजायला हृदयवाळा छे तेओ दुःखीने शांति पमाडवा अनेक उपयो करवा आम तेम भटकतां अनेक दुःखो भो-
गवे छे. जेमके “ एक कषायने रोज ५०० पाडा मारवानी बुरी आदत हती ते तेणे न छोडी. पुत्र पोते धर्मी होवाथी तेमां सामील
न थयो. अंतकाळे बापने तेना पापथी दाहज्वरनो भयंकर व्याधि थयो अनेक उत्तम शीतल औषधि बावना चंदन विगेरेनो छेप क-
रवा छतां शांति न थइ, त्यारे पुत्रे गभाराइ पोताना परम धर्मी मित्रने पूछयुं. तेणे विचारीने कहुं के तेना नरकना अशुभ कर्मना

सूत्रम

॥५३८॥

આચા૦

॥૫૩૯॥

ચિન્હરૂપ વિઘ્ના અને પિશાચને મેલવી વિલેપન કર, તો શાંતિ થશે. અને તે પ્રમાણે પુત્રે ન છુટકે કર્યું ત્યારે તેને શાંતિ થઈ, અને પિતા મરીને સાતમી નરકમાં ગયો. આ દૃષ્ટાંતથી પાપી પોતે દુઃખ ભોગવે છે તેમ તેની હાયપીટ જોઈ બીજાં સગાં પણ દુઃખ ભોગવે છે તે બતાવ્યું) ગુરુ કહે છે:-હે શિષ્ય ! જેઓ ક્રોધ વિગેરે નથી કરતા; તે કેવાં હોય છે ? તે સાંભલ. 'જે નિબ્બુદા' વિગેરે, પણ જેઓ તીર્થકરના વૌધથી નિર્મલ હૃદયવાળા છે, તેઓ વિષય અને કષાય અગ્નિના બુદ્ધાવાથી નિવૃત્ત (શાંત) થયેલાં પાપકર્મમાં નિદાન (વાસના) રહિત બનેલા છે. તેઓ પરમસુખના સ્થાનને પામેલા છે. અર્થાત્ ઔપશમિક સુખને ભજનારા હોવાથી પ્રસિદ્ધ છે.

પ્રશ્ન:—તેથી શું સમજવું ? ઉત્તર:—તમ્હા વિગેરે. તે રાગદ્વેષથી ઘેરાયેલો દુઃખી થાય છે, તેથી અતિ વિદ્વાન્ કે જેને, શાસ્ત્રોનો પરમાર્થ જાણ્યો છે, તેવાં ક્રોધાગ્નિવડે આત્માને બાલવો નહિ. અર્થાત્ ક્રોધાદિ આવતાં તેને શાંત (દૂર) કર, એ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી જંવૂસ્વામીને કહે છે.

:: ચોથો ઉદ્દેશો ::

ત્રીજો ઉદ્દેશો કહ્યો, તેનો આ કહેવાતા ચોથા ઉદ્દેશ સાથે આ પ્રમાણે સંબંધ છે; ગયા ઉદ્દેશમાં નિરવચ તપ બતાવ્યો, અને તે સંપૂર્ણ રીતે સારા સંયમમાં રહેલા મુનિને હોય છે, તેથી સંયમ બતાવવા ચોથો ઉદ્દેશો કહે છે, તેના આવા સંબંધથી આવેલા ચોથા ઉદ્દેશાનું આ પ્રથમમૂત્ર છે.

આવીલણ પવીલણ નિપ્પીલણ જહિત્તા પુલ્લસંજોગં હિચ્છા ઉવસમં, તમ્હા અવિમણે વીરે, સારણ

સૂત્રમ્

॥૫૩૯॥

આચા૦

॥૫૪૦॥

સમિણ સહિણ સયા જણ, દુરણુચરો મગ્ગો વોરાણં અનિયદ્દગામીણં, વિગિંચ મંસસોણિયં, ઇસ પુરિસે
દવિણ વોરે, આયાણિજ્ઞે વિયાહિણ, જે ધુણાઈ સમુસ્સયં વસિત્તા વંભચેરંસિ ॥ સૂ૦ ૧૩૭ ॥

‘આવીલણ’ ઇત્યાદિ આપીડન કર, અર્થાત્ અવિકૃષ્ટ (થોડા) તપવડે શરીરને દુઃખ આપ આ પ્રથમ દોષા અવસરે છે, પણ
જ્યારે સિદ્ધાંત ધણી રહે, ત્યારે પ્રકર્ષથી (વધારે પ્રમાણમાં) તપ કરી કાયાને પીડ, (સુકાવ) ફરી વધારે તત્ત્વજ્ઞાન મેલ્લવતાં ગુરુની
સેવા કરનાર અંતેવાસી વર્ગ જેણે અર્થસાર (રહસ્ય) મેલ્લવ્યું છે, તેવાં મુનિ શરીરને ત્યજવાની ઇચ્છાથી માસ અર્ધમાસનો તપ કર-
વા વડે નિશ્ચયથી પડે, શિષ્ય કહે છે કે ઠીક કર્મક્ષય કરવા માટે તપ કરે છે, પણ તે પૂજાલાભ કીર્તિ માટે કરે તો શું થાય ?
ગુરુ કહે કે તે માટે કરે તો શરીર પીડવાનો તપરૂપ ઉપદેશ નિરર્થકજ થયો. તે માટે બીજી રીતે કહે છે. કર્મ અથવા કાર્મણ શરી-
રનેજ પીડે (મૂત્રપાઠ થોડો રહી ગયો દેસ્વાય છે) અહીંયા પણ આપીડ, પ્રપીડ, નિષ્પીડ. કાર્મણ શરીર પીલવા માટે જાણવાં. મૂત્ર-
પાઠ આવો જોઈએ, “ આવીલણ, પવીલણ, નિષ્પીલણ કમ્મ ” અથવા મંદબુદ્ધિવાળા માટે ત્રણેની અવસ્થા બતાવે છે, કે આપીડન તે
ચોંઘા ગુણસ્થાનથી લઈને સાતમાં મુધીમાં થોડી થોડી તપાસ્યા કરે, અને આઠમા નવમા ગુણસ્થાનમાં પ્રપીડન તે મોટી તપાસ્યા કરે,
અને ૧૦મા ગુણસ્થાનમાં નિષ્પીડન તે માસ ક્ષણ વિગેરે મોટો તપ કરે અથવા ઉપશમ શ્રેણીમાં આપીડન, ક્ષપક શ્રેણીમાં પ્રપીડન,
અને શૈલેશ્વી અવસ્થામાં નિષ્પીડન તપ જાણવો. શું કરીને તેવો તપ બતાવે છે, જહિતા-વિગેરે; પૂર્વસંયોગ તે પાંતાની પાસે જે કંઈ
ધાન્ય ધન સોનું પુત્ર સ્ત્રી વિગેરે હતું, તે ત્યાગીને તપ કરે, અથવા પૂર્વે અસંયમ જે અનાદિ ભવોના અભ્યાસથી સંબંધી હતો, તેને

સૂત્રમ

॥૫૪૦॥

આચા૦

॥૫૪૧॥

છોડીને તપ કરે, વઢી 'હિષ્ણા વિગેરે, (હિ ધાતુનો અર્થ ગતિવાચક છે તેથી) પામીને (મેઢવીને) શું ? તે કહે છે. ઇન્દ્રિય તથા મનને જીતવારૂપ ઉપશમ અથવા સંયમ મેઢવીને તપ કરે તેનો સાર આ છે, કે અસંયમ છોડી સંયમ ધારણ કરીને તપ તથા ચારિત્રનાં અનુષ્ઠાનવડે કર્મને વધારે વધારે યથાશક્તિ પીઢે જેથી કર્મને પીઢવા માટે ઉપશમ મેઢવો. અને તે મેઢવ્યા પછી (અવિમનસ્કતા) નિશ્ચલ શાંતિ મેઢવવી તે કહે છે. 'તમ્હા' ઇત્યાદિ, જેમ કર્મક્ષય માટે અસંયમનો ત્યાગ, તેથી અવશ્યે સંયમ મળે, તેમાં ચિત્તની અશાંતિ ન હોય, તેથી અવીમના ઇટલે ભોગકષાયમાં અથવા અરતિમાં જેનું મન ગયું તે વિમન, તેવો જે ન હોય તે અવિમના, અર્થાત્ રાગદ્વેષની ઉપાધિથી જેનું મન ચંચલ નથી તેવા શાંત સ્થિર મનવાઢો સાધુ હોય. પ્રશ્ન:—તે કયો છે ?

ઉત્તર:—ઘીર ! જે કર્મ વિદારણ કરવામાં સમર્થ છે, અને 'સારણ' ઇત્યાદિ. સુઆરત ઇટલે સારીરીતે જીવન પર્યંતની મર્યાદા ણ સંયમ અનુષ્ઠાનમાં રક્ત રહે તે સ્વારત કહેવાય, પાંચ સમિતિણ સમિત તથા હિતયુક્ત તે સહિત અથવા જ્ઞાનાદિયુક્ત વનીને સદા (હમેશ) ઇકવાર ગુરુણ અર્પણ કરેલો સંયમ ભારવાઢો તે શિષ્ય સંયમભારની યતના કરે. પ્ર:—ઘારંઘાર શા માટે સંયમ અનુષ્ઠાનનો ઉપદેશ કરો છો ? ડ:—તે દુરાનુચર છે, દુઃખે કરીને અનુચરાય (પઢાય) તેવો છે. પ્ર:—શું ? ડ:—માર્ગ તે સંયમ અનુષ્ઠાન વિધિ—

પ્રશ્ન:—કેવાઓને ? ડ:—અમમત્ત સાધુઓને, પ્ર:—કેવાઓને ? અનિવર્ત તે મોક્ષ છે. તેમાં જેમને જઘાની ઇચ્છા છે તેવાઓને આ સંયમ પાઢવો કઠણ છે તે કેવીરીતે પાઢવો કહેવાય ? તે ઘતાવે છે—વિર્ગિચવ—વિગેરે માંસ શોણિત જે અહંકાર તથા કામ ઘાસના ઘધારનારાં છે. તેને વિકૃષ્ટ તપ અનુષ્ઠાન વડે વિવેચકર (દ્રકર) આત્માથી જુદાં જાણી તેને શોષાવીદે, આ ઘીર પુરુષોના માર્ગનું અનુચરણ છે, ઇમ જાણવું. જે આઘી રીતે તપકરી શરીરને સુકઘે, તેને શું ગુણ ધાય છે, તે કહે છે, 'ઈષ' વિગેરે માંસઘોષી-

સૂત્રમ

॥૫૪૧॥

આચા૦

॥૫૪૨॥

તને સુકવે, તે પુરિ (નગર) માં શયન કરવાથી પુરુષ છે, અને દ્રવ તે સંયમ છે તે સંયમ જેને હોય તે દ્રવિક પુરુષ છે, અથવા દ્રવ્યભૂત છે કારણ કે તેજ મોક્ષમાં જાય છે, કર્મશત્રુ જીતવામાં સમર્થ હોવાથી તે વીર પણ છે, માંસશોષીત શોષવાનું બતાવ્યાથી વીજા પદાર્થો મેદ ચરથી વિગેરે શોષવાનું પણ બતાવ્યું જાણવું. કારણ કે માંસ સુકાતાં તે પણ સાથે સુકાઈ જાય છે; વઢી આયા-
ણીજી વિગેરે ઇટલે વીર પુરુષોના માર્ગે ચાલનારો જે માંસ લોહી સુકવે, તે મોક્ષાભિલાષીઓને આદાનીય ગ્રાહ. માનવાજોગ વચન
વાલો વિલ્ખ્યાત થાય છે. પ્ર:—એવો કોણ છે? ઉ:—જે બ્રહ્મચર્ય તે સંયમમાં રહી કામવાસના જીતવામાં પ્રયત્ન કરે, અથવા સમુચ્છ્ર-
ય તે શરીર અથવા કર્મોપચયને તપચારિત્રવહે ધુણાવે. (કુશકરે—દૂરકરે) તે આદાનીય તથા વ્યાલ્ખ્યાત (સ્તુત્ય પૂજ્ય) થાય છે, આ
મમાણે અપ્રમત્ત સાધુનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે તેણું સંયમ ન પાઢનારા જે પ્રમત (પ્રમાદી સાધુઓ) છે તેનું વર્ણન કરે છે:—

નિત્તેહિં પલિચ્છિન્નેહિં આયાણસોયગઢિણ બાલે, અઢ્વોચ્છિન્નબંધાણે અણમિક્કંતસંજોણ તમંસિ
અત્રિયાણઓ આણાણ લંભો નત્થિ તિવેમિ (સૂ૦ ૧૩૮)

જે પદાર્થ તરફ લડ જાય—અર્થાત્ પદાર્થનો નિર્ણય કરવા જે દોરે, તે નેત્ર વિગેરે પાંચ ઇન્દ્રિયો છે, તેના વહે પોતાના વિષયને
ગ્રહણ કરવા વહે જે પાપ થાય, તે અટકાવીને સાધુ થતાં જગત્માં સારા પુરુષોથી પૂજનીક થઈ બ્રહ્મચર્યમાં રહેવા છતાં પણ ફરીથી
તેને મોહનો ઉદય થવાથી સાવચ કૃત્યમાં સંસારભ્રમણના વીજરૂપ કર્મના ઇન્દ્રિયોના વિષયોરૂપ સ્રોત (પ્રવાહો) અથવા મિથ્યાત્વ
અવિરતિ પ્રમાદ કષાય યોગ છે તેમાં મુદ્દ થાય તે આદાન સ્રોત મુદ્દ બને. પ્ર:—કોણ? ઉ:—બાઢ (અજ્ઞ) છે, તે રાગ દ્વેષરૂપ

સૂત્રમ

॥૫૪૨॥

આચા૦

॥૫૪૩॥

મહા મોહથી મલિન અંતઃકરણવાળો મૃદ્ધ બને. પ્ર:-પછી તે કેવો થાય ? ઉ:-અવોચ્છિન્ન વિગેરે-એક સરસ્વાં સંકટો જન્મમરણ આપનાર એવું આઠ પ્રકારના કર્મરૂપ બંધન તેને મળે છે; વળી 'અણમિ.' જેણે સંસારના સંયોગરૂપ ધન ધાન્ય સોનું, પુત્ર સ્ત્રી, વિગેરેનો મોહ અથવા અસંયમનો સંયોગ છોડ્યો નથી; તે 'અનભિકાંત સંયોગી' છે, તેના કુસાધુને ઇન્દ્રિયોને અનુકુલ વિષયલાલસાના અંધારામાં અથવા મોહરૂપ અંધકારમાં પ્રવર્તેલાનું પોતાનું સ્વરૂં હિત અથવા મોક્ષરૂપાચાર્યો તેણે ન જાણવાથી તીર્થંકરની આજ્ઞા (ઉપદેશનો) લાભ તેને થવાનો નથી એવું હું કહું છું અથવા તેને આજ્ઞા ઇટલે સમ્યક્ત્વનો લાભ થવાનો નથી. (ભવિષ્યમાં) પણ ધર્મ મળવો દુર્લભ છે. કારણ કે, સૂત્રમાં નાસ્તિક શબ્દ છે તે અન્યથા ત્રણે કાલ આશ્રયી છે.

જસ્સ નરિથ પુરા પચ્છા મજ્ઞે તસ્સ કુઓ સિયા ? સે હુ પન્નાણમંતે બુદ્ધે આરંભોવરણ, સંમમેયંતિ પાસહ, જેણ બંધં વહં ઘોરં પરિયાવં ચ દારુણં પલિછિંદિય બાહિરગં ચ સોયં, નિક્કમદંસી ઇહ મચ્ચિણ્હિં, કમ્માણં સફલં દટ્ટૂણ તઓ નિજ્ઞાહ વેયવી (સૂ૦ ૧૩૯)

જે કોઈપણ બાલમૂર્ખ સાધુ કર્માદાન સ્ત્રોતમાં મૃદ્ધ થયેલ છે તથા એકસરસ્વાં જન્મમરણ બાંધ્યા છે. તથા સંસારમોહ છોડ્યો નથી; અજ્ઞાનઅંધકારમાં મૂલ્યો છે, તેને પૂર્વજન્મમાં ધર્મપ્રાપ્તિ નહોતી; ભવિષ્યમાં પણ થવાની નથી; તેને મધ્યજન્મમાં ક્યાંથી થવાની છે ? અર્થાત્ જેણે સમ્યક્ત્વ પૂર્વે પ્રાપ્ત કરેલ હશે; તેનેજ વર્તમાનમાં મળે છે. કારણ કે જેણે સમ્યક્ત્વ પૂર્વે મેળવી તેનો સ્વાદ લીધો તેને પાછો મિથ્યાત્વનો ઉદય થતાં અપાર્થ પુદ્ગલ પરાવર્તનના કાલે પણ થશે; પણ સમ્યક્ત્વ વમેલાને ફરી સમ્યક્ત્વનો અસં-

સૂત્રમ્

॥૫૪૩॥

આચા૦

॥૫૪૪॥

મવજ થાય તેવું નથી. (અર્થાત્ અભવિનેજ ત્રણે કાલમાં નથી; અથવા અનિરુદ્ધ ઇન્દ્રિયવિષયવાળો હોય; તોપણ આદાન સ્રોત ગૃહ જાણવો એમ કહેલું જાણવું. (પણ સમ્યક્ત્વ મેલવ્યા પછી પાછું ન મળે તેવું નહિ.) પણ જે સાધુ તેવો પ્રમાદી ન થઈ સંસારસુખનું સ્મરણ ન કરે; અને ભવિષ્યમાં મલ્લનારી દેવાંગનાના ભોગને ન ઇચ્છે, તેને વર્તમાનકાલમાં પણ ભવિષ્યસુખનો અભિલાષ ક્યાંથી હોય ? તે બતાવે છે. જે સાધુ ભોગનાં ભવિષ્યનાં કડવાં ફલ જાણેલા છે, તેને પૂર્વે ભોગવેલા ભોગ યાદ આવતા નથી; ભવિષ્યના ભોગની અભિલાષા પણ નથી; તેવા ઉત્તમ સાધુને વ્યાધિને છંછેડવા સમાન ભોગને રોગ જાણીને તેને કેવીરીતે સ્વોટી ઇચ્છા પણ થાય ? અર્થાત્ મોહનીયકર્મ શાંત થવાથી તેને ભોગેચ્છા હોતી નથી. જે સાધુને ત્રિકાલ-વિષયની ભોગેચ્છા દૂર થઈ તે કેવો હોય ? તે કહે છે:—સેહુ-વિગેરે આવો નિરીહ સાધુ પ્રકૃષ્ટજ્ઞાન જે જીવાંજીવ સંબંધી તત્ત્વ બતાવનારું છે તેને મેલવે; તેથી પ્રકૃષ્ટજ્ઞાનવાળો છે, તેજ બુદ્ધ પડેલે, તત્ત્વ જાણનારો છે, તેથીજ તે સાવચ-અનુષ્ઠાનના આરંભથી દુર રહે છે, તેથી આરંભ ઉપરત છે, તે ગુણ ઉત્તમ છે તે બતાવે છે, સમ્મ વિગેરે પડેલે સાધુઓને તે શોભાવનારું ભૂષણ છે અથવા સમ્યક્ત્વનું કાર્ય કરનાર હોવાથી તે સમ્યક્ત્વ છે. માટે ગુરુ કહે છે:—હે શિષ્ય ! તું તેને જો. તું પણ તેવું મેલવ. શામાટે તે શોભન (ભૂષણરૂપ) છે ? તે કહે છે:—જેણ વિગેરે જે કારણ-થી સાવચ-આરંભમાં પ્રવર્તેલો છે. તે સાંકળ વિગેરેથી બંધનું તથા ચાલવા વિગેરેથી માર ચાય છે તથા પ્રાણસંશયમરૂપ-ઘોર દુઃખ સ્વમે છે. તથા શરીર મન સંબંધી પરિતાપ દારુણ દુઃખ બીજાને દઈને પોતેપામે છે, માટે તે આરંભો છોડવા તે સારું છે, શું કરીને આરંભ છોડે, તે કહે છે. ‘પલ્લિચ્છિન્દિ’ વિગેરે સ્રોત (પાપનું ઉપાદાન) રૂપ બહારથી ધન ધાન્ય વિગેરે અથવા હિંસાદિ આસ્રવદ્વાર [અઘાર પાપસ્થાન] છે, તથા ચ શબ્દથી અભ્યંતર રાગદ્વેષરૂપ અથવા વિષય તૃષ્ણા સ્રોતને ત્યાગીને નિર્મલ થા; વળી ‘ણિકમ્મ’ કર્મ

સુત્રમ

॥૫૪૪॥

આચા૦

॥૫૪૫॥

જેનાં દૂર થયાં તે નિષ્કર્મદર્શી છે, 'ઇહ'—આ સંસારમાં મર્ત્ય [માણસ] લોકમાં જે નિષ્કર્મદર્શી છે! તેજ બાહ્ય અભ્યંતર પરિગ્રહ છેદનારાઓ છે, શું આધાર લઈને પરિગ્રહને છેદે અથવા નિષ્કર્મદર્શી બને તે કહે છે, 'કમ્માણં' વિગેરે મિથ્યાત્વ અવિરતિ પ્રમાદ કષાય યોગોવટે જે કર્મ વન્ધાય છે. તે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરેનું સફળપણું દેહીને ઇટલે જ્ઞાનાવરણીયનું ફળ જ્ઞાન ઢંકાવું છે, દર્શન-આવરણીયનું દેશવામાં વિગ્રરૂપ છે, વેદનીયનું ફળ રોગ વિગેરે દુઃખો સુખો ભોગવવાના છે.

પ્રશ્ન:—વધાં કર્મના વિપાકના ઉદયને ઇચ્છતા નથી? પ્રદેશ ઉદયને પણ સદ્ભાવ હોય છે. અને તપ કરવાથી ક્ષય પણ થાય છે ત્યારે કર્મનું સફળપણું કેવી રીતે ઘટે. આચાર્યનો ઉત્તર:—તે દોષ નથી, અમને વધા પ્રકારનું ઇચ્છવાપણું અહીં નથી, પણ દ્રવ્ય પૂર્ણપણું માનીએ છીએ અને તે છેજ, ઇટલે દરેકને આટલું કર્મનો ઉદય છે, એમ નહિ પણ વધા જીવ આશ્રયી સામાન્યથી જોતાં આઠે કર્મનો સદ્ભાવ છે; તેથી તે કર્મનું અથવા કર્મનું મૂલ આશ્રવ છે. તેનાથી નિશ્ચયથી નીકળી જાય, અર્થાત્—આશ્રવ આવે તેવું કૃત્ય ન કરે. પ્ર:—કોણ ન કરે? ઉ:—વેદવિદ્ જેના વડે સઘટ્ટું ચર—અચરવેદાય, તે વેદ જૈનાગમ છે, તેને જાણે તે વેદવિદ્ જાણવો અર્થાત્ સર્વજ્ઞના ઉપદેશમાં વર્તનારો હોય તે આ નવાં કર્મ ન બાંધે. આ અમારા ફકલાનો અમિપ્રાય નથી; પણ સર્વે તીર્થંક-કરોના આ આશય છે તે બતાવે છે.

જે સ્વલુ ભો! વીરા તે સમિયા સહિયા સયાજયા સંઘડ્ઢંસિણો આઓવરયા અહાત્તહં
લોયં ઉવેહમણા પઢિણં પડિણં દાહિણં ઉઢિણં ઇય સચ્ચંસિ પરિ (ચિણ) ચિટ્ઠિંસુ, સાહિસ્સા-

સૂત્રમ

॥૫૪૫॥

આચા૦

॥૫૪૬॥

મો, નાણં વીરાણં સમિયાણ સહિયાણં સયાજયાણં સંઘડ દંસીણં આઓ વ રયાણં અહા તહં
લોયં સમુ વેહમાણાણં કિમત્થિ ઉવાહો ?, પાસગસ્સ ન વિજ્ઞઈ નત્થિ ત્તિવેમિ (સુ૦ ૧૪૦)

। ચતુર્થે ચતુર્થઃ ૪-૪ । ઇતિ સમ્યક્ત્વાધ્યયનમ્ ॥ ૪ ॥

સમ્યગ્વાદ અને નિરવગ્ધ તપ તથા ચારિત્ર કહ્યું. હવે, તેનું ફલ કહે છે:—‘જેવલુ’ વિગેરે (સ્વલુ શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે.)
જે પૂર્વે અનંતા તીર્થકરો થયા તથા થવાના છે, અને વર્તમાનમાં કેટલાક છે, તેઓ કર્મશત્રુને વિદારવામાં સમર્થ હોવાથી વીરો છે,
સમિતિથી યુક્ત તથા જ્ઞાનાદિથી સહિત છે. સારા સંયમથી યત્નાવાળા છે. ‘સંઘડ દંસિણોત્તિ શુભ અશુભને નિરંતર સંપૂર્ણદર્શી (દેવ-
નાર) છે. પાપકર્મરૂપ—આત્માથી ઉપરત છે. તેઓ જેવીરીતે લોક ચૌદરાજ પ્રમાણ છે, તેને અથવા, કર્મલોક જે બધી દિશા પૂર્વ
વિગેરેમાં રહેલ છે, તેની જીવ અજીવની વ્યવસ્થાને દેવનારા છે. તેઓ સત્ય સંયમતપમાં સ્થિર રહેલા છે. અર્થાત્ તેમને ત્રિકાલ
વિષય સંબંધી સંપૂર્ણ દેખાય છે. પૂર્વે અનંતા થયા; તે સંયમમાં રહ્યા. પંદર કર્મભૂમિમાં સંખ્યાતા તીર્થકર—સંયમમાં રહેલા છે, તથા
ભવિષ્યમાં અનંતા થવાના છે. તેઓ સંયમમાં સ્થિત રહેશે; તેઓનો ત્રણે કાલનોજ અભિપ્રાય (બોધ) છે, તે હું તમને કહીશ; એવું
સુધર્માસ્વામી શિષ્યોને કહે છે:—તમે સાંભળો. પૂર્વે કહેલાં ઉત્તમ વિશેષણોવાળાનું જ્ઞાન (અભિપ્રાય) આ છે કે, જે કર્મજનિત ઉપાધિ
છે, તે નારક વિગેરે ચાર યોનિમાં જન્મ લેવો; સુસ્વીદુઃસ્વી, સુભગ, દુર્ભગ, પર્યાપ્ત—અપર્યાપ્ત વિગેરે નવાં નવાં મળે છે કે નહિ? તે
સંબંધી પરમતવાળાને શંકા છે કે? ફરી મઠી શકે? તેથી, તે તીર્થકરો સાક્ષાત્ જોડેને કહે છે કે:—તેવા સાક્ષાત્ દેવનારાને તે તે

સૂત્રમ

॥૫૪૬॥

આચા૦

॥૫૪૭॥

વસ્તુ ઉપર મોહ ન રહેવાથી મમતા હુટીજવાથી તેવા પદ્યક (કેવલ જ્ઞાની) ને કર્મજનિત ઉપાધિ ભવિષ્યમાં મળવાની નથી; તે પ્રમાણે હું પણ કહું છું પણ આ હું મારી બુદ્ધિથી કહેતો નથી, મૂચાનુગમ કહ્યો. ચોથો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો, નવ વિચાર ભેમાંજ યોડો વતાવી દીધો છે. ચોથું સમ્યક્ત્વ નામનું અધ્યયન સમાપ્ત થયું. (ટીકાના શ્લોક ૬૨૦ થયા.)

સૂત્રમ

॥૫૪૭॥

‘લોકસાર’ નામનું પાંચમું અધ્યયન.

ચોથું અધ્યયન કહ્યા પછી હવે પાંચમું અધ્યયન કહે છે. તેનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. ગયા અધ્યયનમાં સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ વતાવ્યું; અને તેની અંદર જ્ઞાન રહેલું છે, એ સમ્યક્ત્વ તથા જ્ઞાનનું ફલ ચારિત્ર છે, અને ચારિત્રજ મોક્ષનું અંગ પ્રધાનપણે છે, તેથી તે લોકમાં સારરૂપ છે. તે ચારિત્રનું પ્રતિપાદન કરવા માટે આ અધ્યયન છે. આવા સંબંધથી આવેલા આ લોકસાર અધ્યયનના ઉપક્રમ વિગેરે ચાર અનુયોગદ્વાર થાય છે તે પ્રથમ ઉપક્રમ દ્વારમાં અર્થાધિકાર બે પ્રકારે છે. અધ્યયનનો વિષય પહેલા અધ્યયનમાં કહ્યો છે, અને ઉદ્દેશનો નિર્ણયકાર ગાથાઓ વડે કહે છે.

હિંસગવિસયારંભગ, એગ ચરુત્તિ ન મુળી પઢમગંમિ ત્રિરઓ મુળિત્તિ ચિહ્ન, અવિરયવાઇ પરિગ્ગહિઓ ॥૨૩૬॥

તદ્દે એસો અપરિગ્ગહો, ય નિવિન્નકામભોગોય ।અવત્તસ્સેગચરસ્સ, પચ્ચવાયા ચઉત્થંમિ ॥ ૨૩૭ ॥

હરઓવમો ય તવ સંયમગુત્તી નિસ્સંગયા ય પંચમણ્ણ ।ઉમ્મગ્ગવજ્જણા છટ્ઠગંમિ, તહ રાગદોસેય ॥૨૩૮॥

આચા૦

॥૫૪૮॥

હિંસક તે હિંસા કરનારો, તથા વિષયો માટે આરંભ કરતો તે વિષયારંભક, તે બન્ને સાથે લેતાં હિંસક તથા વિષયારંભક છે. ઇટલે જે સાધુ પ્રાણીઓની હિંસા કરે, અને વિષયમુખ લેવા સાવચ્છ આરંભ (સંસારી જેવો) કરે, તે મુની ન કહેવાય, (વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે સમાસ તથા વિગ્રહ ટીકામાં બતાવ્યા છે. કે જેથી શબ્દનો અર્થ તથા ઉત્પત્તિ સમજાય) તથા વિષયમુખના માટે એકલોજ વિચારે, તે એક ચર છે. તે પણ મુની ન કહેવાય આ ત્રણ અધિકાર હિંસક, વિષયારંભક અને એકચર છે તે પહેલા ઉદ્દેશામાં છે. બીજા ઉદ્દેશામાં હિંસાદિ પાપસ્થાનથી જે દૂર રહે, તે ચિરત મુનિ થાય, તે અર્થાધિકાર છે, વદન શીલ તે વાદી, પણ જે અવિરત વાદી હોય, તે પરિગ્રહ રાખનારો બને છે, તે આ બીજા ઉદ્દેશામાં બતાવશે. ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પૂર્વે કહેલો અવિરત જ્યારે પરિગ્રહવાળો મુની બને છે, અર્થાત્ કામભોગની વાસનાથી દૂર રહેલો તે મુની છે, તે આમાં બતાવેલ છે. ચોથા ઉદ્દેશામાં અવ્યક્ત (અગીતાર્થ) ને સૂત્રાર્થ મળ્યા વિના તથા સૂત્રાર્થ પરિણમ્યા વિના એકલો ફરવાથી દુઃખો ભોગવવાં પડે છે તે બતાવ્યું છે. પાંચમામાં હૃદની ઉપમાએ મુની એ થયું, ઇટલે જલ ભરેલો હૃદ (હોજ) પાણી ન ફરી જાય, તો પ્રશંસવાયોગ્ય છે તેમ જ્ઞાનાદર્શન ચારિત્રથી સદા સાધુ ભરેલો હોય, અને વિસરી ન જાય, તથા તે તપ સંયમ ગુપ્તિ તથા નિઃસંગતા રાખે, તો તે શોભે છે, એમ બતાવ્યું છે. છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં ઉન્માર્ગ (કુમાર્ગ) નું વર્જન છે ઇટલ કુદૃષ્ટિ તથા રાગદ્વેષ છોડવાનું બતાવ્યું છે, આ પ્રમાણે ત્રણ માથાનો અર્થ થયો, નામનિષ્પન્નનિષ્કેપામાં બે પ્રકારે નામ છે. તે આદાન પદ વહે નામ છે, તથા ગૌણપણાથી છે તે બન્નેને નિર્યુક્તિકાર કહે છે.

આયાણપણાવંતિ ગોળનામેણ લોગસારુત્તિ। લોગસ્સ ય સારસ્સ ય ચઊક્કઓ હોઈ નિકૂલેવો ॥ ૨૩૯ ॥

સૂત્રમે

॥૫૪૮॥

આચા૦

॥૫૪૯॥

(પ્રથમ જે ગ્રહણ કરાય, તે આદાન છે. તેની સાથે પદ શબ્દ જોડતાં આદાન પદ થયું અને તે કરણભૂત વહે 'આવન્તી' તે નામ છે. અધ્યયનની અંદર શરૂઆતમાં (આવન્તી બોલાય છે) તે આદાન પદ નામ થયું તથા ગુણ વહે જે નામ વને, તે ગૌણ અને તેથી જે નામ પહે તે ગૌણ નામ છે. તે હેતુથી લોકસાર નામ છે. ચૌદ રજ્જુ પ્રમાણ લોક છે તેનાં સાર (પરમાર્થ) લોકસાર છે. જે પદવાલું આ નામ છે તેથી લોકના તથા સારના દરેકના ચાર પ્રકારે નિષ્કેષા થાય છે, નામ-સ્થાપના દ્રવ્યભાવ છે તેમાં નામ લોક તે કોઈનું નામ લોક હોય. ચૌદ રાજલોકની સ્થાપનાનું ચિત્ર તે સ્થાપના લોક છે. તેની સ્થાપના નીચલી ત્રણ માથાઓથી જાણવી.

તિરિઅં ચરો દોસું, છદોસું અઢ દસય એકેકે । બારસ દોસું સોલસ, દોસું વીસા ય ચડસું તુ ॥૧॥

પુણ રવિ સોલસ, દોસું બારસ દોસું તુ હંતિ નાયવા । તિસુ દસ તિસુ અઢચ્છ, ય દોસુ દસું તુચત્તારિ ॥૨॥

ઓયરિય લોઅમજ્ઞા, ચરો ચરો યસવહિં જેયા । તિઅતિઅ દુગ દુગ, એકેકગં ચ જા સતમોણ ડ ॥૩॥

(ગાથાનો પરમાર્થ ગુરુગમથી જાણવો કારણ કે ટીકા નથી) દ્રવ્ય લોકનું સ્વરૂપ જીવ પુદ્ગલ ધર્મ અધર્મ આકાશ કાઠ એ છ દ્રવ્યનો સમુહ જેમાં છે તે દ્રવ્ય લોક છે. અને ભાવલોક ઔદયિક ઔપશ્ચમિક વિગેરે છ ભાવ વાળો છે તે જાણવો. અથવા સર્વ દ્રવ્ય પર્યાય યુક્તસ્વરૂપવાળો જાણવો. સારના પાંચ નિષ્કેષામાં નામ સ્થાપના મુગમને છોડી દ્રવ્ય સાર કહે છે.

સવસ્સ થૂલ ગુરુણ, મજ્ઞે દેસપ્પહાણ સરિરાઈ । ધણ ઇરંહે વહરે, સ્વહરં ચ જિણાદુરાન્હાઈ ॥ ૨૪૦ ॥

આમાં પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધમાં યથાસંખ્ય અનુક્રમે સાર ગણવાં વધારામાં ધન સાર ભૂત છે, જેમકે આ કોટીસાર (કરોડપતિ)

સૂત્રમ્

॥૫૪૯॥

આચા૦

॥૫૫૦॥

છે અથવા પાંચ રૂપદિકા (ચાલકોની રત્નવાની કોડીઓ) ચાલો છે. સ્થૂળમાં ઇરંદો સાર છે (અહીં સાર શબ્દ પ્રકર્ષવાની છે.) સ્થૂળ મધ્યે ઇરંદો અથવા મોંદો પ્રકર્ષ થયેલો છે, ગુરુપણામાં વજ્ર ભારે છે. મધ્યમાં સ્વેરનું કાઢ છે, દેશમાં આંત્રો અથવા વેણું છે. પ્રધાનમાં જ્યાં જે પ્રધાન ભાવ અનુભવે તે સચિત્ત અથવા અચિત્ત કે મિશ્રજ હોય તે, તથા સચિત્તમાં બે પગવાલો અપદ છે, તેમાં બે પગમાં તીર્થંકર છે. ચો પગમાં સિંહ છે. અપદ (કાઢો) માં કલ્પવૃક્ષ છે. અચિત્તમાં વૈદ્ય મળિરત્ન છે મિશ્રમાં તીર્થંકરજ જ્યારે વિભૂષિત હોય છે, શરીરોમાં મુક્તિ જન્મને યોગ્ય તથા વિશિષ્ટ રૂપની પ્રાપ્તિ (તીર્થંકર ચક્રવર્તીને આશ્રયી) હોવાથી ઔદારિક પ્રધાન છે, ગાથામાં આદિ શબ્દ શરીર સાથે લેવાથી સ્વામિત્વ કરણ અધિકરણમાં સારતા યોજવી, જેમકે સ્વામીપણામાં ગોરસનું સારભૂત ધી છે, કરણપણામાં મળિરત્નની સારતાવાળા મુકુટ વડે રાજા શોભે છે, અધિકરણમાં દહીંમાં ધી, પાણીમાં કમલ ઉગેલું શોભે છે વિગેરે છે. હવે ભાવસાર બતાવે છે.

ભાવે ફલસાહણયા ફલઓ સિદ્ધી સદૃત્તમ વરિદ્ધા । સાહણય નાળ દંસણસંજમતવસા તર્હિ પગયં ॥૨૪૧॥

ભાવ વિષયમાં સાર વિચારતાં ફલનું સાધન તેજ સાર છે. જે, યતલબ માટે ક્રિયા કરીએ તે પ્રાપ્ત થાય. (જેમકે-વિદ્યાર્થી વરસ સુધી ભણે અને પાસ થાય; ત્યારે ભાવસાર છે.) જોકે, આ ફલ પ્રાપ્તિ પ્રધાન હતાં તે મળે. પછી તેનો અંત પણ આવીજાય અને અનિશ્ચિત પણ છે. તેથી તે, અનેકાંત અનાત્યંતિક છે, તે કારણથી પરમાર્થથી જોતાં નિઃસાર છે. પણ તેથી હલકું ઘટલું, સિદ્ધિ-પદજ મેલવવું સાર છે. તે કેવું છે ? ઉઃ—તે ઉત્તમ સુખવડે શ્રેષ્ઠ છે. કારણકે, તે એકાંત સુખવાળી, અત્યંત સુખ આપનારી સિદ્ધ-

સુત્રમ

॥૫૫૦॥

આચા૦

॥૫૫૧॥

મતિ છે. તથા તેમાં કોઈ જાતની વાધા નથી, માટે તે સર્વોત્કૃષ્ટ છે, અને તેનાં સાધનો પ્રકૃત (ચાલુ) ઉપકારક જ્ઞાન દર્શન સંયમ, અને તપ છે તે ભાવસાર સિદ્ધિફલ મેલવવા તેનાં સાધન જ્ઞાનાદિક છે તેમાં આપણું કાર્ય છે. છટે જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રરૂપ-ભાવ સારવઢે અહીં અધિકાર છે. તેથી તે જ્ઞાન વિગેરે જે સિદ્ધિ (મોક્ષ) ના ઉપાયો છે, તેની ભાવસારતા જતાવે છે.

લોગંમિ કુસમણ્ણુ ય કામ પરિગ્ગહકુમ્મલમ્મોસું । સારો હુ નાણદંસણતવચરણગુણા હિયટ્ટાણ ॥ ૨૪૨ ॥

ગૃહસ્થ લોકમાં સ્વરાજ (સંસારી) સિદ્ધાન્ત છે, તે કામવાસનાના આગ્રહથી કુમાર્ગ છે, તેમાં રક્ત વનેલા હોવાથી કામ પરિગ્રહનો આગ્રહી બની ગૃહસ્થ ભાવને તેઓ પ્રશંસે છે અને બોલે છે કે:—

ગૃહાશ્રમસમો ધર્મ્મો, ન ભૂનો ન ભવિષ્યતિ । પાલયન્તિ નરાઃ શૂરાઃ ક્લીવા પાષણ્ડમાશ્રિતાઃ ॥ ૧ ॥

ગૃહસ્થમ જેવો ધર્મ થયો નથી, થવાનો નથી, તેનું પાલન શૂર પુરુષો કરે છે, પણ કલીવ (સત્ત્વ વિનાના) પુરુષો તેને છોડી વાવા (સાધુ) બની જાય છે, કારણ કે ગૃહસ્થાશ્રમને (ગૃહાશ્રમને) આધારે વધા ત્યાગીઓ રહે છે, તેનું સાંભળીને (ઓછી બુદ્ધિવાળા) મહામોહથી મૂઢ બનીને ઇચ્છા મદન કામમાં પ્રવર્તે છે, તેજ પ્રમાણે સ્વરા સાધુ સિવાયના વેશધારીઓ પણ જેમણે ઇન્દ્રિયોની કુચેષ્ટા રોકી નથી તેઓ પણ તે બે પ્રકારની કામવાસનાને વચાળે છે, ઈથી લોકમાં સારરૂપ જ્ઞાનદર્શન તપ ચારિત્રના ગુણો, ઉત્તમ સુખવાળી શ્રેષ્ઠ સિદ્ધિ મેલવવા માટે આદર કરવા યોગ્ય સાર છે, કારણ કે તે હિતસિદ્ધિ આપનાર છે, જો જ્ઞાનદર્શન તપ ચારિત્રના ગુણો હિત માટે સાર છે, તો શું કરવું તે કહે છે:—

સુત્રમ

॥૫૫૧॥

આચા૦

॥૫૫૨॥

ચઢુણં સંકપયં, સારપયમિણં દઢેણ ઘિત્તવં । અત્થિ જિઓ પરમપયં, જયણા જા રાગદોસેહિં ॥૨૪૩॥

પ્રથમ શંકા છોડી દે, અમારા કરેલા તપ વિગેરેનું ફલ મોક્ષ આપશે કે નહિ, એવો વિકલ્પ તે શંકા છે, તે શંકાનું પદ તે નિમિત્તકારણ છે, જેમકે જિનેશ્વરે કહેલા ઇન્દ્રિયોથી ન જણાય, એવા શીળા વિષયો હોવાથી તે ફક્ત આગમ પ્રમાણે માનવા જોઈએ, તેમાં ન સમજતાં સંદેહ થાય તો પણ તે છોડીને આ જ્ઞાનાદિક સાર જે પૂર્વે બતાવેલ છે, તેને દૃઢ પળે (સ્થિરચિત્તે) કુમાર્ગે ચાલનારાઓથી ઠગાયા વિના નિશ્ચલપળે માનવાં, તથા પાઝવાં, તે શંકા દૂર કરવા ગયાના પાછલા બે પદમાં કહ્યું છે કે જીવ છે, આમ પ્રથમ જીવને બધા પદાર્થમાં પ્રથમ છેવાથી અને જીવપ્રધાન હોવાથી બીજા અજીવ વિગેરે પદાર્થો પણ જાણી છેવા, (કે બધા પદાર્થો વિદ્યમાન છે) તથા જીવ વાઝો (શરીરધારી કે વિના શરીરનો) જીવ જીવે છે, તથા જીવશે તથા તે સંસારી જીવ શુભ અશુભ કર્મના ફલને મોગવનારો, અને તે 'હું પોતે' એમ પ્રત્યક્ષ સાધ્ય છે, અથવા તેને થતી ઇચ્છા દ્વેષ પ્રયત્ન વિગેરે કાર્યોના અનુમાનથી પણ સાધ્ય છે, તેજ પ્રમાણે અજીવો પણ ધર્મ અધર્મ આકાશ પુદ્ગલને ગતિ, સ્થિતિ, અવગાહ આપવાના; તથા બે અણુ વિગેરે સ્કંધના હેતુરૂપ છે. તેથી, પાંચ દ્રવ્યસિદ્ધ થયાં, એ પ્રમાણે આસ્રવ-સંવર બંધ નિર્જરા પણ વિદ્યમાન છે. કારણકે, પુરુષાર્થ પ્રધાનપળે છે. આ પદાર્થમાં આદિજીવ અને અંતે મોક્ષ ગ્રહણ કરવાથી વચલા પદાર્થો આવી જાય છે. ઇટલે જીવ તો સૂત્રમાં સાક્ષાત્ છે, અને મોક્ષ હવે પછી બતાવે છે કે, પરમ તેજ પદ તે, પરમપદ છે. એમ જાણવું કે, મોક્ષ શુદ્ધપદ કહેવાતું હોવાથી વિદ્યમાન છે. કારણકે, તે બંધથી વિરુદ્ધપક્ષમાં છે, અથવા બંધની માથે અવિનાભાવિપળે છે. (ઇટલે બંધ ત્યારેજ કહેવાય કે કોઈપણ

સૂત્રમ

॥૫૫૨॥

આચા૦

॥૫૫૩॥

અંશે ત્રે પદાર્થે જુદા પડે. જો, જુદા ન પડે તો, ઇકજ કહેવાય તે બંધ ન કહેવાય. માટે, જુદા પડે; તે મોક્ષજીવને કર્મરૂપી-અજીવ પદાર્થ પુદ્ગલ સ્કન્ધરૂપે કંડ અંશે મળેલો તે સર્વથા જુદો પડે; તે સંપૂર્ણ મોક્ષ છે, અને થોડે અંશે જુદો પડે; તે દેશમોક્ષ છે.) હવે, મોક્ષ જો હોય; પણ, તે પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય ન હોય; તો, માણસો શું કરે? તેથી તે બતાવે છે. ‘યતના’ ઇટલે, રાગદ્વેષ છોડવામાં યત્ન કરવો; તે પ્રથમ લક્ષણરૂપ-સંગમ પણ વિદ્યમાન છે. તેથી, આ પ્રમાણે જીવ અને પરમપદ વિદ્યમાન છે, તે (મોક્ષમાં) શંકા દૂર કરીને જ્ઞાનાદિક-સારપદને મેલવવા દૃઢ પ્રયત્ન કરવો, તેનાથી પણ અપર અપર (ચઢતો) સાર તથા શ્રેષ્ઠગતિ છે. પરંતુ બતાવી ઉપક્ષેપ કહે છે:—

લોગસ્સ ડ કો સારો ?, તસ્સ ય સારસ્સ કો હવઙ્ગ સારો ? । તસ્સ ય સારો સારં, જઙ્ગ જાણસિ

પુચ્છિઓ સાહ ॥ ૨૪૪ ॥

ચડદ રાજપ્રમાણનો જે લોક છે, તેનો શું સાર છે? તે સારનો શું સાર? તે સારનો શું સાર જો ઇ તમે જાણતા હો; તો, હું પુછું છું માટે કહો.

લોગસ્સ સાર ધમ્મો, ધમ્મંપિ ય નાણસારિયં િંતિ । નાણં સંજમસારં, સંજમસારં ચ નિદ્વાણં ॥ ૨૪૫ ॥

વથા લોકનો સાર ધર્મ છે, ધર્મનો સાર જ્ઞાન છે, જ્ઞાનનો સાર સંયમ છે, સંયમનો સાર નિર્વાણ છે. આ પ્રમાણે નામનિક્ષેપો કહ્યો. હવે, સૂત્રાનુગમમાં સૂત્ર કહેવું જોઈએ. તે કહે છે:—

આવંતો કેયાવંતી લોયંસી વિપ્પરામુસંતિ અટ્ટાપ્પ અણટ્ટાપ્પ, ઇપ્પસુ ચેવ વિપ્પરામુસંતિ, ગુરુ

સૂત્રમ

॥૫૫૩॥

આચાં

॥૫૫૪॥

સે કામા, તઓ સે મારંતે, જઓ સે મારંતે તઓ સે દૂરે, નેવ સે અંતો નેવ દૂરે (સુ૦ ૧૪૧)

‘ આવન્તી ’—વિગેરે, જેટલા જીવો, મનુષ્ય, અથવા बीजा असंयत છે, તેમાંના કેટલાક ચૌદ રાજપ્રમાણ લોકમાં ગૃહસ્થ લોકમાં ગૃહસ્થ, અથવા અન્ય તીર્થિક લોક છે, તેઓ, છ જીવનીકાયાના આરંભમાં પ્રવર્તીને અનેક પ્રકારે વિષયના રસીયા બની પીડા કરે છે. ઇટલે દંઢાથી કે, ચાવલાથી મારવા વિગેરેથી દુઃખ દે છે. શા માટે દુઃખ દે છે ? તે કહે છે:—

ધર્મ, અર્થ, કામ માટે, પ્રયોજન આવતાં જીવોનો ઘાત કરે છે તે બતાવે છે. ધર્મનિમિત્ત તે, શૌચ (પવિત્રતા) માટે પૃથ્વીકાય (કાલી માટી) ને દુઃખ દે છે. ધન મેળવવા સ્વેતી વિગેરે કરે છે. કામ (શરીરશોભા) માટે આભૂષણ વિગેરે બનાવે છે. એ પ્રમાણે बीजी कायोनी हिंसा करवा संबंधी पण जाणवું. હવે, અનર્થથી (વીનાપ્રયોજને) તે ફક્ત શોખના માટેજ શિકાર વિગેરે પ્રાણીનો નાશ કરનારી ક્રીયાઓ કરે છે, તેથી, એ પ્રમાણે પ્રયોજને અથવા અપ્રયોજને પ્રાણીઓને હાણી; તે છ જીવનીકાયાના સ્થાનમાં વિવિધ પ્રકારે સૂક્ષ્મવાદર પર્યાયક-અપર્યાયક વિગેરે મેદવાળાં એકેન્દ્રિય વિગેરે પ્રાણીઓને દુઃખ દે છે. પછી તેમાંજ પોતે અનેક-વાર ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા, તે છ જીવનીકાયાને બાધા કરી તેનાથી બંધાયેલાં કર્મવડે તેજ કાયોમાં ઉત્પન્ન થઈને તેવા પ્રકારોવડે કર્મોને ભોગવે છે, તે સંબંધમાં નાગાર્જુનીઆ આ પ્રમાણે કહે છે:—

“ जावन्ति केइ लोए छकाय बहंसमारंभति अट्टाप अणट्टाप वा ”

વિગેરે સૂત્રમાં આનો અર્થ આવી ગયો છે. શંકા—એમ હશે; પણ, શા માટે આવાં કર્મો જીવ કરે છે કે, જે અન્ય કાયામાં જડને

સૂત્રમ

॥૫૫૪॥

આચા૦

॥૫૫૫॥

મોગવવાં પહે છે? ઉત્તર 'ગુરુસે૦' વિગેરે તત્ત્વને નહીં જાણનારા તે જીવને સુંદર શબ્દ વિગેરે ઇચ્છવા યોગ્ય કામ (વિષયો) દુઃસ્થ-
કરીને છોડવા યોગ્ય છે? કારણકે, અલ્પ મત્ત્વવાળા જેમણે ગુણ્યનો સમૂહ પૂરો નથી કર્યો; તેઓને તે ઉલ્લંઘવું દુષ્કર છે, તેથી તે
કાયામાં આરંભ કરે છે, અને તેથી પાપ વંધાય છે, તેથી શું થાય તે કહે છે, તે સંસારી જીવે છ જીવનિકાયને દુઃસ્થ દેવાથી તથા
અધિક વિષયલાલસા કરવાથી પોતે મારે તે આયુષ્યનો ક્ષય (મરણવશ) ને પ્રાપ્ત થાય છે, અને મરેલા જીવને જન્મ અવશ્ય થવાનો
છે, જન્મમાં પાછું મરણ થવાનું, એ પ્રમાણે જન્મ મરણરૂપ સંસારસમુદ્રમાં ઉપર આવવું, નીચે જવું, તેથી જીવ છુટતો નથી, પછી
વીણું તે શું કરે છે, તે કહે છે, 'જઓ' વિગેરે જેથી તે મૃત્યુના મધ્યમાં પહેલો પરમ પદના ઉપાયો જ્ઞાન વિગેરે રત્નત્રયથી, અથવા
તેનું કાર્ય મોક્ષ તેથી દૂર રહે, અથવા સુખનો અર્થો તે કામને ત્યજતો નથી, અને વિષય રમ ન છોડવાથી પાછો મરણના મુખમાં
જાય છે, તેથી જન્મ જરા મરણ રોગ શોકથી ઘેરાયેલો સુખથી દૂર રહે છે, તે અધિક વિષય રસીયાને મૃત્યુના મુખમાં પડતાં શું
થાય છે તે કહે છે 'નેવસે.' વિગેરે પછી તે વિષય સુખના કિનારે આવતોજ નથી તેનો અમિલાષ હૃદયમાં રહેવાથી કામ વાસનાને
ન ત્યાગવાથી સંસારથી દૂર નથી થતો, અથવા જેને અધિક વિષય આસ્વાદ છે તે કર્મની અંદર છે કે બહાર છે! ઉત્તર:—'નેવસે.'
તે જીવકર્મના મધ્યમાં ભિન્નગ્રંથી હોવાથી નથીજ; કારણકે, ભવિષ્યમાં તેનાં કર્મ અવશ્ય ક્ષય થશે તેમ દૂર પળ નથી; કારણકે
કોટી કોટી (કોડા કોડી) સાગરોપમમાં થોડુંઓલું ઈવી તેની સ્થિતિ છે, પૂર્વે કહેલાં કારણોથી ચારિત્રની પ્રાપ્તિમાંજ તે કર્મની
અંદર નથી તેમ દૂર નથી. એમ બોલવું શક્ય છે. ચારિત્ર આત્મામાં એકવાર ફરશું હોય; તો તેનો મોક્ષ થાય છે, અથવા જેણે આ
પ્રાણોનું લેવારૂપ કર્મ ન કર્યું, તે સંસારના અન્તર્મૂત છે! કે બહાર વર્તે છે! તેથી સજ્જાનું સમાધાન કરે છે, તે જીવ રક્ષક સાધુનાં

સૂત્રમ

॥૫૫૫॥

આચા૦

॥૫૫૬॥

ઘાતિકર્મો ક્ષય થવાથી કેવલી તે સંસારના મધ્યમાં ન ગણાય, તેમ દૂર પણ નથી, કારણકે ચાર અઘાતિકર્મ બાકી છે, આ (કેવ-
લીને આશ્રયી છે) જેણે ગ્રંથી ભેદ કરીને દુષ્પ્રાપ્ય એવું સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું અને સંસારના આરાતીય તીરે (મોક્ષમાં જવાની તૈયારી-
વાળો) કેવા અધ્યવસાયવાળો હોય છે, તે કહે છે:—

સે પાસઈ ફુસિયમવિ કુસમ્મે પણુન્નં નિવ્વહયં વાણરિયં, एवं बालस्स जीवियं मंदस्स अवि-
णाओ, कूराइं कम्माइं बाले पकुवमाणे तेण दुक्खेण मूढे विप्परिआसमुवेइ, मोहेण गब्भं
मरणाइ एइ, एत्थ मोहे पुणो पुणो [सू० १४२]

જેનું મિથ્યાત્વ પડલ (પડદો) દૂર થયેલ છે, અને સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી સંસારની અસારતા જાણેલી છે, (દૃશ્ય ધાતુનો અર્થ પ્રાપ્તિના
અર્થમાં છે) તે જાણે છે કે, કુશળના અગ્રભાગે રહેલા પાણીના બિંદુ માફક સંસારી (બાલ) જીવનું આયુષ્ય છે, અને તે પાણીના
બિંદુ ઉપર ઉપરથી આવતા પાણીના બીજા બિંદુથી પ્રેરણા થતાં વાયુના હાવાથી પડતાં વાર ન લાગે, તેમ આ બાલજીવનું જીવિત
છે, તેનું જ્ઞાનમાત્ર જીવિત જાણીને, તત્ત્વ જાણનારો ઢાહો સાધુ તેમાં મોહ ન કરે, માટે બાલ શબ્દ લીધો છે, એટલે બાલ તે અજ્ઞાની
છે, તે અજ્ઞાનપણાથી જીવિતને બહુ માને છે, તેથી બાલ છે, મંદ છે, સદ્અસત્ત્વના વિવેકથી શૂન્ય છે, તેથી બુદ્ધિહીન હોવાથીજ પર-
ર્થને જાણતો નથી, અને પરમાર્થને ન જાણવાથીજ જીવિતને બહુ માને છે, અને પરમાર્થ ન જાણવાથી તે શું કરે છે, તે કહે છે,
'કુરાગિ' વિગેરે તે નિર્દયતાનાં કૃત્યો કરે છે, હિંસા જૂઠ વિગેરે જે બીજા લોકોને આશ્ચર્ય પમાડે તેવાં મહાન પાપ અથવા અદારે

સૂત્રમ

॥૫૫૬॥

આચા૦

॥૫૫૭॥

પાપસ્થાનને તે વાલ્લ જીવ કરે છે, (આત્મનેપદ ક્રિયાપદ લેવાથી પોતાને માટે તે કરે છે,) તેનું કલ્લ ચતાવે છે, ક્રૂર કર્મના વિપા-
કથી મેઝવેલા દુઃસ્વપ્ને થું કરવું? એમ વિચારમાં મૂઢ બનેલો ક્યા કૃત્યથી મારું આ દુઃસ્વ દૂર થશે, એમ મોહથી મોહિત થયેલો વિપ-
યાસ (ઝલટો રસ્તો) પામે છે, ષ્ટલે તે મૂઢ જે પ્રાણીની ઘાત વિગેરે પાપકૃત્યો જે દુઃસ્વ મલ્લવાનાં કારણો છે, તેજ હિંસાના કૃત્ય
દૂર કરવા માટે ફરી કરે છે ! વઢી 'મોહેળ' મોહ અજ્ઞાન છે, અથવા મોહનીયકર્મ છે, તે મિથ્યાત્વ કષાય વિષયનો અમિલાષરૂપ
છે, તેના વહે મૂઢ થયેલો નવાં અશુભ કર્મ બાંધે છે, તેનાથી ગર્ભમાં જાય છે, પછી જન્મ વાલાવસ્થા કુમાર યવન બુઢાપો વિગેરે
તેને મલ્લે છે વઢી તે વિષય કષાય વિગેરેથી કર્મ નવાં બાંધીને આયુના ક્ષયથી મરણ પામે છે, આદિ શબ્દથી પાછો ગર્ભ જન્મ વિગેરે
મેઝવે, એમ જાણવું. પછી તે નરક વિગેરેનાં દુઃસ્વ પામે છે, તે કહે છે. 'ઇત્ય' ઉપર કહેલા મોહ કાર્ય તે ગર્ભ મરણ વિગેરેમાં વારં-
વાર અનાદિ અનંત ચાર ગતિરૂપ સંસાર કાંતારમાં તે જીવ ભ્રમણ કરે છે, પણ તેનાથી મુક્ત થતો નથી, ત્યારે કેવીરીતે ભ્રમણ
ન કરે ? ઉત્તર:—મિથ્યાત્વ કષાય અને વિષયના અમિલાષથી દૂર રહેતો તે કેવી રીતે દૂર થાય ? ઉત્તર:—વિશિષ્ટ જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ-
થી ? મ—તે કેવી રીતે મલ્લે ? ડ:—મોહના અભાવથી ? જો આ પ્રમાણે ઇક વીજાને આશ્રયે રહેલાં છે, જેમકે મોહ અજ્ઞાન અથવા
મોહનીયકર્મ તેનો અભાવથી વિશિષ્ટ જ્ઞાન, તે પણ મોહનીયકર્મ દૂર થવાથી ઇ પ્રમાણે ઇતર ઇતર આશ્રય દોષ સુલોજ થાય છે, ?
ષ્ટલે એમ થયું કે જ્યાં સુધી વિશિષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી કર્મ જ્ઞાંત કરવાની પ્રવૃત્તિ પણ ન થાય. ડ:—તમારો કહેલો દોષ
લાગતો નથી. કારણ કે અર્થ (પદાર્થ) નો સંશ્લય આવતાં પણ પ્રવૃત્તિ થતી દેસાય છે, તે સૂચ કહે છે:—

સંસયં પરિઆળઓ સંસારે પરિજ્ઞાણ ભવઈ, સંસયં અપરિઆળઓ સંસારે અપરિજ્ઞાણ ભવઈ (સૂ. ૧૪૩)

સુત્રમ

॥૫૫૭॥

આચા૦

॥૫૫૮॥

જન્મે વાજુના અંશ જેમાં દેશ્વાય ત્યાં સંશય થાય છે, તે અર્થ સંશય. અને અનર્થ સંશય એમ બે પ્રેદ છે. અહીં અર્થ તે મોક્ષ, તથા મોક્ષનો ઉપાય છે, તેમાં મોક્ષમાં સંશય નથી, કારણ કે તેને પરમ પદ એમ સ્વીકાર્યું છે, પણ તેના ઉપાયમાં સંશય હોય તો પણ પ્રવૃત્તિ થાય છે, અર્થ સંશય તે પ્રવૃત્તિનું અંગ છે, અને અનર્થ તે સંસાર અને સંસારના કારણો છે, તેના સંદેહમાં પણ નિવૃત્તિ થાય છેજ, કારણ કે અનર્થ સંશય તે નિવૃત્તિનું અંગ છે, અર્થો અર્થમાં અથવા અનર્થમાં રહેલા સંશયને જાણતો હોય તેને હેય ઉપાદેયની પ્રવૃત્તિ થાય છે, તેજ પરમાર્થથી સંસારનું પરિજ્ઞાન છે, તે બતાવે છે, તે પરિજ્ઞાનવડે સંશયને જાણનારાથી ચાર ગતિવાળો સંસાર અથવા તેનું મૂળ કારણ મિથ્યાત્વ અવિરતિ વિગેરે અનર્થપણે જ પરિજ્ઞાવડે જાણેલું થાય છે, તે બતાવે છે, અને પ્રત્યાશ્વાસન પરિજ્ઞાવડે ત્યાગ થાય છે, પણ જે સંશયને નથી જાણતો, તે સંસારને પણ નથી જાણતો, તે બતાવે છે, ‘સંશય’ સંદેહને જન્મે પ્રકારે ન જાણનારાની હેય ઉપાદેયની પ્રવૃત્તિ નહીં થાય, અને પ્રવૃત્તિ વિના સંસાર અનિત્ય છે, અશુચિથી ભરેલો છે, ઘણાં દુઃખ આપનારો છે, નિઃસાર છે. એમ તે જાણતો નથી, આ નિશ્ચય કેવી રીતે થાય—કે તે સંશય જાણનારે સંસાર જાણ્યો છે? તથા શું નિશ્ચય કરવો? ડઃ—સંસારના પરિજ્ઞાનનું કાર્ય ચિરતિની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી સર્વ ચિરતિમાં પ્રદ (પ્રેદ) ચિરતિને બતાવવા કહે છે.

જે છે એ સે સાજરિયં ન સેવહ, કદ્દુ ષ્વમમિયાપ્પઓ વિહયા મંદસ્સ વાલયા, લહ્હા દુરત્થા પહિલેહાણ આગમિત્થા આણવિજ્ઞા અણસેવણય ત્તિ વેમિ (સૂ૦-૧૪૪)

જે છે એ—જે નિપુણ છે, જેણે પુણ્ય પાપ જાણ્યાં છે, તે મૈથુન (સંસાર સંબંધ) મન વચન કાયાથી કરતો નથી, તેનેજ સંસાર

સૂત્રમે

॥૫૫૮॥

આચા૦

॥૫૫૭॥

જાણનારો કહેવો, (તે જે સ્ત્રીસંગ મન વચન કાયથી ન કરે) પણ મોદનીયકર્મના ઉદયથી જે પાસત્યા (શિથિલ સાધુ) છે, તે સેવે છે, અને સેવીને પછી સાતા તથા ગૌરવ નાશ થવાના ભયથી શું કરે તે કહે છે, કટ્ટુ એકાંતમાં કુચાલ સેવીને ગુરુ વિગેરે પૂછતાં જુટું બોલે આવી રીતે જુટું બોલી પાપ છુપાવનારને શું થશે તે કહે છે, 'વિદ્યા' અવુદ્ધિમાનને પ્રથમ તો કુકર્મ કર્યું તે અજ્ઞાનતા છે, અને પાછું જુટું બોલતાં મૃષાવાદનો દોષ લાગે છે, તથા તે ફરી ન કરવાપણે ફરી અનુસ્થાન (ચાલ) છે, આ સંબંધે નાગાર્જુનીઆ આ પ્રમાણે કહે છે:—

“ જે સ્વલુ વિસર્ગ સેવર્દ સેવિત્તા વાળાલોણ્ડ, પરેળવા પુટ્ટો નિળહવડ, અહવા તં પરંસર્ણ
વા દોસેળ પાવિટ્ટયરેળ વાદોસેળ ઉવલિં પિજ્જંતિ ”

જે કુકર્મ કરે કરીને આલોચના કરતો નથી, અથવા વીજાણ પૂછતાં જુટું બોલે છે, અથવા પાપી પોતાના દોષો વડે વધારે વધારે લેપાય છે. જો એમ છે, તો શું કરવું, તે કહે છે, 'લદ્દાહુ' કામો પ્રાપ્ત થયે છતાં પણ 'હુરત્યે' ચિત્ર શુલ્લક (મુનિ) માફક તેનાં કડવાં ફળ જાણીને ચિત્તથી તે બહાર કરે (અથવા હુશબ્દ અપિ અર્થમાં લડ રેફનો આગમ થયો તે વીજાના અર્થમાં પ્રથમ વિભક્તિ લેતાં) આવો અર્થ થાય છે કે, મેઝવેલા દોય, તે વિપાકદ્વારવડે વિચારીને તથા તે શબ્દાદિનાં કડવાં ફળ જાણીને વીજાને તેનાં પાપ કરવાની આજ્ઞા પણ પોતે ન આપે, તેમ પોતે પણ છોડે, એવું સુધર્માસ્વામી કહે છે, જે મેં પૂર્વે કહ્યું, તે મેં એક સરસ્વો શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન પ્રવાહ મેઝવ્યો છે, અને શબ્દાદિનાં કડવાં ફળને જાણવાથી દેશવાથી જિનેશ્વરના વચન

સૂત્રમ

॥૫૫૯॥

આચા૦

॥૫૬૦॥

ઉપર મને આનંદ થયો છે, (પ્રથમ ભગવાનનું વચન સાંભળ્યું, તેથી કડવાં ફલ જાણ્યાં પછી અનુભવ્યું તેથી વિશ્વાસ થયો) તેથી હું કહું છું કે:-
 પાસહ ઇગે રૂવેસુ ગિદ્ધે પરિણિજ્ઞમાણે, ઇત્થ પાસે પુણો પુણો, આવંતી કેયાવંતી લોયંસિ
 આરંભજીવો, ઇણસુ ચેવ આરંભજીવી, ઇત્થવિ બાલે પરિપચ્છમાણે રમઈ પાવેહિં કમ્મેહિં અસરણે
 સરણંતિ મન્નમાણે, ઇહમેગેસિં ઇગચરિયા ભવઈ, સે બહુકોહે બહુમાણે બહુમાણ બહુલોભે
 બહુગ્ગે બહુનડે બહુસડે બહુસંકપ્પે આસવસત્તિ પલિઉચ્છન્ને ઉદ્ધિયવાયં પવયમાણે, મા મે
 કેઈ અદક્ખુ અન્નાયપમાયદોસેણં, સયયં મૂઢે ધમ્મં નાભિજાણઈ, અટ્ટા પયા માણવ ! કંમ-
 કોવિયા જે અણુવરયા અવિજ્ઞાણ પલિમુક્ખમાહુ આવટ્ટમેવ અણુપરિયટ્ઠંતિ તિવેમિ (૧૪૫)

॥ લોકસારે પ્રથમોદ્દેશકઃ ૫-૧ ॥

હે એકાંત ધર્મ રક્ત મનુષ્યો ? તમે દેશો ? (રૂપમાં બહુ વચન લેવાથી આદિ શબ્દનો અર્થ થાય છે, ઘટલે રૂપઆદિ) કે રૂપ
 વિગેરે ઇન્દ્રિયોના રસ જે સ્વાસ કડવાં ફલ આપનાર અસાર છે, તેમાં શુદ્ધ થયેલા અથવા સંસારમાં પડેલા જીવો સ્વાદ લઈને પછી
 દુઃસ્વ ધોગવવા નરક વિગેરે પીડા સ્થાનમાં ગયેલા છે, તે પ્રાણીઓને જુઓ ? (કોઈને નરક ઉપર વિશ્વસ ન હોય તો કસાઈસ્વાનામાં
 પશુ પક્ષીઓને ગળે છુરી ફરતી દેશો, કે તે પશુ પક્ષીઓ આવી દશામાં પડવાનું શું કારણ છે, તથા પશુને માંસનારા મરાવનારા

સૂત્રમ

॥૫૬૦॥

આચા૦

॥૫૬૧॥

માંસનો સ્વાદ કરનારની શું દશા થશે, તે પણ વિચારો ?) તે વિષય રસના સ્વાદુઓ ઇન્દ્રિઓને વશ થઈ શું ફલ મેળવે તે કહે છે, 'एत्यफासे' આ સંસારમાં ઇન્દ્રિયથી પરવશ થયેલો મૂઢ બનીને કર્મની પરિણતિરૂપ સ્પર્શોને વારંવાર તેવા તેવા સ્થાનોમાં તે ભોગવે, પાઠાંતરમાં 'एत्यमोहे' છે, આ સંસારમાં મોહ તે અજ્ઞાન અથવા ચારિત્ર મોહમાં વારંવાર મૂઢ બને છે, કોણ ? ઉત્તર:—આવંતી—જે કોઈ ગૃહસ્થ આ લોકમાં પેટ ભરવા પાપ આરંભ કરનારા છે તેઓ (બીજાને દુઃખ દેડને) પોતે પાછાં તેવાં દુઃખ મેળવે છે, વઢી તે ગૃહસ્થોને આશ્રય કરીને રહેલ આરંભ કરનારો કરાવનારો અનુમોદનારો જનેતર કે પાસત્યો વેષ વિઢંબક સાધુ છે, તે પણ ગૃહસ્થો માફક દુઃખ ભોગવે છે, તે જતાવે છે, एषु સાવચ આરંભમાં પહેલા ગૃહસ્થોમાં શરીર નિર્વાહ માટે રહેતો જૈનેતર કે પાસત્યો સાધુપણ આરંભજીવી હોય, તે પૂર્વે જતાવેલો દુઃખનો ભોગીયો થાય, વઢી ગૃહસ્થ કે જૈનેતર તો દૂર રહો, પણ જે સંસારસમુદ્રથી તરવારૂપ સમ્યક્ત્વ રત્ર મેઢ્ઢીને મોક્ષનું એક કારણ વિરતિ પરિણામ પામીને પણ જો પાપકર્મના ઉદયથી ચારિત્રને પૂરું ન પાડે તો તે પણ સાવચ અનુષ્ઠાન કરનારો બને છે, તે કહે છે 'एत्यवि' આ અર્હત્ પ્રણીત સંયમ મેળવીને રાગદ્વેષથી વ્યાકુલ બનેલો અંદરથી તપતો અથવા ઉત્કંઠા કરતો વિષયની આકાંક્ષાથી રમે છે, ? કોની સાથે ? ઉત્તર:—પાપ કૃત્યોવડે વિષયરસ લેવા સાવચ અનુષ્ઠાનમાં ચિત્ત લગાડે છે, શું કરતો ? 'असरण' કામાગ્રિ અથવા પાપકર્મથી વઢતો જો કે સાવચ અનુષ્ઠાનના અશ્રણ છે, છતાં તેનું શરણ લેતો ભોગની ઇચ્છાવાલો અજ્ઞાન અંધકારથી છવાયેલો દૃષ્ટિવાલો (કામાંથ બનેલા) વારંવાર અનેક દુઃખોને ભોગવે છે, ગૃહસ્થ કે જૈનેતર દૂર રહો પણ પ્રવજ્યા (દીક્ષા) લેડને પણ કેટલાક વેષ વિઢંબકો દુરાચારોને આચરે છે, તે જતાવે છે, 'इहमे' આ મનુષ્ય એકલા ફરે છે, (ચરાય તે ચરણ અથવા ચર્યા એકલાની ચર્યા તે એક ચર્યા) તે એકલવિહારીપણું પ્રજ્ઞસ્ત અમજ્ઞસ્ત એમ બે મેદો

સૂત્રમ

॥૫૬૧॥

આચા૦

॥૫૬૨॥

છે, તથા તે દ્રવ્યથી ભાવથી એમ બે મેદે છે, તેમાં દ્રવ્યથી તે ગૃહસ્થ પાલંડી વિગેરેનું વિષય કષાય વિગેરે માટે એકલાનું ફરવું થાય, અને ભાવથી અમશસ્ત્ર ન હોય કારણ કે રાગ દ્વેષના અભાવથી તે એક ચર્યા હોય છે, અને રાગદ્વેષના અભાવમાં અમશસ્ત્ર એક ચર્યા તે દ્રવ્યથી પ્રતિમા ધારણ કરેલા ગચ્છમાંથી નીકળેલા જિનકલ્પીને સંઘ વિગેરેના કાર્ય માટે એકલા જવું પડે તે છે, અને ભાવથી તો મશસ્ત્ર એક ચર્યા રાગ દ્વેષના વિરહથી થાય છે, તેમાં દ્રવ્યથી તથા ભાવથી એકચર્યા તે કેવલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન ન થયેલા તીર્થંકરો સંયમ લીધા પછીનો છદ્મસ્થ કાલ છે, બાકીના વધા ચાર ભાંગામાં આવે છે, તેમાં પ્રથમ અમશસ્ત્ર ‘દ્રવ્ય એક ચર્યાનું’ દૃષ્ટાંત કહે છે:—પૂર્વે દેશમાં ધાન્ય પૂરક નામના સંનિવેશમાં જુવાન વયમાં દેવકુમાર જેવા રૂપવાન તાપસે ગામના નીકળવાના રસ્તા ઉપર છઠનો તપ શરૂ કર્યો, બીજા તાપસે પાસેના ગામમાં પર્વતની ગુફામાં અઠમ તપ કરીને અતાપના લેવા લાગ્યો પછી ગામમાંથી નીકળતાં તે તાપસને ટંડ તાપ સહેતો દેહીને લોકોએ તેના ગુણોથી રંજીત થઈને આદાર વિગેરેથી તેનું સન્માન કર્યું, લોકોએ પૂજતાં તથા સત્કાર કરતાં તે તપાસે લોકોને કહ્યું કે મારાથી પણ બીજો પદાદની ગુફાવાળો તાપસ વધારે કષ્ટ સહન કરે છે, તેથી લોકોએ તેને વારંવાર સ્તુતિ કરતો જોઈ તેમણે તે બીજા તાપસની પણ પૂજા કરી, અને પારકાના ગુણો ગાવા દુષ્કર છે, એમ જાણીને તેનો પણ સત્કાર કર્યો. આ પ્રમાણે વધે માટે એકલા રહીને પૂજાવા માટે તપ કર્યો, તેથી તે અમશસ્ત્ર છે. આ પ્રમાણે બીજા પણ એક ચર્યાના દૃષ્ટાંતો યથા સંભવ વિચારી લેવા. આ પ્રમાણે મૂત્રાર્થ કહેતાં મૂત્ર સ્પર્શિક નિર્યુક્તિવડે નિર્યુક્તિકાર કહે છે.

ચારો ચરીયા ચરણં, ઇગદ્ધં વંજણં તર્હિ છક્ક। દઢ્ઠવં તુ દારુ સંકમ જલ થલ ચારાઇયં બહુહા ॥૨૪૬॥

સૂત્રમ

॥૫૬૨॥

આચા૦

॥૫૬૩॥

ચાર (તે ચર ધાતુનો અર્થ ગતિ તથા સ્થાવના અર્થમાં છે, તેનું ભાવમાં ચાર રૂપ બને છે,) તથા ચર્યા શબ્દ (૩-૧-૧૦૦ ના મૂત્ર પ્રમાણે) બને છે, તેમ ચરણ પણ બને છે, એક તે અભિજ્ઞ, અર્થ (સમાન અર્થ) વાળા તે એકાર્થ કહેવાય છે. જેના વડે અર્થ પ્રગટ કરાય તે વ્યંજન શબ્દ છે, અર્થાત્ ચાર, ચર્યા અને ચરણ એ ત્રણે શબ્દ એક અર્થવાળા છે, તેથી તેના જુદા નિષ્કેષા છ પ્રકારે છે, નામ સ્થાપના મુગમને છોડીને જ શરીર ભવ્ય શરીરથી જુદો 'દ્રવ્ય ચાર' તે અદ્ધી ગાથામાં ક્તાવ્યો છે, 'દ્રવ્યં તુ' તુ શબ્દનો અર્થ પુનઃ છે, દ્રવ્ય આવી રીતે થાય છે, દારુ (લાકડું) ચાલે છે, તે જલમાં તથા સ્થલમાં ચાલે છે, તેથી તે પ્રથમ કહે છે, તે લાકડું જલમાં સ્થલમાં અનેક પ્રકારે ચાલે છે, ઘટલે લાકડાનો પૂલ વિગેરે પાણીમાં બનાવે છે, અને સ્થલમાં સ્થાવિગેરે ઓઝંગવા માટે લાકડાં ગોઠવે છે, તેમજ જલમાં લાકડાની નાવવડે ચલાય છે, જમીન ઉપર રથ વિગેરેથી ચલાય છે તેમજ આદિ શબ્દથી તે લાકડું મહેલ બનાવવા વિગેરેમાં દાદર બનાવવામાં કામ લાગે છે, તથા જે જે દ્રવ્ય એક દેશથી બીજા દેશમાં જવા માટે વપરાય તે દ્રવ્ય ચાર છે. હવે ક્ષેત્ર ચાર વિગેરે કહે છે,

સ્થિતં તુ જમિ સ્થિતે, કાલો કાલે જહિં ભવે ચારો । ભાવંમિ નાણ દંસણ, ચરણં તુ પસત્થ મપસત્થ ॥૨૪૭॥

જે ક્ષેત્રમાં ચાર (ચાલવાનું) કરીયે અથવા જેટલું ક્ષેત્ર ચાલીય, તે ક્ષેત્ર ચાર કહેવાય છે, તે પ્રમાણે જે કાલમાં ચાલીય, અથવા જેટલો કાલ ચાલીય તે કાલ ચાર છે.

ભાવમાં ચારકે ચરણ ત્રે પ્રકારનું છે, પ્રશસ્ત ચરણ અને અપ્રશસ્ત છે. તેમાં પ્રશસ્ત ચરણ તે 'જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર' છે, અને

સુત્રમ

॥૫૬૩॥

આચા૦

॥૫૬૪॥

एनाथी उलटुं अमशस्त चरण ते ग्रहस्थ अने अन्यदर्शीनीओनुं संसारी वर्तन छे. तेथी आ प्रमाणे द्रव्य विगेरे चार प्रकारनुं चरण बतावीने वर्तमानमां उपयोगीपणे साधुनो मशस्त भाव चार मश द्वाराण निर्युक्तिकार बतावे छे.

लोगे चउद्विहंमी, समणस्स चउद्विहो कहं चारो? होई विई अहिगारो, विसेसओ खिसकालेसुं ॥२४८॥

चार प्रकारना द्रव्य क्षेत्र काल अने भावरूप लोकमां श्रम सहेनार ते श्रमण (यति) नो केवीरीतनो द्रव्यादि चार प्रकारनो चार छे? उत्तर—अहीं धृति (धैर्यता) नो अधिकार छे, एटले चार प्रकारे धैर्यता राखवी.

—:- चार प्रकारनी धैर्यता :-—

द्रव्यથી ધૈર્યતા—एटले अरस (रस रहित) तथा विरस ते तुच्छ तथा लुल्लुं विगेरे भोजन मळे, तो पण तेमां धैर्यता राखवी.

क्षेत्र ધૈર્યતા—एटले कुतीर्थिके लोकોने पोताना रागी बनाव्या होय, अथवा कुदरतीज लोको अभद्रક होय (तो साधुनुं बहु मान न करे तेथी) साधुए उद्वेग न करवो,

કાલ ધૈર્યતા—ते दुकाळ विगेरे मुश्केलीना वखतमां जेवुं भोजन विगेरे मळे, तेमां संतोष राखवो.

ભાવ ધૈર્યતા—ते कोइ आक्रोश करे हांसी करे अपमान करे, तोपण क्रोधायमान न थवुं, पण विशेष करीने तो क्षेत्रकालमां हलकापणुं होय त्यां वधारे धैर्यता राखवानी छे, कारण के प्राये तेना निमित्तेज द्रव्य अने भावमां अधैर्यता थाय छे.

इवे फरीथी द्रव्यादिकना भांगायी साधुनो चार कहे छे.

સુત્રમ

॥૫૬૪॥

આચા૦

॥૫૬૫॥

પાવોવરણ અપરિગ્રહે અ ગુરુકુલનિસેવણ જુત્તે । ઉમ્મમ્મગવજ્જણ રાગદોસવિરણ ય સે વિહરે ॥૨૪૯॥

‘પાપોપરતઃ’—ઈટલે પાપના હેતુ જે સાવચ અનુષ્ઠાન હિંસા, જૂઠ અદત્ત આદાન (ચોરી) અને બ્રહ્મચર્ય ભંગ ણ પાપોથી પોતે દૂર રહે, તથા પરિગ્રહ ન રાખે તે અપરિગ્રહ ઈટલે દ્રવ્યચારમાં પાંચે મહાવ્રત પઢવાનું બતાવ્યું, તથા ક્ષેત્ર ચાર હવે બતાવે છે કે—ગુરુકુલ તે ગુરુ પાસે રહેવું, તથા તેની સેવામાં રહેવું. ઈટલે આશ્વી જોંદગી સુધી ગુરુના ઉપદેશ વિગેરેથી (તેમનું મન પ્રસન્ન કરીને) ચારિત્ર નિર્મલ પાડવું, આથી કાલ ચાર બતાવ્યો. કે આશ્વી જોંદગી સુધી વધો કાલ ગુરુની આજ્ઞામાં વર્તવું.

હવે ભાવચાર કહે છે, સાધુ માર્ગથી ઊલટો તે ઉન્માર્ગ છે, ઈટલે કોઈ પણ જાતનું કુકર્મ હોય તેનું વર્જન કરે, તે ઉન્માર્ગ વર્જક છે. તથા રાગદ્વેષથી વિરક્ત બનીને તે સાધુ વિહાર કરે તથા સંયમ અનુષ્ઠાન યોગ્યરીતે કરે. નિર્યુક્તિકારે ચાર બતાવ્યો.

હવે પાછું મૂત્ર આશ્રયી ચાર (ચર્યા) બતાવે છે. તેમાં પૂર્વે વિષય કથાય નિમિત્ત જે ઈક ચર્યા (ઈકલવિહાર) કરે. તે કેવો થાય તે કહે છે. ‘સે બહુકોહે’—વિગેરે ઈટલે વિષયમૃદ્ધ બનેલો ઇન્દ્રિયોને અનુકૂલ વર્તનારો ઈકલો પડેલો પતિત સાધુ અથવા મૃદસ્થ હોય, તેનું બીજા માણસો અપમાન કરે તો તે બહુ ક્રોધવાલો બને, તથા કોઈ તપ વિગેરેના કારણે વંદન કરે તો બહુમાનવાલો (અહંકારી) બને. તથા કુરુકુચાદિ (કુચેષ્ટા) તથા ધલ્ક (સ્વોટી) તપડ્યા કરીને બહુ કપટી બને અને આ વધું કૃત્ય આહાર વિગેરેના લોભથી કરે માટે તે બહુ લોભી બને, અને તેજ કારણથી બહુ રજવાલો ઈટલે બહુ પાપરૂપ કર્મ રજવાલો અથવા આરંભ વિગેરેમાં બહુ રક્ત બને તેથી બહુરત કહેવાય છે, તથા નટની માફક ભોગો (સંભારી સુખ) લેવા બહુ વેષો ધારણ કરે તે બહુ નટ કહેવાય.

સૂત્રમ

॥૫૬૫॥

આચા૦

॥૫૬૬॥

તેજ પ્રમાણે ઘણા પ્રકારે શઠપણું કરે તેથી વહુ શઠ કહેવાય, તથા સંસારી કૃત્યના ઘણા વિચારો કરે તેથી વહુ સંકલ્પી (સંકલ્પ-વાળો) કહેવાય એજ પ્રમાણે ચોર વિગેરેની પણ એક ચર્યા (અપ્રશસ્તમાં) જાણવી, આવી રીતનો હોય તેની કેવી અવસ્થા થાય, તે કહે છે:—
 ‘આસવ’ વિગેરે—આસવો તે હિંસા વિગેરે છે, તેમાં સક્ત (સંગ) રાખે તે આસવ સક્ત કહેવાય, અર્થાત્ હિંસા વિગેરે પાપ કરનારો હોય. ‘પલિત’—તે કર્મ—તેનાવડે અવિચ્છિન્ન છે. એટલે કર્મથી અવઘટ્ય (લેપાયલો) છે. આવીરીતે અનેક દુર્ગુણવાળો હોય, છતાં પણ પોતે (લોકોને ઠગવા) થું કહે તે કહે છે:—

ઉદ્વિય—ધર્મ ચરણ (ચારિત્ર) માટે હું ઇચ્છા કરનારો છું, એટલે પતિત સાધુ પણ એજ પ્રમાણે બોલે કે હું ચારિત્ર પાછું છું, અને તે પ્રમાણે ન પાલવાથી કર્મ વડે લેપાય છે, અને તે સાધુ વેષધારી મોઢેથી પોતાને સાધુ બોલતો આસવોમાં વર્તતો છતાં આજીવિકાના મયથી કેવી રીતે વર્તે છે. તે કહે છે. ‘મામે’—મને બીજા કોઈ પાપ કરતાં ન દેખો એથી તે પાપ છાનાં કરે છે, અથવા તે અજ્ઞાનથી અથવા પ્રમાદના દોષથી પાપ કરે છે, વઢી ‘સયાય’—સતત (નિરંતર) મોહનીય કર્મના ઉદયથી અથવા અજ્ઞાનથી મૂઢ બનેલો શ્રુત અને ચારિત્ર ધર્મને જાણતો નથી, એટલે તેને ધર્મ અધર્મનો વિવેક નથી, જો આમ છે, તો થું કરવું તે કહે છે:—

અટ્ટા—વિષય કષાયોથી આર્ત (પીડાયલા) બનીને તેઓ આઠ પ્રકારનાં કર્મ શંકાવામાં કોવિદ (કુશલ) છે. પણ ધર્મ અનુષ્ઠાનમાં કુશલ નથી, [એવું ગુરુ સાંભળનાર મન્ય જીવોને આશ્રયી કહે છે.] હે જંતુઓ ! હે મનુષ્યો ! તમે જુઓ ! (મનુષ્ય ધર્મ કરવાને યોગ્ય હોવાથી મનુજ શબ્દ લીધેલ છે) હવે કયા મનુષ્યો નિરંતર ધર્મને ન સમજતાં કર્મ બન્ધમાં કુશલ છે ? તે કહે છે:—

‘જે અણુવરયા’—જે કોઈ (ચોકસ અણુક એમ નહીં) પણ પાપ અનુષ્ઠાનથી વિરક્ત [નિવૃત્ત] ન હોય, તેઓ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર

સૂત્રમ

॥૫૬૬॥

આચાર્ય

॥૫૬૭॥

જે મોક્ષનો માર્ગ છે, તેજ વિદ્યા છે. તેથી ઝલટી અવિદ્યા છે, તેનાથી પણ તેઓ પરિ [વધી રીતે] ઘેરાયલાં છતાં મોક્ષ કહે (અર્થાત્ અજ્ઞાન દશામાં રહી કુકર્મ કરી તેનાથી મોક્ષ માને) તેઓ ધર્મને જાણતા નથી, હવે ધર્મને જાણનારો શું મેઝવે તે કહે છે.

‘આવટ્ટ-ભાવ’ આવર્તે તે સંસાર છે. તે સંસારમાં કુવાના અરટના ન્યાયે જન્મ મરણનું ભ્રમણ કર્યા કરે છે, અને નરક વિગેરે ચાર ગતિમાં તે વારંવાર જન્મ લે છે. આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી કહે છે, આ પ્રમાણે લોકસારઅધ્યયનમાં પ્રથમ ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

લોકસાર અધ્યયનનો બીજો ઉદ્દેશો

હવે બીજો ઉદ્દેશો કહે છે, તે નો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. પહેલા ઉદ્દેશમાં કહ્યું કે એક પર્યાયવાળો (ત્યાગી) બનીને પણ સાવચ્છ અનુષ્ઠાન કરવાથી તથા વિરતિ (ચારિત્ર) ન પાલ્લવાથી તેણે મુનિ ન કહેવો. આ બીજા ઉદ્દેશમાં તેનાથી ઝલટો તે ચારિત્ર પાળીને પણ અનુષ્ઠાન ત્યાગનારોજ મુનિ કહેવાય છે, તે કહે છે. આ સંબંધથી આવેલા ઉદ્દેશનું પહેલું મૂલ્ય કહે છે.

આવન્તી કેયાવન્તી લોષ અણારંભ જીવિણો તેસુ, ઇત્થોવરણ તં જ્ઞોસમાણે, અયં સંધીતિ અદક્ખૂ, જે ઇમસ્સ વિગ્ગહસ્સ અયં સ્વણેત્તિ અન્નેસી એસ મગ્ગે આરિય્હિં પવેઙ્ગ, ઉટ્ઠિણ નો પમાયણ, જાણિત્તુ દુક્ખં પત્તંયં સાયં, પુઠ્ઠો હંદા ઇહમાણવા પુઠ્ઠો દુક્ખં પવેઙ્ગયં સે અવિ-

સૂત્રમ

॥૫૬૭॥

આચા૦

॥૫૬૮॥

હિંસમાળે અળવયમાળે, પુઢો ફાસે વિપણુનણ (સૂ૦ ૧૪૬)

આ મનુષ્ય લોકમાં જેઓ કેટલાક મનુષ્યો આરંભ રહિત જીવનારા છે, અહીં આરંભ ઇચ્છે સાવચ અનુષ્ઠાન અથવા પ્રમાદીપણું છે કહું છે કે આદાળે નિક્ષેવે, માસુસ્સમ્મે અ ઠાળગમણાઈ । સઘો પમત્તજોગો, સમણસ્સવિ હોઈ આરંભો ॥૧॥

કોઈ પણ વસ્તુ લેવી કે મુકવી, બોલવું, મલ પરઠવો, સ્થાનમાં રહેવું. અથવા જવું આવવું, આ વધું કાર્ય સાધુ જો પ્રમાદથી કરે, તો તેને આરંભ (નોં દોષ) લાગે છે, પણ તેથી ડલડું તે પ્રમાદ ન કરે, તો અનારંભી કહેવાય છે, તેવું નિરાંરંભ જીવન ગુજારે છે, તેવા સાધુઓ સમસ્ત આરંભથી નિવૃત્ત થયા છે, અને જે ગૃહસ્થીઓ પુત્રકલત્ર કે પોતાના શરીર વિગેરેના રક્ષણ માટે આરંભ કરે છે, તેમના ઉપર જીવન ગુજારે છે, તેનો ભાવાર્થ આ છે, કે સાવચ અનુષ્ઠાન કરનાર ગૃહસ્થી છે, તેમના આશ્રયે પોતાના દેહનો નિર્વાહ કરવાવાળા અનારંભ જીવનવાળા તે સાધુઓ હોય છે, જેમ કાદવના આધારે રહેલ છતાં કમલ નિર્લેપ હોય છે, તેમ તેઓ નિર્લેપ છે, જો ઇમ છે, તો શું સમજવું. તે કહે છે, આ સાવચ આરંભવાળા કર્તવ્યમાં સંકુચિત ગાત્રવાળો બને. અથવા અહીં જિનેશ્વર કહેલા ધર્મમાં રહી પાપારંભથી નિવૃત્ત થાય. પ્રશ્ન—તે શું કરે? ઉ૦—તે સાવચ અનુષ્ઠાનથી આવેલ (થતા) કર્મને ક્ષય કરતો મુનિ ભાવને મજે પ્રશ્ન—શું આલંબન લડને ઉપરત થાય? ઉ૦—‘અયંસંધી’ વિગેરે (અવિવક્ષિત કર્મ વતાવ્યા વિનાનો ધાતુ હોય તે પણ અકર્મક ધાતુ થાય છે. જેમકે, જો? મૃગ દોઢે છે! ઇમ અહીં પણ “અદ્રાક્ષીત” ક્રિયા છતાં પણ અસંધિ ઇમ પ્રથમા વિમક્તિ કરી છે.) આ પ્રત્યક્ષ નજરે દેખાતો આર્યક્ષેત્ર મુકુલમાં જન્મ ઇન્દ્રિયાની પૂરી શક્તિ ધર્મની શ્રદ્ધા તથા વૈરાગ્ય લક્ષણવાળો અવસર મળ્યો છે, અથવા મિથ્યાત્વનો

સૂત્રમ

॥૫૬૮॥

આચા૦

॥૫૬૯॥

ક્ષય થયો છે. અથવા મિથ્યાત્વનો હાલ તેને ઉદય નથી, એટલે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના હેતુભૂત કર્મવિવર લક્ષણવાળો સંધિ [અવસર] અથવા શુભ અધ્યવસાયના જોડાણરૂપ સંધિ તને મળ્યો છે, તેને તારા આત્મામાં સ્થાપન કરેલો તું નજરે જો, ઈથી હવે તું એક ક્ષણ પણ પ્રમાદ ન કરજે. વિષય વિગેરેના કારણે પ્રમાદી ન થઈશ, ક્યો પ્રમાદી ન થાય ? ઉત્તર:—‘જે ઇમસ્સ’ જે એટલે જેને તત્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું, એવા તત્ત્વજ્ઞાનીને ‘જેના વડે આઠ પ્રકારનું કર્મ’ વિશેષ કરીને ગ્રહણ થાય તે ઇન્દ્રિયાવાળું વિગ્રહ (શરીર) ઔદારિક છે, તેનો આ વર્તમાનનો સમય [ક્ષણ] સુખમાં કે દુઃખમાં વીત્યો. અને ભવિષ્યમાં વીતશે. તે દરેક ક્ષણ શોધવાનો સ્વભાવ છે, તે અન્વેષી કહેવાય છે, અને તે સદા અપ્રમત્ત રહે છે, આચાર્ય કહે છે કે આ હું નથી કહેતો પણ ‘એસમગ્ગે’ આ કહેલો મોક્ષ માર્ગ આર્ય પુરુષોએ કહેલો છે. એટલે વશા ત્યાગવારૂપ ધર્મ (કુતીર્થ વિગેરે) થી દૂર રહી મોક્ષ કિનારે પહોંચેલા એવા તીર્થંકર ગણધરોએ પ્રકર્ષથી પૂર્વે કહેલો છે, વઠ્ઠી તીર્થંકરોએ પૂર્વે કહેલો અને હવે કહેવાતો માર્ગ કહ્યો છે, એટલુંજ નહીં પણ તે પ્રમાણે વર્તવાનું છે. તે કહે છે. ‘ઉટ્ટિપ્પ’-સંધિ (અવસર) મળેલો જાણીને ધર્મચરણ માટે તૈયાર થયેલો તું [સાધુ] એક ક્ષણમાં પણ પ્રમાદ ન કરીશ. વઠ્ઠી બીજું શું સમજવાનું છે? તે કહે છે—જાણિતું—દરેક પ્રાણીનું દુઃખ અથવા તેનું મૂઝાકારણ કર્મ જાણીને તથા મનને પ્રસન્ન કરનારું સુખ જાણીને તું પ્રમાદી ન થઈશ. વઠ્ઠી દરેક જીવને દુઃખ અથવા કર્મ જુદું છે, એટલુંજ નહિ પણ કર્મનું મૂળ કારણ અધ્યવસાય પણ દરેક પ્રાણીનો જુદોજ છે. તે બતાવે છે, ‘પુઠ્ઠો’ જેઓનો અભિમાય પ્રથક્ છે તેઓ પ્રથક્ હંદવાળા કહેવાય છે. એટલે જુદી જુદી જાતના બન્ધના અધ્યવસાયના સ્થાનવાળા છે. તેઓ ‘ઈહ’ તે આ સંસારમાં અથવા સંજ્ઞાવાળા સંજ્ઞી લોકમાં મનુષ્યો છે. અને તેજ પ્રમાણે બીજા જીવો પણ જાણવા, અને દરેક સંજ્ઞી પ્રાણીનો જુદો જુદો સંકલ્પ હોવાથી તેના કાર્યરૂપ કર્મ પણ જુદુંજ છે, અને તેના કારણરૂપ દુઃખ પણ જુદા રૂપવાળું છે, અને કારણ ભેદ

સૂત્રમ્

॥૫૬૯॥

આચા૦

॥૫૭૦॥

થાય તો અવશ્યે કાર્ય મેદ થાય છે, તેથી પૂર્વે કહેલું ફરીયાદ કરવાનીને કહે છે, 'પુઠો' દુઃખના ઉપાદાનના મેદથી પ્રાણીઓનું દુઃખ પળ જુદું જુદું બતાવ્યું કારણ કે વધા પ્રાણીઓને પોતાના કરેલાં કર્મ ભોગવવામાં ઈશ્વર (સમર્થ)પણું છે, પણ વીજાતું કરેલું પોતે ન ભોગવે આવું માનીને શું કરે? તે કહે છે, સે-તે અનારંભ જીવી સાધુ પ્રત્યેક પ્રાણીના સુખ દુઃખના અધ્યવસાયને જાણનોરો જુદા જુદા ઉપાયો વહે પ્રાણીઓની હિંસા ન કરતો તથા જુદું ન બોલતો, (સંયમ પાળે) તેમ તું પણ જો (સૂત્રમાં પ્રાકૃતના અથવા આર્ષ વચનથી 'પશ્ય'નો લોપ થયો છે. એ પ્રમાણે પર સ્વમાં પણ જ્યાંપદ ન લીધું હોય ત્યાં લેવું) આવીરીતે જીવહિંસા ન કરનારો બીજું શું કરે તે કહે છે, પુટ્ટો-તે પાંચ મહાવ્રતમાં સ્થિર રહીને જે પ્રમાણે સંયમ પાળવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે. તે પ્રમાણે પાળવામાં ઉદ્વમ કરે, અને પરિસહ ઉપસર્ગો આવતાં તેનાથી થતા શીત ઉષ્ણ વિગેરે સ્પર્શ અથવા દુઃખના સ્પર્શ આવે તેને સહન કરી આકુલ ન થાય પણ સંસાર અસાર છે વિગેરે જુદી જુદી ભાવનાઓવહે (ધર્મમાં) પ્રેરે, અને પ્રેરણા તે સમ્યક્પ્રકારે સહેવું. પણ તે દુઃખ પડવાથી આત્માને દુઃખી ન માનવો. (વ્યાકુલ ન થવું) પણ જે સમભાવે રહી પરીષહોને સહે, તેને શું ગુણો થાય, તે કહે છે:—

એસ સમિયા પરિયાણ વિયાહિણ, જે અસત્તા પાવેહિં કમ્મેહિં ઉદાહુ તે આયંકા ફુસંતિ, ઇતિ
ઉદાહુ ધીરે તે ફાસે પુટ્ટો અહિયા સહ, સે પુર્વિં પેયં પચ્છા પેયં મેઝરધમ્મંવિહ્વંસણંધમ્મમધુવં
અણિહયં અસાસયં ચયાવચહયં વિપરિણામધમ્મં, પાસહ એયં રૂવસંધિ (મૂ૦ ૧૪૭)

પૂર્વે કહેલો જે પરીષહોનો પ્રણોદક [સહેનારો] સમ્મક્ અથવા શમિતા શમના ભાવવાળો પર્યાય તે ચારિત્રને ગ્રહણ કરીને સમ્યક્

સૂત્રમ

॥૫૭૦॥

આચા૦

॥૫૭૧॥

પર્યાયવાલો બને અથવા શમિતા (શાંતસ્વભાવી) દીક્ષાવાલો બને તેજ સ્તુત્ય થાય છે પણ બીજો નહિ, આ પ્રમાણે પરિષદ અને જપ-સર્ગમાં અક્ષોભ્યપણું વતાવીને હવે વ્યાધિની સહન શીલતા વતાવે છે. 'જે અસત્તા' ઇટલે જેમણે કામવાસનાને દૂર કરી તૃષ્ણ અને મણિ તથા માટીનું ઢેકું તથા સોનામાં સમાન ભાવ ધારણ કર્યો છે, તેવા સમતાને પામેલા મુનિઓ પાપકૃત્યોમાં અસક્ત ઇટલે પાપના જ-પાદાનના અનુષ્ઠાનથી દૂર રહેલા છે, તેમને કદાચિત્ આતંક તે શીઘ્ર જીવને પણ દૂર કરે તેવા જીવલેણ શૂલ વિગેરે વ્યાધિઓ પીડા કરે, ત્યારે તેઓ શું કરે? તે કહે છે. અને આ કહેનાર કોણ છે તે પણ કહે છે, ધી (બુદ્ધિ) વઢે રાજે. તે ધીર પુરુષ તીર્થંકર અથવા ગણધર છે, તેઓ કહે છે કે તેવા જીવલેણ વ્યાધિઓવઢે પીડાયલો છતાં તે દુઃસ્વના અનુભવવાલા સ્પર્શોને સમ્યક્પ્રકારે સહન કરે, સહન કરતાં શું વિચારે? તે કહે છે, 'સે પૂર્વ'—તે સાધુ જીવ લેણ દુઃસ્વથી પીડાતો છતાં આ પ્રમાણે વિચારે, કે પૂર્વે પણ મેં આવું અજ્ઞાતાવેદનીયકર્મથી ઉદયમાં આવેલું દુઃસ્વ સહન કર્યું છે, અને પછવાડે પણ મારે સહન કરવાનું છે, કારણ કે સંસાર જ્ઞાનના વિવરમાં રહેનારો (સંસારીજીવ) જો કોઈપણ નથી કે, જેને અજ્ઞાતાવેદનીયકર્મના ઉદયમાં આવેલા વિપાકથી રોગોનાં દુઃસ્વો ન તે ભોગવે! ઘઠી તેજ પ્રમાણે કેવઠીપ્રભુને પણ મોહનીય વિગેરે ચાર ઘાતિકર્મ ક્ષય થતાં કેવઠજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા છતાં વેદનીયકર્મના સદ્ભાવથી તે અસાતા—વેદનીયકર્મનો ઉદય થવાનો સંભવ છે. તેથીજ તીર્થંકરોને પણ પ્રથમ કર્મ વંધાય; પછી સ્પષ્ટ થાય; પછી નિષ્ક્રિય થાય; પછી નિકાચન થાય; ત્યારપછી ઉદયમાં આવતાં અવશ્યે વેદનુંપડે; પણ ભોગવ્યા વિના મોક્ષ ન થાય; તેથી અન્ય સાધુ વિગેરે પણ અસાતાવેદનીયકર્મ ઉદય આવતાં સત્તતકુમારચક્રવર્તી માફક મારે પણ સહન કરવું; એવું વિચારીને રોદ ન કરવો. કહું છે કે:—

સૂત્રમ

॥૫૭૧॥

આચા૦

॥૫૭૨॥

સ્વકૃતપરિણતાનાં દુર્નયાનાં વિપાકઃ । પુનરપિ સહનીયોઽન્યત્ર તે નિર્ગુણસ્ય । સ્વયમનુભવ-
તોઽસૌ દુઃસ્વ મોક્ષાય સઘ્યો । ભવશતગતિહેતુર્જાયતેઽનિચ્છતસ્તે ॥ ૧ ॥

પોતાનાં કરેલાં દુષ્ટ કૃત્યોનો ઉદયમાં આવેલો આ વિપાક (ફલ) આવેલ છે. તે તારે મધ્યસ્થ રહીને સહન કરવો જોઈએ. તે પ્રમાણે વિપાક સહન કરતાં શીઘ્ર દુઃસ્વથી મોક્ષ (છુટકારો) થશે. પણ જો તું ભોગવવામાં સમતા નહીં રાખે તો તે વિપાક નવા સો ભવનો હેતુ થશે (ચાર ગતિમાં સેકડો વાર જન્મ મરણ કરવાં પડશે) વઢી આ ઔદારિક શરીર ઘણો કાલ સુધી પણ રસાયણ વિગેરે અમૂલ્ય ઔષધોથી પોષ્યા છતાં પણ માટીના કાચા ઘડાથી પણ નિઃસારતર (તદન નકામું) વધી રીતે હમેશાં નાશપામનારું છે તે બતાવે છે, 'મિદુર વમ્બ' અથવા પૂર્વે અને પછી પણ આ ઔદારિક શરીર હવે પછી કહેવાતા ધર્મવાલું છે, પોતાની મેલે ખેદાય તે મિદુર છે તે ધર્મવાલું જે હોય, તે મિદુર ધર્મવાલું છે, ઇટલે આ ઔદારિક શરીરને સારી રીતે પોષ્યું હોય, તો પણ વેદનાનો ઉદય થતાં માથું પેટ આંસુ છાતી વિગેરે અવયવોમાં પોતાની મેલેજ ખેદન થાય છે, તથા હાથ પણ વિગેરે અવયવો પોતાની મેલેજ વિધ્વંસ (શૂન્ય) થતા હોવાથી વિધ્વંસન ધર્મવાલું છે, તથા જેમ રાત્રીના અંતે નક્કી સૂર્યોદય થાય, તે ધ્રુવ કહેવાય, પણ શરીર તેવું ન હોવાથી અધ્રુવ કહેવાય છે, તથા અમચ્યુત (નાશ ન થાય) અનુત્પન્ન (ઉત્પન્ન ન થાય) એવા એક સ્થિર સ્વભાવવાળું કૂટની અંદર નિત્ય રહેલું છે, તે નિત્ય કહેવાય, પણ તેવું નિત્ય શરીર ન હોવાથી અનિત્ય છે, તથા તેવા તેવા રૂપવદે પાણીની ધારા માફક સાશ્વત હોય તેવું શરીર ન હોવાથી અસાશ્વત છે, તથા ઇદ્ર અનુ-

સૂત્રમ

॥૫૭૨॥

આચા૦

॥૫૭૩॥

કૂલ આહારના ભોજનથી ધૃતિ ઉપદ્રંભ વિશેરેમાં ઔદારિકશરીર વર્ગનાના પરમાણુના ઉપચયથી ચય તથા ઘટનાથી અપચય છે; એવા ધર્મવાલું હોવાથી અયાપચયિક છે, ઇથીજ વિવિધ પરિણામવાલું છે, તેથી તે વિપરિણામ ધર્મવાલું છે, જો આવી રીતે શરીર નાશ-વંત છે, તો તે શરીર ઉપર શું અનુબન્ધ (યમલ) હોય? અને કઈ રીતે મૂર્છા હોય? તેથી આ શરીરવડે કુશલ (ધર્મ) અનુષ્ઠાન વિના બીજી કોઈ પણ રીતે સફલતા નથી; તે કહે છે:—

પાસહ આ રુપસંધિ (યોગ્ય અવસર) ને જુઓ! કે નાશવંત ધર્મથી વેરાયલું આ ઔદારિક શરીર છે, તેમાં પાંચે ઇન્દ્રિયોની સંપૂર્ણ શક્તિના લાભનો અવસર છે, અને તે દેહીને જુદા જુદા રોગોથી ઉત્પન્ન થયેલા સ્પર્શોના દુઃસ્વનો ઉત્તમ સાધુ સહન કરે, આ પ્રમાણે (હૃદયચક્ષુથી) દેશનારને શું થાયે, તે કહે છે:—

સમુપ્પેહ માણસ ઇકાયયણરયસ્સ ઇહ વિપ્પ મુક્કસ્સ નત્થિ મમ્મે વિરયસ્સ ત્તિવેમિ (સૂ૦ ૧૪૮)

સારી રીતે દેશાતાને આ ભેદુર ધર્મવાલું શરીર છે, એવું વિચારતાં તેને માર્ગ નથી. અર્થાત્ ચાર ગતિમાં ભ્રમણ નથી. તે કહે છે. ઇટલે આ આત્મને વધા પાપારંભોથી યર્યાદામાં લેવાય (કવજે રસ્વાય) અથવા કુશલ (ધર્મ) અનુષ્ઠાનમાં ઉચ્ચમવાળો કરાય, તો તે આયતન કહેવાય અને તે જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર ઇ ત્રણમાં એક રુપે હોય તો તે એકાયતન છે, અને તેમાં રમણતા કરે તો આત્મા અકાયતનરત છે, તેવા નિસ્પૃહી જ્ઞાની મુનિ 'ઇહ' આ શરીર અથવા આ જન્મમાં વિવિધ ઉત્તમ ભાવનાઓવડે શરીરના અનુબન્ધથી મુકાય તે ત્રિમુક્ત છે, તેને નરકતિર્યંચ મનુષ્ય ગતિમાં ભ્રમણ નથી, તેમજ વર્તમાનકાલ વતાવવાથી ભવિષ્યમાં પણ ભ્રમણ નથી

સૂત્રમ

॥૫૭૩॥

આચા૦

॥૫૭૪॥

એમ કહું, અથવા તેજ જન્મમાં વધા (આઠે) કર્મનો ક્ષય થવાથી તેને નરકાદિ માર્ગ નથી. પ્રશ્ન:—કોને ! ઉ:—જે હિંસા વિગેરે આશ્રવ દ્વારોથી નિવૃત્ત છે. તેને સંસાર ભ્રમણ નથી. આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી કહે છે કે હું મારી સ્વકલ્પનાથી નથી કહેતો પણ જે વીર વર્ધમાનસ્વામીએ દિવ્ય જ્ઞાનવડે જાણીને વચનથી કહું તે હું તમને કહું છું. આ પ્રમાણે વિરત તે મુનિ છે, એમ કહું, હવે અવિરત-વાદી તે પરિગ્રહવાળો છે, એમ પૂર્વે કહેલું, તે સિદ્ધ કરે છે:—

આવંતિ કેયાવંતી લોગંસિ પરિગ્રહાવંતી, સે અપ્પં વાવહું વા અણું વા થૂલં વા ચિત્તમંતં વા
અચિત્તમંતં વા એણસુ ચેવ પરિગ્રહાવંતી, એતદેવ એગેસિ મહ્ગ્ગમયં મવ્વહ, લોગ વિત્તં ચ ણં
ઉવેહાણ, એણસંગે અવિયાણઓ (સૂ૦ ૧૪૯.)

જે કોઈ મનુષ્યો આ લોકમાં પરિગ્રહયુક્ત છે તેમની પાસે આવી રીતનો પરિગ્રહ છે, ‘સે અપ્પં વા’ જે પરિગ્રહાય (લેવાય) તે પરિગ્રહ છે તે અલ્પ (થોડો) હોય, જેમ છોકરાને રમાવાની કોડીઓ, વિગેરે અથવા ધનધાન્ય, સોનું, ગાય, દેશ, વિગેરે ઘણો પરિગ્રહ હોય; અથવા તૃણ, લાકડું વિગેરે મૂલ્યથી અણું (ઓછી કિંમતનું) હોય; અથવા પ્રમાણ (કદમાં) નાનું વજ્ર (હીરો) વિગેરે હોય; અથવા મૂલ્યથી તથા પ્રમાણથી સ્થૂઝ (મોટું) ઠાથી ઘોઢા વિગેરે હોય; અને આ વસ્તુઓ સચિત્ત અથવા અચિત્ત હોય. આ બતાવેલા પરિગ્રહવડે પરિગ્રહવાળા બનીને એ પરિગ્રહ રાખનારા ગૃહસ્થીઓ સાથેજ વેષધારી સાધુઓ રહેનારા હોય. (જેમકે ગૃહસ્થનું ઘર અને વેષધારી મઠ કે સ્વમાલિકીનો ઉપાશ્રય તથા ગૃહસ્થને ધન તેમ વેષધારીનું દ્રવ્ય, તથા ગૃહસ્થને નોકર—ચાકરને બેટા—બેટીનો

સુત્રમ

॥૫૭૪॥

આચા૦

॥૫૭૫॥

પરિવાર. તેમ વેષધારીને નોકર-ચાકર અને ચેલા-ચેલીનો વ્યવસાય આ મમત્વભાવે પરિગ્રહ છે.)

અથવા આ છ જીવનિકાયમાંજ અથવા વિષયભૂત [વસ્તુરૂપ] થોડું વિગેરે જે દ્રવ્ય કશું; તેમાંમૂર્છા કરતાં પરિગ્રહધારી બને છે. તેજ પ્રમાણે અવિરત [સંસારી] રહ્યા છતાં હું વિરત છું, એવું બોલતો અલ્પ-પરિગ્રહ રાખવાથી પણ પરિગ્રહધારી બને છે. એજ પ્રમાણે બીજાં વ્રતોમાં પણ જાણવું. કારણકે તેણે આસ્ત્રવોનું નિવારણ ન કરવાથી એક દેશ (થોડો) અપરાધ કરવાથી પણ સંપૂર્ણ અપરાધ-પણાનો સંભવ થાય છે.

શંકા-જો, આ પ્રમાણે અલ્પ-પરિગ્રહ પણ રાખવાથી પરિગ્રહપણું થાય છે. તો, હાથમાં ભોજન કરનારા દિગમ્બર-[વસ્ત્રરહિત] તથા સરજસ્ક બોટિક વિગેરે જે છે, તેઓ અપરિગ્રહવાળા મુનિ થશે. કારણકે, તેમને તેવા થોડાં પરિગ્રહનો પણ અભાવ છે.

આચાર્યનું સમાધાન—તેમ નથી; કારણકે, ‘પરિગ્રહનો અભાવ છે.’ એ હેતુ અપ્રસિદ્ધ [જૂઠો] છે. સાંભળો સરજસ્કને અસ્થિ વિગેરેનો પરિગ્રહ છે, અને બોટિકોને પીચ્છી વિગેરેનો પરિગ્રહ છે. આ (બાહ્ય પરિગ્રહ છે,) તથા અંદરનો પરિગ્રહ પણ છે. કારણકે, શરીરધારી છે, તથા આહાર વિગેરે પરિગ્રહ તેમને વિષ્ણુમાન છે.

ધર્મને ટેકો આપવારૂપ તે હોવાથી નિર્દોષ છે એમ કહેશો; તો, અમને પણ તે સમાનજ છે. તો પછી, દિગમ્બર (નગ્નપણાના) આગ્રહનો કદાગ્રહ શા માટે જોઈએ? હવે, જે અલ્પ (થોડો) વિગેરે પણ પરિગ્રહ રાખે છે, અને અપરિગ્રહપણાનો અભિમાન રાખે છે, તેમનો આહાર શરીર વિગેરે મોટા અનર્થને માટે થાય છે, તે બતાવે છે ‘એત દ્વેષ’ એ અલ્પબહુપણા વિગેરેના પરિગ્રહવડે કેટલાકને પરિગ્રહપણું નરકાદિ ગમનના હેતુપણાથી અથવા વધાને તેનો અવિશ્વાસ થતો હોવાથી મહાભયરૂપ થાય છે, કારણકે આ પ્રકૃતિ

સૂત્રમ

॥૫૭૫॥

આચા૦

॥૫૭૬॥

(સ્વભાવ) પરિગ્રહની છે, અથવા તે પરિગ્રહધારી પોતે વધારી ચમકે છે. [કે મારો પરિગ્રહ કોઈ ન લઈ છે !] અથવા દિગમ્બરને આ શરીર નધાવવા આહારાદિક લેવા વીજું અલ્પ પાત્ર ત્વકત્રાણ (કપડું) વિગેરે રૂપ ધર્મોપકરણના અભાવથી ગૃહસ્થના ઘરમાં આહાર વાપરતાં સમ્યગ્ ઉપાયના અભાવથી અવિધિએ અશુદ્ધ આહાર વિગેરે સ્વાતાં કર્મવન્ધથી ઉત્પન્ન થઈ મહાભયનો હેતુ હોવાથી મહાભય છે, તથા આ ધર્મ શરીરને વધી રીતે આચ્છાદન (ઢાંકવાના) અભાવથી વીભત્સ હોવાથી વીજાઓને મહા ભયરૂપ છે.

આ પ્રમાણે પરિગ્રહ મહાભય છે, તેથી કહે છે કે 'લોક'—અસંયત લોકનું અલ્પ વિગેરે વિશેષવાલું દ્રવ્ય તેને મહાભયરૂપ છે, (સૂત્રમાં ચ શબ્દ પુનઃ ના અર્થમાં છે, પું વાક્યની શોભા માટે છે) અથવા લોક વિત્તને વદલે લોકવૃત્ત લઈ તો આહાર ભય મૈથુન પરિગ્રહ સંજ્ઞાવાલું લોકવૃત્ત છે. તે લોકનું વલણ યોટા ભયને માટે છે. એવું ઉત્તમ સાધુએ જ પરિજ્ઞાવડે જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાવડે તે લોકોની સંસારી વેદ્યાઓને ત્યાગી દેવી, તે ત્યાગનારને શું થાય, તે કહે છે, 'એસંગે'—એ થોડું ઘણું દ્રવ્ય સંગ્રહ કરવાનું અથવા શરીર આહાર વિગેરેની મૂર્છાને ન કરવાથી તે પરિગ્રહ રાસવાથી થતું દુઃખ તે સાધુને ન થાય વઢી:—

સે સુપડિબુઠ્ઠં સૂવળીયંતિ નચ્ચા પુરિસા પરમચક્ષુ વિપરિક્કમ્મા, એસુ ચેવ વંભચેરં તિવેમિ,
સે સુયં ચ મે અજ્ઞતથયં ચ મે—વંધપમુક્ષો અજ્ઞતથેવ, ઇતથ વિરણ અળગારે દીરાહયં તિ-
તિક્કલ્લ, પમત્તે વહિયા પાસ, અપમત્તો પરિવણ, એયં મોળં સમ્મં અણુવાસિજ્ઞાસિ તિવેમિ
(સુ૦ ૧૫૦) લોકસારઅધ્યયને દ્વિતીયોદ્દેશકઃ ॥૫-૨॥

સૂત્રમ્

॥૫૭૬॥

આચા૦

॥૫૭૭॥

સે૦—તે પરિગ્રહ છોડનારને સારીરીતે પ્રતિબદ્ધ તથા સારી રીતે ઉપનીત જ્ઞાન વિગેરે છે, (પરિગ્રહ છોડનારને સારીરીતે ત્રણ રત્નોની પ્રાપ્તિ છે) એવું જાણીને ગુરુ કહે છે, હે માનવ ! તું પરમ જ્ઞાન ચક્ષુવાળો બનીને અથવા મોક્ષની એકદષ્ટિવાળો બનીને જુદી જુદી જાતના તપ અનુષ્ઠાનની વિધિવડે સંયમ અનુષ્ઠાનમાં પરાક્રમ કર' જ્ઞા માટે આ પરાક્રમ કરવાનો ઉપદેશ કરે છે ? 'એમુચેવ' જેઓ આ પરિગ્રહથી વિરક્ત બનીને પરમ ચક્ષુવાળા થયા છે, તેઓમાંજ પરમાર્થથી બ્રહ્મચર્ય છે, પણ બીજામાં નથી, કારણકે બ્રહ્મચર્યની નવવાદ બીજામાં નથી, અથવા બ્રહ્મચર્ય નામનો આ શ્રુતસ્કંધ છે, અને તેનું વાચ્ય પણ બ્રહ્મચર્ય છે, તે આ બ્રહ્મચર્ય પરિગ્રહ ન રાખનારાઓમાંજ છે. આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી કહે છે, કે મેં કહ્યું, અને હવે કહીશ, તે બધું સર્વજ્ઞના ઉપદેશથી કહું છું, તે બતાવે છે, 'સેમુઅંચમે'—જે જે કહ્યું, અને જે હવેકહીશ, તે મેં તીર્થંકર પાસે સાંભળ્યું છે, અને તે પ્રમાણે મારા આત્મામાં સ્થિર થયું, માટે અધ્યાત્મ છે, એટલે મારા ચિત્તમાં પણ તેજ પ્રમાણે છે, શું છે ? તે બતાવે છે, બન્ધથી મોક્ષ તે બન્ધ પ્રમોક્ષ છે, તે અધ્યાત્મમાંજ છે, અને અધ્યાત્મ તે બ્રહ્મચર્ય છે, બ્રહ્મચર્યવાળાનો મોક્ષ છે. વઢીં હત્ય આ પરિગ્રહ રાખવાથી વિરત તેછે, પ્ર૦—કોણ છે ? ઉ૦—જેને ગૃહ નથી તે અણગાર છે, તે સાધુ દીર્ઘરાત્ર (આશ્વી જીંદગી) સુધી પરિગ્રહના અભાવવાળો બનીને ભૂલ તરસ વિગેરેનાં આવેલાં કષ્ટોને સહન કરે, વઢીં ગુરુઉપદેશ કરે છે, 'પમતે'—વિષયો વિગેરે પ્રમાદોથી ધર્મથી ત્રિમુલ્ય થપ્પા ગૃહસ્થો તથા વેપારીઓને તું જો, દેખીને શું કરવું ? તે કહે છે:—અપ્રમત બનીને સંયમ—અનુષ્ઠાનમાં યત્ન કરે. વઢીં, 'એમ' આ પૂર્વે કહેલું સંયમ—અનુષ્ઠાન મુનિનું સર્વ સ્વમૌન છે. તે સર્વજ્ઞનું કહેલું છે, તે સારીરીતે પાઠવું આ પ્રમાણે હું કહું છું.

સૂત્રમ

॥૫૭૭॥

ત્રીજો ઉદ્દેશો.

આચા૦

॥૫૭૮॥

હવે ત્રીજો ઉદ્દેશો કહે છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે:—ત્રીજા ઉદ્દેશમાં કહ્યું કે:—અવિરતવાદી તે પરિગ્રહવાળો છે, અને આ ત્રીજા ઉદ્દેશમાં તેથી ઉલટું કહે છે. આ પ્રમાણે સંબંધથી આવેલા આ ઉદ્દેશાનું પહેલું સૂત્ર કહે છે.

આવંતી કેયાવંતી, લોયંસિ અપરિગ્ગહાવંતી ઇણસુ ચેવ અપરિગ્ગહાવંતી, સુચ્ચા વહં મેહાવી
પંડિયાણ નિસામિયા સમિયાણ ધમ્મે આરિણ્હિં પવેહ્ણ જહિત્થ મણ સંધી ડોસિણ ઇવમન્નત્થ
સંધી દુજ્જોસણ ભવહ્ણ, તમ્હા બેમિ નો નિહણિજ્જ વીરિયં (સૂ૦ ૧૫૧)

આલોકમાં જે કોઈ પરિગ્રહવાળા વિરત સાધુઓ છે, તે વધાણ આ અલ્પ વિગેરે દ્રવ્ય છોડે; છતાં અપરિગ્રહધારી મુનિ વને છે, અથવા છ જીવનીકાયમાં મમત્ત્વભાવ તજવાથી અપરિગ્રહધારી થાય છે.

પ્ર:—ઠીક. પણ, અપરિગ્રહભાવ કેવી રીતે વને? ને કહે છે. ‘સોચ્ચા વહંતિ’ (ત્રીજી વિભક્તિના અર્થમાં પ્રથમ વિભક્તિ છે, તેથી) વાળી તે આ તીર્થકરે કહેલા આગમરૂપ-આજ્ઞાને સાંભળીને મેધાવી (મર્યાદામાં રહેલો) શ્રુતજ્ઞાન મળેલો હેયઋણાદયને સમજી તત્ત્વ ગ્રહણ કરાવાની પ્રવૃત્તિ જાણનારો વને; તથા, પંડિત તે મળધર આચાર્ય વિગેરેનાં વિધિ નિયમરૂપ-વચનોને સાંભળી સચિત્ત-અચિત્ત વસ્તુનો જાણ વની તેના પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી અપરિગ્રહી વને પ્ર:—ઠીક તેમ હશે; પણ, નિરાવરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ તીર્થકરોનો વચે સમયે વાળીનો યોગ (ઉપદેશ) થાય છે, કે અમે સાંભળીએ?

સૂત્રમ્

॥૫૭૮॥

આચાર્ય

॥૫૭૯॥

ઉત્તર:—ધર્મકથાના અવસરમાં, પ્ર:—તેઓએ કેવો ધર્મ કહ્યો? એવી શંકા દૂર કરવા કહે છે. ‘સમિય’ સમતા પડે, શત્રુ-મિત્રમાં સમભાવ રાખવો; તેનાવડે આર્યોએ ધર્મ કહેલો છે. કહ્યું છે કે:—

જો ચંદ્રણે વાહું, આલિપડ વાસિણાવ તછેતિ । સંધુણહ જોઅર્ણિદતિ, મહેસિણો તત્થ સમભાવા ॥૧॥

જે કોઈ ભક્તિથી મુનિને શ્રુજા ઉપર ચંદનનો લેપ કરે, અથવા વાંસલાથી ચામડી છોલે, અથવા કોઈ સ્તુતિ કરે, કોઈ નિંદે, તો પણ તે મુનિ વધા જીવો ઉપર સમભાવ રાખે છે. (તેજ મહર્ષિ છે) અથવા આર્ય પડેલે દેશથી ભાષાથી કે ઉત્તમ આચરણથી તેઓ આર્ય (સુધરેલા) છે, તે વધા ઉપર ભગવાને સમભાવ રાખી ઉપદેશ આપેલો છે. તેજ કહ્યું, છે કે:—

જહા પુણસ્સ કત્થહ, તહા તુચ્છસ્સ કત્થહ—વિગેરે

જેમ પુણ્યવાનને ધર્મ સંબંધાવે, તેમ તુચ્છને પણ ધર્મ સંબંધાવે અથવા શમિ (શમ શાંતિધારક) નો ધાવ તે શમિતા તે શાંત હૃદય રાખીને વધા હેય ધર્મ (કુરીવાજો) ને ત્યાગવાથી આર્ય બનેલા તેમણે પ્રકર્ષથી અથવા પ્રથમથી આ ધર્મ કહ્યો છે અર્થાત્ પાંચે ઇન્દ્રિયો તથા મનને કબજે કરવા વડે (કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી) તીર્થકરોએ ધર્મ કહ્યો. ઠીક એમ હશે, તેવીરીતે બીજાઓ પણ પોતાના અભિપ્રાય પ્રમાણે ધર્મો કહ્યા છેજ, આવી શંકા થાય, તે દૂર કરવા આચાર્ય કહે છે, કે તેમ નહીં. આ ધર્મ ભગવાનેજ કહ્યો છે, તે કહે છે, ‘જહેત્થ’ વિગેરે દેવતા અને મનુષ્યની સમામાં ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું, જેમ મેં અહીં જ્ઞાન વિગેરે મોક્ષ સંધિ (અવસર) સેવન કર્યો છે, અથવા આ જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગમાં અથવા સમભાવરૂપમાં તથા ઇન્દ્રિય નોઈન્દ્રિયના ઉપશમમાં મેં

સૂત્રમ

॥૫૭૯॥

આચા૦

॥૫૮૦॥

મોક્ષાભિલાષી બની પોતાની મેઢજ સંઘાય (તે સંધિ) અથવા જે કર્મસંતતિ વન્ધાય અને એક ભવથી વીજા ભવમાં સાથે જાય તે આઠ પ્રકારના કર્મસંતતિરૂપ છે. તેને ક્ષય કરી મેં (તીર્થંકરોઈ) ધર્મ કહ્યો. તેજ મોક્ષ માગ છે, પણ વીજો નહીં. તે કહે છે જેમ મેં અહીં કર્મસમૂહ (સંધિ) તોડ્યો. તેમ અન્યત્ર વીજા અન્ય તીર્થી કે કહેલા મોક્ષમાર્ગમાં કર્મસંતતિરૂપ સંધિ દુઃશય તે દુઃસ્વે કરીને ક્ષય થાય તેમ છે, કારણ કે તે અસમીચીનપણે હોવાથી તેમાં સ્વરા ઉપાયનો અભાવ છે.

જો જિનેશ્વરે અહીં કર્મ સંધિ તોડ્યો છે, તો શું સમજશું તે કહે છે, જેમ આજ માર્ગમાં રહીને ઉત્કૃષ્ટ તપશ્ચર્યાવહે મેં કર્મ સ્વપાશું, તેજ પ્રમાણે અન્ય મુમુક્ષુ પણ સંયમ અનુષ્ઠાનમાં તથા તપમાં પોતાની શક્તિને યોજે, પણ પ્રમાદ ન કરે, સુધર્માસ્વામીઈ પોતાના શિષ્યને કહું, કે આ પ્રમાણે પરમ કારુણ્યથી ખીંજાયેલા હૃદયવાળા અને પરહિતનો એક ઉપદેશ દેનારા શ્રીવીરચર્યમાનસ્વામીઈ અમને કહું છે. પ્રશ્ન કયો માણસ એવી ક્રિયા કરનારો થાય ? તે કહે છે.

જે પુવ્વુદ્વાઈ નો પછ્છા નિવાઈ, જે પુવ્વુદ્વાઈ પછ્છા નિવાઈ, જે નો પુવ્વુદ્વાયીનો પછ્છા નિવાઈ

સેઽવિ તારિસિઈ સિયા, જે પરિજ્ઞાય લોગમન્ત્રે સયંતિ ॥ સૂ૦ ૧૫૨ ॥

જે કોઈઈ સંસારનો (અસ્થિર) સ્વભાવ જાણવાવહે ધર્મ ચરણમાં એક તત્પર મનવાળો બનીને પ્રથમથી દીક્ષાના અવસરે સંયમ અનુષ્ઠાન કરવાને તૈયાર થયેલો હોય તે 'પૂર્વોત્થાયી' છે, અને પછીથી શ્રદ્ધા તથા સંવેગથી વિશેષથી વધતા પરિણામવાળો હોય, તો તે ચારિત્રથી શ્રદ્ધ થતો નથી, (પડવાના સ્વભાવવાળો તે નિપાતી છે. એટલે ચારિત્ર છેડને નિપાત કરે તે નિપાતી છે, આનો નિપાતી

સૂત્રમ

॥૫૮૦॥

આચા૦

॥૫૮૧॥

ન હોય તે નોનિપાતી કહેવાય) ઇટલે સિંહપણે ઘરથી નીકળી દીક્ષા લે, અને લીધા પછી સિંહ માફક પાલે, તે ગણધર ભગવંત જેવા પહેલા ભાંગામાં સાધુ જાણવા.

ત્રીજો ભાંગો સૂત્રવહે વતાવે છે, પહેલાં ચારિત્ર છે તે પૂર્વોત્થાયી પછી કર્મ પરિણતિના વિચિત્રપણાથી તેવી ભવિતવ્યતાના કારણે નંદિવેળ માફક પડી જાય (ચારિત્ર મૂકી દે) અને કોઈ તો ગોષ્ઠામાદિલ માફક સમ્યગ્દર્શનથી પણ દૂર થાય.

ત્રીજા ભાંગામાં અભાવ હોવાથી લીધો નથી, તે આ છે, ‘જેનોપુરુષુદ્ધાયી પચ્છાનિવાતી’ ઇટલે પૂર્વે દીક્ષા લે, તો પછી નિપાત કે અનિપાત કહેવાય. ધર્મવાળો હોય, તો ધર્મની ચિંતા કહેવાય, પણ દીક્ષા લીધાનોજ નિષેધ હોય તો દીક્ષામાં રહ્યો, કે ગયો, તેની ચિંતાજ તે સંબંધી દૂર રહી, ચોથો ભાંગો વતાવે છે.

જેણે પૂર્વે દીક્ષા લીધી નથી; તે પાછળથી પડતો નથી, તે અવિરત ઇટલે, ગૃહસ્થ જાણવો; તેને સમ્યગ્ વિરતિના અભાવથી પોતે દીક્ષા લેતો નથી; અને દીક્ષા લીધા પછીજ પડવાનો સંભવ થાય; પણ, દીક્ષા લીધા વિના તેનો સંભવ ન હોવાથી પડતો નથી; અથવા તે ભાંગામાં શાક્યમત વિગેરેના સાધુઓ જાણવા. કારણ કે તેમનામાં ચારિત્ર છેલું અને મુકીદેલું જ જૈન રીતિએ બહેનો અભાવ છે.

શંકા:—ગૃહસ્થો ચોથા ભાંગામાં છે તે બોલવું યોગ્ય છે, કારણકે તેમનામાં સાવચ-અનુષ્ઠાન છે, અને દિક્ષા ન લેવાથી મહાવ્રતને લેવાની પ્રતિજ્ઞારૂપ-મંદીર (મેરુ) પર્વતના આરોપ (ચઢવા)ના અભાવથી પડવાનો અભાવ છે. પણ શાક્યમત વિગેરેને દીક્ષા લેવાથી પડવાનો સંભવ છે, તો કેવી રીતે પડવાનો અભાવ ન હોય?

ઉત્તર:—‘સોપિ’-તે શાક્યાદિ સાધુ સાધુસમુદાયને પણ પંચમહાવ્રતભારના આરોપણના અભાવથી તથા તેમનાં અનુષ્ઠાન

સૂત્રમ

॥૫૮૧॥

આચાં

॥૫૮૨॥

સાવચ વ્યાપારવાલાં હોવાથી પૂર્વોત્થાપી નથી, તેમ દીક્ષાના અભાવથી પશ્ચાત્ નિપાતા પણ નથી તેથી તે ગૃહસ્થ સમાનજ છે, કારણ કે તે બન્નેમાં આસ્ત્રવદ્વારોનું રોકણ નથી, અથવા ઉદાચી રાજાને મારનારા વિનય રત્ન સાધુ જેવો કપટી ચોબે ભાંગે છે. તેજ પ્રમાણે વીજા પણ જેઓ સાવચ અનુષ્ઠાન કરનારા છે. તે પણ તેવાજ છે, તે બતાવે છે. જેઓ સ્વયૂથ્યા (જૈન મતના) પાસત્યા (પતિત સાધુ વિગેરે વન્ને પ્રકારની પરિજ્ઞાવડે લોકસ્વરૂપને જાણી (વ્રત સમજીને લેઈને) પાછા રાંધવા રંધાવવા માટે તેજ લોક (ગૃહસ્થો)ને આશ્રયે રહે છે, અથવા ગૃહસ્થને શોષે છે (તેના ઉપર મમલ્લ કરી આધાકર્મી આહાર લે છે.) તેઓ પણ ગૃહસ્થ સરસાજ જાણવા, આ પોતાની બુદ્ધિથી નહીં પણ શાસ્ત્રકારનું વચન છે, તે બતાવે છે:—

एयं नियाय मुणिणा पवेइयं, इह आणाकंखी पंडिए अणिहे, पुद्वावररा यंजयमाणे, सया सोलं सुपेहाए सुणिया भवे अकामे अझंझे, इमेण चेव जुज्झाहि, किं ते जुज्झेण वज्झओ? ॥ सू० १५३ ॥

एतद्—जे उत्थान निपात विगैरे पूर्वे वताव्युं. ते केवल ज्ञानना अवलोकनवडे जाणीने तीर्थकरे कहंते, अने आ बीजुं कहंते, 'इह' आ मौर्नीद्र प्रवचनमां रहेलो तथा तीर्थकरना उपदेशने सांभळवानी इच्छावालो ते, आज्ञाकांक्षी आगमना अनुसारै प्रवृत्ति करनारो छे. प्र:-कोण एवो छे? उ:-सद्-असद्ना विवेकने जाणनारो तथा स्नेहरहित रागद्वेषधी प्रमुक्त रातदिवस गुरुनी आज्ञामां रहेनारो यत्नवाळो धाय; ते बतावे छे. रात्रिना पहेला पहोरे तथा छेला पहोरे सदाचारधी वर्ते; अने वचला बे पहोरमां यथोक्तविधिनिद्रा ले, अने वैरात्रादिक (सूत्रार्थ-चिंतन) करे. आ प्रमाणे रात्रिनी यत्ना बतावधी दिवसनं पण समजी लेवुं कारणके,

સૂત્રમ્

॥૫૮૨॥

આચા૦

॥૫૮૩॥

આદિઅંત લેવાથી મધ્યનું અવશ્ય આવી જાય છે. 'કિં ચ' વઢી 'સદા' સર્વકાલ ૧૮૦૦૦ મેદવાલું શીલવ્રત અથવા સંયમ પાલે; અથવા શીલ ચાર પ્રકારનું છે. મહાવ્રતને સારીરીતે પાલવાં, ત્રણ ગુણિઓ પાલવી.

પાંચ ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવું; કપાયનો નિગ્રહ કરવો. આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારનું શીલ વિચારીને મોક્ષના અંગપણે પાલન કરજે; પણ એક નીમેષ (આંખને ફરકવાનો કાલ) માત્ર પણ પ્રમાદિવશ ન થઈશ. પ્ર:—કયો પ્રાણસ શીલનો સંમેક્ષક થાય? તે કહે છે:—

જે શીલનાં રક્ષણનું ફલ (મોક્ષમમન) છે. તથા કુશીલ સેવવાનું ફલ નરકગમન વિગેરે આગમથી જાણે છે, તે ગીતાર્થસાધુ 'અકામ'—ઈચ્છા મદન કામ (સંસારી વાસના)રહિત બને, તથા તેને જ્ઞાના (માયા અથવા લોભ ઇચ્છા) ન હોય, તેથી અજ્ઞાન કહેવાય, અને કામ તથા જ્ઞાનાનો પ્રતિષેધ કરવાથી મોહનીયના ઉદયનો પ્રતિષેધ કર્યો, અને તેના પ્રતિષેધથી શીલવાલો બને, એનો ભાવાર્થ આ છે, કે ધર્મ સાંભળીને અકામ (સુશીલ) થાય, અને અજ્ઞાન થવાથી અમાયી થાય, આ બન્ને ગુણથી ઉત્તર ગુણ લીધા, અને તે ઉપલક્ષણથી મૂલગુણ (મહાવ્રત) પણ લીધાં, તેથી અર્હિસક સત્યવાદી પણ થાય, વિગેરે સમજી લેવું.

શંકા—જીવથી શરીર જુદું છે, આવી ભાવના ભાવનાર તથા પોતાનું બલ વીર્ય ગોપવ્યા વિના ધર્મ કરનાર ૧૮૦૦૦ શીલીંગ ધારણ કરનારને તથા ઉપદેશમાં કહેવા મુજબ વર્તવા છતાં પણ મારો સર્વથા કર્મમલ દૂર નથી થયો, તેથી તમે તેનું અસાધારણ કારણ કહો ! કે જેના વહે હું શીઘ્ર સંપૂર્ણ કર્મમલ કલંકથી રહિત થાઉં, હું આપના ઉપદેશથી સિંદ સાથે પણ યુદ્ધ કરીશ, કારણ કે કર્મ ક્ષય કરવા માટે હું તૈયાર થયો છું, તેથી કંઈ પણ મને અશક્ય નથી.

તેનો ઉત્તર સૂત્રકાર આપે છે, ઇન્દ્રિય તથા મનરૂપ ઔદારિક શરીરવહે તું યુદ્ધ કર, કારણકે તે વિષયમુશ્વનો પિપાસુ બની

સૂત્રમ

॥૫૮૩॥

આચા૦

॥૫૮૪॥

સ્વેચ્છાએ ચાલી તારું અહિત કરે છે, તેથી એનેજ સુમાર્ગે ચાલીને વશ કર, બીજા વાણ શત્રુ સાથે યુદ્ધ કરવાની શી જરૂર છે? અંદર રહેલા તારા છ રિપુનો જય કરવાથી વધું કાર્ય સિદ્ધ થશે, તેથી બીજું કંઈ પણ વધારે દુષ્કર નથી પણ આજ સંયમ વિગેરે સામગ્રી અગાધ સંસારસમુદ્રમાં મટકતા જીવને કરોડો કરોડો (હજારો) ભવે પણ મઝવી દુર્લભ છે! તે સૂત્રકાર બતાવે છે:—

જુદ્ધારિહં સ્વલુ દુલ્લહં, જહિત્થ કુસલેહિં પરિજ્ઞાવિવેગે ભાસિએ, ચુએ હુ બાલે ગબ્ભાઇસુ રજ્જઇ,
અસ્સિં ચેયં પવુચ્છઇ, રૂવંસિ વા છળંસિ વા, સે હુ એગે સંવિદ્ધપહે મુળી, અન્નહા લોગમુવેહ-
માળે, ઇય કમ્મ પરિણાય સવ્વસો સે ન હિંસઇ, સંજમઈ નો પગબ્ભઇ, ઉવેહમાળો પત્તેયં સાયં,
વળ્ળાણસી નારમ્હે કંચળં સવ્વલોએ એગપ્પમુહે વિદિસપ્પઇન્ને નિવ્વિણ્ણચારી અરએ પયાસુ ॥૧૫૪॥

આ ઔદારિક શરીર માવ યુદ્ધ કરવાને યોગ્ય છે, (સ્વલુ શબ્દ નિશ્ચયના અર્થમાં છે, અને તે ભિન્ન ક્રમવાળો છે) તે સ્વરેસ્વર દુર્લભજ છે, અર્થાત્ તે દુઃસ્વર્થીજ પ્રાપ્ત થાય છે, કશું છે કે:—

નનુ પુનરિદમતિદુર્લભમગાધસંસારજલધિવિશ્રાણ્ટમ્, માનુષ્યં સ્વયોતકતદિલ્લતાવિલસિતપ્રતિમમ્ ॥ ૧ ॥

આ અતિ દુર્લભ મનુષ્યપણું અગાધ સંસારસમુદ્રમાં પડેલાને સ્વરજુવા (અગીયો કીડો) જેવું કે વીજળીના ઘ્રવકારા જેવું થોડો કાઝ રહેનારું મળેલું છે! વિગેરે સમજવું જોઈએ.

સૂત્રમ્

॥૫૮૪॥

૦આચા

॥૫૮૫॥

અથવા નીજી પ્રતિમાં 'જુદારિયં ચ દુલ્લહં' પાઠ છે, તેમાં સંગ્રામ (લડાઈનું) યુદ્ધ અનાર્ય [જંગલીપણાનું] છે, અને પરિવદ વિગેરેથી લઢવું તે આર્ય યુદ્ધ છે, તેથી તે દુર્લભ છે. માટે હે શિષ્ય! તેની સાથે યુદ્ધ કર, તેથી તારાં વધાં કર્મના ક્ષયરૂપ-મોક્ષ થોડા વસ્તુમાં જ થશે; અને તેથી ભાવયુદ્ધ કરવા યોગ્ય ઔદારિક-શરીર મેલ્લવીને કોઈક મનુષ્ય તો, તેજ ભવે મરુદેવી માફક વધાં કર્મનો ક્ષય કરે છે, કોઈ તો, ભરત રાજા મ.પ.ક (પૂર્વ ભવો આશ્રયી) સાત આઠ ભવમાં મોક્ષ મેલ્લવે છે, અને કોઈ તો અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તન થયા પછી મોડા મેલ્લવે છે, પણ અપર (અભવી) મોક્ષે નહીં જાય શા માટે? તે કહે છે, જેમ જે પ્રકારે આ સંસારમાં કુશલ તીર્થ-કરોણ પરિજ્ઞા વિવેક (પરિજ્ઞાન વિશિષ્ટતા) કોઈનો કંઈ પણ અધ્યવસાય સંસારનો વિચિત્ર હેતુ બતાવ્યો છે, અને તેજ બુદ્ધિમાને સ્વીકારવો જોઈએ, હવે પૂર્વે કહેલું પરિજ્ઞાનનું જુદાજુદાપણું બતાવવા કહે છે,

(મધ્ય અને અમધ્યપણું સ્વભાવથી જ છે. મધ્ય કાળાંતરે પણ મોક્ષમાં જશે, પણ અમધ્ય નહીં જાય) કોઈ દુર્લભવોધિ દુર્લભ પણ મનુષ્યપણું પામીને તથા મોક્ષગમનના એક હેતુરૂપ ધર્મ પામીને પણ કર્મના ઉદયથી ફરીથી પણ ધર્મથી ભ્રષ્ટ થઈ બાલ (મૂર્ખ) જીવ ગર્ભ વિગેરેમાં જાય છે, ઇટલે ગર્ભ જેવાં પ્રથમ છે, એવી કુમાર યૌવન વિગેરે અવસ્થાઓમાં મૃદ્ધ થઈ જાય છે, અને (એને મિયમાનીને) એ અવસ્થાઓ સાથે મારો વિયોગ ન થાઓ એવા વિચારવાળો બને છે, અથવા ધર્મથી ભ્રષ્ટ થઈને એવાં કામ કરે છે, કે જેનાવડે તે વાલ્મજીવ તેવી તેવી ગર્ભ વિગેરેની પીડાઓના સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, "રિજ્જઈ" (કોઈ પ્રતિમાં પાઠ છે) ઇટલે જાય છે (એવો અર્થ છેવો) પ્ર૦—ઠીક, એમ હશે પણ આવું ક્યાં કહ્યું છે? ઉ૦—જે પૂર્વે કહ્યું છે, કે આ જિનેશ્વરના વચનમાં પ્રકર્ષથી કહ્યું છે. અને હવે પછી પણ તેજ કહે છે, 'રૂપે'—ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના વિષયમાં રાગી થઈ જાય, અથવા રસ ઇન્દ્રિયમાં સ્પર્શ ઇન્દ્રિયમાં રાગી થઈ જાય

સુત્રમ્

॥૫૮૫॥

આચા૦

॥૫૮૬॥

ક્ષણમાં પ્રવર્તે છે, ક્ષણનો અર્થ હિંસા છે, તેથી જેમ તે હિંસામાં વર્તે છે, તેમ જૂઠ વિગેરેમાં પણ પ્રવર્તે છે, પણ રૂપ વિષયોમાં પ્રધાન હોવાથી તેથી તે રૂપવાલું હોવાથી (તુર્ત તેમાં મન દોડતું હોવાથી) લીધું છે. અને આસ્રવ (પાપ) દ્વારોમાં હિંસા મુખ્ય અને પ્રથમ હોવાથી તે લીધેલ છે, અર્થાત્ અજ્ઞાની માણસ રૂપ વિગેરે માટે ધર્મથી અષ્ટ થઈને ગર્ભ વિગેરેનાં દુઃખ ભોગવે છે. એમ આ જિનેશ્વરના માર્ગમાં કહેલ છે, પણ જે ઢાઢા માણસે આ વિષય રસને પાછું ગર્ભાદિ ગમનનો હેતુ જાણીને પોતે ધર્મથી અષ્ટ ન થઈને હિંસા વિગેરે આસ્રવ દ્વારથી દૂર રહે છે, તે કેવો થાય, તે કહે છે. તે એકલોજ જીતેન્દ્રિય મુનિ ત્રણ જગતને માનનારો બનીને સમ્યક્ રીતે તેણે મોક્ષ માર્ગ પગ તલે સુંદી નાંચ્યો છે, એટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રવડે મોક્ષ માર્ગ સંમુખ કર્યો છે. તથા બીજી પ્રતિમાં 'સંવિદ્ધ મયે' પાઠ છે, એટલે તે જીતેન્દ્રિય મુનિષ્ઠ મય જાણ્યો છે, એટલે જે હિંસા વિગેરે આસ્રવદ્વારથી દૂર રહે તે મુનિજ સુંદેલા મોક્ષ માર્ગવાલો છે. વઠી બીજી રીતે મુનિ હોય તે કહે છે, જે વિષય કષાયથી પરાભવ પામેલો છે, હિંસા વિગેરે કૃત્યમાં રક્ત છે, તેવો ગૃહસ્થ અથવા પાસંદી જન સમૂહ છે તેને રાંધવા રંધાવવામાં અથવા ઔદેશિક તથા સચિત્ત આહાર વિગેરેમાં રક્ત છે. તેવાની (દુર્દશા વિચારી) તેની સંગતિ ન કરતો, અને તેવા પાપમાં પોતાના આત્માને ન જોડતો, અશુભ વ્યાપાર છોડીને, મોક્ષ માર્ગ જાણનારો મુનિ બને છે, લોકને ઝલટા માર્ગે ચાલેલા જોડેને પોતે શું કરે? તે કહે છે.

પૂર્વે કહેલા અશુભ હેતુઓથી જે કર્મ વાંધ્યું છે તેના ઉપાદાન કારણો સંપૂર્ણ જ્ઞ પરિજ્ઞાવડે સમજીને પ્રત્યાહ્યાન પરિજ્ઞાવડે સર્વથા છોડે, કેવીરીતે છોડે તે કહે છે. 'સ' તે કર્મ છોડનારો કાય વાચા અને મન વડે જીવોની હિંસા ન કરે, ન મરાવે, મારતાને મલો ન જાણે, વઠી પાપોના ઉપાદાનમાં પ્રવર્તતા પોતાના આત્માને રોકે, અથવા સત્તર પ્રકારના સંયમમાં આત્માને જોડે, અથવા આ ચાર

સૂત્રમ્

॥૫૮૬॥

આચા૦

॥૫૮૭॥

સંપૂર્ણ પાલ્લવા સંયમ માફક પોતે આચરણ કરે, વ્હી 'નો પગબ્ધ' ઇટલે અસંયમ કર્મમાં (પાપના ઉદયથી) પ્રવર્તતો છતાં પ્રગલ્ભતા (ધૃષ્ટપણું) ન કરે, પાપના ઉદયથી છાનું કુકર્મ કરે તો પળ લજ્જાયમાન થાય, (પશ્ચાત્તાપ કરે) પણ ધૃષ્ટતા ન કરે (કે એમાં શું પાપ છે?) વ્હી, આ વતાવવાથી એમ મૂચવ્યું કે મોક્ષ માર્ગ જણેલો મુનિ ક્રોધ ન કરે, ન જાતિ વિગેરેનો અહંકાર કરે, ન કપટ કરે, ન લોભ કરે શું આલંબીને આ કરે? તે કહે છે. 'ઉત્પ્રેક્ષમાણઃ' વધાં પ્રાણીના મનને પોતાનું અનુકુલ તે સાતા (સુખ) છે, પણ બીજાના સુખ વડે પોતે સુખી નથી, તેમ પારકાના દુઃખે દુઃખી નહીં, તેવું જાણીને પોતે હિંસા ન કરે, દરેક પ્રાણીના સુખને વિચારતો મુનિ શું કરે? તે કહે છે, જેનાવડે પ્રશંસા થાય તે વર્ણ (કીર્તિ) છે. તેનો અભિલાષી બનીને વધા લોકમાં કોઈપણ જાતનો પાપારંભ ન કરે. અથવા તપસંયમ વિગેરેનો આરંભ પણ યશકીર્તિ માટે કરે નહીં, પણ પ્રવચન (જૈનશાસન)ની પ્રભાવના માટે કરે, તેવા પ્રભાવનો નીચે મુજબ છે:—

પ્રાવચની ધર્મકથા વાદી નૈમિત્તિકસ્તપસ્વી ચ । વિદ્યાસિદ્ધઃ સ્વાતઃ કવિરપિ ચોદ્ધાવકા સ્ત્વષ્ઠૌ ॥૧॥

સિદ્ધાંત મળેલો, ધર્મ કથા કહેનાર, વાદી (ન્યાયનો અભ્યાસી) જ્યોત્સી (જોશી) તપશ્ચર્યા કરનાર, વિદ્યા (ચમત્કારવાળો) સિદ્ધ મંત્રવાળો. કવિ એ આઠ ધર્મના પ્રભાવનો છે. અથવા વર્ણ તે રૂપ, તેનો અભિલાષી ન બને ઇટલે મુઠ્ઠી તેલ વિગેરે નલગાડે, કેવો બનીને આ સદાચાર પાળે? 'एको'—વધાં મલકલંક દૂર થવાથી એક તે મોક્ષ છે, અથવા રાગદ્વેષના રહિતવણાથી એક તે સંયમ છે. તેમાં જેનું મુખ ગપ્પું છે, તથા મોક્ષ અથવા તેના ઉપાયમાં એક દૃષ્ટિ (લક્ષ્ય) રાખીને કંઈપણ પાપારંભ ન કરે, વ્હી મોક્ષ તથા

સૂત્રમ

॥૫૮૭॥

આચા૦

॥૫૮૮॥

સંયમ તરફ છે. તે દિશા, અને તે સિવાયની બીજી વિદિશા છે, તેમાંથી પ્રકર્ષે તરેલો તે વિદીશ પ્રતીર્ણ છે, અને એવો હોય તે આરંભ રહિત બને, કુમાર્ગનો પરિત્યાગ કરવાથી તે પાપારંભનો અન્વેષી ન હોય, વઢી ચરણ તે ચાર છે, અને તે અનુષ્ઠાન છે. નિર્વિ-
ણનું અનુષ્ઠાન કરે તે નિર્વિણચારી છે, ક્યાંથી હોય? તે કહે છે. ‘પ્રજાસ્થરતઃ’ વારંવાર જન્મે તે પ્રજા (પ્રાણીઓ) તેમાં અરત હોય, ષટ્તે તેના આરંભથી નિવૃત્ત હોય, અથવા મમત્વ વિનાનો હોય, અને શરીર વિગેરેમાં પણ જે મમત્વ રહિત હોય તે નિર્વિણચારીજ હોય છે, અથવા પ્રજા (સ્ત્રીઓ) તેમાં અરક્ત હોય તે આરંભમાં પણ નિર્વેદ (મોહરહિત) હોય, કારણકે કારણના અભાવમાં કાર્યનો પણ અભાવજ હોય છે, અને જે પ્રજામાં અરક્ત અને આરંભરહિત છે, તે કેવો હોય? તે કહે છે:—

સે વસુમં સઘસમન્નાગયપન્નાણેણં અપ્પાણેણં અકરણિજ્ઞં પાવકમ્મં તં નો અન્નેસી, જં સંમંતિ
પાસહા તં મોણંતિ પાસહા જં મોણંતિ પાસહા તં સંમંતિ પાસહા, ન ઇમં સકં સિદ્ધિલેહિં
અદિજ્ઞમાણેહિં ગુણાસાણંહિં વંકસમાયારેહિં પમત્તેહિં ગારમાવસંતેહિં, મુણી મોણં સમાયાણ
ધુણે સરીરગં, પંતં લૂહં સેવંતિ વીરા સમ્મત્તદંસિણો, एस ओहंतरे मुणी, तिण्णे मुत्ते विरए
विथाहिए त्तिवेमि ॥ सू० १५५ ॥ लोकसारेतृतीयोद्देशकः ॥ ५-३ ॥

વસુ તે દ્રવ્ય છે, અને અહીં તેનો અર્થ સંયમ છે, તે જેને હોય તે નિવૃત્તારંભવાળો છે. અને તે મુનિ વસુવાળો છે, તથા જે

સૂત્રમ્

॥૫૮૮॥

આષાઁ

॥૫૮૯॥

આત્માને સર્વ સમ્યક્વપકારે આવેલું [મળેલું] પ્રજ્ઞાન તે વધા પદાર્થોનો પ્રકાશ કરનાર છે. તેવા આત્માવહે (પદાર્થોનું પુરું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલાં) જે પાપકૃત્યો કરવા યોગ્ય નથી તે પોતે કદીપણ કરવાને ઇચ્છતો નથી, અર્થાત્ પોતે પરમાર્થને જાણેલો હોવાથી પોતે સાવધ અનુષ્ઠાન કરતો નથી, જે સમ્યક્ પ્રજ્ઞાન છે, આ જગત પ્રત્યાગત સૂત્રવહેજ બતાવે છે. સમ્યક્ ઇટલે સમ્યક્જ્ઞાન અથવા સમ્યક્ત્વ છે. તેની સાથે ચારિત્ર છે, આ વસ્ત્રેનું સહભાવપણું હોવાથી એકનું ગ્રહણ કરવાથી બીજું પણ ગ્રહણ કરેલું જાણવું, એ ન્યાય છે, જે આ સમ્યક્જ્ઞાન અથવા સમ્યક્ત્વ છે. તે [હે શિષ્યો] તમે જુઓ કે મુનિનો ભાવ તે મૌન છે, ઇટલે સંયમ અનુષ્ઠાન તે મૌન છે. તેને જુઓ, તથા જે મૌન છે, તે સમ્યક્જ્ઞાન અથવા નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ છે. તે તમે જુઓ, કારણકે જ્ઞાનનું ફલ વિરતિ છે. તથા જ્ઞાન છે તે સમ્યક્ત્વને પ્રકટ કરવાપણે છે. તેથી તે સમ્યક્ત્વજ્ઞાન ચરણ ત્રણેની એકતા જાણવી, અને આ જેવા તેવાથી પાઠવું શક્ય નથી, માટે કહે છે કે આ સમ્યક્ત્વ વિગેરે ત્રણ સારીરીતે કરવાં તેને શક્ય નથી તે કોને ? સ્થિતિ પુરુષો જેઓ અલ્પ પરિણામપણે મંદ વીર્યવાળા છે, તથા જેમનાંમાં સંયમ તપની ધીરજ તથા દૃઢપણું નથી તેમને સંયમ પાઠવો અશક્ય છે, વઢી [આદ્રે:] પુત્ર કલત્ર વિગેરેના પ્રેમથી જેમનું હૃદય ખીંજાયલું છે, તેમને પણ સંયમ દુષ્કર છે, તથા જેમને ગુણો તે શબ્દ વિગેરેનો આસ્વાદ છે, તેમને સંયમ અશક્ય છે, વઢી વક્ત્ર સમાચારવાળા (કપટી) ઓને અશક્ય છે, તથા વિવચ કપાય વિગેરેથી પ્રમાદી છે તથાજેઓને ઘર ઉપર મમત્ત છે. તે અગર સેવનારા (મઠધારી બનેલા) ને પાપ વર્જનરૂપ સંયમ (મૌન) અનુષ્ઠાન કરવું અશક્ય છે, [સૂત્રમાં અ નો હેપ થવાથી ગાર છે. પણ અગાર છેવું.] પ્ર:-ત્યારે કેવી રીતે શક્ય થાય? મુનિ તે ત્રણ જગત્ને માનનારો, તેનું મૌન તે મુનિપણું (વધાં પાપકર્મ ત્યાગનારૂપ) છે. તે ગ્રહણ કરીને ઔદારિક શરીર અથવા કર્મ શરીર દૂર કરે, તે ધૂનન (દૂર કરવું) કેવી રીતે થાય ? તે કહે છે, પ્રાન્તવાસી અથવા

સૂત્રમ

॥૫૮૯॥

આચા૦

॥૫૯૦॥

બાલ ચળાદિ અથવા અલ્પ આહાર છે, તે પણ વિગડ રહિત લુલ્લો છે, આવો આહાર કોણ છે ? વીર પુરુષો કર્મ વિદારણ કરવાને સમર્થ હોય તેવા, વઢી તે કેવા છે ? સમ્યક્ત્વદર્શિઓ અથવા સમત્વદર્શિઓ છે, અને જે તુચ્છ લુલ્લો આહાર સ્નાનારો છે, તેને શું ગુણ થાય તે કહે છે કે, ઉપર બતાવેલ ઉત્તમ ગુણવાલો ભાવૌષ (સંસાર) ને તરે છે, કોણ તરે ? મુનિ હોય તે, (અને તેવા ગુણ ધારણ કરાવથી) દમણાજ વર્તમાનકાલમાં તીર્ણ (તર્યાં જેવો) જ છે, અને તે બાહ્ય અધ્યંતર સંગના અભાવથી મુક્ત જેવો જ છે.

પ્ર:—આવો કોણ છે ? ઉ:—જે સાવચ અનુષ્ઠાનથી વિરત હોય તે. આ પ્રમાણે બતાવ્યો સુધર્માસ્વામી કહે છે કે મેં એમ ભગવાન મહાવીર પાસે સાંભળ્યું તે તમને કહું.

॥ લોકસારઅધ્યયનમાં ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો ॥

ચોથો ઉદ્દેશો.

હવે ચોથો ઉદ્દેશો કહે છે, તેનો સંબંધ આ પ્રમાણે છે, પહેલા ઉદ્દેશમાં હિંસા કરનાર વિષયારંભ કરનાર એકલવિહારી હોય તો પણ તેને મુનિત્વનો અભાવ બતાવ્યો, પણ બીજા અને ત્રીજામાં તો હિંસા અને વિષયારંભ તથા પરિગ્રહ છોડવાવડે સાધુપણું છે, તથા હિંસા કરનાર પરિગ્રહધારીના દોષો બતાવ્યા. અને તેનાથી વિરત (મુક્ત) હોય તેજ મુનિ છે, એમ બતાવ્યું. અને આ ચોથા ઉદ્દેશમાં એકલા ફરનારાને મુનિપણાનો અભાવ છે, તેથી તેનો દોષો બતાવવાવડે કારણો કહે છે. આ પ્રમાણે સંબંધથી આવેલા ચોથા ઉદ્દેશાનું આ પહેલું મૂત્ર છે:—

સૂત્રમ્

॥૫૯૦॥

આચાર્ય

॥૫૯૧॥

ગામાણુગામં દૂઝ્જમાણસ્સ દુજ્જાયં દુપ્પરકંતં ભવઙ્, અવિયત્તસ્સ ભિક્ખુણો ॥ સુ. ૧૫૧ ॥

બુદ્ધિ વિગેરે ગુણોનો ગ્રાસ કરે (નાશ કરે) તે ગ્રામ છે. એક ગામથી બીજે ગામ જવું તે ગ્રામાનુગ્રામ છે, દુયમાન તે વિચરતો (ધા-
તુના અનેક અર્થ છે) અર્થાત્ ગામ ગામ જે સાધુ તેને કેવો દોષ લાગે તે કહે છે, દુષ્ટ મમન તે દુર્યાત છે એટલે એકલો વિચરે તો નિનીદય
છે, તેને અનુકૂલ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગના કારણે કાંતો અરણીક મુનિ માફક તે ગૃહસ્થ બની જાય. તથા ગતિમાં ભેદ કરવાથી દુષ્ટ વ્યંત-
રીની જંઘા છેદવા માફક (પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગમાં ચારિત્રથી અશ્રદ્ધાવાળો) થાય, એટલે એકલવિહારીને મમન કરતાં ઉપરનો દોષ લાગે છે,
તથાદુષ્ટ પરાક્રાંત એટલે એકલો સાધુ જે મકાનમાં રહે, તેને ચારિત્રભ્રષ્ટ થવાનું કારણ થાય છે. જેમકે સ્થૂલભદ્રની ઈર્ષા કરનાર કોશ્યા
વેશ્યાને ઘેર ચોમાસું કરવા જનાર સિંહ ગુફાવાસી મુનિને પતિત થવા વચ્ચે આવ્યો, અથવા ચતુષ્પ્રમોષિત ભર્તૃકાના ઘેર રહેલા મુનિને
પોતે મહાસત્વવાન હોવાથી અક્ષોભ હોવા છતાં પણ દુષ્ટપરાક્રાંત થયું, પણ એ પ્રમાણે બધાને દુર્યાત દુષ્ટપરાક્રાંત થતું નથી, તે બતા-
વવા વિશેષ સુલાસો કરે છે, કે અવ્યક્ત (મિશ્રા છેનાર તે) મિશ્રુને તે દોષ લાગે છે, તે અવ્યક્ત શ્રુત અને વયથી થાય છે. તે બતાવે
છે, શ્રુતિ અવ્યક્ત તે આચાર પ્રકલ્પ (બ્રહ્મ કલ્પ) અર્થથી ન ભળ્યો હોય, આ સ્થવિરકલ્પીને આશ્રયી છે, પણ ગચ્છથી નિકળેલા
જિનકલ્પીને નવમા પૂર્વની ત્રીજી વસ્તુ સુધીનું જ્ઞાન જોડે. અને વયથી અવ્યક્ત તે ગચ્છમાં રહેલાને ૧૬ વર્ષ અને જિનકલ્પીને ૩૦
વર્ષની ઉંમર જોડે, અહીં ચોખંચી થાય છે.

[૧] જે શ્રુત તથા વયથી અવ્યક્ત (અપૂર્ણ) છે તેને એકલવિહાર ન કલ્પે, કારણ કે તેને સંયમ તથા આત્મા (પોતા)ની

સૂત્રમ

॥૫૯૧॥

આચા૦

॥૫૯૨॥

વિરાધનાનો સંભવ છે.

[૨] શ્રુતથી અવ્યક્ત પણ વચથી વ્યક્ત છે, તેને પણ અગીતાર્થપણાથી સંયમ તથા આત્મ વિરાધનાનો સંભવ હોવાથી એકલ વિહારનો નિષેધ છે.

[૩] તથા શ્રુતથી વ્યક્ત પણ વચથી અવ્યક્ત હોય તેને પણ બાલકપણાથી સર્વ પ્રકારે પર ભવના કારણે અને વિશેષથી ચોર તથા કુલિંગિ (અન્ય દર્શની બાવા વિગેરે) નો ભય છે, તેથી તેને પણ એકલવિહાર ન કલ્પે.

[૪] પણ જે વસ્ત્રે પ્રકારે વ્યક્ત છે, તેને કારણ પહે અથવા પ્રતિમા સ્વીકારી હોય, અથવા (ઉચિત્ત સોવતીના અભાવે) એકલ-વિહાર કરવો પહે તો કરે, આવનાને પણ કારણના અભાવમાં એકલવિહારની આજ્ઞા આપી નથી. કારણ કે તે એકલવિહારમાં ઇર્ષ્યા સમિતિ તથા ગુપ્તિ વિગેરેમાં ઘણા દોષો થાય છે, તે બતાવે છે.

[૧] એકલો ભગતાં જે ઇર્ષ્યાપથ (માર્ગ) જોતો ચાહે, તેને પછવાડે કૂતરા વિગેરેનું દેખવું બની શકે નહીં, અને કૂતરા વિગેરેને દેસવા જાય તો ઇર્ષ્યા પથનું ભાન ન રહે, એ પ્રમાણે વધી સમિતિઓનું જાણી છેવું, વઢી અઝીર્ણના કારણે અથવા વાયુના રોકવાથી અથવા રોગો ઉત્પન્ન થતાં સંયમ તથા આત્માની વિરાધના થાય. તેથી જૈન શાસનની પણ હીલના થાય, તથા તેના ઉપર દયા લાવીને ઘૃહસ્થો તેની ચાકરી કરે, તો અજ્ઞાનપણાથી છકાયનું ઉપમર્દન કરતાં સંયમને વાધા ઉપજાવશે, અને તેવો દયાલુ ઘૃહસ્થ ન મળે તો દવા ન કરવાથી તે સાધુની આત્મવિરાધના થાય, તથા અતિસાર (શ્વાહા) વિગેરેમાં પેશાબ શ્વાહા, વિગેરેથી કપડાં તથા શરીર સ્વર-હાઈ જવાથી દુર્ગંછા આવતાં લોકો જૈન ધર્મની હીલના [નિંદા] કરે, વઢી ગામડા વિગેરેમાં રહેતાં બ્રાહ્મણ વિગેરે કેશ લુંચન વિગેરેથી

સુત્રમ

॥૫૯૨॥

આચા૦

॥૫૧૩॥

અધિક્ષેપ [તિરસ્કાર] કરતાં પરસ્પર વિવાદ થતાં મારામારીનો પળ વચ્ચે આવે, આ વધું ગચ્છમાં રહેલાં સમુદાયમાં વિચરતાને ન સંભવે, કારણ કે ક્રોધ વિગેરે થતાં ગુરુ ઉપદેશ આપી વચ્ચેને શાંત રાખે. કહું છે છે—

અક્રોસહળણમારણધર્મમ્મકમ્સાણ વાલસુલભાણં । લાભં મળણં ધીરો, જહુત્તરાણં અભાવંમિ ॥ ૧ ॥

આક્રોશ વધ માર ધર્મ શ્રેષ્ઠ વિગેરે વાલકોને સુલભ છે, આટલું છતાં ઉત્તરના દોષોના અભાવે ધીર પ્રાણસ તેમાં લાભ માને છે. અર્થાત્ સમુદાયમાં રહેનારો કોઈથી લહે તો ગુરુ ઉપદેશ આપે કે આ માર વિગેરેનું દુઃખ પણ સારું છે. કારણ કે પાછલથી દુર્ગતિનો સંભવ નથી પણ જે સંઘાડાથી જુદો પડી એકલો વિચરતો હોય તેને ફક્ત દોષોનો જ સંભવ છે.

સાહંમિએહિં સંમુજ્જએહિં એગાગિઓ અ જો વિહરે । આયંક પડરયાએ છકાય વહંમિ આવડઈ ॥ ૧ ॥

પોતાના સમુદાયના સાધુ યોગ્ય વિદ્યાર કરતા હોય, તેમને છોડીને જે એકલો વિચરે, તેને રોગોનો વધારો થતાં છકાયના વધમાં તે પડે છે, (દોષો લગાડે છે)

એગાગિઅસ્સ દોસ્સા ઇત્થી સાળે તહેવ પડિણીએ । ભિક્ખુવસોહિ મહવય તમ્હા સવિઙ્ગએ મમણં ॥ ૨ ॥

એકલા ફરનારાને સ્ત્રી કૂતરો તથા પ્રત્યનીકથી દુઃખ થવા સંભવ છે, તથા ગોચરીની અશુદ્ધિ તથા મહાવ્રતમાં પણ દોષો લાગે માટે બીજા સાધુ સહિત વિચરવું. પણ ગચ્છમાં રહેનારાને તો ઘણા ગુણો થાય છે, તેની નિશ્રાએ બીજો વાલ વૃદ્ધ વગેરેને ઉચ્ચત વિદ્યારનો સ્વીકાર થાય, કારણકે પોતે તરવામાં સમર્થ હોય, તે બીજો અશક્ત હોય તો કોઈ લાકડાને વલગેલો હોય, તેને પણ પોતે તારે

સૂત્રમ

॥૫૧૩॥

આચાર્યો

॥૫૧૪॥

છે, આ પ્રમાણે ગચ્છમાં પણ યોગ્ય વિહાર કરનારો વીજા સીદાતા (બેસી રહેલા) ને વિહાર કરાવે છે, આ પ્રમાણે એકલા વિચરતાના દોષોને જાણીને તથા ગચ્છમાં વિચરતાના ગુણો જાણીને કારણના અભાવમાં પંડિત અને ઉમ્મરલાયક સાધુ પણ એકલવિહાર ન કરવો, તો અગીતાર્થ અને નાની ઉમરવાળાણ તો વ્યાંથી એકલ વિહાર કરવો ?

શક્તા—જેનો સંભવ હોય તેનો પ્રતિષેધ થાય, પણ એકાકી વિહારનો સંભવ નથી કારણ કે કયો મૂર્ખ સાધુ સોબતીઓને છોડીને વધા દુઃસ્વોનું સ્થાન એવો એકલ વિહાર પસંદ કરે !

ઉત્તર:—કર્મપરિણતિને કંઈપણ અશક્ય નથી; તે બતાવે છે.

સ્વતંત્રતા જે રોગરૂપ છે, તેને ઔષધતુલ્ય માનનારાને વધાં દુઃસ્વોના પ્રવાહમાં તળાતાને વચવા માટે સેતુ [પૂલ] સમાન સંપૂર્ણ કલ્યાણનું એકસ્થાનરૂપ—શુભ આચારના આધારરૂપ—ગચ્છમાં રહેનારા સાધુને પ્રમાદથી ભૂલ થતાં તેને ઠપકો અપાય; ત્યારે, તે સાધુ સદુપદેશને ન ગણતાં સારા ધર્મને વિચાર્યા વિના કષાય—વિપાકની કડવાશને દીલમાં ન છેતાં પરમાર્થને વિચાર્યા વિના કુલ પુત્રતા (સ્વાનદાની) પછવાડે મૂકી વચન માત્રથી પણ કોઈને ઠપકો આપતાં સુસ્વના વાંછકો બનવા માટે ન ગણાય એટલી આપદાવાળા થવા માટે ગચ્છમાંથી નીકળી જાય છે, અને પછી તેઓ આ લોક તથા પરલોકના અપાયો (દુઃસ્વોને) મેઢવે છે. કહ્યું છે:—

જહ સાયરંમિ મીણા, સંસ્વોહં સાયરસ્સ અસહંતા । ણિંતિ તઓ સુકામો નિગ્ગયમિત્તા વિણસ્સંતિ ॥૧॥

જેમ સાગરમાં રહેલાં માછલાં સમુદ્રનો ક્ષોભ ન સહન કરીને સુસ્વ મેઢવવા બહાર જતાં નાશ પામે છે, તેજ પ્રમાણે સુસ્વામિલાષી

સૂત્રમ્

॥૫૧૪॥

આચા૦

॥૫૧૫॥

સાધુ ફકલો પડતાં નાશ પામે છે, તે નીચલી ગાથામાં બતાવે છે.

एवं गच्छसमुद्वै सारणविर्द्विहिं चोईया संता । णिति तओ सुहकामी, मीणा व जहा विणस्संति ॥१॥

ગચ્છ સમુદ્રમાં રહેતા સાધુને પ્રમાદથી ખૂલતાં પ્રેરણ કરતાં પોતે કંટાળી નીકળી જાય; તો, તે સુખના વાંચક માછલા માફક નાશ પામે છે.

गच्छंमि केइ पुरिसा सउणो जह पंजरंतरणीरुद्धा । सारणवारणचोइय पासत्थगया परिहरंति ॥३॥

શકુની પક્ષીને જો. પાંજરામાં પૂરેલ હોય; તો, જીવહિંસા વિગેરે ન કરી શકે. તેજ પ્રમાણે સારણ (દોષને યાદ કરાવવા) વારણ (પાપથી અટકાવવા) અને ધર્મમાં પ્રમાદ કરવાને પ્રેરણા કરવાથી પાસથા (ઢીલાપણાને) પામ્યાં હોય; છતાં પણ ગચ્છમાં રહેલા સાધુઓ પાછા સુધરી જાય છે.

जहादियापोथमपक्ख जायं, सवासया पविउमणं मणानं तमचाइया तरुणमपत्तजायं

ढंकादि अवत्तगमं हरेज्जा ॥ ४ ॥

જેમ પક્ષીનું વચ્ચું પાંચો વિનાનું પોતાના માછામાંથી નીકળવાની ઇચ્છા કરે; ત્યારે, પાંચોના જોર વિનાનું તે વચ્ચું આમ તેમ કુદકા મારતાં તેને મોર વિગેરે ઉપાડી જાય છે. ઉપર પ્રમાણે સિદ્ધાંત પૂરા મળ્યા વિના, અને લાયક ઉમ્મર વિના ગુરુષ્ ઠપકો આપતાં જે સમૂદાઈથી રીસાઈ નીકળી જાય; તે તીર્થીક ધ્વાંશ વિગેરેથી ભ્રષ્ટ થાય છે તે શાસ્ત્રકાર બતાવે છે:—

સુત્રમ

॥૫૧૫॥

આચા૦

॥૫૯૬॥

વયસાવિ ઇમે વુડયા કુપ્પંતિ માણવા, ઉન્નયમાણેય નરે મહયા મોહેણ મુજ્જઈ, સંવાહા બહવે-
 મુજ્જો ૨ દુરઈક્કમા અજાણઓ અપાસઓ, ઇયં તે મા હોડ, ઇયં કુસલસ્સ દંસણં તદ્દિટ્ઠીણ
 તમ્મુત્તીણ તપ્પુરકારે તસ્સન્ની તન્નિવેસણે જયં વિહારી ચિત્ત નિવાઈ પંથનિજ્ઞાઈ પલિ વાહિરે,
 પાસિય પાણે ગચ્છિજ્ઞા ॥ સુ૦ ૧૫૭ ॥

સૂત્રમ

॥૫૯૬॥

કોઈ વસ્તુ તપ સંયમનાં અનુષ્ઠાન વિગેરેમાં સ્વેદ આવતાં; અથવા, પ્રમાદથી ભૂલતાં ગુરુ વિગેરે ધર્મના કારણે વચનથી પણ
 ટપકો આપતાં પરમાર્થને નહીં જાણનારા કેટલાક સાધુઓ ક્રોધાયમાન થાય છે, અને કહે છે કે, “આ ગુરુ મને આટલાવધા સાધુઓ
 વચ્ચે ટપકો આપ્યો. મેં શું ગુનો કર્યો હતો? અથવા, આ બીજા પણ તેથી ભૂલ કરનારા છે. મને પણ ઇટલોજ અધિકાર છે. તેથી
 મારા જીવિતને પણ ધિક્કાર દો! વિગેરે વિચારતાં મહામોહના ઉદયવડે ક્રોધરૂપ-અંધારાવડે ઢંકાયેલી વસ્તુવાળા તેઓ સાધુનો
 (શાંતિરૂપ)-સમુચિત આચાર છોડીને બંને પ્રકારે જ્ઞાનથી તથા, વચથી અશક્ત બનેલા જેમ, સમુદ્રમાંથી બહાર જતાં માછલું નાશ પામે;
 તેમ ગચ્છમાંથી નીકળીને તેઓ ફક્ત ધર્મભ્રષ્ટ થાય છે, અથવા કોઈ માણસ વચનથી એમ કહે કે:—

“આ માથામાં લોચ કરાવેલા મેલથી શરીર મંદાતાવાળા પ્રગટ અવસરે (દહાડો વહેજ) આપણે દેખવા. (અર્થાત્ આ અપશુકન
 થયા કે સામા મળ્યા.) આવું બોલતાં કેટલાક સાધુ ક્રોધથી અંધા બની જાય છે, અથવા કોઈનો સ્પર્શ થાય; તોપણ, ક્રોધાયમાન

આચા૦

॥૫૧૭॥

થડ જાય છે, અને કોપાયમાન થડ બીજા સાથે લડે; તેથી ઇવા અનેક દોષો જે મુશ્કેલી જુદા પડ્યા હોય; સિદ્ધાંતનો પરમાર્થ ન જાણ્યો હોય; તો તેને રક્ષકના અભાવે દોષો થાય; પણ, મુરુ સાથે હોય; તો, લડનારને ઉપદેશ આપે કે:—

आक्रुष्टेन मतिमता तत्त्वार्थान्वेषणे मतिः कार्यी । यदि सत्यं कः कोपः ? स्यादनृतं किं नु कोपेन ॥१॥

બુદ્ધિમાન પુરુષે ક્રોધ કરતાં વિચાર કરવો: અને તત્ત્વ શોધવામાં બુદ્ધિ જોડવી. જો, તે કહેનારનું બોલવું સત્ય હોય; તો, કોપ કેમ કરવો? અને તેનું બોલવું જૂઠું હોય; તો, તારે કોપ શું કામ કરવો? (કારણકે કે તે તને લાગતું નથી.)

अपकारिणि कोपश्चेत्, कोपे कोपः कथं न ते ! धर्मार्थकाममोक्षाणां प्रसह्य परिपान्थिनि ॥ २ ॥

જો તારે વગાડનાર ઉપરજ કોપ કરવો હોય, તો તે કોપ ઉપરજ તારો કોપ કેમ થતો નથી કારણ કે ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ આ ચારેને અતિશય વિગ્રહકારક આ કોપ છે, (કોપવાળો માણસ ચારેને ખૂલી જાય, અને અનર્થ કરે છે) વિગેરે પ્રશ્ન:—ક્યા કારણે વચનથી પણ ટપકો આપતાં આ લોક અને પરલોકનું વગાડનાર સ્વપરને બાધા કરનાર ક્રોધને લોકો પકડી રાખે છે? ઉ:—જેને ઉન્નત (ઘણું) માન છે, અથવા જે પોતાના આત્માને ઉંચો માને છે, તેવો માણસ પ્રબલ મોહનીય કર્મના ઉદયથી અથવા અજ્ઞાનના ઉદયથી મુંઝાય છે ઘટછે કાર્ય અકાર્યના વિચારના વિવેકથી શૂન્ય થાય છે, તેવા મુંઝાયલાને કોઈ શીસ્વામણ આપવા કાંઈ કહું હોય, અથવા મિથ્યાત્વીષ વાણીથી તિરસ્કાર કર્યો હોય ત્યારે, પોતે જાતિ વિગેરે કોઈપણ જાતનો મદ ઉત્પન્ન થતાં માનરૂપ મેરુપર્વત ઉપર ચઢીને કોપાયમાન થાય છે, કે હું આવો! તેનો પણ આ તિરસ્કાર કરે છે, ધિક્કાર છે મારી ઉંચ જાતિને! ધિક્કાર છે મારા પુરુષાર્થને!

સુત્રમ

॥૫૧૭॥

આચા૦

॥૫૯૮॥

ધિક્ છે મારા જ્ઞાનને ! આ પ્રમાણે અભિમાનગ્રહથી વેરાયેલો વચનના ઠપકા માત્રથી પણ ગચ્છમાંથી નીકળી જાય છે, અથવા નીકળ્યા પછી બીજા સાથે કલેશ કરવાથી વિટંબના પામે છે અથવા કોઈ ઓછી બુદ્ધિવાળા મનુષ્યે તેને ફુલાવ્યો હોય કે આ ઉત્તમ કૂઝમાં ઉત્પન્ન થયેલો, સુંદર વેહરાવાળો, તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળો કોમલ વચનવાળો વધાં શાસ્ત્ર જાણનારો ભાગ્યશાળી સુખથી સેવવા યોગ્ય છે, એવાં સાચાં જૂઠાં વચન સાંભળીને હંમેશાં ચઢાવેલો અહંકારી બનીને મહાન ચારિત્રમોહથી અથવા સંસારના મોહથી મુંઝાય છે, અને તે અહંકારથી મહામોહે મુંઝાયેલાને કોઈ વચનથી પણ જરા ઠપકો આપે, તો ગચ્છમાંથી નીકળી જતાં ઓછું ભળવાથી ગામ ગામ વિચરતાં થું દુઃખ થાય તે કહે છે, તે ઓછું ભળેલાને એકલા ફરતાં ઉપસર્ગ સંબન્ધી પીડા થાય, અથવા જુદા જુદા રોગો સંબન્ધી પીડા વારંવાર થાય તે પીડાઓને એકલા વિચરતા સાધુને શાસ્ત્રોને ન જાણવાથી નિરવચ્ચ વિધિય દૂર કરવી મુશ્કેલ છે, કેવા સાધુને મુશ્કેલ છે ? તે કહે છે તે જુદી જુદી રીતે આવેલી પીડાઓ સારી રીતે સહેવાનો ઉપાય ન જાણવાથી, તથા સારીરીતે સહેવાનું ફલ ન જાણતો હોવાથી તેને તે પીડા સહેવી મુશ્કેલ છે, પછી આતંક પીડાથી પીડાઈ આકૂલ બનેલો ઇષળાશુદ્ધિને પણ ત્યજી દે, પ્રાણીને થતું દુઃખ પણ વિસરી જાય વાક (વચન) રૂપ કંટકથી ખેરાયેલો અંદર પણ ક્રોધ કરીને બલે પણ આવી ઉત્તમ ભાવના ન ભાવે કે, આ પીડાઓ મારા કર્મના વિપાકો ઉદયમાં આવ્યાથી થઈ છે પણ, બીજો પ્રાણીતો, તેમાં નિમિત્ત માત્ર છે. વઢી

આત્મદ્રોહમમર્યાદં મૃદમુજ્જિતસત્પથમ્ । સુતરામનુકમ્પેત, નરકાર્ષિષ્મદિન્ધનમ્ ॥ ૧ ॥

આત્માને દ્રોહ કરનાર જે અમર્યાદા છે, તે મૃદ માણસને સુમાર્ગેથી ઘસડીને નરકની અગ્નિરૂપ-જ્વાલામાં ઇધન તરીકે નાંખે. (અર્થાત્ મર્યાદા છોડીને બહાર નીકળે; તે નરકનાં જેવાં દુઃખો અહીં અને પરલોકમાં બન્ને જગ્યાએ ભોગવે)

સુત્રમ

॥૫૯૮॥

આચા૦

॥૫૧૧॥

આવી ઉત્તમ ભાવનાઓ આગમને ન ધણવાથી આપરિમલિત મતિવાલાને होती नथी. આ બતાવીને ગુરુમહારજ શિષ્યોને કહે છે કે:—આ એકલા ફરનારાને વાધા દૂર કરવી મુશ્કેલ હોવાથી અજાણપણાથી પીડા દેખવા વિના મારા ઉપદેશથી તું બહાર ન જતો પણ આગમને અનુસરી સદા આપણા ગચ્છમાં રહેનારો બન, સુધર્માસ્વામિ કહે છે:—આ અભિપ્રાય કુશલ એવા વર્ધમાનસ્વામીનો છે, કે જેમ, એકલા મટકનારાને દોષો છે, તેમ આચાર્ય પાસે હમેશાં રહેનારાને ગુણો છે. હવે, આચાર્યના સમિપમાં રહે; તેણે શું કરવું તે કહે છે:—તે આચાર્ય મહારાજની દૃષ્ટિ જેમાં હોય; તે પ્રમાણે હેય ઉપાદેય પદાર્થોમાં વર્તવું; (જેમ કહે તેમ કરવું;) અથવા સંયમમાં દૃષ્ટિ તે ‘તદૃષ્ટિ’ અથવા તેજ આગમજ દૃષ્ટિ પટલે આગમમાં બતાવ્યા પ્રમાણે સર્વ વ્યવહાર કરવો; પટલે, આગમમાં બતાવ્યા પ્રમાણે સર્વસંગથી વિરતિ કરી (મમત્વ—ત્યગી) ને સંયમકૃત્ય કરવાં; તથા પુરસ્કરને સર્વત્ર આગલ સ્થાપવો; અને તે પ્રમાણે આચાર્ય સંબન્ધી વર્તવું; તથા આચાર્યની સંજ્ઞા પ્રમાણે આચરવું. અર્થાત્ તેમનું કહેલું ધ્યાનમાં લઈ પછી તે પ્રમાણે વર્તવું; પણ પોતાની મતિકલ્પનાથી કંઈ પણ કાર્ય ન કરે; તથા ગુરુનું નિવેશન તે પોતાનું કરે; પટલે સદા ગુરુકુલ—વાસ સેવે; ત્યાં ગુરુકુલમાં વસતો કેવો થાય? તે કહે છે. યતનાથી બિહાર કરનારો થાય; યતનાથી પહેલેણા ઢિકરતો પ્રાણીને ઉપમર્દન ન કરે. વઢી, આચાર્યના ચિત્ત (અભિપ્રાય) પ્રમાણે ક્રિયામાં પ્રવર્તે; તે. ચિત્તનિપાતી કહેવાય છે, તથા ગુરુ કોઈ જગ્યાએ ગયા હોય તો, તે તરફ ધ્યાન રાખે; તે પંથ નિર્ધારી કહેવાય; તથા ગુરુના સંધારાનો દેખનાર તે સંસ્તારક પ્રલોકી. અને ગુરુ શ્રુત્યા હોય; તો આહાર શોધે; તે વિગેરે દરેક રીતે ગુરુની આરાધના કરવાથી સદા ગુરુનો આરાધક બને. વઢી, દરેક વસ્તુને ગુરુનો અવગ્રહ કાર્યપ્રસંગ સિવાય આગલપાછલ સાચવે, (કાર્ય-પ્રસંગે અવગ્રહમાં જાય, નહિ તો સાઢાત્રણ હાથની અંદર ન જાય,) આ સૂત્રથી ત્રણ ઇર્ષ્યા ઉદ્દેશકમાં રહી છે. (તેમાં ઇર્ષ્યાસમિતિનું

સૂત્રમ

॥૫૧૧॥

આચા૦

॥૬૦૦॥

વર્ણન છે,) વઢી કોઈ પળ કાર્યમાં ગુરુ મોકલ્યો હોય, તો પ્રાણીઓને સાદાપણ હાથની જગ્યામાં શોધતો તેને દુઃસ્થ ન થાય, તેમ યતનાથી ચાહે વઢી:—

સે અભિક્રમમાણે પડિક્રમમાણે સંકુચમાણે પસારેમાણે વિણિવટ્ટમાણે સંપલિજ્જમાણે ઇગયા ગુણ-
સમિયસ્સ રોયઓ કાયસંપાસં સમણુચિન્ના ઇગતિયા પાણા ઉદ્ધાયંતિ, ઇહલોગવેયણવિજ્ઞાવડિયં,
જં આઉટ્ઠિકયં કમં તં પરિદ્ધાય વિવેગમેદ્ધ, एवं સે અપ્પમાણ વવેગં કિટ્ઠિ વેયવી ॥ સૂ૦ ૧૫૮ ॥

તે સાધુ સદા ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનારો હોય છે, તે અભિક્રમ જતો કે પાછો ફરતો, કે હાથ પગને સંકોચતો; હાથ વિગેરે અવયવને પસારતો, વધા અશુભ વેપારથી પાછો હટતો, હોય ત્યારે બરોબર રીતે વધી બાજુએ હાથ પગ વિગેરે શરીરના અવયવોને તથા તેના સ્થાનોને રજોહરણ વિગેરેથી પૂંજીને ગુરુકુલવાસમાં બસે, ત્યાં રહેનારની વિધિ કહે છે. જમીન ઉપર એક ઝરુ (જાંઘ) સ્થાપીને રીજો ઉંચો રાખીને બેસે, નિશ્ચલ સ્થાને તેમ ન બેસાય તો ભૂમિ દેસીને પૂંજીને કુકડીના બેસવા પ્રમાણે સંકોચે, અથવા જરુર પડે લાંબા પહોળા પળ કરે મુઠું હોય; તો પળ મોરલી માફક મુઠે. કારણકે તે મોરને રીજા પ્રાણીનો ભય હોવાથી એક પાસે મુઠે, તથા હમેશાં સચેતન મુઠે, તેજ પ્રમાણે સાધુને પાસું ફેરવવું હોય તો પળ દેસીને પૂંજીને ફેરવે એજ પ્રમાણે વધી ક્રિયાઓ પૂંજી પ્રમાણે યતનાથી કરે; આ પ્રમાણે અપ્રમાદીપણે ક્રિયા કરતાં છતાં અવશ્ય બનવાકાઠને લીધે શું થાય, તે કહે છે, કદાચ તે ગુણયુક્ત સાધુને અપ્રમત્તપણે વધાં અનુદાન કરવા છતાં, જતાં આવતાં સંકોચતાં પસારતાં પાછા

સૂત્રમં

॥૬૦૦॥

આચાર્ય

॥૬૦૧॥

ફરતાં પ્રમાર્જન કરતાં કોઈપણ અવસ્થામાં પોતાની કાયાના સમાગમમાં આવેલા સંપાતિમ (ઉદતા) કેટલાક જંતુઓ પરિતાપ પામે, કેટલાક ગ્લાની પામે, કોઈનો અવયવ નાશ પામે, અને અંતઃઅવસ્થા તો સૂત્રકારજ બતાવે છે કે, કેટલાક પ્રાણી પણ દૂર થાય છે, આમાં કર્મ સંબન્ધી વિચિત્રતા છે, શૈલેશી અવસ્થામાં રહેલા સાધુને મશ્ક વિગેરેના કાચનો સ્પર્શ થતાં કોઈ જંતુ મરણ પામે, તો પણ બન્ધના ઉપાદાન કારણ યોગના અભાવથી બન્ધ નથી. ઉપશાંત તથા શીળમોહ તથા સંયોગી કેવલિને સ્થિતિ નિમિત્ત 'કષાયો' ના અભાવથી એક સમયનોજ બન્ધ છે. અપ્રમત્ત સાધુને જઘન્યથી અંતર્મૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી કોઢાકોઢી સાગરોપમની અંદરનો બન્ધ છે, પણ પ્રમત્ત સાધુને અનાકુટીના કારણે તથા વિના દેસે વર્તન કરવાથી કોઈ પ્રાણીનો પોતાના પગ વિગેરેથી સ્પર્શ થતાં તેને ઉપતાપના વિગેરે થતાં જઘન્યથી તથા ઉત્કૃષ્ટથી અપ્રમત્ત માફક છે, પણ પ્રમાદના કારણે કાંઈક વિશેષ બન્ધ છે. અને તે તેજ ભવે ક્ષેપાય (દૂર થઈ શકે) છે, તે સૂત્ર વડેજ બતાવે છે. આ જન્મમાંજ ભોગવવું, તે આલોકવેદન છે, તેનાવડે ભોગવવું તે આલોકવેદનવેદ્ય છે, તેથી આવી પહેલું બે આલોકવેદનવેદ્ય આપતિત છે, તેનો ભાવાર્થ આ છે, પ્રમત્ત યતિ પણ જે વિના ઇચ્છા ભૂલ કરી તે કાચના સંપટ્ટન વિગેરેથી કર્મ બન્ધ થયો, તે આ ભવના અનુવન્ધરૂપે છે, તે ભવે સ્વેરવી શકાય તેમ છે, આકુટીથી કરેલા કૃત્યમાં શું કરવું તે કહે છે, આગમમાં કહેલ કારણ વિના (ફક્ત ભુલથી) પ્રાણીને દુઃખ દીધું હોય, તો જ પરિજ્ઞાપ જાણીને વિવેક કરવો, પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું, તે દશ પ્રકારનું છે, (તે ગુરુ પાસે લેવું) અથવા તેનો અભાવ કરે, અર્થાત્ એવું કૃત્ય કરે કે તેનો અભાવ થાય, કર્મનો જેમ અભાવ થાય, તે બતાવે છે, 'એવ'—હવે બતાવે તે ઉપાય પ્રમાણે તે ક્રોધાદિથી કરેલા કૃત્યના વિવેક માટે વેદવિદ્ (જ્ઞાતા) સાધુ પ્રમાદને દૂર કરી દશ પ્રકારમાંથી કોઈ પણ પ્રકારનું જે યોગ્ય હોય, તે સમ્યગ્ અનુષ્ઠાનવડે કરીને અભાવ કરે અથવા તીર્થંકર

સૂત્રમ

॥૬૦૧॥

આચા૦

॥૬૦૨॥

તેજ વેદવિદ્ છે અથવા આગમ જાણનારા ગણધર ચૌદ પૂર્વી વિગેરે મુનિઓ અપમાદવડે શીઘ્ર અભાવ કરે છે. હવે અપમાદી કેવી રીતનો હોય છે, તે કહે છે.

સે પમ્ભૂયદંસી પમ્ભૂયપરિજ્ઞાણે ઉવસંતે સમિષ્ સહિષ્ સયાજષ્, દદ્ધું વિડિવેષ્ઠ અ-
પ્પાણં કિમેસ જણો કરિસ્સહ ?, એસ સે પરમારામો જાઓ લોગંમિ ર્થોઓ, મુણિણા
હુ ઇયં પવેઠ્ઠયં, ઉબ્બાહિજ્જમાણે ગામધમ્મેહિં અવિ નિબ્બલાસણ અવિ ઓમોયરિયં
કુજ્ઞા અવિ ઉદ્ધું ઠાણં ઠાઠ્ઠા અવિ ગામાણુગામં દૂઠ્ઠિજ્ઞા અવિ આહારં વુચ્છિ-
દિજ્ઞા અવિ ચણ ર્થીસુ મણં, પુવ્વં દંડા પચ્છા ફાસા પુવ્વં ફાસા પચ્છા દંડા,
રુચ્ચેણ કલહાસંગકરા ભવંતિ, પડિલેહાણ આગમિત્તા આણવિજ્ઞા અણાસેવણાણ ત્તિ-
વેમિ, સે નો કાહિણ નો પાસણિણ નો સંપસારણિણ નો મામણ નો કયકિરિણ
વહ્નુત્તે અજ્ઞપ્પસંવુડે પરિવજ્ઞહ્ સયા પાવં ઇયં મોણં સમણુવાસિજ્ઞાસિત્તિવેમિ
(સૂ૦ ૧૫૧) ॥ ૫-૪ ॥ લોકસારે ચતુર્થઃ ॥

સુત્રમ્

॥૬૦૨॥

આવાં

॥૬૦૩॥

તે સાધુ પ્રમાદના વિપાક વિગેરેનું અથવા અતીત અનામત વર્તમાનના કર્મવિપાકનું પ્રભૂત (ઘણું રહસ્ય) દેખવાના સ્વભાવનાઓ હોવાથી પ્રભૂતદર્શી કહેવાય છે, પણ વર્તમાનનો સ્વાર્થ દેસીને કાંઈ પણ ન કરે, તથા સત્ત્વ [જીવ સમૂહ] નું રક્ષણ કરવાના ઉપાયમાં ઘણું જ્ઞાન ધરાવે, અથવા સંસાર ભ્રમણ તથા મોક્ષ મેળવવાનાં કારણ ઘણી રીતે જાણે, માટે ‘પ્રભૂત પરિજ્ઞાની’ કહેવાય છે, અર્થાત્ સંસારનું જેવું સ્વરૂપ હોય તેવું બધા જીવોને બતાવે છે, ‘કિંચ’-વઠી કષાયનો ઉદય ન કરે, તેથી અથવા इन्द्रिय અને મનને કબજામાં રાખવાથી ‘ઉપશાંત’ છે, તથા પાંચ સમિતિવડે અથવા સમ્યગ્ રીતે મોક્ષમાર્ગ તરફ ચાલવાથી સમિત છે. તથા જ્ઞાન વિગેરેથી સહિત છે, તથા સદા યજ્ઞ કરવાથી સદાયત્ત છે, આ પ્રમાણે અપ્રમત્ત બનીને ગુરુ સેવામાં રહેતો, પોતાના પ્રમાદથી પૂર્વે કરેલાં અશુભ કૃત્યોનો અંત કરે છે, તે સાધુ સ્ત્રી વિગેરેના અનુકૂળ પરિવહ આવતાં થું કરે, તે કહે છે. ‘દૃઢા’ સ્ત્રીઓને પોતાના આત્માને ઉપસર્ગ કરવાને આવતી દેસીને વિચારે કે, હું સમ્યગ્ દૃષ્ટિ છું, તથા પંચ મહાવ્રતનો ભાર મેં લીધો છે, શરદ ઋતુના ચંદ્ર સમાન નિર્મલ કુલમાં મેં જન્મ લીધો છે. હું અકાર્ય ત્યજવા માટેજ તૈયાર થયો છું, તે સ્ત્રીસમૂહને દેસી વિચારે, કે આ સ્ત્રીઓથી મારે થું પ્રયોજન છે? મેં જીવવાની આશ્ના ત્યગ કરી છે, આ લોકનું સુખ સર્વથા છોડ્યું છે, તેથી તે સ્ત્રી મને થું ઉપસર્ગ કરવાની છે? મારું મન કેમ ચલાયમાન કરશે? અથવા વિષયોનું સુખ દુઃખ રૂપે પરિણમવાથી મને આ સ્ત્રીઓ થું સુખ આપવાની છે? અથવા પુત્ર કલત્ર વિગેરે મને કાઢ શકશે, અથવા રોગો પીડશે, ત્યારે તે કેવીરીતે બચાવી શકશે? અથવા આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓના સ્વભાવને ચિંતવે તે સૂત્રકારજ બતાવે છે. કે આ સ્ત્રીસમૂહ રમણતા કરાવે માટે આરામ છે, તથા પરમ આરામ હોવાથી પરમારામ છે, તેવું સુખ દેસાદનારી સ્ત્રી તત્ત્વ જાણનાર જ્ઞાની સાધુને પણ તેનાહાસ વિલાસ ઉપાંગ તથા આંતરના કટાક્ષ દેખદવા વિગેરે વિચોકવડે તે મુદ્દાવે છે, આ લોકમાં

સુત્રમ

॥૬૦૩॥

આચા૦

॥૬૦૪॥

જે કોઈ સ્ત્રીસમૂહ છે તેને મોહરૂપ જાળીને તેઓ પોતે પુરુષને ન ત્યજે, તે પહેલાં પોતે ત્યજવી, આ તીર્યકરે કહેલું છે, તે બતાવે છે, 'મુનિના' શ્રી વર્ધમાનસ્વામીને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી તેમણે કહ્યું છે કે:-સ્ત્રીઓ ભાવ વન્ધનરૂપ છે' એવું પૂર્વે પ્રકર્ષથી કહ્યું છે, અને આ પણ કહ્યું છે કે અતિશય મોહના ઉદયથી બીઠાયલાં તે 'ઉદ્વાધ્યમાન' છે પ્ર:-શાથી? ઉ:-ઇન્દ્રિયોના ગ્રામ પટલે તેઓના ધર્મમાં ફસતાં પીઠાય ત્યારે ગચ્છમાં રહેલા હોય તો ગુરુ સમજાવે. પ્ર:-કેવી રીતે? ઉ:-તે કહે છે કે તેઓ સાધુ નિર્વલ નિઃસાર પટલે હુણ્ણું મુકું સ્નાનારો બને, અથવા નિર્વલ બનીને સ્નાય, અર્થાત્ ઘણી તપસ્યા કરવાથી શરીર થાકતાં ઇન્દ્રિયોના વિષયો પણ શાંત થઈ જાય છે, કારણકે આહાર ઓછો લેવાથી લલ ઓછું થઈ જાય છે, તે બતાવે છે. અવમોદરી (ઓછું સ્નાવું તે) કરે, અને જો અંતમાં સ્નાવા છતાં પણ મોહ શાંત ન થાય, તો તેથી પણ અસ્થિગ્ધ આહાર ચાલ ચળા વિગેરેના ૩૨ કોઠીયા માત્ર સ્નાય, તેથી પણ શાંત ન થાય, તો કાયોત્સર્ગ વિગેરે કાય કલેશનો તપ કરે, તે બતાવે છે. ઉર્ધ્વસ્થાને રહે તથા શીત અથવા ઉષ્ણતા વિગેરેમાં (પટલે ઠંડમાં નદી કિનારે અને ઝનાઝામાં તપેલી રેતીમાં) કાઉસગ્ગ કરે, તેથી પણ શાંત ન થાય, તો ગામ ગામ વિચરે જો કે કારણ વિના વિહાર નિષેધ્યો છે, છતાં મોહ શાંત કરવા રોજ ચાલી ચાલીને કાયા થકવીને મોહ દૂર કરે, ઈથી વધારે શું કહે? અર્થાત્ જે કારણથી વિષય ઇચ્છા દૂર થાય, તેવું કૃત્ય કરે અને છેવટે આહાર પણ ત્યાગ કરે, અતિપાત કરે (ઉંચેથી પહોંને મરે) ઉદ્વન્ધન કરે (ગલે ફાંસો સ્નાય) પણ સ્ત્રીમાં મન ન કરે, (અપિ સમુચ્ચયના અર્થમાં છે) સ્ત્રીમાં જે મન મયું, તે ત્યજે, તેના પરિત્યાગમાં જે પ્રકારના કામો (ઇચ્છા કામ મદન કામ) પણ દૂરથી ત્યજેલા જાણવા. કહ્યું છે કે—

કામ જાનામિ તે રૂપં, સકલ્પાત્ કિલ જાયસે । ન ત્વાં સંકલ્પક્ષિપ્યામિ, તતો મે ન ભવિષ્યસિ ॥ ૧ ॥

સુત્રમ

॥૬૦૪॥

આવા૦

॥૬૦૫॥

હે કામ હું તારું સ્વરૂપ જાણું છું, કે તું સંકલ્પથી ઉત્પન્ન થાય છે પણ હું તારો સંકલ્પ કરવાનો નથી, તેથી તું મારા હૃદયમાં આવવાનો નથી !

પ્રશ્ન:—પણ શા માટે સ્ત્રીમાં મન ન કરવું ? ડ:—સ્ત્રીસંઘમાં વર્તનારો અપરમાર્થ દૃષ્ટિવાળો પ્રથમથીજ તે સ્ત્રીનો સંગ ન છોડવા પૈસો પેદા કરવા સેતી વેપાર વિગેરેની સાવચ ક્રિયા કરતો અગણિત (અત્યંત) ભૂત્ર તરસ ઢંડ તાપ વિગેરેના પરિષદો સહેવાના આ લોકમાંજ દુઃસ્વરૂપ દંડો સહે છે, અને તે દંડો સ્ત્રી સંબન્ધ કરવા પહેલાંજ કરાય છે, (તેથી પૂર્વે કહું છે) અને સ્ત્રી ગ્રહણ કર્યા પછી વિષયના નિમિત્તથી બંધાયલા પાપવહે નરક વિગેરેનાં દુઃસ્થોના સ્પર્શો ભોગવવા પડશે, સ્ત્રીના અકાર્યમાં પ્રવર્તેલાને પૂર્વે દંડ અને પછી હાથ પગ વિગેરે છેદાવાના સ્પર્શો છે, અથવા પૂર્વે (કોઈ સ્ત્રી સાથે હુપું કુકૃત્ય કરતાં) તાડના (લાકડીનો માર) વિગેરે છે અને પછી-થી સ્ત્રીનો સંબન્ધ તથા આલિંગન ચુંબન વિગેરે છે તે બતાવે છે.

વન્દી ઇ આળેલ અને રોકેલ રાજકુમારી ઇ ગવાક્ષમાંથી ફેંક્યો તે નીચે પડેલ આવીલને છેવાથી રાજપુરુષો ઇ દેસવાથી ઠોક્યો, ત્યારે રાજકુમારીને મૂર્છા થવાથી તેને દેસતાં ઇન્દ્રદત્ત વણિકને પ્રથમથી દન્ડા સ્વાવા પડ્યા, અને પાછળથી કન્યા મલતાં સ્પર્શ વિગેરેનું સુસ્વ મળ્યું, અથવા કોઈને પ્રથમ સુસ્વ વિગેરેના સ્પર્શો છે, અને પાછળથી લલિતાંગ કુમારીના માફક વીજા વ્યભિચારીઓને દુઃસ્વ પડે છે, 'કિંચ' વઢી આ સ્ત્રી સંબન્ધો ક્લેશ સંગ્રાનો સજ્જ (સંબન્ધ) કરાવે છે, અથવા કલહ (ક્રોધ) તથા આસજ્જ તે રાગ છે, ઇ-ટલે રાગદ્વેષ કરાવનારા છે, જો ઇમ છે તો શું કરે, તે કહે છે. ઇંદિક અમુષ્મિક (આ લોક પરલોક) સંબન્ધી અપાયોના કારણે સ્ત્રી સંગની પ્રત્યુપેક્ષાવહે 'આગમેત્તિ' જાણીને આત્માને આસેવન (કુચાલ) થી રોકે, આ પ્રમાણે હું કહું છું, તે તીર્થંકરના વચન

સૂત્રમ

॥૬૦૫॥

આચા૦

॥૬૦૬॥

પ્રમાણે કહું છું સ્ત્રીસંગમાં દુઃખ છે, માટે સંગ ન કરવો. વઢી તે ત્યાગવાનો ઉપાય બતાવે છે.

‘સ’ તે સ્ત્રીસંગનો ત્યાગી મુનિ સ્ત્રીના કપડાંની, વૈષની તથા શળગારની કથા ન કરે, આ પ્રમાણે તે ત્યજાય છે, તથા તેમને નરકમાં લજ્જનારી તથા સ્વર્ગમોક્ષમાં વિગ્રરૂપ અર્ગલા જેવી જાણીને તે સ્ત્રીનાં અંગઉપાંગને ન દેખે, કારણ કે સ્ત્રીઓને દેખતાં તેના કટાક્ષો મહાન અનર્થને માટે થાય છે. કહું છે કે:—

સન્માર્ગે તાવદાસ્તે પ્રભવતિ પુરુષસ્તાવદેવેન્દ્રિયાણાં, લજ્જાં તાવદ્વિધત્તે વિનયમપિ સમાલમ્બતે તાવદેવ ॥

મૃચાપાકૃષ્ટમુક્તાઃ શ્રવણપથજુષો નીલપક્ષમાણ એતે, યાવલ્લીલાવતીનાં ન હૃદિ ધૃતિમુષો દૃષ્ટિવાણાઃ પતન્તિ ॥૧॥

નીતિકાર કહે છે કે પુરુષ સન્માર્ગમાં ઇન્દ્રિયોને રાખવા ત્યાં સુધીજ સમર્થ થાય છે, તથા ત્યાં સુધીજ લજ્જા છે, તથા વિનય પણ ત્યાં સુધીજ છે, કે લીલાવતી (સુંદર સ્ત્રી) ના કાનના છેડા સુધી સ્વેચ્છાએ નીલી પાંચોવાળા પાપણના ચાપવઢે સ્વેચ્છાએ છોડેલા (કટાક્ષો) પુરુષના હૃદયની ધીરજને ચોરનારા દૃષ્ટિવાણો ત્યાં સુધી ન પડે. તથા તે સ્ત્રીઓને નરકની આપનારી જાણીને તેની સાથે સંપ્રસારણ (સ્વાનગી વાત) પોતાની સગી વેન વિગેરેથી પણ ન કરવું. કહું છે કે:—

માત્રા સ્વસ્ત્રા દુહિત્રા વા, ન વિવિક્તાસનો ભવેત્ । બલવાનિન્દ્રિયગ્રામઃ પંડિતોઽપ્યત્ર મુહ્યતિ ॥ ૧ ॥

માતા વેન કે દીકરી પોતાની હોયઃ તેની સાથે પણ એકાન્તમાં ન બેસે કારણ કે ઇન્દ્રિયોનું પ્રબલ વધારે છે જેમાં, પંડિત પણ મોહ પામે છે ! આવું જાણીને સ્વાર્થમાં તત્પર સ્ત્રીઓમાં મમત્વ ન કરવો; તથા તે સ્ત્રીને મોહ કરનારી મંડન વિગેરેની ક્રિયા પોતે ન

સૂત્રમ્

॥૬૦૬॥

આચા૦

॥૬૦૭॥

કરે; તથા સ્ત્રીઓની વૈયાવચ્છ પોતે ન કરે. અર્થાત્ કાયાના વ્યાપારનો નિષેધ કર્યો; તથા આ સ્ત્રીઓને સારા- (મોક્ષનાં) અનુષ્ઠાનમાં વિઘ્નરૂપ માનીને વાળી માત્રથી પણ આલાપ ન કરે. આથી વચનનો નિષેધ કર્યો, તેમ અધ્યાત્મ- (મનને) કબજામાં રાખી સ્ત્રીના મો-ગમાં મન પણ ન રાખે; ઇટલે સૂત્રનો અર્થ વિચારવામાં ધ્યાન રાખીને મનનો તે સંબન્ધી વ્યાપાર પણ રોકે. આવો ઉત્તમ સાધુ બીજું શું કરે? તે કહે છે કે:—સર્વથા સર્વકાલ યાપ તથા પાપનાં ઉપાદાન કારણ છોડે. હવે સમાપ્ત કરે છે કે, આ આશ્વા ઉદ્દેશમાં શરુઆતથી કહેલું મુનિનો ભાવ મૌન છે, તેને આત્મામાં તું ચિંતવજે. આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી કહે છે. ચોથો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

સૂત્રમ્

॥૬૦૭॥

॥ ઇતિ શ્રીઆચારાઙ્ગસૂત્રે તૃતીયો ભાગઃ સમાપ્તઃ ॥

आचा०

॥६०८॥

रुपीया ११ नो किंमतनो ग्रंथ फक्त रुपीया ४ मांज मलशे.

(मूलकर्ता-धर्मदासगणी)

(टीकाकार-रामविजयगणी)

उपदेशमालासटीक.

आगळथी ग्राहक धनार पासेथी रु. ४ पाछळथी ग्राहक धनार पासेथी रु. ६

लेजरना कामल उपर सुपररोयल साइझमां पत्राकारे छपाय छे.

आगाडथी रु. मोकलनारने पोस्टेज नहिं.

हीरालाल हंसराज-जामनगर.

सूत्रम्

॥६०८॥

